

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Philippe du
Fresne-Canaye

ÇEVİRİ
Teoman Tunçdoğan

FRESNE-CANAYE SEYAHATNAMESİ

1573

Kitapyayinevi

FRESNE-CANAYE SEYAHATNAMESİ, 1573

KİTAP YAYINEVİ – 196
SAHAFTAN SEÇMELER DİZİSİ – 19

FRESNE-CANAYE SEYAHATNAMESİ, 1573/PHILIPPE DU FRESNE-CANAYE

ÖZGÜN ADI
VOYAGE DU LEVANT, 1847

© 2008, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

ÇEVİREN
TEOMAN TUNÇDOĞAN

DÜZELTİ
EYLÜL DURU

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂÇIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂÇITHANE
SERTİFİKA NO. 0905-34-000415
T: 0212 294 10 00 F: 0212 294 90 80
E: info@masmat.com.tr

1. BASIM
ŞUBAT 2009, İSTANBUL
ISBN 978-605-105-010-2

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂÇIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂÇITHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 1107-34-009175
T: 0212 294 65 55 F: 0212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
w: www.kitapyayinevi.com

Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573

PHILIPPE DU FRESNE-CANAYE

ÇEVİREN
TEOMAN TUNÇDOĞAN

Kitapyayinevi

Bu yapının çevirisi sırasında değerli yardım ve katkılarını esirgemeyen Sayın Prof. Ali İhsan Gençer'e, Prof. Metin Tuncel'e, Prof. Feridun Emecen'e, Prof. İdris Bostan'a, Prof. Bedia Demiriş'e, Doç. Muhammed Aruçi'ye, Doç. Arzu Terzi'ye, Doç. Zeynep Tarım Ertuğ'a, Doç. Engin Akyürek'e, Doç. Esin Ozanoğlu, Dr. Stavro Gioltzovoglou, Dr. Yusuf Alperen Aydın'a, Abdurrahman Çabalar'a, Gözde Dülgeroğlu'na saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Teoman TUNÇDOĞAN

İÇİNDEKİLER

Önsöz / M.H. HAUSER 7

Doğuya Yolculuk

Giriş 29

1- Venedik-İstanbul Yolculuğu 31

2- İstanbul ve Çevresi 50

3- Takimadalar 94

Notlar 126

Dizin 160

ÖNSÖZ

I

Bay Fresne Canaye'in Levant^a seyahatnamesi, 1625'te oluşturulmuş bir seyahat anlatıları derlemesi olan Dupuy 238 Elyazması'nın 23-58. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu elyazma Servitude Volontaire [Gönüllü Kölelik] adlı yapıtın elyazmasından kopya edilmiştir ve no. 239 ile aynı ciltte yer alır. Burada aktardığımız metin dışında şu yapıtları kapsar: Bay Aramon'un İstanbul Seyahati (1547-1549), Sr. Feine'in Paris ile Çin Arasındaki Seyahati, G.-B. Leone'nin Malta Adası Seyahati (1596), Sultan Morac'ın Ölümü Üstüne Anlatılar (1596), İtalya Prenslikleri Üstüne Anlatılar (1609).

Bu derlemede ikinci metni oluşturan Fresne Seyahatnamesi'nin kopyalarını iki ayrı kişi çıkarmıştır; metni kopyalayanlar yaptıkları işi eşit paylaşmamışlar ve metinlerin bir bölümünü biri, bir bölümünü diğeri kopyalamıştır. Folyo 23-28 (10. satıra kadar), folyo 34-37 (son satır hariç), folyo 38-39, son olarak da folyo 40 ile sonuncu folyo arasında kalanlar aynı elden çıkmıştır; folyo 28'in onuncu satırından folyo 24'ün sonuna kadar olan bölüm, folyo 372'nin son satırı ve folyo 40'ın ön yüzüyle diğeri elden çıkmıştır. Her nüsha da 16. yüzyılın son yıllarında ya da 17. yüzyılın ilk yıllarında kaleme alınmıştır.

Dolayısıyla, bu seyahatnamenin elde yalnızca tek bir nüshası bulunmaktadır; birinci müstensih [metni kopyalayan] büyük olasılıkla metnin ana dili olan İtalyancayı bilmiyordu. Örneğin, folyo 57'de, önce '*quella gran pianura*' (bu büyük ova) yazmıştır ve metnin doğrusu da budur; daha sonra, '*pianura*' (ova) sözcüğünü değiştirerek '*paura*' (korku) yapmıştır, böyle olunca da metin anlamını yitirmiştir. Hatta öyle görünüyor ki, müstensihler gözleri önündeki metni bile doğru dürüst okumayı becerememişlerdir. İkinci müstensih, folyo 31'de, '*brandilloires*'i önce '*Bandollière*' okumuştur; folyo 40'ın başında, bir düğün anlatısının bir bölümünü atmıştır.

a Levant Batı dillerinde 'Doğu' anlamına gelmektedir. Ne var ki, çeviri sırasında 'Doğu' sözcüğü yerine 'Levant' sözcüğünü kullanmayı daha doğru buldum, çünkü yazarın 'Levant' dediği yer Avrupa'ya göre 'Doğu'dur ve yaklaşık olarak günümüzdeki Ortadoğu'yu belirtmektedir -ç.n.

Betimlemekte olduğumuz belge konusunda bir soru akla gelmektedir: Belge daha önce yayınlanmış mıdır? Canaye'in en eski özgeçmiş yazarı Küçük Robert Regnault,¹ onun İstanbul seyahatinden şöyle söz ediyor (s. 2): "Olaylar derlemesi biçiminde pek zekice kaleme alınmış, kamuya sunulmasında yarar görülen, İtalyanca (yazarın çok doğal olarak kullandığı bu dilin zarafeti yapıtta açıkça ortaya çıkmaktadır) bir anlatı yazdı." Bu sözlerden gerekirse şöyle bir çıkarsama yapılabilir: "Kamuya sunulması" ifadesi anlatının yayınlandığı anlamına gelmektedir; belki de bu sözlerden yalnızca el yazması nüshaların halk arasında dolaştığını anlamak gerekir. Moreri, Regnault'nun metnini birinci anlamda yorumladı: "Bu son seyahatin anlatısını *Éphémérides* [Olaylar Derlemesi] adıyla yayınladı." Modern özgeçmiş öyküsü yazarları, Moreri'nin bu ifadesini daha da ileri götürdüler ve söz konusu Olaylar Derlemesi'nin *Lettres* [Mektuplar] ve Büyükelçilik Anıları yapıtı içinde yayınlandığını öne sürdüler.² Bağışlanması daha güç bir başka yanılsama şudur: P. Lelong, *Lettres*'in çok ayrıntılı ve çok doğru bir özetini vermiştir ve bunların Olaylar Derlemesi'ne benzer hiçbir yanı yoktur. *Voyage de du Fresne* [Fresne'in Seyahati] ayrı olarak yayınlanmış olabilir; ne var ki, yaptığımız bütün araştırmalar –en iyi haber alan kaynaklarda bile– bu tür bir yayının yapıldığına ilişkin en küçük bir ipucu vermemektedir; bu nedenle, yayınladığımız metnin bugüne kadar hiç yayınlanmamış olduğunu kabul etmek gerekir.

Yukarıda, bu metnin İtalyanca yazılmış olduğunu söylemiştik. Regnault'ya dayanarak, metni Fresne'nin İtalyanca yazdığını düşünüyoruz: Bu bir edebiyatçı ya da belki de gençlik hevesiydi. Du Fresno İtalya'ya gitmiş, Venedik'te yaşamıştır; İtalyanca, o dönemde, Doğu ile ilişkilerde kullanılan dildi ve Fresne'in okuyabildiği Levant anlatılarının çoğu İtalyancaydı: Fresne, kendisinin de bu dili kullanabileceğini hem kendine, hem de başkalarına kanıtlamak ve göstermek istemiştir. Zaten İtalyanca yazarken Fransızca düşündüğü hemen fark ediliyor. Üslubu hem galatı meşhurlarla doludur hem de İtalyancasını anımsayamadığı yerlerde duraksamadan Fransızca sözcükler kullanmıştır. Sözelimi, 'caloyer' sözcüğünü 'beau-père' sözcüğüyle karşılamıştır. Türkiye'de atların bağlanış biçimini de şöyle anlatmıştır: "li mettono le corde a piedi che noi chiamo entraves;" Türk kolan sa-

lincaklarından söz ederken şöyle diyor: “*corda assai grosse, dette in lingua Francese brandilloires.*”^a

II

Philippe du Fresne, tüccarlar ve hukukçular yetiştirmiş Parisli iyi bir aileden gelir. Ailenin adı 1495'te Séverin Canaye ile duyuldu.³ 16. yüzyıl başlarının zengin tüccar ve sanayicileri olan Canaye'lar, Gobel'inlerle akrabaydılar. Dikey gücülü halıları Fransa'da ilk onlar dokutmuştu. Canaye kardeşlerden Philippe özel olarak Lauraguais'den çivitotu almakla görevlendirildi; Pierre ile Jean ise Saint-Marcel ve Saint-Nicolas kasabalarındaki boya ve halı dükkânlarını yönetiyordu; dördüncü kardeş –yazarımızın babası olan Jacques– Yüksek Mahkeme'de avukattı; 1572-1576 yıllarında Pierre-Sarrazin sokağıyla Hautefeuille sokağının kesiştiği yerdeki evde oturduklarını biliyoruz.⁴ Çok varlıklıydılar: Kardeşlerden biri –Philippe– 1568'de Toulouse'da ölüm cezasına çarptırıldığında, 300.000 liralık serveti vardı. Yanında çalışan Lecomte, Canaye'ın “hazine”sini saklama iddiasıyla iki kez tutuklandı.

Philippe dinsel nedenle ölüm cezasına çarptırılmıştı. Aslında bütün Canaye'ların az çok Reform yanlısı [Protestan] olduklarından hep kuşku duyuluyordu. 1534'te Jacques dinsel sapkınlıkla suçlandı ve kovuşturmalardan yakasını güç bela kurtarabildi. Protestan vaazlarına tahsis ettiği Jean Patriarche'daki güzel evini 1562'deki karışıklıkların ardından, Ocak fermanıyla Saint-Médard kilisesinin hayır işlerine tahsis etmek zorunda kaldı. Philippe altı yıl sonra –kralın [af] mektubu çok geç gelince– Toulouse'da ölüm cezasına çarptırıldı. Pierre ise birçok kez hapse atıldı; 1587'de serbest bırakıldıktan kısa süre sonra öldü. Jean ise Köln'e kaçmıştı.

Dört kardeşten yalnızca Jacques, din savaşları dönemini hemen hemen hiç sıkıntı çekmeden atlatabildi. 1589'da Sponde ile birlikte hapsedildi ve 1593 yılında seksen yaşında öldü. Çok ünlü bir avukattı, Coutume de Paris reformu için çalıştı. Brégy senyörü ve Corbeil Vikontu Philippe'in kızı Marie de Flécelles ile evlendi. Karısı 22 Ocak 1578'de öldü. Bu evlilikten

a H. Hauser, verdiği bu iki örnekle, Fresne'in İtalyanca cümlelerin içinde Fransızca sözcükler kullandığını kanıtlıyor –ç.n.

bir oğlu ve dört kızı oldu. 14 Haziran 1572’de, kralın yazmanı ve Fresne (Berny yakınlarında; bugün Fresnes-les-Rungis adıyla anılmaktadır) senyörü unvanını taşıyan kardeşi Jean, topraklarını Jacques’a verdi. 1551’de doğan Philippe de işte bu sayede Fresne senyörü unvanını taşıyabildi. Armaları, mavi zemin üzerine bir altın şerit ile üst tarafta düzensiz olarak yerleştirilmiş üç yıldız ve uç tarafta sapı ve yaprağı bulunan bir altın gülden oluşuyordu. Destek bölümünde iki dişi tazı figürü vardı.⁵

Canaye’ların dinsel düşüncelerine ilişkin verdiğimiz ayrıntılar, Minime Robert Regnault’nun anlattıklarına asla uymuyor. Eğer ona inanacak olursak, Philippe’imiz babası tarafından bir Katolik olarak yetiştirildi ve babasının karşı çıkmasına aldırmayarak Protestan oldu. Hatta Regnault, Philippe’in bu konuda yazdığı şu metni bile aktarıyor: “On beş yaşlarında (başka bir deyişle, 1566’ya doğru) mezhep değiştirmiş bazı akrabalarım ve dostlarım aklımı çeldi; o kadar ki, bana verdikleri kitaplar inancımı bozdu, büyülendim ve annemle babamın karşı çıkmasına aldırmayarak sapkın Calviniliği kabul ettim... Bu yeni düşüncenin yalancı saflığı beni buraya kadar getirdi (anımsadığımda utanıyorum) ve Kiliseyi terk ettiğimde, aynı zamanda asi bir evlat gibi baba evinden de ayrıldım, neredeyse on yıl eve uğramadım, babamın kötü niyetlerinden uzak durarak ve İncil için çalışarak daha mutlu olacağıma beni inandıran sapkınlarla birlikte yaşadım.”

Eğer bu metnin eleştirisine girişecek olursam, coğrafya ile ilgili bir belge için yazılmış basit bir önsözün çerçevesi dışına çıkmış olurum. Benim için 1572-1573 anlatısının babasıyla kendisi arasında en küçük bir duygu ve düşünce ayrılığı belirtisi içermediğini, babasından hep büyük bir saygıyla söz ettiğini (buna karşılık annesinden hiç söz etmez) ve onunla ilgili şu sözleri söylediğini belirtmem yeterli: “Bütün Almanya’yı ve İtalya’yı dolaşmak için babamdan izin almayı başardım.” Bu sözler “babasının ve annesinin arzularını göz ardı ederek” baba evinden ayrılan “asi bir evladın” sözleri değildir.

Yaşamöyküsünü yazan kişiye bakacak olursak, Protestanlığın merkezi Almanya olduğu için Canaye seyahatine Almanya’dan başlamış olmalı. Buradan İtalya’ya geçti, görünüşe göre uzun süre burada kaldı. Bu iki seyahate ilişkin elimizde ayrıntılı bilgi yok. Yayınladığımız anlatının sundu-

ğu kanıtlara göre, Napoli, Padova, Mantova, Ferrara ve Treviso gibi İtalyan kentlerini görmüştür; XIII. Gregorius'un Papalık tahtına oturduğu 14 Mayıs 1572 günü Roma'daydı; sonuç olarak, Venedik onun en çok sevdiği kenti. Bu kentte, Fransa Büyükelçisi M. Du Ferrier tarafından kabul edildi; M. Du Ferrier her zaman Reformu desteklemiş, Fransız Protestanlarını yabancı ülkelerde hep korumuş biriydi; Canaye, Venedik'te birçok dost edindi ve belki de aşk ilişkileri yaşadı.

Jacques Canaye, 1572 yazında, oğluna Venedik'ten ayrılması ve hukuk öğrenimini Valencia Üniversitesi'nde yapması buyruğunu gönderdi. "Korkunç 24 Ağustos trajedisi"ni^a haber alan genç adam buyruğa boyun eğdi. Bu tarihte Fransa'ya dönmek demek bir Calvinci için ölüme gitmek demekti. Hareket tarihini değiştirmesini öneren Jacques Canaye böyle düşünüyordu.

Olayların gelişimini izleyerek Venedik'te kalan Philippe, İstanbul Büyükelçisi Noailles'ın yazmanı Massiot ile tanıştı. Yazman, Saray'dan geliyordu ve Adriya denizini aşmak için elverişli bir rüzgâr beklemekteydi.

Hıristiyan Avrupa'nın merakını her zamankinden fazla uyandıran Levant ülkelerini görmek, aynı zamanda da Doğu diplomasisinin püf noktalarını öğrenmek, yirmi iki yaşındaki bir genç için kaçırılmaz bir fırsattı.

Dolayısıyla du Fresne Ragusa'ya^b gitmeye karar verdi ve burada M. De Noailles'ın maiyetine girmesi hiç de güç olmadı. Geleceğin diplomatı ondan daha iyi bir öğretmen bulamazdı. Dax piskoposu François de Noailles, hiçbir dinsel bağnazlığı olmayan, Eskiçağı çok iyi bilen ve –Kilisenin prenslerini değil– parlak düşünce adamlarını, büyük senyörleri ve devlet adamlarını tanımış şu hümanist yüksek rütbeli din adamlarından biriydi. Kardeşi Antoine'dan sonra Londra büyükelçisi olmuştu. 1557'de Venedik büyükelçisiydi. 1571'de M. De Grandchamp'ın yerine İstanbul büyükelçiliğine atandı.⁶ Charrière'e göre, İstanbul'dan Fransız sarayına yazdığı mektuplar "hem ele aldığı olayların önemi, hem de kişisel önemi ve görüşmeci yeteneği bakımından, 16. yüzyıl diplomamızın sunduğu en iyi örneklerdir." Gözü pek bir siyasetle önce Venedik'i, İnebahtı'da zafere ulaşacak olan İttifak'tan ko-

a Ünlü Saint-Barthélemy Protestan katliamı –ç.n.

b Osmanlı döneminde Dobro-Venedik. Bugün: Dubrovnik –ç.n.

parmaya çalıştı. 19 Ekimde kazanılan zafer, çabasının başarıya ulaşmasına olanak vermedi. Ama en azından, Ferrier ile işbirliği içinde, Venedik ile İttifak arasındaki zıtlaşmanın ilk tohumlarını atmayı başardı ve Türklerle anlaşmak istedikleri gün Fransa'nın onlara iyi hizmetler verebileceğini Venediklilere hissettirdi. Venediklileri hem küçük görüyor, hem de onlara sıcak bakmıyordu: Hristiyan ordularının zaferi Piazza'da hâlâ kutlanırken, bir yandan da Fransa'ya borçlu kalmasını istediği Venedik Cumhuriyeti ile Padişah arasında ileride imzalanacak barışın hazırlıkları yapıyordu.

Fresne işte böyle bir adamın yanında eğitim gördü. François de Noailles kendini Fransa kralının basit bir hizmetkârı olarak görmüyordu. Ruhen büyük bir senyör olarak (bunu asla yadsımamıştı) görevleriyle birlikte yerine getireceği işlevi de üstleniyor ve körü körüne itaat etmeyi asla kabullenmiyordu. Görüşmeleri dilediği gibi yürütüyor, uygun gördüğü biçimde davranıyor, Kralın Cezayir'de bir senyörlük kurma tasarısından birdenbire vazgeçebiliyordu; başka bir diplomat ve yüksek rütbeli din adamı olan Jean de Monluc ile görüş birliği içinde Lehistan işlerine el atıyordu. Sonra, görevinden ayrılma iznini ve buyruğunu almadan, yalnızca Doğu'da daha fazla kalmak istemediği gerekçesiyle İstanbul'dan ayrılıyordu. Üstelik Fransa'ya bir zaferle dönmüştü: Çantasında Padişahın Fransa kralının buyruğuna her yıl iki yüz kadırgalık bir donanma vereceği ve bu donanmanın İspanyollardan alacağı yerleri Fransa kralına bırakacağını taahhüt eden bir mektup vardı.

Bütün bunlara rağmen Noailles elbette bulunduğu görevden güle oynaya ayrılmadı. Ragusa'ya vardığında Saint-Barthélemy olayını öğrenince görevden ayrıldığı için büyük pişmanlık duydu. Bu pişmanlık katledilenlere bir nebze olsun acıdığından değildi ve –katliam yapılırken orada olmadığı halde– kıyımdan yarar sağlamayı düşünerek Huguenot^a mallarından pay istedi. Bu, hem devlet işleri, hem de kendi çıkarları doğrultusunda gerçekçi bir siyasetti. Ona göre Saint-Barthélemy katliamı, en azından Doğu siyaseti açısından bir hataydı. Düşüncesine göre, kral Katolikliğe güvence vermişti. İspanyollar, Fransa'nın geleneksel Doğu siyasetinden vaz-

a Fransız Protestanlarına verilen ad –ç.n.

geçtiği ve İttifak'a katılacağı söylentilerini yayarak bu olaylardan yararlandılar. Bu dedikodulara son vermek ve Fransa'nın bağlaşıklarını yüzüstü bırakmayacağını Türklere kanıtlamak gerekiyordu. Olayların bu yürekli yorumunu İstanbul'a kabul ettirebilecek kadar saygınlığı olan ondan başka kimse yoktu. Noailles çok becerikli ve -eklemek gerekir ki- Fransa'nın yüceliğini koruma konusunda çok titizdi. Bu titizliği nedeniyle harekete geçmeden önce Ragusa'dan yeni haberlerin gelmesini bekledi. Kralın büyük bir hata yaparak İspanya'ya yaklaşmasından korkuyordu ve hatta -eğer yapılacak olursa- bu yanlıştan yararlanmak için eksiksiz bir görüşme planı bile hazırlamıştı.

Ne var ki, Fransa sarayı dış siyasetinde hiçbir değişiklik yapmadı. Kral, kraliçe ve Anjou dükü, büyükelçiye, hem İstanbul'dan aniden ayrılması nedeniyle duydukları hoşnutsuzluğu dile getiren, hem de yeni bilgiler veren mektuplar yazdılar: Türklerle Venediklileri uzlaştırmak, Lehistan seçimi konusunda çalışmak, yeni başlanacak görüşmelerin konusuydu. Bu plan, görüşmeci açısından çok hoş bir plandı. Ama her şeyden önce kışın ortasında bütün Türkiye'yi baştan başa geçmek gerekiyordu.

Noailles, 14 Ocak 1573'te Ragusa'dan yola çıktı. Du Fresne, bütün bu yolculuk boyunca Noailles'ın yanındaydı. Du Fresne, 28 Şubat'ta Pera bağlarına ulaştı ve 9 Haziran'a kadar İstanbul'da kaldı. Bu tarihte büyükelçinin maiyetinden ayrılarak Ege adaları, Mora kıyısı ve İon adaları yoluyla Venedik'e gitti; bir yılı aşkın bir süre sonra, 20 Ekim'de gemiye bindi ve yeniden Fransa'ya döndü.⁷

İleriki sayfalarda bu seyahate gene döneceğiz. Burada, Canaye'in bundan sonraki yaşamı konusundaki bilgileri özetlemek istiyoruz.

Fransa'ya dönüşünden hemen sonra hukuk öğrenimini tamamladı. IX. Charles'ın ölümünden sonra Paris'e gelerek baroya girdi. 1579'da, Grand Conseil'in danışma meclisine katıldı: Ne var ki, bir Calvincinin imtiyaz mektuplarının onaylanmasında büyük güçlüklerle karşılaşıldı; kralın onun lehine doğrudan işe karışması ve genç avukatın bir komisyon önünde hukuk bilgisini belgelemesi gerekti.⁸

Bu tarihten başlayarak Navarra kralıyla ilişkiye girdi. 1584'te, onu Pau'da görüyoruz; Henri tarafından, Albi'de Chambre de l'Édit'nin danış-

manlarından M. De Scorbiac'ın yanına gönderildi.⁹ Montauban'da toplanan komisyon (14 Ocak 1586) onu Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya'da kendi adına borçlanma yapmakla görevli başsavcılığa atadı.¹⁰ Du Fresne, kralın Kantonlar büyükelçisi M. De Fleury ile görüşmek zorunda kaldı.

Lozan'da oldukça uzunca bir süre kaldı ve bu sürgün dönemi içinde François de la Noue ile tanıştı ve onunla –söylediğine göre– “sekiz ya da dokuz ay geçirdi.”¹¹ La Noue'nun haberi olmadan onun sohbetlerini yayınlayan du Fresne'dir (Navarra kralına 1 Nisan 1587'de yazdığı ithafli mektupta bunu açıklamıştır). Aristoteles'in *Organon* adlı yapıtının uyarlamasını burada tamamladı; zira Fransa kralına yaptığı ithafı 28 Şubat 1589'da bu kentte gerçekleştirdi.¹² Regnault, haksız olarak bu kitabı Protestanlığı savunan bir yapıt olarak görmüştür; aslında yapıt, Aristoteles'in Analitik ve Diyalektik'inin bir özetidir; ne var ki, yazar, Fransa'nın şanssızlığının bilgisizlikten ve yanlış alim yürütmekten kaynaklandığını hiç zorlanmadan söyleyebilmekte ve özgür irdeleme haklarını savunmaktadır; bu tasım örnekleri bile dinsel eğilimlerini açıkça ortaya koymaktadır.¹³ Regnault'ya göre, *Physique* (Fizik) adlı bir kitap da yazdı ve Aristoteles'in *Ruh Üzerine* yapıtını çevirdi. Ama bu kitapları yayınladı mı, bilmiyoruz.

Henri de Navarre, 24 Mayıs 1588'de, Saint-Jean-d'Angély'de imzalanan bir belgeyle, Fransa'ya dönüşüne kadar sabretmeden Fresne'nin devlet danışmanlığına atanmasını sağladı. Bu tarihten sonra da ona çok sayıda önemli görevler verdi. 1 Ocak 1589'da, Halle'de ya da Frankfurt'ta bulunan M. De la Tuilerie'nin yanına gitmesini buyurdu; bu iki kişi, de la Noue yönetiminde ve Schomberg ile Casimir'in de katkılarıyla Navarra Kralı hesabına borç para aramak ve asker toplamakla görevlendirilmişti.¹⁴ (Ağustosta, yeni Fransa kralı bir borçlanma için Sancy ile Canaye'a tam yetki verdi ve sonunda Strasbourglular 62.000 florin ödünç vermeye razı oldular.¹⁵ Daha sonra Canaye, Beauvoir ile birlikte İngiltere'ye gitmek zorunda kaldı: Amaç, Kraliçe Elisabeth'ten 50.000 ekü almaktı.¹⁶ Canaye, İngiltere'den Almanya'ya geçmek ve Schomberg sayesinde asker toplamak için Sancy ile yeniden görüşmek zorunda kaldı.¹⁷ Hatta Henri, 20 Mart 1590 tarihli bir mektuptan anlaşıldığına göre, onu benzeri bir görevle Danimarka kralına göndermeyi bile düşündü.¹⁸ Fresne'nin bütün bu görevleri çok iyi başardı-

ğı görülüyor: Çünkü kral onu 21 Ekim 1591'de bütün Protestan Alman Prensleri nezdinde olağan büyükelçi olarak atadı.¹⁹ Fresne, 1593 ortalarına kadar Almanya'da kaldı. Fransa krallığının içinde bulunduğu durum, kralın deneyimlerinden yararlanmak istediği bütün hizmetkârlarını çevresinde toplamasını gerektiriyordu;²⁰ Fresne, 23 Kasım'da, devlet danışmanlığı görevine başlaması için Dieppe'ye çağrıldı. Kral, 23 Şubat 1594 tarihli mektuplarla Toulouse Parlamentosu başkanlığı görevini "ona bahşetti." Ertesi yıl, Fresne iki parçalı Meclisin Castres²¹ kanadına başkan atandı ve bu güç görevde ılımlılığı ve tarafsızlığıyla kendini gösterdi.²² Gene aynı tarihte, Haute-Guyenne delegesi olarak Protestan Châtellerauld meclisinde yer aldı. Bu arada, kral onu Épernon ile birlikte Provence adına bir ateşkes antlaşması imzalamakla görevlendirdi.²³ Daha sonra onu Savoia²⁴ savaşında ve son olarak da başkomutan ve mühürdarla birlikte Marsilya'ya giderek gemiyle gelen yeni Fransa Kraliçesi Marie de Médicis'yi karşılamakla görevlendirdi.²⁵

Eski Protestan, kralını örnek aldı ve Katolik oldu. Henri IV onu ünlü Fontainebleau tartışmalarında görev alan yargıçlar arasına kattı, Peron'un Plessis-Mornay'a sunduğu kanıtlara inandığını ilan etti; Paris Piskoposunun karşısında inancından döndü ve karısı Renée de Courcillon da onu izledi. Böylesine yüksek görevli bir kişinin mezhep değiştirmesi büyük yankı uyandırdı ve Papa, 12 Ekim'de, ona bir mektup gönderdi.

Burada önemli olan, bu inanç değişikliğinin içten mi, yoksa değil mi olduğunu (eski dostları –özellikle de Casaubon²⁶- içten olmadığını öne sürdüler) tartışmak değil, Venedik'teki büyükelçilikte yapılan ödemedir. İnanılması güç olan, Regnault'nun söylediğine dayanarak onun on dört yıldan beri mezhep değiştirmeyi düşündüğüne inanmaktır: Aynı Regnault, yalnızca on dört yıl önce yayınlanan Aristoteles'in *Organon*'unun gerçek bir Protestan yapıtı olduğunu söylememiş miydi?

İçten olsun ya da olmasın, Katolikliği yeni kabul eden du Fresne, ender insanda görülen hoşgörölü olma özelliğini sürdürmeyi başardı. Bakan Fages ve Castres'daki eski arkadaşları gibi (Boucaud ve Vignoles) Protestanlara ya da P. Gonter gibi cizvitlere mektup yazmaya devam etti; inanç değiştirmesinin Tanrının inayetiyle olduğunu ve yalnızca böyle olan inanç değiştirmelerinin geçerli sayılacağını belirtti: "Her türlü şiddete ve baskıya karşı

katı bir tutum benimsediğimden, daha çok vicdanlarının özünde değişiklik yapmak dışındaki bir yolla çözüm getirenleri destekleyeceğim.”²⁷

Her neyse, sonuçta Canaye’in mezhep değiştirmesinin olumsuzlukları kısa sürede giderildi. 12 Temmuz 1600’de, Lyon döneminde hazırlanan bir belgeyle, kral altı bin lira ödenek karşılığında “Meclisinde görev yapmak üzere” Canaye’ı davet etti. 1601’de, onu Venedik büyükelçiliğine atadı. Altı yıl süren bu büyükelçilik görevi sırasında yazdığı mektuplar ölümünden sonra yayınlandı. Bu görevi sırasında gerçek bir devlet adamının niteliklerini sergiledi: Fransız etkisini İtalya’da yeniden yaygınlaştırdı ve Papa ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki görüş ayrılıklarını ortadan kaldırma onuruna erişti. Papa V. Paulus, 25 Haziran 1607’de ona bir teşekkür mektubu gönderdi.²⁸

Fransa’ya ve Meclisteki görevine dönüşünde, ticaret ve imalat komiseri olarak atandı. Julier savaşının hazırlıkları yapıldığı sırada kral onu Almanya’ya göndermek istediye de “seyahat hazırlıklarını yaptığı sırada, elli yaşındayken Paris’teki evinde öldü” (27 Şubat 1610). Olaylarla dolu yaşamı çok kısa sürmüştü; ne var ki, Canaye’in yaşama çok erken başladığı söylenebilir, çünkü ilk seyahatlerini daha on beş yaşındayken gerçekleştirmişti. Daha Venedik’teyken damla hastalığından şikâyet etmeye başlamıştı; Casaubon’un eski dostlarına danışarak kaleme aldığı ölüm yazısına göre, bir damla nöbetinden sonra akciğer kanaması geçirdi. Söz konusu yazı Philippe Fresne’nin eski seyahatlerini ve bilimsel çalışmalarını da şöyle anımsatmaktadır: “Uzun süren seyahatlerle ve çok sayıda dil ve bilim dalıyla çok kültürlü bir gençlik dönemi.”

Fresne kilisesine gömüldü. Beauce’daki Dangeau soyundan René’nin kızı olan karısı Renée de Courcillon ona üç oğul (hepsinin de eli kılıç tutuyordu: Frédéric, Casimir, Philippe) ve üç kız (Marie, Madeleine ve Renée) verdi.²⁹ Ünlü Cizvit Jean Canaye (1594-1670) ve rahip Étienne Canaye (1694-1782) da bu ailedendir.

III

Philippe du Canaye’in bu kısa yaşamöyküsü bizi Levant’a yaptığı gezilerin çok dışına taşıdı.

Kendi eliyle yazdığı bir elyazmasının bulunmaması, yayınladığımız belgenin gerçek olmadığı biçimindeki karşı çıkışı haklı göstermez sanırız. Ya-

zarın kendisine, çocukluk yıllarına, ana-babasına ve dostlarına ilişkin ayrıntıları ancak Canaye'in kendisi verebilirdi. Verdiği tarihler, yolculuk arkadaşları Noailles, Massiot, Montagnac, Germigny, Présault üstüne sıraladığı bilgiler, büyükelçinin resmi yazışmalarından elde edilenlerle uyuşmaktadır.³⁰

Bu anlatı hangi dönemde yazıldı? Günün gününe yazılmadığı kesin, zira anlatı baştan sona su gibi akıyor ve yazarı asla şimdiki zamanı kullanmıyor;³¹ elbette ilginç olayları tarihiyle birlikte yaşandığı gün not etmiş olmasına karşın bu notları baştan sona akıcı bir biçimde bir potada eritmeyi başarmış. Öte yandan, anlattığı olayları hep yakın dönemde geçmiş olaylar gibi kaleme alıyor ve daha sonraki olaylara asla gönderme yapmıyor. IX. Charles'ın acımasızlığına karşı çıktığında, Selim'in aşağılayıcı kişiliğini anlattığında, yol arkadaşlarının yeni seçilecek Lehistan kralını selamlamak için sıraladıkları sözcükleri anımsarken, kuşkusuz ilk iki kişi henüz yaşıyordu (IX. Charles 30 Mayıs 1574'te öldü, Selim ise 12 Aralık 1575'te) ve üçüncüsüyse henüz Fransa kralı olmamıştı. Öte yandan, Canaye eğer Fransa'ya dönme niyetinde olsaydı herhalde anlatısını İtalyanca yazmayı pek düşünmezdi. Son olarak, elyazmasının sonunda yer alan dua, uzun bir seyahatin tehlikelerinden yakasını yeni sıyırmış bir kişinin ağzından çıkmış sözlerdir. İşte bu nedenlerden ötürü bu anlatının Venedik'te, 20 Ekim 1573'ten kısa süre sonra, Canaye'in anıları ve geçip giden on iki ayda derlediği izlenimleri henüz belleğinde tazeliğini korurken yazılmış olması olasılığı üstünde duruyorum.

Bu yapıtın 16. yüzyıl coğrafya bilimindeki yeri nedir? Batı bu dönemde Levant'a ilişkin olaylara büyük ilgi duyuyordu. Arkeoloji araştırmaları, Doğu dillerinin ve dinlerinin incelenmesi, hümanistlerin dikkatini İstanbul ile Yunanistan üzerine çeviriyordu; birinci derecede önemli saydıkları ticari çıkarlar, Venedik'i, Ceneviz'i, Marsilya'yı Ege adalarına ve Asya kıyılarına, Ragusa'yıysa Balkan yarımadasına çekiyordu; diplomatlar, Padişahın sarayında olup bitenleri büyük bir dikkatle gözetliyorlardı: Sarayın gelişmesi; vezirlerin ve paşaların nitelikleri; I. François sayesinde Avrupa devletleri çevresine giren Osmanlı devletinin gücündeki artışlar ve eksilmeler. Esirlerin anlattıkları, haçlı seferi tasarıları, halkın ruhunda Hristiyanlığın bu acımasız düşmanını hem daha iyi tanıma isteği, hem de korku ve düşsel umutlar uyandırıyor. Bu haçlı seferleri tasarılarından sonuncusu, başarılı olmuş gibi göründü; İne-

bahtı zaferi ruhları –hatta Türklerle bağlaşmanın sürdürülmesini olumlu bir gereklilik ve hemen hemen siyasal bir dogma gibi gören uluslar ve öbekler arasında bile– gerçek bir coşkuyla silkeledi. İşte bütün bu nedenlerden ötürü, Fresne-Canaye’ın seyahatinden biraz önce ve biraz sonra kaleme alınan Levant ile ilgili yapıtların listesi uzundur.³² Yazarımızın metnini, yalnızca 1573’te yayınlanan üç Venedik anlatısıyla karşılaştırmakla yetindik: 1569-1573 yıllarında balyosluk yapan Marcantonio Barbaro’nun yapıtı; Büyükelçi Badoaro’nun yapıtı; Senatör Garzoni’nin yapıtı ve aynı dönemde İstanbul’da bulunan Alman Gerlach ile Schweiger’in anlatıları.

Bütün bu seyahatler arasında Canaye çok genç oluşuyla öne çıkıyor: Seyahate çıkmaya karar verdiğinde yirmi bir yaşındaydı. Onu zorlayan hiçbir şey de yoktu, çünkü ne tüccar, ne de elçilik görevlisiydi; yalnız kendi zevki için, memleket görmek için yola çıkmıştı.³³ Bir turistin davranışlarını ve ruh durumunu sergiledi. Bir yerde şöyle yazıyor: “Aynı yoldan iki kez geçmek meraklı insanlar için dayanılmaz bir şey.” Bu duruma çözüm getirmek için tehlikelere atılmayı ve berbat bir Marsilya ticaret gemisiyle Ege adalarına doğru yol almanın bütün rahatsızlıklarına katlanmayı, uzun günler boyunca İstanbul’dan beri varillerde saklanan pis ve mide bulandırıcı bir suyu içmeyi yeğliyordu.

Dolayısıyla Canaye, görmek isteyen ve bunu beceren akıllı bir adamdı. Yaşadığı gençlik yıllarının, yargılarındaki değerli bazı şeyleri yok edebileceği doğrudur; Venedik’te bıraktığı sarışın kadınlarla ve Türklerin ülkesinde karşılaştığı Hristiyan ve Müslüman güzel çehrelerle elbette çok meşguldü. Ne var ki, Almanya ile İtalya arasında beş yıl boyunca gidip gelen bu genç adamın epey seyahat deneyimi vardı. Dahası, Doğu seyahatine oldukça ciddi bir hazırlık yaptıktan sonra çıktı. Rumca biliyordu, antikçağla ilgili belli bir bilgi birikimi vardı, kitaplar okumuş ve haritalar incelemişti. Başvurduğu temel kaynaklar Pierre Gilles’in eşsiz ve çok yeterli yapıtlarıydı: *Bosphore de Thrace* (İstanbul Boğazı) ve 1561-1562 yıllarında Lyon’da yayınlanan *Topographie de Constantinople* (İstanbul’un Topografyası). Her ne kadar belirtmemiş olsa da, Benedetto Ramberti’nin *Trois Livres sur les Choses de Turquie*’sini de (Türkiye ile İlgili Olaylar Üstüne Üç Kitap) kesinlikle okumuştur;³⁴ bu kitap daha o dönemde üç baskı yapmıştı ve

bunlardan ikisi Canaye'in yola çıkmadan önce yaşadığı Venedik'te gerçekleşmişti; Balkanlar için yazılmış bu güzel seyahat rehberini çok yakından izlemiş ve gerektiğinde yanlışlarını düzeltmişti. Bunun dışında okumuş olabileceği yapıtlardan en önemlileri Geufroy'un, Gassot'nun, Pierre Belon'un, André Thevet'nin, Guillaume Postel'in yapıtları ve özellikle de ilk baskısı 1568'de Lyon'da yapılan Nicolas de Nicolay'ın *Les Quatre Premiers Livres des Navigations Orientales*'dir (Doğuya Yapılan Seyahatin İlk Dört Kitabı).^a İncelediği haritaysa Sophianus'un haritasıydı. Bu haritanın yalnızca 1542'de Roma'da, tek sayfa halinde yapılan baskısını mı, yoksa 1552'de Gerbel de Pforzheim'in açıklamalarıyla birlikte 8 sayfa halinde yapılan sonraki baskısını mı kullandı? Ben daha çok ilk varsayımın doğru olduğunu sanıyorum, çünkü Sophianus'tan söz ettiğinde asla tercümanından söz etmiyor. Hangi varsayım doğru olursa olsun, coğrafyacı Corcyre'in biraz ciddiyetten uzak niyetinin gerçekleri kendisinden gizlemesini istemedi ve Sophianus'un haritasında birçok düzeltme yaptı (bunlardan en önemlisi Filibe'nin konumudur).³⁵

Canaye gerçek bir coğrafyacı değildi; bir noktanın koordinatlarını belirlemekle asla uğraşmadı ve büyük olasılıkla bunu yapmayı da bilmiyordu. Ama işlek zekâsı, karşılaştığı bütün coğrafi olguları büyük bir titizlikle kaydetmesini sağladı: Hersek vadilerinin bütün ayrıntılarını belirtti; aşığı dağları özenle anlattı; Ege adalarının niteliğini kesin biçimde vurguladı.

Tarihi ve arkeolojik coğrafya onun yabancı olmadığı bilimlerdir: Ragusa'da Epidauros [Cavtat] eski kentini, Split'te^b Diocletianus sarayının harabelerini aradı; elinde Gyllius'uyla^c büyük bir titizlikle İstanbul anıtlarını ziyaret etti. Zaten araştırmalarında hep eleştirel zekâyı devreye soktu, Roma-Bizans kalıntılarında eski İlion'u gören çağdaşlarının çoğunun yaptığı- nın tersine, rivayetleri kabul etmek istemedi.

a *Nicolas de Nicolay Seyahatnamesi* adıyla Kitap Yayınevi'nce yayınlanacak –ed.n.

b Türkçe İspelet –ç.n.

c Petrus Gyllius veya Pierre Gilles (1490-1555) I. François'in desteğiyle Anadolu'da keşif gezileri yaparken İran seferine giden Osmanlı ordusuna katıldı. Fransa elçisi Gabriel' d'Aramon ile 1550'de İstanbul'a döndü. İstanbul'un tarihi topografyasını anlattığı eseri ölümünden sonra *Topographia Constantinopoleos et de Illius antiquitatibus libri quatuorve de Bosphoro Thracio libri tres* adıyla Latince olarak 1561'de Lyon'da yayınlandı (*İstanbul'un Tarihi Eserleri*, 1997; *İstanbul Boğazı*, 2000, çev. Erendiz Özbayoglu, Eren Yayıncılık) –ed.n.

Dahası, geçmiş olaylardan çok, günün canlı gerçekleriyle ilgilendi.

Örneğin Levant ticaretiyle ilgili bilgiler verdi. O sırada Venedik Türklerle savaş halinde olduğundan, Ortadoğu ticareti hemen hemen tümüyle Ragusalıların elindeydi. Hatta Ragusa, Venedik ticaretinin geçici duraklamasından yararlanarak deniz ulaşımına da büyük ölçüde hız veriyordu; Ragusa gümrüğünün geliri 1572’de 200.000 eküye çıkmıştı; bu kentin burjuva oligarşisi, her yıl İstanbul’a, İskenderiye’ye ve Eşellere^a sefer yapan yaklaşık altmış büyük gemiyi elinde tutuyordu;³⁶ bunlar o kadar büyük miktarda malla geri dönüyorlardı ki, tanışımız “Venedikliler bilmem bu kadar mal getiriyorlar mı?” diyordu. Aslında, bu birkaç yıl içinde, Doğu tahıllarının Venedik’ten çok Ragusa’da toplanması bir gerçek. Zira, deniz ticaretine kolaylıklar sağlayan kimi olağanüstü koşulların dışında, gerek Tuna yönünde, gerekse İstanbul boğazı ve Ege adaları yönünde ilerleyerek Balkan yarımadasını aşan kara yollarının en önemli başlangıç noktası uzunca bir süredir Ragusa’ydı; Venedik Cumhuriyeti’nin Türklere ödediği yıllık vergi, Venedik kervanları ve Türkiye’de yerleşmiş Venedikliler açısından, önce Hristiyan hükümdarlarla, daha sonraysa Sultanlarla imzalanmış birçok antlaşmanın geleneksel avantajlarından yararlanma hakkını güvence altına alıyordu.³⁷ Ayrıca, Ragusa’da Türk tüccarlar da vardı, çünkü Padişah burada bir emin (*capo di mercanti turchi* [Türk tüccarlarının başı]) bulunduruyordu.

Adriya denizinden İstanbul’a giden başlıca yol Ragusa’da başlıyor.³⁸ Kente birkaç saatlik uzaklıkta, Cumhuriyet’in gümrük karakollarıyla, daha sonra da Padişahinkilerle karşılaşılıyor; sonra, Trebinje [Trebinje], Ternoviçe [Trnovca], Vraça boğazı, Prepolje [Prijeopolje] ve Yeni Pazar’dan [Novi Bazar] geçiliyor, genellikle Niş ve Sofya yoluyla Filibe’ye ulaşıyor. Bu, Benedetto Ramberti’nin 1534’te izlediği yol. Çoğunlukla üç yüz hayvandan oluşan ve Morlak muhafızlarınca korunan kervanların geçtiği yol da bu. Ragusalıların bütün yol boyunca ticaret acenteleri, hatta kolonileri var ve 16. yüzyıldan başlayarak Ragusa’dan yola çıkan ulaklar kıyıyla iç kesim arasındaki haberleşmeyi sağlıyor. Ulakların 16. yüzyılda İstanbul’a varması on beş günü bulurdu. İzledikleri yol, çoğunlukla

a Avrupa devletlerinin 16.-20. yüzyıllar arasında Ortadoğu’da kurdukları ticaret merkezlerine (iskelelere) verilen ad –ç.n.

deniz yolculuğu yapmak istemeyen büyükelçilerin yeğlediği yoldu. Jean Chesneau'nun izlediği güzergâh da buydu.³⁹ M. de Noaillès da 1572 ve Şubat 1573'te yaptığı iki seyahatte giderken de dönerken de bu yolu kullandı ve Fresne de onunla birlikteydi. Bununla birlikte, genellikle izlenen güzergâhta bu kez hafif bir değişiklik yapıldığı gözlenebilir. Yeni Pazar'dan sonra, Sofya'da Meriç ırmağına kavuşmak için doğrudan doğruya Niş'e doğru ilerlenmez, Kosova ovası kuzeyden güneye doğru aşılaraq (Mitroviçe-Selanik hattı) yolcular Üsküp'e ulaşır ve Rodop dağlarının kuzeyinden geçerek Tatarpazarçık'ta Meriç'e kavuşur (bugün Belgrad-İstanbul demiryolu da bu çizgiyi izlemektedir). Bununla birlikte çizdikleri bu yay, onları Ragusalıların izledikleri ticaret yolu ağının dışına çıkarmaz, zira Ragusalıların Üsküp'te ve Sofya'da çok önemli birer kolonisi var.⁴⁰ Ayrıca Canaye, Venedik'ten bir Ragusa gemisine binmişti ve Yeni Pazar ile Edirne'de Dubrovnikli bir tüccarın evinde kalmıştı.

Başka bir karayolu da Split'te⁴¹ başlıyor, ama Ternoviçe'den sonra birinci yola kavuşuyor. Venedikli Marino Cavalli'nin 1560'ta izlediği Kotor'da ve Ülgün'de başlayan bir yol daha var: Çardağ boğazlarından geçerek Kosova ovasına ve Üsküp'e –başka bir deyişle, Canaye'nin izlediği yola– doğru ilerliyor.⁴² Belgrad-İstanbul büyük yoluna gelince (Belgrad'ta da bir Ragusa kolonisi var), bu yol da Tatarpazarçık yakınlarında Ragusa'dan gelen yolla birleşiyor.⁴³

Yazarımızın yapıtının değişik yerlerinde Edirne pazarının önemi, burada satılan ürünler, Kykladlar ve Asya kıyıları kültürü gibi ticaret tarihiyle ilgili başka bilgilere de rastlıyoruz.

Yolu üzerinde karşılaştığı halkları titizlikle inceliyor, Slavonya'nın, Morlaky'a'nın sınırlarını belirlemeye çalışıyor; örneğin, filan manastırın Ortodoks ve dilinin de İslav dili olup olmadığını belirtiyor; Bulgar kadınlarının saç biçimini, İstanbul ya da Pera sokaklarında karşılaştığı giysileri betimliyor; bizi Patrik Gerasimos Tranos'un, Tarihçi Zigomala'nın evine götürüyor; bizi bir Rum düğününe, bir sünnet düğününe, bir esir pazarına, bayram şenliklerine, padişahın elini öpme^a törenine konuk ediyor; her fırsat bulduğunda halkın içine giriyor; bir Kuzey Afrika beyi, IX. Charles'ın

a Bayramlaşma –ç.n.

din savaşlarından kaçınabilmek için –Türk yöntemiyle– neler yapabileceğini ona açıklıyor.

Ne var ki, bu genç adamda –öncelikle– Türklerin yönetimini merak eden bir siyaset anlayışı görüyoruz. Çok ilginç bir tarihte, hemen hemen İnebahtı bozgunundan iki yıl sonra, Türkiye’ye gitme şansını elde ediyor; Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa’nın giriştiği yeniden yapılanma çalışmalarını bütünüyle izliyor. Büyütülen tersanede gemilerin yapımını seyreliyor: Piyale Paşa komutasındaki donanmanın yola çıkışına tanık oluyor. Daha sonra, Adriya denizinde –karşılaşmayı hiç istemediği– bu büyük deniz gücünün harekâtlarını çok yakından izliyor (Padişahın verdiği mektuplar, belki de bu netameli dönemde seyyahın bindiği gemiye yeterli koruma sağlamayı amaçlamaktaydı).

Türk İmparatorluğu üstüne genel yargısı hiç de olumsuz değil. Düzenli ordularda hüküm süren hayranlık verici disiplin ve padişahın para ve insan olarak elinde bulundurduğu uçsuz bucaksız kaynaklar karşısında şaşkına dönmüştü. Her ne kadar Sultan Selim’i kendi düzeyinde –başka bir deyişle çok aşağıda– görüyorsa da, Hristiyan kökenli vezirlerin çok akıllıca yönettiği Osmanlı İmparatorluğu’nun kısa vadede yıkılacağına hiç inanmıyordu; tıpkı birçok çağdaşı ve dostu La Noue’nun yaklaşık yirmi yıl kadar sonra yazacağı gibi, bir haclı seferinin Türkleri Asya’ya atmaya yeteceğine inanmıyordu. Hatta, benzeri bir girişimin gerçekleşmesi için isteklerde bulunup bulunmadığı sorusu bile kuşkulu.

Bu Protestan önyargılardan iyice sıyrılmış olarak Türkiye’ye giriyor. Ragusa’dan yola çıkarken yolcuları bekleyen “*delicatezza turchesche*”ye [Türk tuhafıkları] onda merak uyandırıyor ve kervansarayların çok iyi oldukları kanısına varıyor. “Türklerin sertliğine” çok kızıyor, karılarını özel hapisanelere koyan, yabancı hayvanlarınıysa sokaklara başıboş bırakan insanları anlamıyor. Birkaç akçe karşılığında bir Türkün dünyanın öbür ucuna gönderilebileceğini, bedeli ödenmek koşuluyla bir vezirin vicdanının satın alınabileceğini biliyor. Ne var ki, bütün bunlar onun Türklerde bulunan birçok iyi niteliği görmesini engellemiyor ve bu niteliklerin başında da, Hristiyanlara özgü olduğu ileri sürülen bir erdem geliyor: Tanrı sevgisi. Muhammed’in dininden söz ettiğinde, kendisi de bir Protestan olduğu için, bu inançtan bir din olarak

söz etmeye cesaret edemiyor ve ona göre Müslümanların Allah adını vererek taptıklarının Fransızların Dieu'sü [Tanrı]" olduğunu kabul ediyor; Türkiye'de bir müftünün birkaç dua okumadan bir mahkeme kararını açıklamadığını ve yeryüzü yargıçlarının yüce yargıç Allah'a saygı duyduklarını söylerken, bu geleneği "*santa et buona usanza*" [kutsal ve iyi bir uygulama] olarak niteliyor. Dolayısıyla, Barthélemy Georgevitz'in, Geufroy'nın ve daha başkalarının halkın belleğine insan yüzü şeytanlar olarak yerleştirdikleri Türklerde, Canaye bazı iyi şeyler, bazı kutsal şeyler bulabiliyordu. La Noue da "onların mezhebi Allah'a karşı birçok saygısızlık ve küfürle doludur. Yönetimleri en dehşet verici ve acımasız yönetimdir; yasaları, disiplini ve dürüstlüğü yaşatmaktan çok, yok etmek için oluşturulmuştur" diye yazacaktı. La Noue, çok olumlu ve pratik düşünceli Canaye'nin düşüncelerini hiç paylaşmıyordu sanırım; 1587'ye doğru, Lozan'daki iki dost bu noktada tamamen aynı düşüncede değildi, çünkü François Noailles'ın eski yol arkadaşı, Türkleri, "iyi gözlemlendiğinde, sözde bir siyasal yönetimleri olduğu"nu görebilecek kadar yakından tanımıştı.

Aslında, olayları birebir gözleyerek oluşturduğu açık ve kesin düşüncelerini ömür boyu değiştirmede. 1601'de Venedik büyükelçisinin yanındayken, ilk gençlik yıllarında yaptığı bu gözlemlerin izlerine hâlâ rastlanıyordu. IV. Henri'ye, Fransa'nın kapılarını Yahudilere ve Portekiz Yahudilerine açmayı öğütleyen de gene Canaye idi; zira bu sayede "bu insanlardan yararlanılacak ve Fransa Krallığı'na yeterli ve sanayiye yatkın elli bin aile yerleştirmiş olacaktı."⁴⁴ Daha, 1573'te, Türkiye'nin gelecek yıllarda yıkılacağına inanmıyor, bir padişah değişikliğinin imparatorluğu yeniden ayağa kaldırmaya yeteceğini düşünüyordu.⁴⁵ Fransa'nın iyice Hristiyanlık ilkeleri doğrultusunda davranmasını ve tavsiyelere daha ihtiyatlı yaklaşmasını, Türklerle bağlaşmayı koparmamasını hiç bu kadar istememişti. Efendisi Noailles, Kıbrıs'ta ya da başka yerlerde İspanyolların ve Venediklilerin safında acemice yer alarak kendi siyasetine karşı çıkan Fransız senyörlere kızılıyordu; Canaye da, Macaristan'da savaşmış olan Merceur düküne karşı hiç de daha hoşgörülü davranmadı; M. de Brèves'e⁴⁶ yazdığı bir mektupta pişmanlık duyan bu ittifak üyesinin ölümü konusunda bakınız neler diyor:

a "Tanrı" -ç.n.

Padişah Fransız prenslerini düşmanlarının safında görmekten artık yakınamayacak; zira, İmparatorun Majestelerine yapabileceği bazı uyarılar [ve] bana söylediğiniz nedenler, Efendim, öylesine güçlü ve gerekli ki, Majestelerinin adı geçen Senyörle yapılmış eski bağlaşıma ya aykırı hiçbir şey yapmayacağı konusunda endişeye kapılmamak gerekir.

Yazıma son verirken, bu baskı konusunda bir iki açıklama yapmak zorundayım. 1894'te Sociétés Savantes Kongresi'ne Canaye'in elyazması üstüne bir yazı sunmuştum. Oturumun başkanı M. Servois, bu bildiriye kucak açmak istedi; M. G. Monod, daha sonra M. Schefer konuyu komiteye götürdüler ve böylece elyazmasının yayınlanmasına karar verildi.

M. Schefer ve Cordier, Fransızca çevirinin yanı sıra İtalyanca metnin doğru bir tıpkıbasımını kamuya sunmanın yararlı olacağını düşündüler. Canaye'dan kimi parçaları Sorbonne'da okuduğumda, İtalyanca metni elden geldiğince 16. yüzyıl Fransızcasına aktarmaya çalışmışım. Ne var ki, metnin tamamının aktarılması söz konusu olduğunda böylesi bir çabanın çevirmen için tehlikeli ve okur için de belki can sıkıcı olacağını düşündüm. Yalnızca metnin, olanaklar elverdiğince, yapıtın dış görünümüne zarar vermeden, yazarın üslubunu aktarabilecek ölçüde sadık olmasına özen gösterdim.

Yaptığım açıklamalar konusunda, birinci kaygım çağdaş ya da kimi biraz eski belgeler, seyahatnameler, Ortadoğu üstüne yazılmış kitaplar, diplomatik belgeler aracılığıyla Canaye'in anlatısını daha anlaşılır kılmaktı. Kitabın sonundaki kaynakça bölümünde, bu belgelerin ne kadar çok olduğu açıkça görülecektir. Coğrafi adlandırmalar konusunda, elimin altında iki eşsiz yapıt vardı: Ami Boué'nin *Recueil d'Itinéraires* (Güzergâhlar Derlemesi) ve Kiepert'in haritası.⁴⁷ Ama gene de adını belirleyemediğim birkaç köy ve kervansaray oldu.

Burada, bu çalışmayla ilgilenmeyi gönülden isteyen adları yukarıda geçen kişilere, özellikle de beni yüreklendiren ve tavsiyelerde bulunan bu koleksiyonun yönetmenine açıkça teşekkür etmeyi gerekli görüyorum. M. Schefer, hazırladığım metni baştan sona okumayı, transkripsiyonları ya da Canaye'in kullandığı kimi Türkçe sözcüklerin çevirisini düzeltmeyi, kimi

notları tamamlamayı ve düzeltmeyi, elyazmasının iyi okunamayan yerlerinde karşılaştırmalar yapmayı görev bildi. Bu değerli işbirliği, bu sıradan çalışmanın değerine değer kattı. Dahası, M. Schefer özel koleksiyonlardan alınma kimi levhaları da kullanımıma sundu. Basel Üniversitesi Kitaplığı'nın görevlisi M. Bernouilli, büyük saygı duyduğum bir nezaketle, kitaplığın deposunda bulunan Sophianus'un haritasından parçaların kopyasını çıkarmama izin verdi. Son olarak, İtalya Krallığı Senatörü M. Comparetti, École Normale Supérieure'ün müdürü M. Georges Perrot'nun isteği üzerine, La Galleria del Uffizi'yi Palazzo Pitti'ye bağlayan yeraltı dehlizlerinde sergilenen ilginç bir baskı kalıbının varlığını bana bildirdi. Padişahın saraydan camiye gidişini gösteren bu kalıp, *Voyage du Levant* adlı yapıtımızın en ilginç bölümlerinden birinin canlı bir örneğidir.⁴⁸

M.H. HAUSER

DOĞUYA YOLCULUK

Giriş

Birçok ülkeyi ziyaret etmek her ne kadar onur verici ve güzel bir şeyse de, yabancı dillerin bilinmesi ve dünyada olup bitenler konusunda deneyim sahibi olunması sayesinde, bu ülkeleri yönetmek ve yönlendirmek çok daha önemlidir. Ama bu sefer de, evde kalma utancı yerine uzun süre yurdundan uzakta kalma tehlikesi vardır.

Ayrıca, yurdundan uzakta kaldığım zamanı gözönüne alınca, çok başarılı geçen Almanya ve İtalya seyahatlerimle yetinmeye ve hukuk eğitimi geliştirmek üzere Valencia'ya,¹ daha sonra da Paris Akademisi'ne gitmeye, uzak ülkelere yapılacak bıkıtırıcı ve ün kazandırmayan gezilerle daha fazla zaman yitirmemeye karar verdim. İşte bu nedenden ötürü, sevgili babamın² buyruğu doğrultusunda tam da bu düşüncelerimi uygulamaya koyuyordum ki, Fransa'nın altüst olduğu, korkunç 24 Ağustos tragedyasının yaşandığı haberlerini aldım. Aylardan beri dünyanın en sakin ve en hoş yaşamını sürdürmekte olduğum Venedik'ten ayrılmak üzereydim. Fransa'daki bu iğrenç olaylar yüzünden kararımı değiştirdim, babamdan başka mektuplar gelinceye kadar Venedik'te kalacaktım; birkaç gün sonra babam, yeni mektubunu beklememi ve onu almadan yerimden kıpırdamamamı isteyen bir haber gönderdi.

Tam bu sırada, İstanbul büyükelçiliği görevini üstlenen Dax Piskoposu M. de Noailles'in³ sekreteri M. Massiot⁴ geldi; M. Massiot saraydan geliyordu ve Levant'a yelken açmak için iyi bir rüzgâr beklediklerini söylüyordu.

Valencia'ya gitme fırsatının elimden alındığını ve bir seyahat için bütün hazırlıklarımın tamam olduğunu görünce, bir anda İstanbul seyahatine çıkmayı düşündüm ve hiç kimsenin etkisinde kalmadan –ama haklı ve yeterli nedenlere dayanarak– seyahate karar verdim. Fransa'nın sorunları öyle bir duruma gelmişti ki, bu krallığın içine düştüğü sefaletten söz edilmeyen bir ülkeye gitmek bana dünyanın en mutlu olayı gibi geldi. Bunun dışında, Almanya'ya ve İtalya'ya gitme iznini babamdan aldığıma göre, kendiliğimden ve hiç kimsenin dürtüsü olmaksızın, içimde yanan birçok şey görme ve öğrenme arzusuna kulak vermezsem yüreksiz bir adam olarak ni-

teleneceğime inandım. Kanımca bu seyahat hiç de küçümsenmeyecek bir düşünsel yüz akı ve doyum sağlayacaktı. Bu nedenle, babama haber vermeden ve duraksamadan böylesine büyük bir işe kalkıştım; zira babam olanları öğrenmeden geri dönmüş olacağıma inanıyordum; böylece, döndüğümü öğrendiğinde, benim seyahate çıkışım onda herhangi bir üzüntü ve kaygı yaratmayacaktı. Dahası, bu girişim tam çılgın olarak nitelenen birçok kişiyle birlikte gerçekleştirileceğinden, tasarımdan caymayı aklımın ucundan bile geçirmek istemiyordum. Kendi kendime, siyah bir karga beyaz güvercinler arasına konduğunda nasıl onları daha da beyaz gösteriyorsa, yaptığım bu çılgınlık da diğer hal ve hareketlerimle karşılaştırıldığında onların çok daha anlamlı ya da daha az çılgın ve daha az olağandışı algılanmasına yol açacaktır diye düşündüm.

VENEDİK-İSTANBUL YOLCULUĞU

S ayın çok ünlü büyükelçinini yanından ayırılır ayrılmaz, yukarıda adı geçen M. Massiot ve çok sevgili dost ve kuzenlerden oluşan bir grupla birlikte, 14 Ekim 1572'de bir Ragusa gemisine bindim. Gece yarısı, iyi bir rüzgârla, pruvamızı doğuya çevirdik, İstria kıyıları boyunca ilerleyerek –rüzgârın yardımıyla– Rovigo yakınındaki Porto Sant-Andrea'ya kadar ulaştık. 16 Ekimde, Pola'nın biraz ilerisindeki çalılarla, köklerle, makilerle kaplı ve tavşan avlama dışında hiçbir işe yaramayan Brioni adasında durduk. Ada, dört mil uzunluğunda, 4 mil genişliğindeydi ve çevresi 30 mildi. Adadaki kasabayı ziyaret etmek için karaya çıktığımızda, bir gemi sahibinin isteği üzerine, şarapla kutsanmış taşlarla yapılmış bir şapeli gezdik. 17 Ekimde, Pola'ya gitmek için yola çıkmak istedik, ama ters esen rüzgâr yüzünden batma tehlikesi geçirerek iki kez geri dönmek zorunda kaldık.^a

19 Ekim'de Quarnero'yu geçerken rüzgâr yıldızdan çok sert esti. Bindığımız karamürsel^b kıyıya çok yakın seyrettiği için, gemide herkesin benzi sapsarı olmuştu, köpüklü büyük dalgalar gemiye her vurduğunda bütün köprü su altında kalıyordu. Bu geçide Liburnia'nın yabanıl (*fanati*) halkları eskiden *sinus fanaticus*³ adını vermişler; Cherso ve Ossero⁴ dağlarından aniden ve sık sık koparak gelen rüzgârlar yüzünden bu geçit çok tehlikeli, körfez bütün Adriya denizinin en acımasız yeri olarak tanınıyor: rüzgârları aynı anda ve ters yönlerde esiyor ve gemiciler gemilerine hükmedemez hale geliyorlar. Ama o gün Tanrı bizi sağ salım S. Pietro di Nembo limanına ulaştırdı; Slovenya'da⁵ bulunan bu limanda demirlemiş pek çok gemi vardır.

20 Ekim. Zara^b yakınlarına ulaştıkça da, sardalye ya da başka yiyecek maddeleri taşımak üzere donanmaya⁶ katılmak zorunda bırakılmaktan

a Eskiden Türklerin daha çok Marmara kıyılarında kullandıkları, küçük, çok hızlı, dar, beş yelkenli tekne –ç.n.

b Bug. Zadar. Ne var ki, Fresne'nin yaşadığı dönemde bu kent Venedik yönetiminde olduğu için kitap boyunca kentin İtalyanca adı olan Zara'yı da kullanacağız –ç.n.

korkan gemi sahibi karaya çıkmak istemedi. Ertesi sabah, rüzgârın elverişli olmadığını görerek, çok sevgili kuzenim M. Perrot⁷ ile kayıkla Zara'ya kadar gittik; çok küçük bir kent olmakla birlikte Zara, Slovenya'daki başlıca San Marco kentlerinden biriydi; çok güçlü ve konumu çok elverişliydi: Üç yanı denizle çevriliydi ve Venediklilerin yaptırdığı deniz surları ve duvarları, küleleri, taraçaları, ele geçirilmesi güç hendekleri ve kale meydanları, gerektiğinde kentin uzun kuşatmalara dayanma olanağı veren yiyecek, mühimmat ve asker sağlama olanakları vardı. Elbette Venedik körfezindeki egemenlik de Zara beyinin elindeydi.⁸

Çevredeki topraklar iyi ve verimli; ne var ki, Türklerin sık sık gerçekleştirdikleri akınlar yüzünden çok az bölümü işlenmiş: Türklerle neredeyse her gün çarpışma ve çekişme yaşanıyor. Senyör Sforza Pallavicino Zara'da valiydi. Kentin duvarları dışında, deniz kıyısında, bütün gemilerin su almaya geldikleri suyu çok bol bir kaynak var.

21 Ekim, çok güzel şaraplarıyla ünlü bir hisar olan Mortara'yı geçtik;⁹ bütün gece iyi bir rüzgârla yol aldık; gece yarısına doğru tam üstümüze doğru gelen bir Uskok¹⁰ kayığı gördük; ne var ki, onları tüfek atışlarıyla selamlamaya başladığımızı fark edince, vakit kaybetmeden çekildiler. Sloven korsanları Uskoklar, sayıları çok fazla olduğundan aralarından bir baş seçmişler, körfez boyunca korsanlık yapıyor, karşılaştıkları kendininkilerinden küçük bütün gemileri soyuyorlar. Özellikle Ragusalılara düşmanlar. En ünlü reislerinden biri çok fazla Ragusalı öldürmüştü. Ellerine bir Musevi geçirdiklerinde, Venedik Cumhuriyeti'nin verdiği mektupları hiçe sayarak, hem mallarını alırlar hem de esir ederler. Daha sonra da ganimetle dolu olarak Dük Ferdinand'ın¹¹ topraklarına çekilirler.

22 Ekim, Neretva'nın ağzındayken rüzgâr kesildi; ayın 23'ünde kürekle ilerledik, Cumeno burnundan geçtikten sonra, Sabioncello'yu, eşsiz şarapların yapıldığı Ragusalıların adasını iskele yanında bırakarak Curzola kanalına girdik. Venedik'e ait bir ada olan Curzola çoraktır; kentse yoksul ve küçüktür.¹² 24 Ekim'de bütün günümüzü burada geçirdik, çünkü tayfalarımız ana-babaları ve karılarıyla hasret giderdiler.

25 Ekimde, kudurmuş bir poyraz altında çok tehlikeli bir boğaz olan Giuliana'dan¹³ geçerek dağlarla çevrili, çok güvenli ve çok geniş Porto-Palaz-

zo'da¹⁴ geceledik. Limanın başında, bu ülkenin balık avlamaktan, doğayı ve balık türlerini incelemekten çok hoşlanan krallarından birinin sarayının harabeleri görünüyor.

Esen ters rüzgârlar yüzünden dört gün bu kentte kaldık ve eğer bu saraya üç mil uzaklıktaki Santa-Maria de Meleda'nın rahibi olmasaydı,¹⁵ açlıktan ölebilirdik. Rahip etmek, şarap ve eti bize çok lezzetli ve yumuşak gelen bir çift keçi getirdi.

29 Ekim, Jamsia'ya ulaştık ve ayın son günü elverişli bir rüzgârla buradan ayrıldık. Ne var ki, güzel Gravosa¹⁶ limanının girişindeki Umbla kanalına¹⁷ ulaştığımızda, San Martin vadisinden birdenbire öyle bir fırtına kopup geldi ki, ya Pettini kayalıklarında parçalanacağız ya da fırtına etkisiyle Puglia'ya kadar sürükleneceğiz sandık. O sırada gemimizde yalnızca dört tayfa ve bir *fadarino* [?]dan¹⁸ başka kimse yoktu ve birbirleriyle aynı düşüncüyü pek az paylaştıklarından bütün gün bağışış duruyorlardı. Korkularımızı daha da artıran, anlamadığımız bir Slav diliyle konuşmalarıydı. Bununla birlikte, içinde bulunduğumuz koşulların gereği olduğunu düşünerek, herkes bahtsızlığımıza ağlamak yerine, yiğitçe fırtınayla mücadele etmeyi seçti; herkes ruhunu Kâdiri Mutlak Tanrıya teslim ettikten sonra, kimi dümen yekesine baktı, kimi gözcülük etti, kimi bir yere, kimi başka bir yere koştu ve koşulların zorlaması nedeniyle hepimiz eşsiz denizciler gibi görev yaptık. Öyle iyi çalıştık ki, sonunda demir attık; daha sonra gece yarısına kadar süren büyük bir çaba sonucunda, *paranzane*'lerle¹⁸ kıyıya çıktık. Hafif bir yemek yedikten sonra kimi havadis satmaya, kimi bizi ölümden kurtardığı için Tanrıya şükrederek dinlenmeye gitti.

Ertesi gün boyunca (1 Kasım), bizi kentin limanına kadar götürecek elverişli rüzgârı gemide bekledik. Ama, ancak 2 Kasımda, ve yaya olarak, eskiden Epidaurus adıyla, Slav dilindeyse Dubrovnik¹⁹ adıyla anılan Ragusa'ya gidebildik. İşte, sonuçta denizin ne olduğunu bize öğreten deniz yolculuğumuz böyle sona erdi; çünkü bu yolculuğu dört ya da beş günde tamamlamayı umarken tam on yedi gün harcamış, büyük şanssızlıklar yaşamış ve çok ciddi tehlikeler atlatmıştık. Ama bu kötü başlangıç ileride olabilecek kö-

a Kitabı Fransızcaya çeviren Hauser, bu sözcüğün Fransızcasını bulamamış. Ben de, bütün aramalarıma karşın, İtalyanca sözlüklerde '*fadarino*' sözcüğüne rastlayamadım -ç.n.

tü olayların bir belirtisi sayılabilecekken, sağ salim canımızı kurtarınca hepimiz Tanrıya her şey için şükrettik.

Bütün insani beklentilerimize karşın,²⁰ İstanbul'dan geri dönen çok ünlü Dax Monsenyörüyle buluşunca, yapacağımız iş konusunda ciddi kuş-kular duymaya başladı; Bununla birlikte, Ekselanslarının Levant'a dönme ya da seyahatine devam etme kararı almasını beklerken, bir Hristiyan evinden çok bir Türk kervansarayına benzeyen bir handa kaldık. Burada çok rahatsız olduğumuzdan, her gün Saporto'ya giderek –tıpkı başka hiçbir eğlenceleri olmayan Ragusahılar gibi– kenti geziyorduk.

Ragusa, çok yüksek bir dağın eteğinde kurulmuş, yarısı ovada, yarısı tepelerde uzanan, üç yanı denizle çevrili bir kenttir; kentten yalnızca iki kapıyla çıkılabiliyor; üçüncü çıkış yeriyse liman.²¹ Kent büyük değil, ama oldukça kalabalık ve zengin; yılda on iki bin duka altını vergi ödeyerek Türklerle ilişkilerini iyi tutuyor.²² Soylu kişiler büyük tüccarlar gibi iş yapıyorlar; o kadar ki, her yıl Mısır'a, İstanbul'a ve ayrıca Ponente'ye^a seferler yapan ve buralardan akıl almaz zenginliklerle dönen altmış büyük gemileri var; Venediklilerin de bu kadar gemisi var mı bilmiyorum.

Her ay Ragusa'da bir kont seçiyorlar; senyörlüğün başı olan bu kişi Venedik podestaları gibi giyiniyor; kiliseye gittiğinde, yanında kırmızı giysili on iki yakın adamı ve saraya dönüşüne kadar –tıpkı Venedik düküne yapıldığı gibi– çalmayı sürdüren bilmem kaç çalgıcı bulunuyor. Bunlar –Venediklilerden daha eski olduklarını öne sürseler de– Venedik Cumhuriyeti'nin²³ maymunları. Herkesle iyi geçiniyorlar ve bütün Hristiyan prenslerinin dostular, Papanın da koruyuculuğuna sığınmışlar. Büyük bir imparatorluk değildiler, ama Venedik-Osmanlı savaşları döneminde,²⁴ gümrüklerinin gelirleri 200.000 eküye ulaşmıştı, çünkü artık Venedik'e doğrudan ulaşamayan bütün Levant malları buraya gelmekteydi. Bu senyörler sağlık hizmetlerine çok para harcıyor, bütün kervanların kentin dışındaki karantina merkezlerinde konaklamasını sağlıyorlardı. Örneğin, Monsenyör Büyükelçi, karantina dönemini Gravosa limanındaki çok büyük, çok güvenli, çevresini kuşatan meyve ağaçlarıyla dolu tepeler sayesinde çok hoş görünen

a Batıların 'Batı Avrupa'ya verdikleri ad –ç.n.

güzel bir sarayda geçiriyordu. Ve Ragusa, üç mil uzaktaki kayalıklar arası-
na, doğanın cimri davrandığı bir yere değil, yaşamaya çok daha elverişli bi-
çimde buraya kurulabilirdi: Çünkü yakınındaki dağlar nedeniyle²⁵ kent tah-
kim edilemiyor, çok dar limanı da hiç güvenli değil; fırtına nedeniyle demir
tarayan gemiler yakınlardaki kayalıklara çarparak parçalanıyorlar. Umbla
kanalı Gravosa limanına açılıyor; bir pınardan öylesine bol su akıyor ki, ka-
yanın çok yakınlarında on iki değirmen çalıştırabiliyor. Bunun Trebing
[Trebinizta, Trebišnica] ırmağı olduğunu, dağın derinliklerine dalan bu ır-
mağın bu ağızdan dışarı çıktığını sanıyoruz.²⁶

Ragusa'dan Gravosa'ya gidilen kapı dışında, deniz yakınındaki bir
dağda, dışarıdan bakıldığında berkitilmiş gibi görünen, ama kimsenin ge-
çişine izin verilmeyen bir yol daha var. Dahası, kentin kapılarını kapatmak-
la görevli olan kişi bu kaleyi her akşam ziyaret eder. Ragusa'nın hemen he-
men tam karşısında, çorak ve ıssız olmasına karşın, Venediklilerin Ragusa-
lılara²⁷ satmaya yanaşmadıkları bir ada var. Ragusa'nın zemini çok kayalık:
Puglia'ya giden gemiler, safra olarak yükledikleri kaya ve taşları Puglialıla-
ra satarlar onlar da bunlarla duvarlar örerler; buna karşılık, Ragusalılar da
bahçeleri için Puglialılardan toprak alırlar. Venedik'teki San Marco bayra-
mına benzer biçimde, Ragusa'da San Biago²⁸ bayramı kutlanır. Çok güzel
çeşmeleri, güzel manastırları var; sokaklar geniş ve güzel; dıştan bakıldıkla-
rında oldukça güzel ve eskiden kalma görünüşlerine karşın, evlerin içi hiç
rahat değil. Bol miktarda portakal ve şeftali ağacına rastlanıyor.

Ragusalı kadınlar çok dindar, sık sık kiliseye gidiyor ve uzun bir sü-
re burada kalıyorlar.²⁹ Pencerelerde görünüyorlar,³⁰ ama hiç kimse onları
evlerinde ziyaret edemiyor ve kentli kadınlar yüzlerine düzgün sürmüyor-
lar. Kula donlu atlara değil, siyah atlara düşkünler. Sokakta yürüdüklerinde
–yoksul bile olsalar– hizmetçileri önden gidiyor;³¹ hava kapalı olduğunda,
kardinal şapkasına benzeyen koyu kırmızı kadifeden bir şapka takıyorlar.
İstedikleri kadar soylu ya da varlıklı olsunlar, düğünleri dışında, kadınların
ipek elbise giymesine izin verilmiyor; ama koyu kırmızı kumaştan yapılmış,
çok plili ve çok kabarık bir elbise giyiyorlar; o kadar ki, bu kadar kuma-
şı nasıl üstlerinde taşıdıklarına şaşırıp kalıyorum. Giysilerinin yalnızca kol-
ları satenden olabiliyor ve kollarda birkaç yırtmaç ve altın düğmeler buluna-

biliyor.³² Bunlar namuslu kadınlar olarak ün salmışlar, ama hepsi kadın hizmetkârlarıyla yatıyorlar ve herkesin gözü önünde onlarla cilveleşiyorlar.

Sonunda, Saygıdeğer Monsenyör uzunca bir süre düşünüp taşınarak İstanbul'a dönmeye karar verdi³³ ve kuzeni M. de Montagnac'ı³⁴ 5 Aralıkta Fransa'ya gönderdi. Kısa süre sonra özgürce davranma aşamasına gelerek Ragusa'ya gitti ve San Domingo'ya yerleşti. Bu kentte çok uzun süre kalmak elbette hoşumuza gitmedi ve aramızda İstanbul'a gitmekten vazgeçmeyi konuşmaya başladık; ne var ki, bu arada Sayın Büyükelçinin Venedik'ten beklediği mektup geldi: Mektup, ters rüzgârlar yüzünden iki ay denizde kalmıştı. Bunun üzerine emrindeki çavuşu ve yeniçerileri at bulmak üzere kent dışına gönderdi ve Senyörlükten ayrıldı. Haberin tam arzulanan günde gelmesinden büyük mutluluk duyan bizler, işi yarım bırakmanın çok yakışsız bir şey olacağını düşünerek, şişe şişe şarap, eyerler ve Türkiye seyahati sırasında gerekecek birçok nesneyi satın aldık.

14 Ocak 1573'te, öğleden sonra saat üçte, eşyalarımızı *kirigi*'lere³⁵ yüklettikten sonra Ragusa'dan yola çıktık; atlara bindik ve çok sarp dağlardaysa hep yaya yürüyerek bir Türk konaklama yerinde durduk; çünkü akşam olduğundan daha ilerilere gitme olanağımız yoktu. Türklerin gelişmişlik düzeyiyle ilk kez burada tanıştık; çünkü geceyi geçirebilecek bir barınak bulamadığımız için yıldızların altında uyuduk. Ne var ki, Ragusa konaklama yerinde kalan Sayın büyükelçiyi beklediğimiz için, neredeyse bütün gece ayaktaydık.³⁶ Büyükelçi barınağı pek güzel bulmadığı için, şafaktan iki saat önce bize katıldı. Böylece hep birlikte Türk İmparatorluğu'na, bütün ülkeyi kapsayan ve İstanbul'a kadar uzanan *Morlaquie*'ye³⁷ girdik: Bunun kanıtı Türk İmparatorluğu içinde Slav dili konuşan herkese *Morlak* denilmesidir.

İki mil kadar yol aldıktan sonra, Sayın büyükelçi deniz yönünde, yüksek dağların eteğinde güzel ve verimli bir ova gösterdi: Eski Epidaurus³⁸ buradaydı ve kısa süre önce Ragusalılar burada Cicero'nun damadı Dolabella'nın³⁹ mezarını buldular. Küçük derelerin suladığı bu kırsal kesimde eşsiz şaraplar üretilir. Buradan büyük bir ovaya girdik ve Trebinitza⁴⁰ ırmağının bir kolunu, daha sonra da aynı ırmağı daha geniş bir yerinde kayıkla yeniden geçtik ve o gün aynı adı taşıyan bir kervansarayda geceledik. Bazıları, eskiden Naron adıyla anılan bu ırmağın Sırbistan ile Dalmaçya⁴¹ arasındaki sını-

rı çizdiğini ve burada eskiden gene Trebinitza⁴² [Trebiniça] adıyla anılan bir kent bulunduğunu söylerler; ne var ki, günümüzde bu kentin hiçbir izine rastlanmamaktadır. Trebinitza'nın bir bölümü Neretva'nın ağzında Adriya denizine dökülürken yalnızca bir bölümü yerin altına girerek kaybolur.

Türk kervansaraylarını ilk defa burada gördüm; bütün kervansaraylar üstüne bir fikir vermesi için bu kervansaraylardan birini betimlemek hiç de yanlış olmayacak. *Kervansaray*, kervanların, başka bir deyişle seyyahların sarayı ya da konutu demektir.⁴³ Aslında Türkiye'de otelcilik yapan kimse yoktur; varlıklılar ve büyük devlet adamları, acıma duygusunun ve insancıl duyguların etkisiyle, her dinden insanın gelip geceleyebileceği kamuya açık yerler yaptırmışlar. Bu yerler büyük bir ahırdan başka bir şey değil, çünkü insanlar ve atlar buralarda birlikte yatıyor. Ne var ki, atlar yerde yiyorlar; çevredeyse, biraz daha yüksekte, yemek pişirmek için ocakların bulunduğu koridorlar var; herkes efendice kendi eşyalarını yerleştiriyor ve bir yatağı olan burada rahat ediyor; yatağı yoksa döşemenin üstüne uzanıyor, çünkü bu kervansaraylarda herhangi bir konfor aramak yersiz. Kervansaraylarının en güzellerinin çatısı –tıpkı camiler gibi– kurşunla kaplı.

16 Ocakta, yüksek ve sarp bir dağa tırmandıktan sonra, öğleye doğru, sağda, aşağıda, çok güzel bir vadide, Trebinitza ırmağının çıktığı iki güzel kaynak gördük. Hasan Paşa'nın⁴⁴ yaptırdığı Bileçe'deki [Bileča] kervansaraya geçtik; yoksul bir Hristiyan papazı burada doğmuş olduğundan günümüzde buraya Castelnovo sancağı^a denmektedir. Burada güzel bir sarıncıla bir Türk mezarı (atalarından bazıları burada yatıyor) var. Ternoviçe'ye [Trnovca] çok geç saatlerde vardık; bunun nedeni yolun uzunluğu değil, yük hayvanları ve çok yavaş yürümemize yol açan büyükelçinin tahtırevanıydı: örneğin o gün hiç durmadan on iki saat at koşturmuştuk: Çünkü Türkiye'de gün ortasında durma alışkanlığı yoktur. Söz konusu kervansaray pis ve rahatsızdı. M. De la Vigne, İstanbul'dan hasta olarak dönerken burada öldü, daha sonra Ragusa'ya götürülerek gömüldü. Günümüzde Duomo'da gömülü.⁴⁵ Söz konusu Duomo'yu karısıyla birlikte Kudüs'ten gelen bir İngiltere kralı (bu kral Kudüs kralı olmayı düşünüyordu, ama Fransızlar onu

a Castelnovo diye bir sancak yoktur. Castelnovo, Hersek sancağına bağlı bir ilçedir –ç.n.

kandırdılar) yaptırmıştı.⁴⁶ Kralın adı Richard'dı ve Kutsal Topraklardan dönmekteydi; günümüze kadar, kilisede yapılan bütün dualarda İngiltere krallarının kurtuluşunun istenmesinin nedeni de budur.

17 Ocakta, aşırı karda kaymamak için basamaklar halinde yapılmış bir yolda ilerleyerek Černiçe'ye [Černica] geldik; burası, kardan başka hiçbir şeyin görülmediği bu mevsimde bile anlaşıldığına göre, toprakları oldukça verimli bir Hıristiyan kasabasıydı. Kasabanın kadısı, izin belgesi olmayan hiç kimsenin Osmanlı topraklarından çıkmamasını sağlamaya çalışıyordu. Karla kaplı bir ovayı geçtikten sonra, Guasc'ta⁴⁷ bakımsız bir kervansarayda konakladık; burada, Ragusa'dan aldığımız atları başka atlarla değiştirdik.

18 Ocakta, yüksek dağların eteklerinde kurulmuş çok yoksul, küçük bir Rum köyü olan Ternoalucca'ya [Trnovaluka] vardık; köyün eteklerinde kurulduğu dağlar, sanırım Sophianus'un⁴⁸ Sardonijs adını verdiği dağlardır; kanımca bunlar Sırbistan'ın gerçek sınırlarını belirlemektedir. Aslında, bütün bu toprakların senyörü olan Dük Stefan Cerzek bu sarp dağların bir boğazında, kayalar içine oyulmuş iki hisara muhafızlar yerleştiriyordu; bu sayede, başka yolları izleyemeyen yolcular sınır ülkelerinde uygulanan geçiş parasını burada ödemek zorunda kalıyorlardı.⁴⁹ O gün, kar⁵⁰ yüzünden dünyanın en kötü yolundan geçtik ve köyde ekmek bulamadık, mayasız hamurdan yapılmış ve külde pişirilmiş bir çeşit poğaça yedik ve bu durumu yalnızca Ternoalucca'da değil birçok başka yerde de yaşadık.

Ertesi gün, yüksek dağlar arasında güzel bir kervansaray olan Trantista'da⁵¹ uyuduk; çok kötü bir yolda ve hemen hemen hep yaya yürüdük.

Buradan güzel bir Türk kenti olan, ilk defa Türk camilerini gördüğümüz Foča'ya [Foča] gittik; bu noktada tahta bir köprüyle, kimilerine göre Sırbistan ile Dalmaçya'yı birbirinden ayıran Drina⁵² ırmağını aştık; bu ırmak kentin dışında çok hızlı akan bir başka ırmağa kavuşur. Kentteki kötü ve pis kokan bir kervansarayda bir gün kaldık ve bütün gece sırtımıza yağmur yedik. Buradaki bütün Hıristiyanlar Türkleştirilmiş [Müslümanlaştırılmış] ve hepsi de yolculara düşman gibi bakıyor. Sancakbeyi burada oturuyor ve bütün Sırbistan'ı buyruğu altında tutuyor.

22 Ocak'ta çok dar yollardan geçerek Conaz [?] adı verilen çok yüksek bir dağın doruğuna kadar tırmandık; Conaz'da, ıssız ve kervanlar için

tehlikeli bir yerde Braha kervansarayı bulunuyor; sonra, güzel camiler ve damı kurşunla kaplı kervansaraylarla dolu Tschainitza [Çaynice, Čajnice] kasabasına indik. Burada, Türklerin çok lezzetli olmasından ötürü *beig-mot*⁵³ adını verdikleri çok bol ve lezzetli bergamut armutları bulduk; sanırım Fransızcada kullanılan 'bergamut armudu' adı Türkçeden gelmekte.

Buradan yola çıkarak, dağlar arasında, ama düz bir arazide kurulmuş Tassaliger⁵⁴ kasabasına vardık. Camide, bir sanat eseri olan güzel bir çeşme görülmüyor. Sayın senyörümüzün İstanbul'dan⁵⁵ aldığı bir mektup nedeniyle burada, Mehmed Paşa'nın⁵⁶ oğullarından birinin yaptırdığı, damı kurşunla kaplı, büyük ve karanlık bir kervansarayda bir gün kaldık.

25 Ocak, içinden Lim ırmağının geçtiği büyük Hıristiyan kasabası Prepoli'ye⁵⁷ vardık; kentin biraz dışında, harap halde bir Hıristiyan kilisesi, güzel bir kervansaray ve her şeyin bulunduğu bir pazar gördük.

Ertesi sabah, oldukça alçak, küçük, ama bembeyaz karlarla kaplı vadilerde yürüdük ve Sırp Kalogeros tarikatının Sveti Sava⁵⁸ manastırına vardık; manastırdakiler Rumlar gibi giyiniyor ve yaşıyorlar, ama Slav ırkındandır ve Slavcadan başka dil bilmiyorlar. Manastırın yaklaşık 20.000 ekü geliri olduğu ve eskiden Sırbistan beyinin kendine Sveti Sava beyi dedirttiği söyleniyor.⁵⁹ Manastırda çok üşüdük. Anımsadığıma göre bu keşişler çan kullanmıyor, yalnızca iple asılmış bir demire çekiçle vuruyorlar.⁶⁰

Buradan ayrılınca, insanları ve atları karlara gömen şiddetli fırtınalar yüzünden çok tehlikeli, yüksek bir dağa tırmandık. Bu dağ Sırbistan Sancağının sınırını belirliyor ve onu Bosna'dan ayırıyor; buradan Milocevatz'a,⁶¹ başka bir deyişle Priştine ovasında bir çadırdaki elini öpmek istemiş gibi yaparak Sultan Murad'ı öldüren Kont Miloşeviç'in hisarına geldik.⁶² Bu olay günümüze kadar uygulanmakta olan bir davranışın da nedeni oldu: Padişahın elini öpmek isteyenler, benzeri bir olayın yaşanmaması için, onu ellerinden tutan iki kişi tarafından huzura getirilirler. O gün ovadaki Vaast [Uvac] kervansaraya vardık.

27. Ocak'ta düz ve çok kalın kar tabakasıyla kaplanmış bir yoldan geçerek Novibazar'a⁶³ vardık; burası büyük ve ticaretle geçinen bir kent; yüksek dağlar arasında, ama oldukça geniş bir ovalık kesimde kurulmuş; ova-dan güzel, suyu duru bir akarsu geçiyor ve daha sonra Morava'ya dökülü-

yor. Sayın büyükelçi burada, Ragusalı soylu Bay Aloyse Gylliati'nin evinde iki gün kaldı. Burada korkunç bir soğuk yaşadık.

30 Ocak, sıcak suların ve eski kiliselerin bulunduğu Bagno-bu-ono'dayız.⁶⁴ Ertesi gün, dağda yapılmış eski bir kale olan Chuvechen'e [İzvečan, Zvečan] geçtik; eskiden, burasının, Bosna kralının Sırbistan sınırına yaptırdığı bir hisar olduğu söyleniyor. Buradan, akıl almayacak kadar bol meyve yetişen bir ovada kurulmuş güzel bir kasaba olan Mitroviçe'ye gittik.⁶⁵ Hızlı akışlı, az geniş İbar ırmağını aştık; bazıları, adların benzemesinden ötürü, bu ırmakla daha sonra söz edeceğimiz Hébre'i [Hebrus, Meriç] karıştırıyor.⁶⁶ Irmak Rodop dağlarının⁶⁷ eteklerinde akar, sonra Morava'ya kavuşur. Buradan, birçok caminin ve Sitniça ırmağı üzerinde bir taş köprü-nün bulunduğu, büyük Viceterno ya da Vociturni⁶⁸ kasabasına gittik. Aynı gün, güzel şaraplar bulduğumuz, konumu güzel Hıristiyan köyü Breba'ya [Dobrova] nihayet ulaştık.

1 Şubat, bembeyaz karlarla kaplı büyük bir ovada yürüyerek Rum tar-zındaki Hıristiyan kasabası Hypla'ya [Lipljan] ulaştık. Ertesi gün, biraz kar-ğaşa içinde kasabadan ayrıldık: Çünkü bir Türk askerinin bizim yeniçeriye bir tokat attığını görünce, hepimiz onu savunmak için koşmuştuk; bunun üzerine bütün kasaba halkı ellerine taşlar, oklar ve palalar alarak üstümüze yürüdü; ama arkebüzlerden korkarak geri çekildiler. Bu sayede atlarımıza bindik ve bundan böyle Türklerin kavgasına karışmamaya yemin ettik.

Aynı gün, bir ovanın girişindeki güzel kervansaray Kalkanik'e⁶⁹ var-dık; kervansaray veba yüzünden terk edilmişti. Bununla birlikte, 20 mil çev-rede başka han bulunmadığı için burada kalmak zorundaydık. Buradan ge-çen oldukça güzel suyu ertesi gün bir taş köprü aracılığıyla aştık.

Sarp ve virajlı yollardan, karanlık küçük vadilerden ve sık ormanlar-dan geçtik. Çavuşumuz silahlarımız elimizde olarak dikkatle yürümemiz ge-rektiğini söyledi; çünkü bu geçitte çoğunlukla Arnavut katiller ve soyguncu-lar bulunuyormuş ve bunlar birkaç gün önce beş kadiyi bütün maiyetleriyle birlikte öldürmüşler. Allaha şükür biz geçerken yol serbestti. Bir antik kuley-le dağa yaslanmış birkaç hisar harabesi gördük ve kervanların selameti için Türk muhafızların çaldıkları davul seslerini işittik.⁷⁰ Buradan büyük bir ova-ya geçtik; ovanın girişinde, hemen hemen birkaç küçük tepe ardına gizlen-

miş Üsküp⁷¹ var; Üsküp, kimilerine göre Bulgaristan'da, bana göreyse Makedonya'da bulunan çok büyük bir kent; eski sınırlara bakılacak olursa Mygdonia yakınlarında ve adı Stobi. Vardar adlı bir ırmak kentin içinden geçiyor.

Üsküp yakınlarında güzel bir sukemeri gördük; hâlâ dimdik ayakta olan bu sukemeri kente su getiriyor; ama bugün artık kullanılmıyor, çünkü çok daha rahat, çok daha güvenli ve daha az masraflı olan yeraltı kanalları kullanılmaya başlanmış. Kentin girişinde eski bir hisarın harabeleri ve bu hisarın içinde de bir Rum kilisesi bulunuyor. Ama en çok dikkatimizi çeken olgu, geçmiş yıllarda büyük ölümler olduğu için bütün bu kentten daha geniş bir alana yayılan ve çevredeki bütün dağları kaplayan mezarlıklar; bir başka neden de Türklerin aynı mezara asla iki ölü gömmemeleri. Kentte, her yerden sesi duyulan ve Fransız usulünce her saat başında çalan bir meydan saati var. Söz konusu saat Macaristan'daki Segedin'den yüksek ücret alan bir ustayla birlikte getirtilmiş. Türklerin saati oldukça sevmesine ve saate büyük para ödemelerine karşın Türkiye'de bundan başka meydan saati yok. Üsküp'te ya da İstanbul'da olmadığı zamanlarda, Rumeli Beylerbeyi burada oturur. Bizim bulunduğumuz sırada Türkler Büyük Bayramlarını^a bin türlü oyunla ve şöenlerle kutlamaktaydı; bu nedenle burada, Ragusalı bir soylunun evinde, iki gün kaldık.⁷²

6 Şubat'ta, çok kötü yollardan geçerek kimi tepelerin eteklerinde yapılmış Dobriça [Dobroşane] kervansarayına geldik. Ertesi gece şarap bula madık.

Buradan Seritza'ya [Stracin] uzanan yol uzun değil, ama eziyetli; Seritza Rumların oturduğu, kervansarayı bulunmayan bir yerleşme. Büyük bir yumurta pazarı var. Burası Bulgaristan'da ya da bizlerin söyleyişiyle Aşağı Moesia'dadır.

Seritza, Chercar'da, [Krkija] yüksek bir vadide bulunan yoksul bir Hristiyan kenti. Ülkenin kadınları –yoksul olmakla birlikte– başlarında çepeçevre gümüşten yapılmış süsler, kulaklarında çok iri küpeler taşıyorlar; saç örgülerine ve boyunlarına, gümüş parçaları, akçeler, cam, amber ve du-

a 'Büyük Bayram' terimiyle kimi Batılı yazarlar 'Kurban Bayramı'nı, kimileriye 'Ramazan Bayramı'nı anlatmak istiyorlar –ç.n.

kalar bağıyorlar. Bu takıları ne kadar çoksa kendilerini o kadar hoş ve güzel hissediyorlar. On yaşına kadar olan küçük kızların saçları kulak hizasından kesilmiş, bu nedenle onları oğlan çocuğu sanabilirsiniz. Daha sonra evlendiklerinde ya saçlarını uzatarak omuzlarına dökerek ya da başlarının üstünde topuz yaparlar; bu topuz başlarının üstünde bir tahta gibi durur.⁷³ Hıristiyan Bulgarlar saçlarını kazıtırlar ve yalnızca arka kesimdeki saçlarını Kalegeroslar^a gibi omuzlarına dökerek. Buna karşılık Türkler kafalarının tepesinde bir tutam saç bırakırlar ve bunu asla kesmezler. Kulaklara takılan küpelerin Bulgarlardan geldiğini sanıyorum, çünkü hem kadınlar hem de erkekler her çeşit ve en tuhaf küpeleri takıyorlar.

9 Şubat, kötü bir yolda yürüyerek yüksek bir dağı aşınca Bagno'yu⁷⁴ gördük; burası, güzel kervansarayı, bol meyvesi ve iki kaplıcası olan büyük bir kasaba. Kaplıca suları demir madenlerinden ve çevredeki diğer madenlerden geliyor; kent güzel ve çok hoş, verimli bir ovada kurulmuş.

Ertesi gün, uzun ve çamurlu dağ yollarında sabahtan akşama kadar at koşturduk. Çok güzel bir taş köprü sayesinde Strovia [Karasu, Struma] ırmağını geçtik ve çok sayıda sıcak su kaynağı gördük.

Soğuk ve yüksek dağlar arasında çok güzel bir doğal çevrede yer alan büyük Domnitsa ya da Doblitsa⁷⁵ kasabasına vardık; dağların yüksek olmasına karşılık, burada güzel tepeler ve bağlarla, meyve ağaçlarıyla dolu güzel vadiler var; dört bir yanda akan ve yöreyi hemen hemen bütünüyle kuşatan şırl şırl sular, çok berrak dereler de eksik değil. Kasabada bütünüyle Türkler yaşıyor; ama, biz Hıristiyanların bulunduğu topraklara ve bu ülkenin ölçülerine göre oldukça rahat koşullarda kaldık. Yöre o kadar güzeldi ki, seyahat yorgunluğuna, çekilen bütün sıkıntılara ve katlanılan hoş olmayan durumlara karşın, içimizde şarkı söyleme ve arkada bıraktığımız genç kızları anımsama dürtüsünü uyandırdı; şiddetli soğuklar ve kalın kar tabakaları yüzünden bu anılar o ana kadar yüreklerimizde saklanmış ve tutsak olmuş gibi yaşıyordu.

a Kalogeros aslında Aziz Basileios'un kurduğu bir tarikatın adıdır, ama Rum papazlarına da bu ad verilir. Rumca'da bu ad vurgunun yerine bağlı olarak değişik anlamlar kazanır: Vurgu eğer 'e'nin üzerindeyse yaşlı adam demektir; eğer 'o'nun üstündeyse keşiş ya da manastıra çekilerek inzivada yaşamakta olan adam anlamına gelir -ç.n.

Bununla birlikte, burada uzun süre kalmadık: Şafakta atlarımıza atlayarak güzel bir ovayı aştık, sonra birincisinden çok daha geniş, ama bol karlı başka bir ovayı geçtik; bu ovanın yukarı kesiminde, çapalar ve diğer araç gereçler için demirin çok iyi işlendiği büyük Samakov [Samokoy] kentine ulaştık. Burada, Hasan Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği bir ulakla⁷⁶ karşılaştık; ulak, dört günde Venedik'ten Castelnovo'ya ve buradan da yedi günde Samakov'a gelmiş ve koşturmaktan bütün atlarını çatlatmış. Bu acelecilik bence anımsanmaya ve övgüye değer. Bu adam bizi çok korkuttu, çünkü Fransa kralının Venediklilerle anlaşma yaptığını söyledi.⁷⁷ Ama Sayın Büyükelçi, ulağın kendisine getirdiği mektuplara dayanarak –ulağın söz konusu anlaşma nedeniyle Venedik'te düzenlenen şenlikleri gözleriyle gördüğünü iddia etmesine karşın– seyahatine devam etmekten vazgeçmek istemedi.

12 Şubat'ta, bembeyaz karlarla kaplı çok kötü olmayan yollardan ilerleyerek Bagno'ya [Kostenec] vardık; burası çok hoş vadilerin eteğindeki bir ovada kurulmuş büyük bir kasaba. Burada genç bir adamın *Türkleştirilme* ve sünnet edilme şölenini gördük. Törene katılanların tümü tuhaf yabani hayvan postlarına bürünmüşler, ellerine kınlarından sıyrılmış palalar almışlar ve başlarına büyük kartal kanatları takmışlardı. Aralarından en yaşlı olanın meydanın ortasında ve kamuya açık diğer yerlerde birkaç söz etmesinden sonra, çılgınlık ve hakaret sözleri savurarak birbirlerine doğru saldırıya geçtiler (?). Arkadaşlarından biriyle beraber atlı olan (at sırtında onunla arkadaşından başka kimse yoktu) ve sağ elinde bir kumaş tutan genç Müslüman, tek bir Tanrıya inandığını (tıpkı Muhammed gibi) anlatmak amacıyla parmaklarından birini kaldırıyor ve imanlarının temeli olarak "La-ilahe İllallah" diye bağıyordu.⁷⁸ Oysa tarih kitapları, lanet olası Arius mezhebi yüzünden Doğu Kilisesi'nin bölündüğü bir dönemde, Muhammed'in İslam dinini⁷⁹ ortaya attığını gösteriyor; kiliseleri anlaşmazlık içinde oldukları bir dönemde yakalayan Muhammed, Sergios adlı Ariusçu bir papazın da desteğiyle, tek bir Allah olduğunu söylemeye başladı ve öğretisini bu temel üzerinde öylesine büyüttü ki Müslümanlık Hristiyanlıktan çok daha fazla ülkede egemenlik sağladı.

Bagno kasabasına dönecek olursak, burada kaplıcalar bulunduğu için bu adla anıldığını söylüyorum. Slav dilinde (burada boğulan çok güzel

kızın ardından)⁸⁰ Maritza [Meriç] adı verilen Hebrus burada doğar ve Gelibolu yakınlarında Ege denizine dökülür. Güzel ve büyük bir ırmak olan Meriç, Türklerin ilgisizliği yüzünden ulaşımaya elverişli hale getirilememiş. Zaten Türk imparatorluğunun tamamında yalnızca üç ırmakta ulaşım yapılmakta: Tuna, Don ve Nil.

13 Şubat'ta dağların karla kaplı, sarp ve dar geçitlerini aştık ve bu sırada zahmetli, son derece ürkütücü anlar yaşadık; Berven⁸¹ adlı bir köyü geçtikten sonra, halk dilinde Makedonya denen, ama aslında Trakya olan büyük ovaya girdik. Burasının havası daha ılıman, daha az soğuk ve yöre çok daha güzel. Bu verimli ovada ilerlerken doğal olmayan, insan eliyle yapılmış iki yüzü aşkın tepeye rastladık; bu olgudan yola çıkarak Octavius ile Brutus arasındaki savaşın burada yapıldığını anladık; çünkü tarihçiler, ölümlerin sağ kalan dostları ya da hizmetkârlarınca bu tepeliklere gömüldüğünü söylüyorlar; en çok cesedin gömüldüğü tepelik de bugün en yüksek tepelik olarak karşımızda. Kimileri, Pompeius ile Sezar'ın da bu aynı ovada savaştıklarını söylüyor; ne var ki, ben bu savaşın Filibe yakınlarında, deniz yönündeki bir alanda yapıldığına inanıyorum.⁸²

Uzun bir yürüyüşten sonra Hebrus ya da Meriç ırmağını tahta bir köprüden geçerek aştık. Güzel, büyük, anlatılamayacak kadar hoş bir kasaba olan Tatarpazarcık'ta⁸³ geceledik; [Sokollu] Mehmed Paşa çok görkemli ve gösterişli bir hamam yaptırmış ve yakınına suları hamama ulaştırılan bir kuyu açtırmış. Su, bir atla sürekli çalıştırılan çark aracılığıyla deri kovalara konarak hamama çekiliyor.

Ertesi gün erken saatlerde Filibe'ye vardık. Filibe, çok geniş bir ovadaki dört küçük dağa⁸⁴ yayılan çok güzel ve hoş bir alanda, Meriç kıyısında (bu ırmağı otuzdan çok kemeri olan uzun bir tahta köprü aracılığıyla aştık) kurulmuş; kentin yakınında ırmak, çok yüksek ağaçlarla kaplı, güzel bir adacık oluşturur; ağaçların dibinde sayısız kuşun çeşitli cıvıltıları işitiliyor. Uzaktan bakıldığında bu kent durgun bir denizin ortasındaki büyük bir gemiyi andırıyor.

Bu kenti çok iyi inceledim ve Sophianus'un kentin konumu konusunda çok yanıldığını gördüm; çünkü Meriç ırmağı yalnızca kentin surlarının dibinden akmakla kalmıyor, kentin hemen hemen tam ortasından ge-

çiyor; ayrıca Sophianus, kenti, Meriç'in oldukça uzağına, kervan yürüyüşüyle on beş günlük yoldan daha uzağına, hemen hemen Rodop dağlarının eteğine yerleştiriyor.⁸⁵ Kentin Antikçağ'dan kalma surlarının kalıntıları, o dönemde kentin günümüzdeki kadar büyük olmadığını kanıtlıyor: Çevresi en az yedi mil. Ama evlerin tümü Türk tarzında yapılmış.⁸⁶ Evler çok alçak ve evinde kaldığımız Ragusalı drogmanın^a söylediğine inanılırsa az manzaralı;⁸⁷ bilgi olarak söylemek gerekirse padişah yalnızca Filibe ve çevresindeki topraklardan her yıl 570 yük akçe⁸⁸ alıyor; drogmanın söylediğine göre bir yük 2.000 eküyü buluyor. Ayrıntılı bir hesap yapılacak olursa, Padişah yalnızca şaraptan her yıl 150 yük akçe alıyor; pirinçten 190, oysa ancak beş yılda bir pirinç hasadı yapılabilmekte;⁸⁹ demir madenlerinden 70, Meriç'te bulunan altından 70, vergilerden ve diğer resimlerden 40 yük. Bu durum insana çok olağanüstü gelmekle birlikte, Türklerle ilgili çok bilgili bir adamdan işittiğime göre (ben ona inanıyorum) Venedik tek başına San Marco'ya bu miktarların altında para ödemiyor. Filibe'nin dışında, ülkenin güzel otlaklarının bulunması nedeniyle padişahın büyük bir at harası⁹⁰ var. Kente beş mil uzaklıkta önemli Antikçağ kalıntıları ve birçok hastalığa çok iyi gelen birçok kaplıca görülüyor. Filibe'deki kayalıklardan birinin üstünde, kucağında İsa'yı tutan Meryem'e benzetilen doğal yolla oluşmuş bir şekil var; burada yaşayan Rumlar belli zamanlarda buna tapınıyorlar. Dinlenmek amacıyla burada bir gün kaldık ve daha sonra güzel bir konumdaki yoksul Hristiyan kenti Caianix'e [Filevo] gittik.

17 Şubat'ta korular ve büyük ormanlar arasındaki çölde kurulmuş Hristiyan köyü Jocabuec'teydik [Virovo]; ertesi sabah yolda Sancakbeyiyle yanındaki davullar ve zurnalar (çok iyi çalışıyorlardı) ve kurt ve kaplan postundan ürkütücü elbiseler giymiş, başlarında aynı hayvanların postundan yapılmış morlak şapkalar (hayvanların burunları maske görevi yapıyordu [?]) ve büyük kartal kanatları (uçmak için açılmış gibiydiler) bulunan çok sayıda süvariyle karşılaştık.

Güzel taşlarla yapılmış, yirmi kemer uzunluğundaki Mustafa Paşa köprüsüne vardık ve söz konusu köprüden Meriç'i bir defa daha aştık.⁹¹

a Çevirmen -ç.n.

Köprünün yanında rahat ve büyük, tamamı uzun taşlarla yapılmış, üstü kurşun kaplı bir kervansaray bulunuyor; kervansaray o kadar büyük ki buraya yaklaşık yedi yüz at rahatça sığabilir; üstelik insanlar için düzenlenmiş ve kervansarayı çepeçevre dolanan dehlizler de cabası; kervansarayın dışında da yazın kullanılan yatak odaları var. Sultan Süleyman'ın karısı ve günümüzdeki padişah Selim'in annesi Rossa,⁹² masraflarını üstlenerek bu hanı ve yanındaki camiye yaptırmış. Bu kervansaraya gelen yolculara, ister Müslüman, ister Hristiyan olsunlar, sayılarının çokluğuna bakılmadan üç gün boyunca bulgur pilavı, birkaç parça haşlanmış et ve dört ekmek veriliyor.⁹³

Bazıları bugün Romanya adıyla anılan Trakya'nın burada başladığını söylüyorlar. Beni en çok şaşırtan bütün bu yolculuğu, bu mevsimde yağmur, kar ya da çok sert rüzgâr yaşamadan yapmamız; ne var ki, Mustafa Paşa köprüsüne gelirken dünyanın en yoğun yağmuruyla karşılaştık.

Buradan Türk İmparatorluğu'nun ikinci büyük kenti, büyük ticaret merkezi, Musevilerin ve Rumların bol olduğu, bol miktarda çok hafif şarapların⁹⁴ üretildiği tepeler arasında kurulmuş Edirne'ye geldik. Kentten üç ırmak geçiyor: Meriç, Lim^a ve Thun. Bunlar kentte birleştikten sonra yeniden ayrılırlar; bu nedenle yola taş döşenmiş ve iki yanından bu ırmaklar akıyor; ayrıca yol, bir milden biraz uzun bir köprüyü andırıyor neredeyse.⁹⁵ Bu ırmak kentte büyük zararlara yol açıyor; gelişimizden kısa süre önce, bu ırmakların suları hemen hemen tümü Musevilere ait altı evi basmış.⁹⁶

Günümüzde tahtta olan padişah kentten biraz kopuk konumda bir saray ile hemen hemen kentin ortasındaki bir tepeciğin üstüne, inanılmaz kadar büyük bir para harcayarak bir cami yaptırmış. Kentte, Ali Paşa'nın yaptırdığı kubbeli bir bezistan [bedesten] ve Sultan Süleyman döneminde buraların beyi olan Rüstem Paşa'nın yaptırdığı görkemli bir kervansaray var. Edirne'yi alan ve bu kenti imparatorluğunun başkenti yapan Sultan I. Murad'tır.⁹⁷ Ayrıca kentte birkaç kule, duvar ve Antikçağ'dan kalma kilise kalıntısı da var. Kentte derileri çok güzel boyayan, eyer, dizgin gibi koşum takımları yapan pek çok usta var; Türkiye'nin en iyi saraçları burada.⁹⁸ Edirne'nin nüfusunun İstanbul'dan az olmadığı düşünülüyor.⁹⁹ Çok güzel

a Lim Tuna'nın bir koludur ve Edirne'den geçmez. Edirne'den geçen üç ırmak Meriç, Arda ve Tuna'dır. Yazarın Thun dediği ırmak Tunca olmalı -ç.n.

Moesia şarapları olan Ragusalı Giovanni'nin evinde kaldık; bu şaraplardan satın almak için sayın büyükelçi iki gün burada kalmaya karar verdi.

Çok uzun zamandır hep at sırtında olmaktan çok yorgun düştüğümüzden, daha rahat gitmek için koçuya bindik: Ne var ki, beklediğimizin tam aksi oldu, cimri arabacılar yüzünden yorgunluktan ölecek hale gelen atlarımızın yükünü hafifletmek için en berbat ve kötü geçitlerde, çamur içinde ve yokuşlarda yürümek zorunda kaldık. Buna benzer şeylere Edirne-İstanbul yolculuğumuzda ve daha sonraki yolculuklarımızda da katlandık. Bununla birlikte, olanaklar ölçüsünde iyi sayılabilecek biçimde 22 Şubatta hemen hemen bütünüyle otlaklar ve tepelerle kaplı bir yöredeki Hafsa'ya ulaştık; padişah Edirne'ye gittiğinde bütün maiyetinin barınabilmesi için, burada birçok küçük kervansaray yapılmış. O gün yolu kaplayan çok kalın çamur yüzünden çok az yol alabildik.

23 Şubat'ta, yolu iğrenç, ama kendisi güzel bir kasaba olan Chibabac'a¹⁰⁰ vardık; 24 Şubat'ta Bergas'tayız.¹⁰¹ Burada Mehmed Paşa ne kadar zengin olduğunu kesinlikle kanıtlamış: Çünkü hemen hemen ıssız, sağlığa elverişsiz ve ağaçsız bir yerde bu büyük kasabanın tamamını kendi kesesinden harcadığı paralarla kurmuş; burada atlar için ahırları, yolcular için ayrı ayrı odaları olan görkemli bir kervansaray yaptırmış; çok tatlı bir suyu da getirtmiş. Kervansarayın karşısına, güzel mermer sütunlarla bezeli, avlusunun ortasında bir çeşmesi olan, güzel ve gösterişli bir cami kondurmuş. Erkekler ve kadınlar hamamı da var. Öte yanda, güzel bir bahçenin ortasında, küçük, ama hoş bir saray görülüyor; sarayın bahçesinde, üç dört basamak çıkılınca, bütün sarayı çepeçevre dolaşan bir koridor ya da revak bulunuyor. Çatıya çok canlı renklerle resimler ve en mahrem odalara kadar berrak sulu çeşmeler yapılmış. Sarayın yan yana sıralanmış, dar, küçük, sekizden fazla odası var ve hemen hemen bütün Türk evleri bu biçimde yapılmış. İmaret, cami, saray ve hamamların dışında, gene kurşun çatılarla örtülmüş (bunun için büyük harcamalar yapılmış ve tümü Mehmed Paşa tarafından karşılanmış) birçok küçük dükkân bulunuyor. Padişah ve hanım sultanlar bu yoldan geçtiklerinde, bu sarayda kalıyorlarmış; günümüzdeki padişah buraya ilk defa geldiğinde, Mehmed Paşa'nın yapının tamamını kaplayacak biçimde yaydırdığı halıyı buyruğunu dinlemeyerek kaldırttığı için, en göz-

de nedimlerinden genç bir adamı bir okla öldürmüş. Bu kervansaraydaki uygulamaya göre, birbirini izleyen üç gün boyunca yemek veriliyor ve bunun giderleri üç yüz köy ve kasabanın geliriyle karşılanıyor.

25 Şubat'ta, çok güzel bir yer olan Chiurlik'e¹⁰² geldik. Çok güzel, siyah mermerle kaplı imarette kaldık; imaretin yanında, cephesinde Latin, Ortodoks ve Türk kiliselerinin resmi bulunan bir cami var. Lüleburgaz'da olduğu gibi burada da yemek veriliyor. Çorlu yakınlarında, Bayezid, oğlu Selim ile savaştı ve onu kaçmak zorunda bıraktı.¹⁰³

Buradan eski *Selimbria*'ya, yani Silivri'ye gittik. Kentte, Marmara¹⁰⁴ kıyısındaki bir tepe üzerine kurulmuş bir kaleyle Antikçağ'dan kalma surlar bulunuyor. Eskiden İstanbul'un dış mahalleleri bu kente kadar uzanıyormuş.

Kıyı boyunca uzanan yolu izleyerek Ponte Grande'ye¹⁰⁵ vardık; kasabanın konumu çok güzel ve biraz uzağında eski bir kalenin kalıntıları görülüyor. Burada, tatlı sulu güzel bir göle kavuşan küçük deniz körfezleri üstüne uç uca yapılmış dört büyük taş köprü var.¹⁰⁶ Bu köprüyü ve yakınında ki üstü kurşun kaplı kervansarayı Sultan Süleyman yaptırmış.

Ertesi gün –şubatın son günü– şafaktan dört saat önce kalkarak oldukça yüksek bir dağa tırmandık. Şafak vakti, padişahın etrafı yalnızca çok yüksek servilerle çevrilmiş bahçelerinden birine ulaştık, burada birçok pınar vardı, ama tek bir ev bile yoktu, çünkü padişah saray rahatlığındaki otağları kendisiyle birlikte taşıtıyormuş. İstanbul camilerinin yüksek minarelerini buradan çok büyük bir sevinçle gördük.¹⁰⁷ Petit Pont'a¹⁰⁸ gelince, bir tepenin üstüne kale gibi yapılmış, çok güzel ve hoş bir kervansarayda biraz dinlendik; Edirne'ye giderken padişah da burada kalmış.

Türk padişahının baş drogmanı Oram-bey,¹⁰⁹ sayın büyükelçiyi burada kabul etti ve saraydan gönderilen çavuşların çok gösterişli bir maiyetle birlikte büyükelçiyi karşılamak için buraya gelmiş olduğunu söyledi; ne var ki, Ekselanslarının deniz yoluyla geldiğini işittikleri için geri dönmüşler.

Bunun üzerine yeniden atlara binerek, inanılmaz bir mutluluk içinde İstanbul'un surlarına doğru ilerledik. Yolun yarısında Haşmetli Présault¹¹⁰ ve maiyetiyle karşılaştık. Hep birlikte akşam saat ona doğru limanın başındaki Eyüp'e geldik. Arabacıları, kiracıları, arabaları burada bıraktık,

izinli olarak bütün yüklerimizle birlikte atlara binerek ve dünyanın en güzel yerlerinden biri olan buraları seyrederek ve bu uzun seyahatten sonra sağ salim buraya ulaştığımız için her şeye kadir Allah'a şükrederek Pera bağlarındaki sayın büyükelçinin bağına ulaştık. Constantinus'un bütün dünyaya egemen olan imparatorluğunun başkentini, eşsiz doğal güzelliğe sahip, bu denli güzel ve elverişli bir kente taşınmasına çok hak verdik.

Pera dış mahallesine tırmandık, Sayın Büyükelçinin oturduğu Pera bağlarına kadar uzanan pek dik olmayan bir tepeyi yaya aştık. Büyük bir neşe ve coşkuyla karşılandık; uzun perhizimizi ve yolculuk sırasındaki yoksunluklarımızı ödünlemek için, sofraları, değerli şarapları ve güzel etleri hazır bulduk. Sofradan kalkınca bahçeyi dolaştık, bulunduğumuz evin tam karşısında yer alan padişahın sarayını, kâh o sırada sayısız gemiyi barındıran limanı, kâh Boğaz'ı, Üsküdar'ı, Kadıköy'ü, İzmit körfezini, Adalar'ı ve daha uzaktaki Uludağ'ı büyük bir hayranlık ve büyük bir zevkle seyrettik.

Kırk altı gün boyunca büyük güçlüklerle aştığımız yerlerde gördüğümüz yoksul köyleri, pis ve bakımsız ülkeleri aklımıza getirdiğimizde, burada karşılaştığımız hem bu kadar hayranlık verici, hem de bu kadar şaşırtıcı görüntüler bizde farklı bir cennete geldiğimiz izlenimi bıraktı; İstanbul'un usulca yayıldığı yemyeşil ve verimli tepelerin güzelliği çok hoşumuza gitti. Türk acımasızlığına karşın, doğanın ve sadece doğanın iyileştirici etkisiyle bu topraklar onu gören herkeste hayranlık uyandırıyor ve onu söz konusu toprakların değerli üstünlüklerini inceleme isteğine itiyor.¹¹¹

İSTANBUL VE ÇEVRESİ

Çok önemli işlerin olması Sayın Büyükelçinin uzun süre dinlenmesine ya da aylıklık etmesine izin vermedi. Daha İstanbul'a geldiğimiz gün paşa kendisiyle görüşmek isteğinde bulundu.¹ 2 Mart'ta, Sayın Büyükelçi kendisini çağırılan Sadrazam Mehmed'in² yanına gitti; büyükelçiler için âdet olan uygulama doğrultusunda sadrazamla baş başa görüştü; Sultanın büyükelçilerin ne amaçla geldiğini öğrenmesi için, büyükelçilerin önce vezirle görüşmeleri gerekiyor. Sayın Büyükelçinin özel aracılığı sayesinde, hiçbir resmiyete gerek kalmaksızın paşanın elini öptük; yalnızca kralın drogmanının çağrısı sonucunda, paşanın büyükelçiyle birlikte biraz yüksek, arkalıksız bir sofada oturdukları odaya girdik. Oda dardı, halı ya da başka bir gösterişli eşya bulunmuyordu. Paşa'nın dizi üstünde tuttuğu sağ elini öptük. O gün güvercin boynu renginde bir kaftan giymişti. Sonra hep birlikte odadan çıktık, halk divanına çıktığı büyük bir odaya geçerek oturduk.

Böylesine önemli bir kişiye yakışacak bir harcama yapılmaksızın, hatta İstanbul'daki diğer saraylar gibi üstü kurşunla bile kaplanmadan inşa edilmiş bu sarayı görünce, kendi yüceliğiyle orantılı bir sarayı neden yaptırmadığını odadakilere sorduk. Bize, Hanım Sultanın (padişahın karısı) sarayının çok göz kamaştırıcı ve gösterişli olduğunu söylediler; ne var ki, lüksançlık çekmemek için konağını yaptıırken ya da döşerken büyük masraflar yaptırmak istememiş.³ Divan odası büyük ve Türk tarzında boyanmış; mermeri ve başka ender görülen süsleri yok; toplantıyı bekleyenlerin oturması için, odayı çepeçevre dolanan ve üstüne çok güzel halılar örtülmüş sedirler var. Sarayın avlusu küçük, ortasında bir çeşme bulunuyor. Türkiye'nin en güzel atlarını barındıran ahırları hesaba katmazsak, burada bir prence yakışacak hiçbir şey yok. Buraya yaptığımız ziyaret sırasında, atların farklı uzunluktaki iplerle yere bağlanmış olduklarını gördük; atların yemleri –bizde olduğunun tersine yükseğe değil– çok aşağıya konuyor. Her zaman atların üstüne onları sıcak tutucu iki ya da üç uzun örtü atılıyor; bunun nedeni, atların kıllarının kısa ve ayna gibi parlak olması. Atların yatağı kurumuş

at pisliliyle yapiliyor. Atları temiz tutmak için elden gelen özen gösteriliyor; atların kuyruğunu ve yelelerini, hatta bazen atın tamamını ya da yarısını boyama gelenekleri var. Atlarını kusursuz kılma konusunda akıllarına gelen tek parlak düşünce onları her gün antrenmana çıkarmak. Atlarının uysal olması ve dilediklerinde attan inerek yaya savaşılabilmeleri için, daha yeni doğmuş bir tayken başlayarak –yukarıda da söylediğim gibi– ayaklarına ip (biz buna *entraves* [ayak bağı] diyoruz) bağlarlar; böylece, binerken ya da inerken çifte atan ya da huysuzlanan tek bir ata bile rastlanmaz ve atlar sahipleri yanlarına gelinceye kadar bir yerde durup beklerler.

Paşayla görüşmesini bitiren⁴ büyükelçi atına bindi ve saraydan çıkarken kapıcılara iki kuruş verdi. Padişahın baş drogmanı büyükelçiye kayığa kadar eşlik etti. Bilinmesi gereken bir şey var: Türklerin hepsi Divan'a gittiklerinde ayaklarına –âdet olduğu üzere– topukta sabitleştirilmiş mahmuzları bulunan çizmeler giyerler ve demirli ayakkabılarıyla gürültü çıkarmamak için –büyük bir saygı belirtisi olarak– parmaklarının ucunda yürürler.

Birkaç gün sonra, savaş süresince evine kapatılarak hapis tutulan Venedik balyosu Barbaro,⁵ barışın yapılması sayesinde Sarayın gönderdiği bir çavuş aracılığıyla serbest bırakıldı ve bu olayı 7 Mart günü bütün Pera halkı ve Hristiyanlar duydular ve sevinçle karşıladılar.⁶

Bu ay içinde herkes padişahın huzuruna çıkabilmek için Türk giysileri edindi; 8 Martta, padişahın İstanbul'dan ayrılan görevlilere verme alışkanlığında olduğu armağanlar Sayın Présault için de geldi. Présault'un armağanları, on iki Türk tarzı giysiye yetecek miktarda brokar ve başka altın ve gümüş işlemeli kumaşın yanı sıra 30.000 akçe, iki gümüş ibrik ve iki az değerli ve çok hafif tabaktan oluşuyordu. Ayrıca, görevde kaldığı süre boyunca padişahın her gün dört ekü, yakacak ve otuz at için yem ve arpa alıyordu. Şöyle ki, İstanbul'a gelen bu büyükelçiler, uzun seyahatin zahmetine ve barbar bir halkın arasında yaşamaya katlanmaları karşılığında çok büyük kazançlar ve çıkarlar elde edebiliyorlar.

9 Mart'ta padişahın elini öptük.⁷ Çok şatafatlı ve görkemli törenle kabul edildiğimizden ve bu lütuf İstanbul'a gelen herkese sunulmadığı için nelerin olup bittiğini en ince ayrıntılarına kadar anlatacağım. Sayın büyükelçi çok değerli bir altın sırmalı elbise giydi; ellerinde, boynunda ve başlı-

ğında tahmin edilemeyecek kadar değerli ve güzel yüzükler, kolyeler, mücevherler vardı ve bütün bunlar büyükelçinin bedensel varlığına ve ağırbaşlılığına azımsanmayacak katkılarda bulunuyordu. Büyükelçinin maiyetinde bulunun bütün saray adamları ve bizler kadife kaplı başlıklarımızla Türk tarzında çok güzel giyinmiştik. Bu kabile içinde İstanbul'u baştanbaşa aştık ve köprüyü geçerken burada bulunan bütün Fransız gemileri top atışlarıyla bizleri selamladılar ve sayın büyükelçiyi hoşnut etmek ve selamlamak için artenelerine^a ve direklerine zambak astılar. Kıyıda büyük bir kalabalık toplanmıştı ve duvarlar, komşu evler çatılarına kadar seyircilerle dolmuştu (yaşamım boyunca bu kadar insanı bir arada görmemiştim). Biz atlara binmiştik, en değerli giysilerini giymiş olarak saraydan gelen çavuşlar da gösterişli taşlar ve sırma örtülerle donanmış çok güzel atların üstündeydiler; çavuşların yanında, padişahın hizmetinde olan çok sayıda insan, olağanüstü bir görkem ve büyük bir şatafat içinde, büyük bir düzenle saraya doğru yürüyorlardı; bunların ardından, büyükelçinin sarayında görevli yeniçerilerle büyükelçinin aracılığı sayesinde sipahi olanlar (bunlar, büyükelçiyi İstanbul'a getiren çavuşlarla birlikte büyükelçiyi korumaktaydılar) geliyordu; ayrıca, her gereksinim duyulduğunda yardımcı olmaları için, Fransa'nın üç drogmanı büyükelçinin yanında yürümekteydi.

Daha sonra, çok zengin koşum takımlarıyla donatılmış bir atın üstünde çok saygın Senyör, onun ardından görkemli Présault, onun yanında Fransa kralının elçisi Germigny ile diğerleri ikişer ikişer sıraya girmiş biçimde ilerliyorlardı; bu düzen içinde 700 adım uzunluğunda ve 200 adım genişliğindeki birinci avluya girdik.⁸ Kapıcıların koruduğu, duvara asılmış kılıçların, hançerlerin ve saldırmaların bulunduğu bir kapıya gelince, atlarımızdan indik ve dizginleri hizmetkârların eline teslim ederek aynı sarayın ikinci avlusuna girdik. Sağ yanda, kapının çok yakınında yeniçeri ağası ve onun yanında da sarayın bazı ileri gelenleri oturuyordu. Büyükelçi onları başıyla selamladı; onlar da ayağa kalkarak saygıyla eğildiler. Bir süre sonra, avlunun duvarı boyunca dümdüz ve silahsız olarak sıralanmış yeniçeriler, solaklar⁹ ve diğer silahlı askerler de aynı şeyi yaptılar; bunca sarığın hep birlik-

a Yelkenli gemilerde, direğin ortasına yakın bir yere eğik konumda bağlanan seren —ç.n.

te eğildiğini görünce, hafif bir meltem esintisiyle eğilen olgunlaşmış başakların bulunduğu geniş bir tarlayı görüyormuşum izlenimi uyandı bende.

Padişahın drogmanı, büyükelçiye paşaların bulunduğu Divan odasına götürdü;¹⁰ Büyükelçiye, burada, Sadrazam Mehmed ve Rumeli Beylerbeyiyle birlikte bütün diğerleri saygıyla karşıladılar.¹¹ Burada büyükelçiden ayrıldık ve bir kapıcıbaşı bizi avludaki kemerli bölüme götürdü; Burada güzel bir sofraya hazırlanmıştı: Herkes terziler gibi bağdaş kurarak yere oturdu.¹²

Hayli uzun olan kemeraltı bir baştan öbür başa yemeklerle doluydu; sofraya Kahire ya da Acem usulünce beyaz bir örtü yayılmıştı. Şarap yerine, porselen kaplar içine konmuş çok tatlı ve güzel kokulu bir şerbet¹³ içtik. Hıristiyan usulü bir servis yapılmadı; çünkü daha önceden konanlar dışında sofraya başka bir şey getirilmedi. Sofrada pilav, darı ve birçok başka sebze, ayrıca birçok çeşit hamur işi, tabak içine konmuş dört ya da beş tavuk ve bembeyaz ekmek vardı.¹⁴ Ne var ki, aklımızda yemek dışında şeyler bulunduğundan, bütün bu etler avluda bulunan kişilere gönderildi; sofraya örtüleri kaldırıldı, ama örtülerin altına yayılmış halılar bırakıldı. Büyük bir zevk ve büyük bir hayranlıkla ürkütücü yeniçerileri ve ellerini keşişler gibi göbekleri üzerinde bağlayarak, onları insandan çok bir heykele benzetmemize yol açacak kadar sessiz bir biçimde bu avlunun duvarları boyunca sıralanmış diğer askerleri seyrettik.¹⁵ Bu askerler en ufak bir konuşma ya da kıpırdama belirtisi göstermeden, yedi saatten fazla öylece duruyorlar. Onları görmeden bu sıkı düzeni ve boyun eğişi kavramak elbette hemen hemen olanaksız. Buna karşılık, bizimkinden çok farklı olan giysileri, bize suskunlukları kadar yadırgatıcı gelmedi ve eskiden Rodos tarihinde okuduklarıma inanmamı sağladı:¹⁶ Sultan Süleyman, kesintisiz altı ay süren çok acımasız bir kuşatmadan sonra bütün ordusuyla birlikte kente girince, tek bir sözcük bile işitilmedi: Öyle ki, sanki Observance rahipleriyle karşı karşıyaydık.

Sayın Büyükelçi ve eşsiz Présault ile Germigny, gümüş bir sofrada birinci ve ikinci paşalar olan Mehmed ve Piyale¹⁷ ile birlikte yemek yediler; daha sonra, diğerleri –Ahmed, Zal¹⁸ ve Mustafa¹⁹ paşalar– Rumeli beylerbeyiyle²⁰ birlikte aynı yerde, ama başka bir sofrada yedi. Her defasında sofraya büyük bir porselen tabaktan fazlası getirilmez; bu tabak kaldırılınca bir başkası getirilir ve böylece sofrada bir buçuk saat kadar kalınır.

Yemekten sonra, kralın drogmanı, padişahın elini öpme sıramıza uygun olarak bizleri adımızla çağırdı. Böylece, sayın büyükelçinin yukarıda adı geçen paşalarla birlikte oturdukları avlunun yukarı kesimine peş peşe götürüldük; onlara saygılarımızı sunduktan sonra, paşaların yemek yedikleri Divanhaneden çıkmalarını beklemek için oturduk; kısa süre sonra, yanlarında padişahın iki çavuşu olmak üzere, paşaların art arda geçtiklerini gördük; çavuşlar, ellerindeki gümüş sopalarla paşaların önünde yürüyorlardı; bize yaklaştıkça sessizlik daha da arttı ve –fırtına nedeniyle karmış dalgaların sönmesi gibi– bütün sarıklar saygıyla eğildi. Paşalar rütbe sırasına göre geçiyorlar ve padişahı selamlıyorlardı; padişah da selamlarına karşılık veriyordu. Oturduğumuz yerde, padişahın her gün dediği kimselere verdiği kaftanlar ve kırmızı kumaşlarla dolu sandıklar bulunuyordu.

Bir süre sonra, drogmanın çağırdığı Büyükelçi yerinden doğruldu; biz de aynı şeyi yaptık; Türk padişahının odasına doğru yürürken çavuşbaş, birçok sancakbeyi,²¹ zaim²² ve diğer beylerle karşılaştık; bunlar o güne kadar görmediğim güzellikte kumaşlardan yapılmış giysiler giymişlerdi. Büyükelçi onları selamladı; onlar da yerlere kadar eğilerek karşılık verdiler.

Bunun üzerine, üstü kapalı yüksek bir koridora girdik; burada, sol kolda, kırk kadar ağa, ya da bizim adlandırdığımız biçimiyle padişahın hadımağaları birbirlerinin görünmesini engellemeyecek ve en gençleri bütün diğerlerinin arkasında kalacak biçimde sıralanmıştı.

Giysileri bana o kadar parlak ve göz kamaştırıcı göründü ki, giysilerin altın sırmalı mı yoksa inci ve yakut işlemeli mi olduğunu kestiremedim. Sonra, bütünüyle çok değerli ve rengârenk mermerler döşenmiş dar ve uzun bir avluya girdik; burada, çok güzel sütunların taşıdığı ve çok hoş bir çeşmenin bulunduğu küçük bir koridor vardı.²³ Padişahın kapısında giriş sıramın gelmesini bekledim; bu sırada, avlu boyunca Fransa kralının armağanını taşıyan ve imparatorun kendisini görebileceği küçük bir pencerenin önünden iki defa geçtikten sonra söz konusu armağanı getiren bir çavuş gördüm; çavuşun armağanı bu biçimde taşımasının amacı, Hristiyanların en büyük kralının padişaha bu armağanları gönderdiğini herkesin görmesi ve dolayısıyla da sultanın gücünü ve eşsiz büyüklüğünü kavramasıydı.

Büyükelçi padişahın beklediği odanın kapısına ulaştığında, görkemli biçimde giyinmiş iki ağa onu kollarından tuttular; büyükelçi imparatorun eteğini öptükten sonra odanın bir köşesine götürüldü ve maiyetindeki herkes de aynı şeyi yapınca kadar burada bekledi. Sıram gelince, başlığım elimde olmak üzere içeri girdim, üç defa Fransız usulü reverans yapmak fırsatı bularak nazik biçimde padişahın yanına götürüldüm; bu arada, odanın solunda, dimdik duran ve elleriyle sakallarını sıvazlayan paşaları gördüm: Çünkü paşalar ibadetlerini yapmak için Allah'ın ve aynı zamanda da imparatorlarının huzurunda övgüye değer biçimde görünmeye çalışıyorlardı.

Bu oda küçük ve basıktı; ama, çok güzel altın yaldızlı işlemeler, mermerler ve çinilerle bezeliydi. Ocak, gümüş yaldızlıydı ve hemen yanında billur bir çeşme bulunuyordu. Padişah, Bursa işi işlemelerle bezenmiş, çok gösterişli bir halıyla kaplı bir sedirde oturuyordu; altın sırmalı kumaştan bir elbise giymiş ve ayaklarını aynı kumaştan yapılmış bir yastığın üstüne koymuştu; ne var ki, ayakları kumaşla o kadar iyi örtülmüştü ki onları göremiyorduk; elleri de pek görünmüyordu;²⁴ öyle ki, bugüne kadar hiç kimsenin padişahın elini öpmediğine insanın inanası geliyordu; ya da padişah kendisinden önce gelenlerden daha kibirliydi ve saygıyla elinin öpülmesini kendi yüceliğine yakıştırmıyordu. İmparatora yaklaşıncı, beni onun yanına götürenler yere diz çöktüler; ben de alçakgönüllülükle aynı şeyi yaptım ve giysisinin eteğinin kenarını öptüm. Yanımdakiler, birden beni kollarımdan kaldırdılar ve Treviso istakozları gibi geri geri yürüyerek yerime döndüm; bütün bunlar o kadar hızlı oldu ki, ne bu odayı ne de padişahı dilediğim gibi görme fırsatı bulabildim. Bununla birlikte, yüzümüze bakmadığını, bu kadar büyük bir alçakgönüllülükle karşısına gelen kişilere önem vermez havada, yan gözle çok sert ve ürkütücü²⁵ bakışlarla baktığını çok iyi anımsıyorum. Odanın dört bir yanında kim bilir kaç dilsiz gizlenmişti; dilsizler bu kan dökücü hükümdarın en vahşi buyruklarını yerine getiren en güvenilir, en sadık adamlarıydı; Süleyman'ın bir buyruğuyla büyük oğlu Mustafa'yı kirişle boğan dilsiz de en gözde dilsizler arasındaydı.²⁶ Padişahın odasından çıkınca, hadımağaları, sancakbeylerini ve karşına çıkan herkesi selamlayarak (onlarda insanca bir tavırla selamıma karşılık verdiler) avluya geri döndüm.

Hepimiz büyükelçiyi beklemek için sık yapraklı bir defne ağacının altında toplandık ve drogmanlarımıza çeşitli sorular sorduk; tam bu sırada, çığına dönmüş halde, sağ elinde kınından sıyrılmış bir kılıç ve sol elinde bir ölü kafası tutan, tepeden tırnağa silahlı bir asker gördük. Bize askerin Macaristan sınırından geldiği ve bir Macar Hristiyanı kahramanca öldürdükten sonra olağan ödülünü (kelle başına iki sultanı) almak için burada olduğu söylendi. Elbette barbarca ve acımasızca; ama yalnızca akçe ve en önemsiz kazançların aşkıyla acımasızlaşan, cesur ve yiğit hale gelen açgözlü Türklerin ruhları üstünde çok etkili. Daha sonra, Büyükelçinin konuşmasından önce odadan çıkan ve kalabalık bir esir öbeği eşliğinde ve –Türklerin gelenekleri nedeniyle– yalnızca kendisi at sırtında olan Rumeli Beylerbeyi geldi.

Büyükelçi, elçilik görevini kısaca açıkladı ve çok yürekli bir tavırla, bütün dinleyenleri hayran bırakan çok güzel bir konuşma yaptı. Padişah da ona yanıt vermeye başladı; ama Mehmed Paşa onun kadar büyük bir hükümdarın büyükelçilerle çok konuşmasını doğru bulmayarak söze girdi ve padişahın vermesi gereken yanıtı kısa kesti. Hemen sonra Büyükelçi dışarı çıktı; avludan dışarı çıkınca, gelişimizde atlardan indiğimiz yerde hep birlikte atlara bindik; artık evin yolunu tutmuş olduğumuzdan, birdenbire yeniçerilerin büyük bir hışım ve şiddetle saraydan dışarı fırlaması nedeniyle kenarlara çekilmek zorunda kaldık. Duvarın dibine, şosenin dışına çekilince, sayıları binleri bulan bütün bu yeniçerileri, solakları ve avluda heykelden bir duvar gibi duran, ama şimdi değişerek insanlara değil aç kalmış yabani hayvanlara ya da zincirinden boşanmış köpeklerle dönuşen diğerlerini gördük.²⁷

Yeniçeri ağası o güne kadar görmediğim güzellikte bir ata biniyor. Bütün paşalar, yanlarında maiyetleri, hep birlikte yürüyorlar; bize gelince, bu Sarayı görmekten çok mutlu olarak Pera'ya, oradan da pek Sayın Senyörün evine geldik; çok güzel yemekler ve reçeller yedik. Özellikle, hiçbir Hristiyan ülkesi büyükelçisinin pek saygıdeğer ve pek ünlü Mgr D'acqs kadar görkemli bir biçimde padişah tarafından kabul edilmediğini öğrendik. Ayrıca, umduğumuzun üstünde bir mutluluğa ve onura bizi ulaştırdığı için Tanrıya şükrederek padişahın yüceliği üstüne çeşitli sözler söyledik; bu bağlamda, Sayın Büyükelçi, alışılmış sevimli tavırlarıyla, kralın padişaha ve

padişahın krala yazdığı bazı mektupları da bize gösterdi. Tarafların karşılıklı hitaplarını örnek alarak, Fransa kralı şöyle yazıyordu:

“Pek yüce ve pek eşsiz, pek güçlü, pek yüce gönüllü ve yenilmez Prens, her türlü onuru ve erdemi bol bol bünyesinde toplamış, aziz ve erdemli dostumuz, Müslümanların büyük İmparatoru Sultan Selim Han, Tanrı Yüceliğinizi ve Büyüklüğünüzü mutlu sona erdirmiş.”²⁸

Padişahın mektuplarınıysa drogman İtalyanca’ya şöyle çevirdi:

“Bütün büyük Hristiyan kralların en değerlisi, Mesih İsa’ya inanan ırkın en büyük ve güçlüleri arasından seçilmiş, bütün Nasıralıların^a tek buyurucusu, tufanın dalgaları kadar kalabalık orduların komutanı, yüceliğe ve şana giden yolların sahibi, Fransa’nın büyük ülkelerinin imparatoru Charles: Sonun hayırlı olsun.”²⁹

Kimi zaman çok daha seçkin unvanlar aranır ve Arap üslubunda başka söylemler ve çiçekli benzetmeler yapılır. Mektup daha sonra şöyle başlıyor: “Büyükelçiniz bütün büyük kralların yuvası olan, bizim yüce ve eşsiz Kapımıza geldi, bütün dünyayı içeren kavrayış yeteneğimize başvurdu, vb.”

Padişah bir armağan aldığında gelenek doğrultusunda asla “Çok teşekkür ederim” demez, “hoşuma gitti” der; ayrıca “rica ederim” de demez “şöyle yaparsanız iyi olur” der ya da katlanılması hemen hemen olanaksız basılcı bir debdebe içeren başka söyleyiş biçimleri kullanır.

Padişahın mektuplarının yazıldığı kâğıt ipektendi, bembeyazdı, çok pürüzsüz ve kaygandı, Padişah bizler gibi gümüşe ya da başka madenlere oyulmuş mühürler kullanmaz, divitle parafını ya da imzasını atar. Mektubun başlığı ve giriş bölümü, Kralın, kendisinin ve Kapısının adı altın yaldızla yazılır; mektubun geri kalan bölümü ya mavi mürekkeple ya da padişaha has bir mürekkeple yazılır. Mektubun kâğıdı çok uzundur, rulo halinde yuvarlanır, sonra altın sırmalı bir keseye konur. Hatta padişah, Mehmed Paşa’ya bile her gün bütün bu törenlere uyarak mektup yazar. Fransa kralı Mehmed Paşa’ya yazdığında şu unvanlardan başka bir unvan kullanmaz: “Çok görkemli ve ünlü Senyör Mehmed, birinci paşa.” Ayrıca, padişaha armağan gönderildiğinde mutlaka Mehmed Paşa’ya da gönderilir.

a Burada Hristiyanlar anlamında kullanılıyor –ç.n.

Acqs Monsenyörünün Ragusa'dan yola çıkarken Görkemli de Pré-sault'ya verdiği görev (Monsenyörün özel görevlisi olmuştu), büyükelçinin padişaha gittiği ve Fransa Kralının gerçek simgesi ve sözcüsü olarak huzuruna kabul edildiği gün sona erdi. İşte o günden sonra artık olağan ücretlerini almadığı için, çok haklı olarak, yakın zamanda Venedik'e dönme konusunda bizlerle görüşmeye başladı. Biz de Venedik'e dönmeyi çok istiyorduk. Ne var ki, gelirken yaptığımız seyahat çok güzel geçmesine karşın, Tanrı aynı hızda bir geri dönüşü bizden esirgedi, dolayısıyla ister istemez çok uzun bir seyahat yapmak zorunda kaldık.

Pera Bağlarından İstanbul'a giden yol o kadar uzun ki, her gün bu yolu aşmak çok can sıkıcı oluyordu; bu nedenle, çoğunlukla evimizin kapısında tembel tembel oturuyor ve yoldan geçenlerin garip kıyafetlerini izliyorduk; bu durumdan büyük zevk alıyorduk ve birkaç gün içinde sipahoglanlarının³⁰ solakların, morlak azaplarının,³¹ defterdarların, kadıların ve Kapı'da görevli bütün subayların adlarını öğrendik.

Ayrıca kadınlar^a da hamamdan³² dönerken artlarında halılar ve^b taşıyan hizmetkârlarıyla birlikte bu yoldan geçerler. Kadınların çoğu siyah ya da kırmızı (başka renkte feraceyi pek ender kullanıyorlar) bir ferace giyiyorlar; sokakta ayakkabı değil, tabanı çok sayıda demirli, mavi, sarı ya da kırmızı potinler kullanıyorlar. Kadınların yüzleri, deve kılından dokunarak siyaha boyanmış bir kumaşla ve boyunları işlemelerle örtülmüş; bu yüzden çirkin kadınlarla güzel kadınları birbirinden ayırma olanağı yok. Yalnızca sesi ya da davranışı ya da ince ve zarif elleri (eldiven kullanmadıkları, ellerini elbiselerinin altına soktukları için bazen elleri görünür) sayesinde görünmeyen yüzleri düşünülebilir; birçok defa onlarla arkadaş olmak için yaptığımız denemede bize "raspenin"³³ ya da "piper" (?)^c ya da benzeri bir sözcükle yanıt verdiler.

Yolda yürürken gördüğüm bu Türklerin resmini yapamadığım için çok üzgünüm. Eğer onları resmedebilseydim, resmi gören herhangi bir kim-

a İtalyanca metinde '*cadinjie*' (kadıncık) yazılmış –ç.n.

b Yazar İtalyanca metinde bu iki yeri boş bırakmış, dolayısıyla Fransızca çevirisinde de aynı boşluklar korunmuş –ç.n.

c M. H. Hauser de bu sözcüğü Fransızcaya çevirememiş, aynen bırakmıştır –ç.n.

senin, bu kadınlarla gönül eğlendirmek için Venedik'ten buralara geleceğini hiç sanmıyorum; bu giysi o kadar ağır ve zarafetten yoksun ki, en ağır aşk yaralarını bile iyileştirebilir. Ama buna karşılık, evlerine gelir gelmez bütün bu ağır kıyafetleri çıkarırlar, acımasız örtüyü gözlerinden kaldırırlar ve –kıpırmızı bir şafağın bir anda gecenin koyu karanlığını kovarak gün ışığını getirmesi gibi– çok hoş, çok güzel bir eteklikle kalırlar. Kadınlar elbette hoş, cilveli ve nazikler; hoş işlemeli ipek ve sırmalı kumaşlar giyerler; kara gözlü olduklarından saçlarını da siyah yapmak için her yolu denerler ve Venediklilerin sarı örgüleri kadar parlak saçlara kavuşurlar; Fransız tarzı örgüler ya da perçemler yapmazlar, yüzlerinin her iki yanında yanaklarının yarısına kadar inen bir saç tutamı bırakırlar. Saçların geri kalan bölümünüyse –çok uzun olmadığı için– hotoz^a gibi toplarlar. Gözlerini^b siyah bir çizgiyle birleştirirler; el tırnaklarını sarı ya da kırmızıya boyarlar ve aynı şeyi ayak tırnakları için de yaparlar; ayakları hep bembeyazdır, çünkü ayaklarını sık sık yıkarlar.

Kadınlar Türk usulüne uygun otururlar ve kimi zaman bacaklarının baldırlarına kadar görülmesini umursamazlar; çünkü çorap giymek istemezler ve –tıpkı kollarına ve bileklerine de taktıkları gibi– ayak bileklerine de çok değerli bilezikler takarlar. Başlarında oldukça uzun bir sorguçla birlikte yaldızlı hotozlar taşırlar. Gerdanları edep ölçüleri içinde çıplaktır; elbiselerini bedenlerine ne Fransızlar gibi iyice oturturlar ne de Venedikliler gibi şişman görünme çabası içine girerler; elbiselerini, olduklarından farklı görünmek için değil, yalnızca örtünmek için giyerler. Hepsisi tef eşliğinde şarkı söylemeyi bilir ve yüreklerinin derinliklerinde bulunan istekleri bu şarkılarla dile getirirler, içlerini yakan tutkuları bu yolla sevgililerine iletirler; erkeklerse, tam tersine, sevdanın kendilerini nasıl yiyip bitirdiğini göstermek için kollarına ve göğüslerine işlemeli hançerlerle acımasızca yaralar açtırırlar; ne var ki, bu yaralara sıcak gözyaşları ve sevgililerinin tatlı ve ıslak öpücükleri dışında bir ilaç sürmezler; sevdalı kadınlarsa kendilerine duyulan sevdanın nedeniyle akıtılan birkaç damla kandan etkilenererek yaralı sevgililerine her istediklerini verirler.³⁴

a M. H. Hauser İtalyanca metindeki 'tachia' sözcüğünün yanına '?' işareti koyarak 'coiffe' sözcüğüyle karşılamış; bizse, başörtüsü anlamına da gelebilecek bu sözcüğü burada 'hotoz' sözcüğüyle karşıladık –ç.n.

b Burada söz konusu olan kaş olmalı –ç.n.

Rum kadınlar çok güzel giyinirler: O kadar ki bütün servetlerini ipekli ve altın sırmalı kumaşlara ve ince işlemelere harcarlar. Sokakta yüzlerini örtmezler, kendilerine bakılmasından hoşlanırlar ve evlerinde olağanüstü güzel Yunan antikaları bulundururlar. Çok parlak bir düzgün kullanırlar; oysa Türk kadınları –tam tersine– güğümlerin doğal kristalleri dışında düzgün sürmezler. Peralı genç kızlar, başka bir deyişle Rum kızları, evlerinden dışarı pek çıkmazlarsa da pencerede durmayı severler; ne var ki, onları birilerinin gördüğünü fark eder fark etmez yabanice bir tavırla içeri kaçarlar; hatta sokak kadınları bile kendilerini kolay kolay göstermezler; onlarla asla konuşulamaz ve her şeyi gizli kapaklı yaparlar. Neyse, kadınlar üzerine yeterince konuştuk.³⁵

Türklerin rahatsız etmelerine önlem olarak bir yeniçeri ve drogman eşliğinde, birçok kez Pera'ya gittim ve burayı iyice gördüm; Pera bana oldukça büyük, gösterişli ve Avrupa tarzında yapılaşmış gibi göründü. Çok varlıklı Latin ve Rum tüccarlar var; bunlar Türkler gibi giyinirler, ama elbiseleri siyahtır ve yüksek yakalı ceketler ve Ragusa ya da Mantova başlığı takarlar.³⁶ Venedik balyosu da burada oturur.³⁷ Kentin bir bölümü oldukça sarp bir dağda, bir bölümüyse vadide kurulmuş; su kıtlığı çok fazla olduğundan, su İstanbul'dan getirtilir ve parayla satılır, ama ucuzdur. Katolik ve Ortodoks kiliseleri, Katolik ve Kalogeros manastırları var; manastırdakilerin giysileri Venedik'te çok iyi bilinir, çünkü bunları giyenlere Venedik'te çok sık rastlanır. Ne var ki, kalegeros adı Rumca'da kayınpeder anlamına gelir.³⁸ Kalogeroslar et yemezler ve diğer Ortodoks papazlarından³⁹ farklı olarak evlenmezler; Patrik de aynen kalegeros gibi giyinir ve yaşar. Aralarından bazıları, halkın konuştuğu dilden ayırmak için Eski Yunanca bilirler; Türkçe ve İtalyanca sözcüklerle dolu bu dile yaygın olarak Latince adı verilmektedir.⁴⁰ Kesin olan bir şey var: eğer bizim gördüğümüz gibi bir eğitim almazlarsa Yunanca kitapları pek az anlarlar. Buna karşılık, çok tatlı ve hoş bir telaffuzları var: Bu durum, doğalarının dil üzerine yaptığı etkiyi kanıtlamaktadır. Ne var ki, aralarında bilimle uğraşan kimse yok: Hemen hepsi para kazanmayı düşünür.⁴¹

Pera'nın eski adı, güzelliği ve bol incir yetişmesi nedeniyle Sykai^a idi; daha sonra, 'karşı yaka' anlamına gelen Pera ya da Perae adıyla anılmaya baş-

a Eski Yunanca'da 'incirler' anlamına gelir –ç.n.

ladı; bu adın verilmesinin nedeni, İstanbul'dan Pera'ya geçmek için denizi aşma gereğidir.⁴² Buraya Galata adı da verilir; bu adın kökeni, kimilerinin sandığı gibi *süt* sözcüğünden değil, bu kenti uzunca bir süre Brenn komutasında işgal eden Galyalılarından gelir. Her ne kadar Pera bugün ayrı bir kentse de eskiden İstanbul'un bir parçasıydı; eskiden burası Sycae^a daha sonra da İustiniana adıyla anılan XIII. Bölgeydi. Kent, Osmanlı [Padişahı] Mehmed'in 1453'te İstanbul'u almasına kadar Ceneviz Cumhuriyeti'ne bağlıydı.

13 Mart'ta Sayın Venedik balyosunun oğlu yapılan barışın haberini götürmek üzere ulak⁴³ olarak Venedik'e doğru yola çıktı. Büyükelçi, aynı zamanda, aynı amaçla, 17 Martta, M. de Marillac'ı Viyana⁴⁴ yoluyla Fransa sarayına gönderdi; daha sonra öğrendiğimize göre, M. de Marillac Macaristan sınırlarında büyük yaşamsal tehlike atlatmış; o kadar ki, bu yüzden sancak merkezi buradan başka yere aktarılmış.

Birkaç gün sonra Boğaz kıyılarını ve Karadeniz boğazı girişini ayrıntılı görmek istedik. Ne var ki, daha önce sayısız kişinin anlattığı bu olağanüstü güzel boğazın güzelliğinin anlatısını uzatmamak için, dört ya da beş dostumla birlikte burada yaptığım gezintiyi anlatmakla yetineceğim yalnızca.

Üç kürekli bir kayığa bindik; âdet olduğu üzere, Avrupa kıyılarından uzaklaşarak Karadeniz'e açılırken kayıkta güvenliğimizi sağlamak için Sayın Büyükelçinin bir yeniçerisi ve bir Rum tercüman da vardı; akıntının da yardımıyla kısa süre içinde, uzunluğu 18 mile yaklaşan bütün İstanbul Boğazını aştık, boğazın girişindeki Kyaneia^b kayalıklarına ulaştık.⁴⁵

Büyük bir merakın etkisiyle, Avrupa yakasına yakın olan kayanın tepesine tırmandık; kayalık olduğu için tırmanışımız yorucu oldu. Tıpkı ozanların da yazdığı gibi, ters akıntılar çatlayıp duruyordu; işte bu nedenden ötürü bunlara kayalık deniyor, çünkü ada adıyla anılamayacak kadar küçükler.

Avrupa yakasındaki Kyaneia aralıksız vuran dalgaların etkisiyle öylesine yıpranmış ki, birçok kayaya ayrılmışlar ve bazı afetlerden ötürü birbirlerinin üstüne düşmüşler gibi görünüyorlar; ayrıca, kayalıklara tırman-

a Sykai'nin Latincesi -ç.n.

b 'Kyaneia' sözcüğü 'koyu renkli, karanlık renkli' anlamına gelir ve çoğul bir sözcüktür. Dolayısıyla metnimizde 'Karanlık kayalar' biçiminde yorumlanabilir -ç.n.

mak tehlikeliydi, ama biz tırmadık, ellerimiz ve ayaklarımız yardımıyla tepeye ulaştık.⁴⁶

Tepede, yüksekliği pek fazla olmayan, bembeyaz bir mermer sütunla karşılaştık; sütun bir yumruk vuruşuyla devrilecekmiş gibi duruyordu; ne var ki, yüzyıllardır dimdik ayaktaydı. Sütun tabanı da beyaz mermerdendi ve asma dalları biçiminde oymaları vardı; oymalar sanki sütunun boyuna oranla çok büyükmüş gibi geldi bana. Tabanın üzerinde, zamanın etkisiyle yıpranmış olmakla birlikte Romen harfleriyle bir yazıt ve Caius Caesar adı bulunuyor: bütün bunlar, sütunun Pompeius'un Pontos Kralı ya da Büyük Deniz'in Kralı Mitridates ile yaptığı savaşların sonunda kazandığı zaferin anısına dikildiğini söyleyenleri yalanlıyor.⁴⁷

Sütunun bulunduğu yerden indikten sonra yakındaki deniz fenerini^a ziyaret ettik.⁴⁸ Bu fener sekizgen bir kule; görünüşe bakılınca, Türklerce değil Hıristiyanlarca yapılmış; Rumlar bugün ona Farion diyorlar; kulenin en yüksek yeri büyük bir cam fener; Trabzon'dan ya da Kefe'den gelen ve bu boğazın darlığından ödü patlayan gemiciler için burada her gün bir ışık yakılır; gemiciler deneyimli değilse, çok hızlı akıntı onları kayalara sürükleyebilir ve bu durum çok sık görülür: Uzun ve olaysız bir deniz yolculuğundan sonra limana ulaşmaya ramak kalmışken burada batıverirler.

Kayıklara bindikten sonra, Anadolu yakası boyunca ilerleyen akıntıya kendimizi bırakarak ilerledik ve günümüze kadar Rumların *Hieron* adını verdikleri Diana tapınağının kalıntılarını gördük.⁴⁹ Darius'un Avrupa'ya geçmek için gemi ve kayıkları birbirine bağlayarak bir köprü oluşturduğu yere geldik; burasının genişliği bir milden fazla değil. Daha sonra, ilk olarak, Avrupa yakasında bulunan, Konstantinopolis'i almayı tasarlayan Mehmed II'nin kent çevresindeki yerlere akınlar ve talanlar düzenlemek amacıyla Bizans imparatorunun gözü önünde yaptırdığı ürkütücü Karadeniz kulelerini⁵⁰ gördük. Bugün burada önemli sayılan tutsaklar, ayaklarına ve gövdelerine ağır demirler takılarak, kandil dışında ışık yüzü görmeden barındırılıyorlar ve bunlar kurtulmalık karşılığında asla serbest bırakılmıyor-

a Rumelifeneri. Deniz fenerleri 1838'de icat edildi. Burada sözü edilen fener, büyük olasılıkla üstünde ateş yakılan bir kule olsa gerek -ç.n.

lar. Geçen yıl Kral, Venedik savaşında tutsak düşen S. Alessandro Malates-ta'yı buradan kurtarmış ve bu iş için özellikle M. de Germigny'ni gönder-mişti. Kulelerde bulunan hiçbir Fransız tutsağı⁵¹ kurtaramayan Sayın Büyü- kelçi, yalnızca o ağır zincir yükünün biraz hafifletilmesine padişahı razı edebilmişti; söz konusu tutsaklar için birkaç pencere açtırıldı ve onlara her gün lütufta bulunuldu. Bu kulelerin karşısında, Anadolu yakasında, toplar- la iyice donatılmış bir başka hisar daha var.⁵² Bu iki hisar Venedik hisarlar- ına benzetilebilir; her ne kadar bu iki hisar onlar kadar güzel olmasa da, bu yakada İstanbul'un güvenliğini sağlıyorlar ve Karadeniz'den gelen bü- tün kayıkların geçişini engelliyorlar.

Burada, Senyör Stanga'nın sayesinde İbrahimpaşa'da [Paşabahçe] ka- raya çıktık; burası, denizden yüksek, küçük, çok güzel bir yer; yerin güzelliği- nin ve Venedik *fundamenti*'lerine benzemesinin çekiciliğine kapılarak uzun süre burada kaldık, güzel bahçeleri gezerek, mavi, sarı ve kırmızı çiçekler top- layarak eğlendik; çiçekler o kadar güzeldi ki, onları sadık ve kibar sevgililerin- den alma zevkini tadacak hanımefendilere sunmak isterdik. Türklerin çiçek- leri çok sevdiklerini, hep ellerinde ve başörtülerinde çiçek olmasına ve bunu kutsal bir şey gibi taşımalarına bakarak kolayca anlayabilirsiniz. Padişah, eğer diğerlerinden daha çok hoşuna giden bir ağaca rastlayacak olursa, he- men ağacın gölgesine her çeşitten ve çok güzel kokulu birçok çiçek diktirir. Bütün bahçelerde her çeşitten o kadar bol çiçek bulunur ki, akla gelebilecek her çeşit rengi kapsayan karışık bir demet oluşturmak için elinizi uzatmanız yeter de artar. Hıyabanların kenarlarında görünüşleri hayranlık verici çok yüksek serviler var; ne var ki, yollar dar, çünkü padişah hep tek başına gezi- yor. Bahçenin arkasında her çeşit av hayvanıyla, özellikle de padişahın aman- sız ve sürekli bir savaş açtığı yabandomuzlarıyla dolu ormanlar ve dağlar bu- lunuyor; padişah bahçeden dönerken ya bahçenin üst yanındaki hamama gi- der ya da denizde, iri sütunlar üzerine yapılmış, içi bütünüyle çok değerli çi- nilerle, dışı eşsiz mermerlerle kaplanmış bir köşkte dinlenir. Pencerele ve kapılar İran tarzında boyanmış; Sultan Süleyman bunları Tebriz'den getirt- miş: Burada bir sütun ve çok güzel sütunları olan küçük bir revak bulunuyor.

Sonra, (burasını anlattığımdan daha iyi övemeyeceğim için) bahçe görevlisi acemi oğlanlara⁵³ ve bize köşkü açanlara birkaç akçe verdik. Sen-

yör Stanga, bizi, öncekinden hiç de daha az güzel olmayan, çok uzun hiyabanları, servileri, çiçekleri, serin sulu çeşmeleri, mağaraları ve çok hoş gölgelikleri bulunan başka bir cennete götürdü: *Chulabachia*.⁵⁴ Bahçe, çok sarp olmayan, tersine düz bir tepenin üstünde. Ayrıca, kıyıya doğru, üst üste binmiş beş oda yüksekliğinde, kare biçimli bir kule var; kule, büyük taşlarla ve kalın duvarlarla, suyun tepeye kadar çıkmasını sağlayan bir us-talıkla yapılmış: Öyle ki, kulenin her odasında bir çeşme var; odalarının dört yanı, günün her saatinde serinleme olanağı verecek, altın yaldızla boyanmış teraslarla çevrili. Bütün kapılar ve pencereler tunçtan. Kulenin eteğinde, büyük bahçeden ayrı, çok güzel bir küçük bahçe ve seçkin balıklar-la dolu bir havuz bulunuyor. Bu kulenin mimarisini irdeleyen biri, saray-lar yapmak için para harcamayı göze aldıklarında, Türklerin sanat açısın-dan Hristiyanlardan hiç de geri kalmadıklarını kolayca anlar. Bu kule Tür-kiye’de gördüğüm en yüksek yapı ve bu uygarlıktan yoksun ülkede büyük hayranlık duygusu yaratmayı hak ediyor; çünkü Türkler toprağa yakın oturma alışkanlığındalar ve merdivenlerle göğe tırmanmak istemedikleri-ni söylüyorlar; evleri o kadar kullanışlı ve o kadar güzel ki, onu terk etmek zorunda kaldıklarında çok üzülenler.

Buradan, Mehmed Paşa’nın Üsküdar yakınlarındaki sarayına gittik; bu saray, İstanbul’un geri kalan bütün saraylarından çok daha görkemliydi. Hanım sultanın odasını gördük; duvarları çiniyle kaplıydı; pencereler, çok parlak deniz kabuklarıyla birbirine tutturulmuş, paha biçilmez sedeflerle yapılmıştı. Bütün saray çok güzel yaldızlarla boyanmıştı ve her zaman oldu-ğu gibi bir çeşmesi vardı. Bahçede bir balık havuzu ve fener biçiminde, bü-tünüyle camdan bir odacık bulunuyordu; hanım sultan odada oturduğunda hiç kimseye görünmeden bütün bahçeyi görebiliyordu; bahçenin köşelerin-den birinde hanım sultanın hamamı vardı: Burada cariyeleriyle birlikte di-lediğince sabunlanabiliyor ve keselenebiliyordu.

Sonra, Üsküdar’a⁵⁵ geçtik. Burası padişahın en güzel ve en büyük sa-raylarının bulunduğu büyük bir kent; padişah, her gün, hoşça vakit geçir-mek için üç ya da dört kayıkla Üsküdar’a geçer. Bütün bu bahçelerde köpek-ler, atlar ve avcı kuşlar beslenir. Padişahın tazıları büyük bir özenle eğitilir; her biri bir takoza bağlı ve altlarına beyaz bir ⁵⁶ serilmiş. Tazıların

kulakları uzun ve kıllı; çoğunun kuyruğu, kulakları ve ayakları renkli ve bu sayede çok güzel görünüyorlar.

Üsküdar'dan sonra, eskiden büyük bir kent olan Kadıköy'e geçtik; bugün burası büyük bir Rum kasabası; Trakya Boğazı burada sona eriyor ve Marmara Denizi burada genişlemeye başlıyor. Kadıköy'e *Urbs caecorum*⁵⁷ [körler kenti] adı veriliyor, çünkü bir kent yaptırmak düşünüldüğünde, kentin ilk kurucuları, ne limanı ne de herhangi bir elverişli özelliği olan bu yere geldiler ve karşılarında daha sonra yapılan İstanbul kentinin güzel manzarasını da görmeyi beceremediler.

İstanbul boğazı dümdüz değil, kıvrıla kıvrıla uzanır; bu nedenle burada iki akıntıya rastlanır: Birincisi Karadeniz'den gelerek büyük bir hızla Marmara Denizine dökülür; diğer akıntı, kayalara çarptığı ve bütünüyle aşağı inemediği için büyük bir hızla Karadeniz'e doğru akar; bu akıntı Trabzon'a gidenleri iki yüz mil boyunca taşır. Söz konusu yolculuk sırasında güzel doğa hayranlıkla seyredilebilir; eğer İstanbul boğazı dümdüz olsaydı, bu akıntılar yüzünden asla boğaz aşılıamazdı; akıntı şiddetli akış sırasında yakınlarda bulunan kayaların girinti çıkıntılarına çarparak çatlaması sayesinde akıntıları izleyenler için yukarı ve aşağı yöndeki seyrüsefer kolaylıkla gerçekleşiyor. Ayrıca, bütün boğaz çevredeki vadiler ve tepeler sayesinde çok iyi korunduğundan gemiler ve kadirgalar hemen her yerde güvenlik içinde durabiliyor. Boğaz öylesine elverişli ki, ekinler, çiçekler, ağaçlar ve en güzel otlar su baskınına ve deniz kabarmalarına uğramadan kıyı düzeyine kadar yayılarak yaşayabiliyor. İstanbul Boğazı'nın bütün güzelliklerini anlatmak çok zahmetli olacağından, bu konuda yalnızca bir tek şey söylemek istiyorum: burada, hep çok iri olmayan, sırtları siyah, karınları beyaz, sürüler halinde ve çoğunlukla yarı bedenleri suyun içinde kalacak kadar alçaktan uçan kuşlar görülüyor; bu kuşların uçuşları yavaş; hiç dinlenmeden uçuyorlar ve boğazın dışına hiç çıkmıyorlar; bir buruna ulaşır ulaşmaz hemen öbürüne doğru uçmaya başlıyorlar: Sanki yalnızca Boğazın havasıyla besleniyor gibiler. Durup dinlenmeden direnmek zorunda kaldıkları bitip tükenmeyen yorgunluk nedeniyle ülke insanları onlara *gaga ruhları* adını veriyorlar.^a Asya kıyılarının

a Yelkovan kuşları –ed.n.

bahçelerle dolu olmasına karşılık, Avrupa yakasında da birkaç bahçe var; ne var ki, evler o kadar çok ve birbirlerine yakın ki, hisarlara kadar yirmi mile yaklaşan uzunlukta bir tek Pera bağları kasabası olduğu söylenebilir.

İstanbul Boğazı kıyılarında gördüklerimizden büyülenerek ve Boğaza hayran kalarak geç bir saatte ve önümüzde, arkamızda sanki bizi kayığımızla birlikte kıyıya kadar sırtlarında taşımak istiyormuş gibi oynayıp duran, kalabalık bir yunus topluluğu eşliğinde eve döndük. İşte böylesine neşe dolu olarak, topların döküldüğü Tophane'ye ulaştık ve oradan da evimize gittik; neşeyle yenen akşam yemeğinden ve sonrasında hoşça geçirilen bir vaktin ardından dinlenmeye çekildik.

İstanbul'un bütün çevresini anlattıktan sonra, şimdi kentin içine girme vakti geldi. Herkes İstanbul'un üçgen biçimde olduğunu, iki yanının denizle çevrili bulunduğunu ve kentin yedi tepe üzerinde kurulduğunu bilir. Şimdi, doğrusunu söyleyecek olursak, kara tarafında on üç bin kulesi bulunuyor; kent çift hendekle çevrili; kentin surlarını –tıpkı eski Padova surlarında olduğu gibi–kare biçimli kalın duvarlı kuleler koruyor. Ne var ki, İstanbul'da o kadar çok bahçe ve servilik var ki, kente uzaktan bakıldığında burası kentten çok yapraklılar ormanı ortasındaki çoban kulübelerine benziyor. Camilerin minarelerini saymazsak, yüksek saraylara ve kulelere rastlanmıyor: Hepsi de görkemli biçimde yapılmış ve kurşunla kaplanmış üç yüzü aşkın cami var; ayrıca gene kurşunla kaplanmış yüzü aşkın hamam, kervansaray ve hastane bulunuyor. Bunlara bakınca Türklerin kamu yapılarına büyük önem verdikleri sanılıyor, oysa bunların hepsi bugün anılarından başka bir şeyleri kalmamış harap olmuş eski yerlerdeler. Konstantinopolis'i Helena'nın oğlu Constantinus yaptırmış ve imparatorluk merkezi haline getirmiş, başka bir Helena'nın oğlu olan Konstantinos zamanında da Türklerin eline geçmiş.⁵⁸

Günümüz İstanbul'unda Büyük ve Küçük Bedesten'den daha güzel yapı yok; Büyük ve Küçük Bedesten en pahalı malların ve esirlerin satıldığı yer.⁵⁹ Büyük Bedesten'de bütün malların açık artırması şöyle yapılır: Bir elbise ya da herhangi bir şey satmak isteyen kişi, malı sergileyerek ve fiyatını bağırarak bütün bedesteni dolaştırır.⁶⁰ Malı satın almak isteyen kişi fiyatı birkaç akçe yükseltir ve üç dört gün sonra aracı mal sahibine gelir; mal sa-

hibi malı vermekte ya da daha yüksek fiyata satmak için başka bir satış gününü beklemekte serbesttir. Bu bedestenin kubbeleri pişmiş taştan yapılmış; kare biçimindedir ve zengin dükkânlarla doludur; her zaman çok kalabalık olur ve çok sıcak olduğundan içeride çok fazla durulamaz; öte yandan, kolunun altında içleri su dolu uzun testiler taşıyan adamlara hep rastlanır ve bunlar su içmek isteyenlere çini taslarla bedava su dağıtırlar.

Büyük Bedesten'de gümüş yaldızlı, oymalı ve çok güzel işlemeli birçok koşum takımı, göz kamaştıran yakutlar ve firuzelerle bezenmiş eşsiz sorguçlar görülür; bunlar hanım sultanlar ve diğer yüksek mevkideki kişilerin hanımları için satın alınırlar. Kısacası, burada o kadar güzel şeye rastlanır ki, elinizi kesenize atmadan çekip gidebilmeniz çok güç.

Bedestenin çevresinde kuyumcu dükkânları ile işlemeler, mendiller, havlular satan dükkânlar yer alır. Türk kadınlarının oturdukları yerleri öğrenmek isteyenler buraya giderlerse kısa sürede meraklarını giderirler.

Küçük Bedesten'de dünyanın dört bir yanından gelmiş erkek ve kadın esirler satılır. Buradaki kadınları satın almak isteyenler yüzlerini örten örtüyü kaldırır; yüzlerinin boyanmış ve düzgünlü olup olmadığını anlamak için hanımın yüzüne tükürürler; daha sonra, dişlerinin takma ya da yıpranmış (?) ya da sallanmakta olup olmadığını anlamak için ağzına bakarlar, dişleri muayene ederler ve sayarlar. Sonra kollarına ve ellerine ve daha sonra bacaklarına ve baldırlarına, en sonunda da kalçalarına geçerler ve en mahrem yerlerini muayene ederler; eğer kadınları genç, bütün azaları sağlıklı ve sağlam bulurlarsa patronla pazarlığa girerler. Bu zavallılar, ister erkek ister kadın olsunlar, gözlerini indirerek ve kısarak dut yemiş bülbül gibi ses çıkarmadan bütün hırpalamalara boyun eğerler. Ve bazen eşsiz güzellikte bir kızı sefalet içinde gördüğümde acıma duygusuyla tir tir titresem de, onun sırf benim teselli bulmam için böyle büyük bir cezaya çarptırıldığını düşünür, katlanmak zorunda kaldığı acıyı parlak güneş ışınlarının temimi yakışı sırasında hissettiğim acıya benzetirdim.⁶¹

Bedestenin dışındaki dükkânlar çok yüksek tavanlı, arabaların ve süvarilerin yoluysa alçak; ne var ki, sokakların her iki yanı, hemen hemen Padova'daki revaklara benzer revaklarla donatılmış; yere güzel taşlar döşenmiş, üstüye her birinin arasından ışığın geçmesine izin verecek biçimde

tahta levhalarla kapatılmış; bu durum, hem yağmurda hem de sıcakta işe yarıyor.

Bütün mallar ayrı bir sokakta, ayrı ayrı sergileniyor: Palalar bir arada, kalın malı bıçaklar başka yerde; hatta şahin başlı serpuşların, boyanmış ve sırmalı çizmelerin de^a ve sandıklarla birlikte ayrı ayrı yerleri var; işlemler, havlular, başörtüler ve takkeler (?)^b için de aynı şey geçerli.

Çok güzel bir düzenle sıralandıkları için çok daha güzel görünen saraçlar uzun bir sokağı kaplar; kırmızı ve sarı eyerleri, başlıkları, göğüslükleri ve koşumları görmek çok güzel. Burada eyer çatısında taşınan meşin çantalara, kırsal kesime çıkarken kullanılan sandıklara ve deriden yapılmış her tür eşyaya rastlanabilir. Bununla birlikte, kullandıkları çok güzel sicimler bakımından Edirne saraçları daha üstün; ayrıca, bütün Türkiye’de bunları Edirne’dekinden daha iyi boyayan bir yere rastlayamazsınız. Birçok dükkân yaldızlıdır ve hemen hepsi çok güzel boyanmıştır; dükkâncılar halılar yayılmış sofalarda(?)^c otururlar; tıpkı büyük yargıçlar gibi, kürklü ya da saten elbiseler giyerler.

İstanbul’da haşlanmış ve kızartılmış etler ve Venedik’te Noel arifesinde yenenlere benzeyen şekerlemeler satılır. Öte yandan, dirhemden çalanlar, kafaları üstünde bir yazıyla ve boyunlarında üstüne birçok (tıpkı Venedik’te arabalara konanlar gibi) çingirak takılmış büyük bir tahtayla bütün kentte dolaştırılırlar; suçlu da, yanında dört ya da beş cellatla birlikte hem yürür hem de suçunu haykırır.

İlk günleri bedestende ve saraçlar çarşısında geçirdikten sonra (çünkü, bütün Türk sanayisini burada görme olanağı vardı) Ayasofya’ya gittik. Kenti kanatlarını açmış bir kartala benzetenlerin söylediğine göre, buraya –hem eşsiz mimarisi, hem de konumu açısından– İstanbul’un gözü adı verilir. Sarayburnu kartalın gagası, Ayasofya ise gözüdür.⁶² Herkesin bildiği gibi Ayasofya’yı İmparator İustinianus yaptırdı; Ayasofya’nın tamamı mozaik-

a Yazar metinde bu sözcüğün yerini boş bırakmış –ç.n.

b Kitabı Fransızca’ya çeviren M. H. Hauser, yazarın İtalyanca metinde kullandığı ‘tachie’ sözcüğünü ‘turban’ sözcüğüyle karşılamış, ama kullandığı sözcüğün adı geçen eşyayı anlatıp anlatmadığından emin olamadığı için bir de (?) işareti koymuş –ç.n.

c H. Hauser bu sözcüğün anlamını anlayamadığı için sofa sözcüğünden sonra (?) koymuş –ç.n.

lerle ve zemini ise şaşırtıcı büyüklükte mermer taşlarla kaplanmış. Bütün çevresinde, burma somaki ya da başka taş sütunların taşıdığı yüksek ve alçak geçitler bulunur; bu sütunlar yükseklikleri ve kalınlıkları kadar işlenme ve yontulma biçimleriyle de hayranlık uyandırmakta. Ayasofya'nın bir cephesinde çok büyük tunç kapılar aracılığıyla sağlanan dokuz girişi, öbür yanındaysa beş girişi var.⁶³ Ne var ki, Ayasofya'yı betimlemeye soyunmak yerine, yalnızca Ayasofya'nın görkem ve yetkinliğinin, Antikçağ'ın ve özellikle de Tanrı'nın hizmetine adanmış yerlerin yeminli düşmanı muzaffer Türklere karşı onu korumaya yettiği yargısına varmakla yetinilebilir. Türkler bütün İstanbul'u altüst ettilerse de bu kilisenin yalnızca haçlarını kırmaktan, resimlerdeki figürlerine zarar vermekten öte bir şey yapmadılar. Bugün tahtta bulunan padişah, tıpkı diğer camiler gibi Ayasofya'ya da (neredeyse sarayının birinci kapısına kadar uzanır) bir avlu yaptırmak için kilisenin yanındaki evleri yıktırdı. Ayasofya'nın kubbesinin çapı elli adım. Bütün Türk camileri hemen hemen hep bu kilise örnek alınarak yapılsalar da, yeterince yetenekli mimarlar bulunmadığından Ayasofya kadar güzel camiler yapılamamakta. Türkler Ayasofya'ya iki minare ya da kule yaptırmışlar; diğer camilerde de olduğu gibi, gün doğumuyla gece arasında beş defa, cuma günleri (onların pazar günüdür) yedi defa namaza davet etmek için müezzin buraya çıkar. Türkler, seslerini duyurmaktan başka bir marifetleri bulunmayan bu adamların sesi dışında, başka duvar saati kullanmazlar.⁶⁴

Padişah, Ayasofya yakınlarında, bir zamanlar Hıristiyanların kilisesi olan bir yerde tuhaf hayvanlar besliyor: Onları burada beslemesinin nedeni İsa'yı ve dinini aşağılamak. Burada birçok aslan, kurt ve kaplan ve bir de ülkenin tayı (?) olarak kabul edebileceğimiz bir yabani eşek var; ikisi sırtında olmak üzere altı ayaklı bir inek ve misk kokulu, siyah ve beyaz, oldukça uzun gövdeli ve kısa bacaklı, hemen hemen kedilere benzeyen üç hayvan da bulunuyor. Ayrıca, ürkütücü büyüklükte, çok iri bir balina kafasına da rastlanıyor.⁶⁵

Buradan, artık Bizans imparatorları dönemindeki biçiminden uzak olan Atmeydanı'na⁶⁶ gidiliyor; Atmeydanı artık bütün süslemelerinden yoksun ve bütünüyle Türk evleriyle dolu. Burada artık, çok yüksek, üstü Mısır harfleri ve figürleriyle dolu bir tek dikilitaş bulunuyor;⁶⁷ söz konusu dikilitaş,

üstüne zamanın tarihsel olayları ve dört Latince dize kazınmış mermer bir kaidenin üzerinde yer alan dört tunç küpün üstünde duruyor.⁶⁸ Ayrıca kare biçimli taşlarla, kireç ve çimento kullanılmadan yapılmış, üzerinde Rumca dizeler bulunan bir piramit de var;⁶⁹ bütün bunlar P. Gyllius'un *Topographia* adlı yapıtında anlatılıyor.⁷⁰ Dikilitaşıyla piramit arasında, bütün yazarların Delphoi'den geldiği konusunda düşünce birliğine vardığı bir tunç üçayak (bunun üzerinde Delphoi'deyken Apollon'a adanmış bir altın masa vardı) bulunuyor.⁷¹ Birbirine dolanmış üç yılanın birbirinden ayrı duran kafaları bu üçayağı oluşturuyor. Yılanların ağzı açık ve Sultan Süleyman elindeki mızrakla vurarak bunlardan birinin alt çenesini kırmış. Atmeydanı'nda bundan başka bir şey yok, çünkü Türkler heykellerden o kadar nefret ederler ki, ne kadar güzel olurlarsa olsunlar onların hiçbirini kamuya açık alanlarda görmek istemezler. Ahmed Paşa'nın Atmeydanı'nda bir sarayı var.

Atmeydanı'ndan ayrılınca Süleymaniye camisine gittik.⁷² Cami her ne kadar çok büyük, çok sayıda sütunla taşınmış ve Ayasofya kadar mozaiklerle işlenmiş değilse de, gene de çok güzel; çünkü kentin her yerinden görülebilecek kadar yüksek bir yere kondurulmuş (öyle ki, caminin dört minaresi İstanbul'daki bütün diğer yapılardan önce görülebiliyor) ve tamamı sert taşlarla ve büyük masraf edilerek yapılmış; ayrıca, kare biçimli avlusu, ince mermer döşeli, çok parlak sütunların taşıdığı revaklarla çevrilmiş ve ortasında bir şadırvan bulunuyor; uygulanan çok bilimsel bir teknik sayesinde su, kare biçimli mermer havuza yağmur yağar gibi dökülüyor. Bu görüntü o kadar hoşumuza gitti ki, bu şadırvanın güzellik bakımından Napoli'nin en ünlü *grotto*'larıyla^a boy ölçüşebileceği yargısına vardık. Söz konusu şadırvan dışında, avlu duvarı boyunca otuzdan fazla çeşme sıralanıyor; Türkler camiye girmeden önce bu çeşmelerde aptest alıyorlar. Caminin yanında, bütünüyle çiçeklerle donanmış küçük bir bahçenin ortasında Sultan Süleyman'ın camisi⁷³ ve biraz uzağında karısı Rossa'nın [Hürrem Sultan] ve oğullarından birinin türbesi var. Sultan Süleyman'ın türbesi yuvarlak ve yüksek bir kule biçiminde; kulenin tamamı ince mermerden ve bu imparatorlukta bulunabilecek en nadir sütunlarla bezenmiş; üstü kurşun bir kub-

a Barok bahçe tasarımında üstünden sular akan yapay mağara —ed.n.

beyle örtülü. Padişahın bedeni, bu kule içinde yer alan, baş kesimi ayak kesiminden daha yüksek ve daha geniş bir mermer sandukaya yerleştirilmiş; sandukanın üstüne, yere kadar uzanan yeşil bir örtü serilmiş. Baş tarafında, üstünde siyah bir sorguç bulunan bembeyaz bir kavuk bulunuyor. Yeşil örtünün üstüne, hastalandığı sırada üstünde bulunan elbisesi serilmiş. Sandukanın çevresinde, sürekli olarak padişahın ruhu için dua eden dört beş imam bulunuyor. Ayrıca, hemen her zaman Allah rızası için yiyecek verilen birçok kedi var. Türbenin bakımıyla görevli imamlar dışında kimsenin içeri girmesine izin verilmiyor, çünkü burası çok kutsal sayılmakta.

Sultan Süleyman'ın karısı Hürrem Sultan ve oğullarından biri,⁷⁴ ne çok yüksek ne de çok geniş olmayan başka bir kulede yatmakta. İçine gömüldükleri sandukaların çevresinde, hep içlerinde güzel kokulu çiçekler bulunan porselen kaplar (bunlar, dünyada rastlanabilecek en güzel örneklerdir) bulunduruluyor. Kadının sandukası başında sarık yok, ama sandukanın üstüne çok zengin işlemler yayılmış ve yakut ve firuzeli bir sorguç taşıyan bir başlık yerleştirilmiş.

Süleymaniye camisinin avlusunun yanında çok güzel bir kervansaray^a ve üstü bütünüyle kurşun kaplı çok görkemli bir hastane yer alıyor; kervansarayda sürekli sadaka dağıtılıyor ve gerek Müslümanlara gerekse Hristiyanlara her gün üç öğün yemek veriliyor.⁷⁵

Buradan sonra, İstanbul'u ve Trabzon'u alan Sultan Mehmed'in camisini ve Bayezid camisini ziyaret ettik; çünkü bu camiler İstanbul'un en güzel camileri arasında yer alıyor ve padişah bu camilere sık sık gidiyor. Bu camilerin dışını olduğu kadar içini de gezdik; içeri girerken, geleneklere uyarak ayakkabılarımızı ya da terliklerimizi kapıda bıraktık, çünkü içerisi çok zarif İskenderiye hasırları ve çoğu yeri de Kahire halılarıyla kaplı. Hiçbir canlı yaratığın resmi yok, yalnızca çiçekler ve sarı ya da mavi Arap harfleri var. Bunların hepsi de –tıpkı Ayasofya'da olduğu gibi– kubbede yer alıyor; ortada, birçok aynanın ve akşam namazı vaktinde yakılan birçok lambanın yerleştirildiği büyük bir demir çember var. Kadınlar namazlarını kıl-

a Süleymaniye Külliyesinde iki türbe, dört medrese, darü'ttıp, darü'sşifa, darülhadis, darülkurra, sıbyan mektebi, imaret, tabhabe, hamam ve dükkânlar vardır. Yazarın "kervansaray" dediği yapı grubu darüşşifa ve imaret olmalı –ed.n.

mak için asla camiye gitmezler, zira din onların cennete gitmelerine izin vermez, cennetin kapısında bekletir.

Müslümanların bütün camileri, peygamberlerinin gömülü olduğu Mekke'ye^a bakar; büyük mihrabın bulunması gereken yerin zeminine yeşil bir halı serilir; halının köşelerinde de, beyaz mumdan iki iri meşale yerleştirilir, ama bunlar hiç yakılmaz; burada, hepsi de elyazma olmak üzere (çünkü matbaa makinesi kullanmazlar) birçok kitap saklarlar; kitaplar yeşil (Muhammed'in rengi) ciltlidir. Sağ yanda, dinleyenlerin kurtuluşunu sağlamak için imamın çıkarak konuşma yaptığı bir kürsü [minber] var. Camileri, temiz, cilalı ve beyaza boyanmış halde tutmak için büyük çaba harcarlar.

İstanbul içinde dolaşırken, kervansarayın^b önünde (imparatorla yapılan ateşkes nedeniyle Macaristan büyükelçisi⁷⁶ burada bir çavuş gözetiminde rehine olarak tutuluyordu) ilgi çekici yükseklikte somaki bir sütun [Çemberlitaş] gördük; sütun biraz kırıldığı için demir çemberlerle bağlanmış. Gyllius bu sütunu ayrıntılı olarak betimler ve ona porfirli sütun adını verir.⁷⁷ Zaman yitirmeden, birçok ülkeye ve kiliseye hükmeden Patrikhane'nin yoluna koyulduk.⁷⁸ Sonunda patriğin evine girdik: Burası, yoksul bir Rum manastırıydı.⁷⁹ Patriği iyi düzenlenmemiş pis bir odada birkaç Rum ile otururken bulduk; Rumlar gerek günlük sorunlarını gerekse dinle ilgili sorunlarını çözmek için, tıpkı yüce bir yargıca gider gibi patriğe başvururlar. Patrik yoksul bir Rum papazı gibi giyinmişti⁸⁰ ve elinde damla hastalığına yakalanmış olanların yürüyebilmek için kullandıkları yarım ay biçiminde gümüş bir baston vardı.

Biz onun elini öptük o da bizi kutsadı; sonra, küçük olmakla birlikte güzel ve eski olan, mozaiklerle bezenmiş kiliseyi ziyaret ettik; bazı kutsal kalıtlar vardı, ama yanımızdaki yeniçeriye dışarıya göndermeden onları bize göstermek istemediler.

Orada bir süre Zigomola senyörleriyle (baba ve oğul)⁸¹ sohbet ettik; her ikisi de Yunan dili alanında çok bilgili ve İstanbul'un Antikçağı'yla çok ilgilidiler. Ne var ki, bize söylendiğine göre patrik Eski Yunanca bilmiyor.

a Hz. Muhammed Medine'de gömülüdür.

b Çemberlitaş'taki Elçi Han kastediliyor –ed.n.

Kimi törenlere katılmak için sokağa çıktığında, ortasında büyük ve siyah bir kadife haç bulunan mavi damaskodan^a bir şapka takıyor; giysisi siyah, kenarlarda mavi damaskodan üç şerit bulunuyor. Padişaha her yıl 40.000 duka ödemesine karşın asla kendini güvende hissedemediğinden bir saray yaptırmak ya da kiliseyi dekore ettirmek için masrafa girmeyi göze alamıyor: Çünkü, elinde bulunan parayı Türkler hemen bir cami yaptırmak için istiyorlar (bu olay daha önce üç defa yaşanmış) ve ona kendi istedikleri yerde bir kulübe veriyorlar ve çoğunlukla bütün ayın giysilerini elinden alıyorlar. Bu Patriklik kilisesinde, henüz basılmamış ama çok yararlı birçok kitabın bulunduğu güzel bir kütüphane var. Manastırın yakınında Palaiologosların (eskiden Bizans İmparatoruydular) bir konağı bulunuyor; bu aileden gelen kişiler bugün ticaretle geçiniyorlar.⁸²

Aynı gün, Gyllius'un Arcadius sütunu adını verdiği sütunu görmeye gittik; bu sütun, Roma'daki Popolo sokağında bulunan Trajanus sütununa benziyor.⁸³

Bütün İstanbul'da başka anımsanmaya değer bir şey olmadığı için, Cydaris [Alibeyköy] deresi ve Barbissa [Kâğıthane] deresi (bu iki akarsu aynı yandan limana girerler ve burada çok sayıda kâğıt değirmeni bulunması nedeniyle halk Rumcasında Hartarikon^b adıyla anılan yakındaki limanın yukarısında bulunan Svassari⁸⁴ kasabasına gitmek için yola koyulduk. Da-ima kum ve başka şeyler de getiren bu akarsular, denize döküldükleri yerde limanı bataklığa dönüştürmüş; eskiden buraya *Sarpa thalassa*, başka bir deyişle kokuşmuş deniz denmesinin nedeni de budur. Bu kasabada Sadrazam Mehmed Paşa'nın dört oğlu ve kızının mezarlarını gördük; eskiden tam Aziz Kosmos ve Damianos kilisesinin bulunduğu yerde, bir cami ve derin bir saygı gösterilen büyük bir İslam büyüğünün türbesini gördük;⁸⁵ paşalar ve başka devlet ileri gelenleri bu İslam büyüğünün türbesi yakınına gömülmeye can atarlar. Padişah da, büyük bir sefere çıkacağı zaman bura-ya dua etmeye gider. Türkler yılın belli zamanlarında onun bayramını kutlarlar ve her gün burada at binme talimi yaparlar. Bazı Rumlar Eyüp'ün, diğer bazılarıysa Samuel'in kutsal emanetlerinin burada bulunduğunu söy-

a Suriye bölgesinden gelen kumaş çeşidi; Osmanlı toplumunda çoğunlukla dımışki adıyla bilinir –ç.n.

b 'Kâğıttan yapılmış' demektir –ç.n.

lerlerse de bunları doğrulayan hiçbir kanıt yoktur. Bu kasabada Padova'daki kadar nefis, kesilmiş süt⁸⁶ yapılır.

Burada kayığa binerek, bizi böylesine büyük bir seyahate iten şeyin (kazanç hırsı ya da kralın emri değil) bütün bu ünlü yerleri görme isteği olmasından ötürü, anlatılamayacak kadar büyük bir sevinçle eve doğru yola çıktık. Sonra bu limanın bütün niteliklerini göz önüne alınca, gerek büyüklüğü ve 40 stadion'u^a bulan uzunluğu, gerekse güvenli oluşu ve dünyanın en büyük gemilerine sağladığı kolaylıklarla (karaya uzatılan tek bir kalasla boşaltma yapılabilmektedir) ve barındırdığı bol miktarda balıkla daha önce gördüklerimizden çok daha fazla övgü ve hayranlığı hak ediyormuş gibi geldi bize: Balık o kadar bol ki, kadınlar pencerelerinden kolaylıkla balık tutabilmekte.

Bu liman, tersanesi açısından da çok önemli; bu liman insan yapımı değil, doğa onu dünyanın kadirgahar ya da gemiler açısından en güvenli barınağı olarak seçmiş: Kadirgahar ve gemiler kıyının yanı başında yapılırlar ve yapımları çok kolayca tamamlandıktan sonra hemen denize açılırlar. Birbirinden ayrı yaklaşık iki yüz kadar göz bulunuyor; tıpkı Venedik tersanesinde olduğu gibi, burada da her gözde bir kadirga yapılabilmekte.⁸⁷ Ne var ki, bu limanın en hayranlık verici yanı konumu: Bu liman öylesine iyi konuşlanmış ki, gemiler her tür rüzgârda kürek ve yelken kullanmadan, yalnızca akıntı sayesinde (İstanbul boğazında akıntı bir kıyıdan gider diğer kıyıdan döner) limana girerler ve çıkarlar. Bu limanda, her gün İzmit körfezinden ve yakındaki diğer yerlerden gelen ve buralara geri dönen gemiler görülür ve bu gemileri hepsi de elverişli rüzgârlar alır. Bu olgu Aristoteles'e gerçekten aklını yitirtecek niteliktedir.

Ve padişah donanmasını nasıl hazırlıyor;⁸⁸ çünkü, liman ağzına kadar dolu ve limanda birçok kadirga, mavna, karamürsel ve her türden başka gemi görülüyor: Burası, herhangi bir fırtınanın her türlü süslerden arındırdığı büyük bir ormana benziyor. Kaptan Paşa'nın adı Ali Paşa (daha önce, dönme Ali anlamına gelen Uluç^b Ali Paşa adını taşıyordu).⁸⁹ Kaptan Pa-

a Genellikle 2600 ayağa eşit sayılmakla birlikte uzunluğu bölgelere göre farklılık gösteren ölçü birimi –ç.n.

b 'Uluç' Kuzey Afrika sularında Arap olmayan korsanlara verilen addır. Ayrıca Kılıç Ali Paşa adı da yaygın biçimde kullanıldı –ç.n.

şa toplantılarını sürekli limanda yapar ve sürekli olarak burada akçeleri ve sultanileri sayarken ya da tartarken onu görebilirsiniz. Padişahın tersanesinin yanında, sultanın sık sık eğlenmek için gittiği güzel ve büyük bir bahçe ya da bizim deyişimizle bir bağ var. Akşama doğru Tophane’de karaya çıktık ve hem mutlu hem de bu boğucu sıcakta bu kadar uzun zaman yürüyüş yapmak yüzünden yorgunluktan dermansız kalmış halde evimize doğru tırmandık: İstanbul’u bir baştan öbür başa kadar, birinci tepesinden yedinci ve sonuncu tepesine kadar görmüştük.

Dünkü yorgunluğumuzu biraz üstümüzden atmak için bugün sütunlardan ve camilerden değil daha neşeli şeylerden söz edeceğim. Peralı çok varlıklı bir tüccarın, kendisine karı olarak gene aynı yerden çok varlıklı ve güzel bir kızı seçen Scudi’nin düğününü anlatacağım. Peralıların nişan geleneklerini görmek istediğim ve kadın toplulukları bana hep hoş geldiği için töreni görmeye gittim. Evin kapısında, evi korumakla görevli birkaç yeniçeri duruyordu. Bütün kadınlar bir odada toplanmıştı; söz konusu odada hem kadınlar için, hem de erkekler için sedirler bulunuyordu. Kadınlar bir sürü gibi bir araya toplanmıştı; erkeklerse odanın başka bir köşesindeydi. Bu Peralılar Royaux de France’tan⁹⁰ çıkmış gibiydiler; yeni evlilerin bulunduğu tahtın çevresinde, konuşmadan, gülmeden, tıpkı diğer kadınların da yaptığı gibi gözlerini sağa sola çevirmeden oturuyorlar, ama bir Yunan arpından dökülen nağmeleri ve şarkıları (bunlar bana neşeli düğün nağmelerinden çok cenaze nağmeleriymiş gibi geldi) büyük bir saygıyla dinliyorlardı. Genç gelin, tıpkı Çin kraliçeleri gibi, başında bir taç, altın bir tahtta oturuyordu: En sevimli ve en iffetli peri kızları arasında oturan Tanrıça Diana’ya benziyordu.⁹¹ İncileri, yakutları ve mücevherleri gözlerimi öylesine kamaştırdı ki, kızların güzelliğinin farkına zar zor varabildim. Ayrıca, gelinin beyaz ve narin omuzlarına dökülen sapsarı saçları, öğlen güneşinin insan gözünün bakmaya dayanamayacağı en parlak ışıltılarını saçmaktaydı. Yalnızca ellerini göğsünün altına tutturduğu bir mendilin altına gizlediğini, koyu kırmızı, Ragusa kadınlarınıninki gibi pilili bir elbisesi olduğunu anımsıyorum.

*Passemezzo’nun*⁹² başlamasından hemen önce, reçeller, çok güzel şaraplar ve bol bol şekerleme getirildi; bol bol yenilip içildikten sonra güvey, kadınlar ordusunun arasından geçerek gelinin oturduğu kerevete doğru yü-

rüdü ve gelinin yanına oturdu. Birdenbire her ikisinin üstüne kıpkırmızı bir örtü yayıldı; ve bu örtünün altına gizlendiklerinde, sanırız dünyanın en tatlı öpücüklerini birbirlerine sunsalar da asıl şöleni çok daha uygun bir zamana ertelediler; zira, damat birdenbire ayağa kalktı ve –sanki gelin bu kadar kısa süre içinde kendinden bıktırmış gibi– gidip erkeklerin yanına oturdu. Gelinin annesi ya da teyzesi, akrabaların ya da dostların getirdiği armağanları gümüş bir tepsiye yerleştirerek kabul ettiler.

Bunun üzerine, yaşlı bir adam arpla *passemazzo*'yu andıran bir hava çalmaya başladı; gelinin babası, gelini elinden tutarak dansı başlattı, ardından birçok akraba da yeğenlerini ve tanıdıklarını alarak dansa kalktılar.

6 Nisan. Türkler Küçük Bayram'ı, başka bir deyişle ikinci Paskalyayı kutladılar ve üç gün boyunca aralıksız bayram ettiler ve eğlendiler. Türklerin sarhoş olmalarını (bu alışkanlıkları vardır) engellemek için, Mehmed Paşa Türklere şarap satmasınlar diye Hristiyanlara çok katı yasaklar getirdi. Bayramın birinci günü bütün paşalar ve devlet görevlileri erken saatte padişahın sarayına giderler; padişah, sarayının kapısında, altın bir tahtta oturur, büyük bir imparatora yaraşır giysiler içinde kendisine doğru gelenleri seyrederek. Mehmed Paşa ve ardından diğerleri, sürekli sadakat ve boyun eğiş belirtisi olarak padişahın elini öperler. Bu törenin ardından, paşalar evlerine dönerek aynı el öptürme törenini kendi aile üyeleriyle yinelerler; daha sonra paşalar otururlar ve gün boyu ziyaretlerine gelen herkese ziyafet çekerler; söylendiğine göre paşalar, sofraya oturacak ve yemek yiyecek tek kişi kalmayınca kadar sofradan kalkmazlarmış. Aslında, bu gelenek bana çok görkemli ve övgüye değer geldi; dahası, bu tür şölenler krallarla uyrukları arasında var olan büyük bir bağın da kanıtıdır. Öğlene doğru, halkın coşkusunu kanıtlamak için, Saraydan, Tophane'den ve Tersaneden –tıpkı Roma'da en ünlü bayramlarda yapıldığı gibi– ürkütücü top atışları yapıldı. İstanbul'un vadilerinde ve tepelerinde korkunç bir gürültü koptu. Sanki bu gürültüyü çıkarmak için dünyadaki bütün toplar aynı anda ateşlenmişti. Kaptan Paşa, çok güzel yirmi iki kadirge eşliğinde Beşiktaş'a gitti, sonra birdenbire limana ve tersaneye yöneldi. Donanmayı Sarayburnu'ndan izleyen padişah, çıplak bedenlerini sergileyen forsalarını seyretmekten büyük keyif alıyordu.

Kentin her yerinde utlar, sazlar ve diğer Türk çalgıları işitilir. Nerdeyse bütün sokaklarda, üstlerinden kalın iplerin (bunlara Fransızca'da *brandil-loire* [salıncak] denir) sallandığı çatal biçiminde dikilmiş direkler var. Bu iplerin üstünde kendilerini denemek ve havaya fırlamak isteyenler, deneyimli üç ya da dört genç adamın yardımıyla isteklerini yerine getirirler; havada sallanmaktan yorulduklarında aşağı inerler; genç adamlar onlara portakal çiçeği, gül ve servi çiçeği şerbeti sunar; onlar da şerbeti içtikten sonra oradan uzaklaşırlar.⁹³ Yaptıkları bütün ibadetlerin acısını bu eğlencelerle çıkarırlar. Ne var ki, bayramlarından önce Ramazan vardır; aralıksız otuz gün boyunca oruç tutarlar; buna karşılık, şafak sökünceye kadar bütün gece boyunca sofradan kalkmazlar ve bu orucu ya da daha doğrusu *trigésime*'i^a koyan peygamberlerinin iyi niyetini böylece kötüye kullanırlar.⁹⁴ Bütün Ramazan boyunca camilerin minarelerinde ışıklar yakılır ve böylece halk ertesi gün oruç tutulacağını öğrenir. Türklerin bu iki bayram dışında bayramları yok. Cuma onların pazarıdır [tatil günüdür]; Cuma günü camiye giderler, iyi giyinirler ve halkın çoğu işlerinden ve güçlerinden doğan yorgunluğu dinlenerek üzerlerinden atar. Ne var ki, o kadar paragözler ki, bütün bayramları boyunca para almaktan ve istemekten vazgeçmezler; bu bayram günlerinde, dostluk nişanesi olarak Hristiyanlara çiçekler verirler; ama bu çiçekler onlara pahalıya patlar, çünkü karşılığında sayısız akçe vermek gerekir; akçeleri alanlarsa derin selamlar vererek *Allah bin bereket versin* derler.

Bayram boyunca cennetlerinde olduğunu düşleyebildikleri her çeşit eğlence ve zevki yaşayarak vakit geçirirler; Muhammed'in kendilerine vaat ettiği güzel ve saf bakireleri beklerken, gece gündüz kızların ve sokak kadınlarının kollarında yatarlar.

Nisan sonlarında, yüce Venedik balyosunun oğlu aceleyle gelerek barış onayını ve barış antlaşmasının kesin onayını sağlamak için Senato'nun İstanbul'a göndermeye karar verdiği büyükelçilerin yenisini getirdi.⁹⁵

4 Mayıs. İkinci vezir Piyale Paşa kızlarından birini padişahın doğancıbaşıyla evlendirdi. Doğancıbaşı, hiç görmediği bu genç kızın çok güzel

a Bu sözcüğü hiçbir yerde bulamadık. Metinden yola çıkarak 'rejim' karşılığı kullanıldığı düşünülebilir -ç.n.

olduğunu hanım sultandan [Piyale Paşa'nın karısı] işitince içinde onu görme arzusu uyandı; bir gün hanım sultanın sarayında gizlendi, genç kızın bir odadan diğer bir odaya geçmesini bekledi ve bu sırada onu gördü. Anne ve kız çok kızdılar, en ağır küfürler bile onları daha fazla kızdıramazdı; zavallı babayı kızının edebinde onarılmaz bir yara açmakla suçladılar: Çünkü bu yüce kadınları kocalarından başka erkeğin görmesi kabul edilemezdi. Piyale Paşa karısını bin bir güçlkle yatıştırabilirdi.

Bense bu acımasız ve gerçekten Türklere has geleneği, güzel ve hoş genç kızların görülmesi zararlı kötü yaratıklarımız gibi bir yere kapatılmalarını anlayamıyorum; buna karşılık, ayılar, aslanlar, en yabanıl hayvanlar zincirsiz olarak her yerde dolanıp durmaktalar: O kadar ki, bunların saldırısına uğrama korkusuyla düğün nedeniyle cirit müsabakalarını, oyunları ve verilen ziyafetleri görmeye gidemedim.

Başkalarından duyduğuma göre, çok büyük ve inanılmayacak kadar yüksek bir harcama yapılmış. Burada mevsimi olmadığı için Sakız adasından nefis kavunlar, şeftaliler ve diğer meyveler gönderilmiş. Padişah da düğüne gitmek istemiş; onu ağırlamak için sergilenen görkemleri ve gösterişli işleri bir düşününüz. Ve o akşam bütün Üsküdar'ın, Kadıköy'ün ve düğünün yapıldığı sarayların çok iyi görülebildiği Yüce Senyörün bahçesinde dolaşırken, Piyale Paşa'nın sarayından, şu anda hâlâ görev başında bulunan Buoncompagno'nun geçen yıl Papa seçildiği sırada Roma'daki Sant Angelo şatosundan fırlatıldığını gördüklerimden hiç de aşağı kalmayan fişekler fırlatıldı.⁹⁶ Ayrıca padişahın sarayından da günlerce fişekler atıldı. İstanbul'da gördüğüm her şeyi göz önüne aldığım da Türklerin bütün sanat dallarında eşsiz ustalarının ve zanaatkarlarının bulunduğunu ve onların yoksun olduğunu sandığım birçok buluş yaptıklarını açıkça görüyorum; dönmeler sayesinde Hristiyanların bütün üstün yanlarını edinmelerinin yanı sıra, Hristiyanların henüz sahip olmadığı sonsuz sayıda incelikleri de var. Bu düğünle ilgili daha fazla bir şey söylemek istemiyorum, çünkü düğünü görmedim.⁹⁷

Padişahın camiye gidişi dışında İstanbul'da görülecek bir şey kalmamıştı. Ne var ki, bu Sultan Selim babasının şarap içme alışkanlığından çok uzak olmasının yanı sıra, camiye gitme alışkanlığından da uzaktı;⁹⁸

Süleyman'ın her cuma camiye gitmesine karşılık, İstanbul'da kaldığım üç ay içinde Selim yalnızca iki defa camiye gitti.⁹⁹

Bunlardan ilki, Türklerin büyük saygı gösterdiği cuma günü oldu. Ne var ki, o gün onu görmeye gidemedim, çünkü o sabah sayın büyükelçi ve bütün yeniçerileri Pera'ya gitmişlerdi. İkincisi 15 Mayıs'ta oldu.

Bu amaçla sabahleyin saraya gönderdiğimiz yeniçeri haber verince, Padişahın seyisi olan ve at koşumlarını boyayıp bezeyen bir Fransız dönmenin dükkânına gittik ve burada padişahın geçmesini bekledik. Padişahın dışarıya çıkabileceğini düşünüp erkenden bu dükkâna geldiğimiz için atlı çavuşların, solakların, müteferrikaların,¹⁰⁰ sarayın bütün diğer subaylarının ve çok sayıda yeniçerinin saraya doğru gittiğini gördük. Bütün bu görevliler padişah dışarı çıkacağı için saray kapısında toplanıyordu. Öğlene doğru padişah atına bindi; çavuşlar, belli bir düzen içinde olmaksızın önde yürüyor, ellerinde gümüş asayla önlerine çıkanları kovalıyor, ama çok hızlı yürümüyorlar, tersine yavaş ve ciddi adımlarla kimileri üçerli, kimileri beşerli, kimileriye altılı sıralar halinde birbirlerini izliyorlardı. Birçok başka bey, komutan ve çavuşbaşı da¹⁰¹ vardı. Ordunun en yüksek rütbeli subayı olan yeniçeri ağasına ellerinde sopa bulunmayan çok sayıda yeniçeri ve iyi giyimli esirler^a eşlik ediyor. Bunların başlarında da yeniçerilerinkine benzeyen başlıklar (yeniçerilerin başlığı beyazdır) bulunuyor, ama başlıklarının arka bölümü yeniçerilerinki kadar uzun değil ve başlarına tutturulmuş halde; ayrıca bir de gümüş boynuzları^b varsa da bu ne yeniçerilerinki kadar geniş ne de onlarınki kadar uzun. Bütün giysileri kırmızı kumaştan.¹⁰²

Çavuşlarla birlikte, atlı olarak bazı subaylar¹⁰³ (bunların kimilerinin emrinde beş, kimilerinde on ya da yirmi yeniçeri bulunur) yürüyordu; ayrıca, başlarında sanki bir çift Ferrara fırçası^c vardı; zaten giysileri de çok güzeldi. Da-

a Burada söz edilenler acemi oğlanlar olabilir –ç.n.

b Yeniçerilerin başlarına giydikleri boru biçimindeki, 'yatırma başlık' adıyla anılan başlık anlatılmak isteniyor –ç.n.

c İtalyanca metindeki 'scovette' sözcüğü karşılığı olarak Fransızca metinde 'époussette' sözcüğü kullanılmış. 'Epoussette', giysilerin, mobilyaların ve kırılabilir eşyaların tozunu almakta kullanılan lif demeti, yele, küçük tüylerden oluşan demet anlamına gelmektedir. Burada sorguclara süsleme amacıyla takılan değerli tüyler anlatılmak isteniyor –ç.n.

ha sonra, çavuşların başlıklarından tutarak götürdükleri sekiz at gördük. Bunlar hayatımda gördüğüm en güzel atlar olmalarının yanı sıra, koşumları da dünyanın en değerli ve görkemli koşumlarıydı; çünkü başlıkları, eyerleri, göğüslükleri ve dizginleri saf altın ya da yaldızlı ve işlemeli gümüşlendi. Üstlerine, Lombardia'ya ekilen tohumlardan ya da Val delle Donne deresinin kumlarından daha uzun sürede sayılabilecek kadar çok firuze ve diğer değerli taşlar kakılmıştı. Sağrılarına yekpare altın sırmalı kumaşlar örtülmüştü ve kumaşların üstüne doğu incileri serpiştirilmişti; eyerler görülemiyordu, çünkü kenarları saf sultani altınlarıyla süslenmiş, koyu kırmızı kadifeden at örtüsüyle^a kaplıydı; bu atların güzel tavlâ örtüleryse zarif biçimde kıvrılarak at örtülerinin altına yerleştirilmişti. En baştaki at yaşlıydı, ama hâlâ çok güzeldi ve söylendiğine göre birçok savaşta Sultan Süleyman'ı sadakatle ve yiğitçe sırtında taşımıştı; dolayısıyla, bunun ödülü olarak, ölünceye kadar bütün bu saygıları görecekti. Diğer atlar da ya *Bajardo*^b kadar güzel ya da sütçü beygiri gibiler.

Daha sonra, paşaların hepsi yanlarında kalabalık bir esir grubu ve hemen artlarında iki yüzden biraz fazla yaya solaktan (her birinin elinde yay ve kırışlerinde oklar vardı) oluşan padişahın özel muhafızlarıyla birlikte geçtiler.¹⁰⁴ Sağda olanların yayı sağ elle, solda bulunanlarınsa sol elle taşıdıklarını ve böylece her iki yanın da aynı biçimde korunduğunu fark ettim; bu amaçla, saraylarda kimi okçular sağ elle, kimileriye sol elle ok atma talimi yaparlarmış. Omuzlardan birine takılan sadak, güzel bir biçimde arkada sallanıyor. Tıpkı birlik komutanları gibi tüylü ve beyaz şapkaları var; giysileri çok dar; ince ve çok geniş beyaz gömlekleri (Türkler gömleklerini hep çakşırların üstüne salarlar)^c saten ya da kadifeden hafif *sayon*'ları^d altından görünüyor; kolları dirseklerine kadar çıplak.¹⁰⁵

Padişahın hizmetkârları¹⁰⁶ da onlarla birlikteydi; Bunların gümüşten işlemeli yuvarlak, çok yüksek, oturak biçiminde, hemen hemen tamamı çok

a İtalyanca metindeki 'valtrappe' sözcüğü karşılığı olarak Fransızca metinde 'at örtüsü' anlamına gelen 'housse' kullanılmış ve ardına da (?) işareti konmuş –ç.n.

b *Bajardo*, Ludovico Ariosto'nun ünlü yapıtı *Orlando Furioso*'da (Delirmiş Orlando), kitabın kahramanı Rinaldo'yu Ay'a götüren güzel ve marifetli atın adıdır –ç.n.

c Burada belirtilen giyim biçimi bütün halka değil, solaklara özgüdür –ç.n.

d Burada sözü edilen 'çakşır' olmalı –ç.n.

ince firuzeler^ale kaplanmış başlıkları vardı. Saie'leri [kaftanları] tıpkı solaklarınki gibi kısa ve inceydi; tuhaf renklerde, desenli gömlekler giyiyorlardı. Kuşaklarında, yaldızlı ve mavi gümüş kınları içinde duran, oldukça geniş ve biraz eğri saldırmaları vardı; saldırmaların sapı, bembeyaz balina kemiğinden yapılmıştı. Bu uşakların dalaksız^a oldukları ve küçük yaşlarında dalaklarını kestirdikleri ve daha sonra bazı içeceklerden vazgeçtikleri doğrudur; çünkü, yorgunluğun yalnızca dalaktan geldiğini ve ondan kurtuldukları anda artık yorulmayacaklarını deneyerek öğrenmişlerdir. Bunlar gerçekten Fransız dilinde *dératés* (dalağı alınmış) adını verdiğimiz kişilerdir.

Bunların biraz gerisinden padişah gelmekteydi; padişah, tirşe renginde saten bir *dolman*^b ve koyu kırmızı ipekle damasko gibi bütünüyle işlenmiş altın ve gümüş bir kaftan giymişti. Sağında Mehmed Paşa vardı ve padişahla konuşmaktaydı: Zira Türkler solu daha saygın kabul ederler; solda bulunan kişinin kılıcınıza el atmanızı engelleyebileceğini, ama sağdakinin bunu yapamayacağını söylerler. Mehmed Paşa tam padişahın yanında değildi, biraz önde yürüyordu ve yüzü padişahına dönüktü. Eyerinde (padişahın söz ediyorum), firuzelerle işlenmiş gümüş yaldızlı küçük bir topuz (?)^c gördüm ve padişah onu tıpkı çavuşlar gibi tutmaktaydı. Burada padişahın atından ve ciddi ve yavaş ilerleyişinden söz etmek istemiyorum, yalnızca bu kadar yumuşak görünmesine hayranlık duymamak gerektiğini söylüyorum; çünkü, padişahın dışarı çıkacağı ve hangi ata binmek istediği bir gün önce Büyük İmrahora bildirilir; bunun üzerine, seçilen at hemen ayağa kaldırılır ve ne o gece, ne de ertesi sabah ona yiyecek verilir. Dinlenmediği ve arpa yemediği için, böylesine büyük bir hükümdarın görkemine uygun biçimde yavaş ve ağır adımlarla yürümesi sağlanır.

Padişahın ardından, atlı olarak en sevdiği iki adamı geliyordu; bunların başında da tıpkı diğer paşaların adamlarında olduğu gibi başlıklar var-

a Peykler çok hızlı ve uzun süre koşmaya alıştırılmış atletik insanlardı. Bu özelliklerinden ötürü Fresne Canaye bu değerlendirmeleri yapmış olmalı –ç.n.

b Burada kaftan demek daha yerinde olurdu, çünkü dolman daha kaba kumaştan yapılır ve padişahlar dolman giymezler –ç.n.

c Hauser İtalyanca metindeki '*stucchio*' karşılığı olarak –yanına bir (?) eklemek koşuluyla 'pommeau' terimini kullanmış –ç.n.

dı, ama boynuzları yoktu. Başlıkların altından, yanaklarına kadar dökülen, iyi taranmış saç örgülerinin nemli ve kokular sürülmüş zülüfleri görölüyordu. Bir tel sakalları bile yok, sevimli ve şık giysiler giymişler. İçlerinden biri –makamı en yüksek olanı– eyerinin çatısında, üstü sayısız inci ve taşlarla işlenmiş, altın sırmalı, oldukça büyük bir yastık taşıyor. Diğeriyse Cigala'dır;¹⁰⁷ Cigala, Cenevizli bir babanın oğluydu, esir düştü ve Hristiyan dinini inkâr ettikten sonra bu makama ulaştı: Sağ omzunda çok güzel boyanmış ve yaldızlı iki yay, sol böğrünün altındaysa çok gösterişli iki sadak taşıyordu; öyle ki, bu giysiler içinde, baba Bakkhos'un zaferlerini kutlayan aşk tanrısına benziyordu.

Onların ardında karmakarışık yürüyen birkaç çavuş daha vardı: Sonra, bazı subaylar gelenekler doğrultusunda halka akçeler saçtı.

Padişah geçerken her yanda olağanüstü sessizlik vardı: Padişahın tek bir balığının –tıpkı Medusa gibi– insanları mermere ya da dilsiz balıklara dönüştürdüğü söyleniyormuş; çünkü, bu subaylar padişahlarının Allah'ın dünyadaki soluğu ve gölgesi olduğuna gönülden inandırılmışlar ve gençliklerinden beri saraylarda onlara padişaha itaat ve saygı göstermek gerektiği öğretilmiş. İşte bu tek sıkıdüzen sayesinde güçlerini hep artırdılar ve Hristiyanların da büyük utanç duymasına yol açtılar.

Daha önce de söylediğim gibi, İstanbul'daki bütün yeniçeriler o gün sopa taşımıyorlardı. Ayrıca, padişah bizim bulunduğumuz dükkânın önünden geçerken bizi korumak için ellerinde sopalar tutan Mahmut, Mehmed ve Sefer'i görünce, orada kimin bulunduğunu sordu; Fransız soylularının bulunduğunu öğrenince *güzel, güzel* dedi.

Bu maiyet ve bu düzen içinde, büyük bir kalabalığın toplandığı Sultan Bayezid camisine gitti ve bir saati aşkın bir süre orada kaldı, sonra gene aynı kişilerle ve aynı düzen içinde geri döndü; ne var ki, dönüşte padişahla Piyale Paşa konuşuyordu ve Mehmed ile diğer vezirler öndeydiler.¹⁰⁸

Dönüşte, padişah yüzünü dönerek bize baktı; bakışı, elini öptüğümüz güne oranla daha az huzursuzdu. Kavuşu gözlerinin üstüne kadar iniyordu; yanakları şişti ve içki yüzünden bozuk görünüyordu; sakalları seyrek, bıyıkları çok uzun ve sarıydı; boyu ortaya yakındı ve kırk beş yaşlarındaydı.¹⁰⁹ Üç yüz süvariden ve binden biraz fazla yayadan çok refakatçisi ol-

duğuna inanmıyorum. Maiyetinin kalabalık olup olmadığı ancak İstanbul dışına çıktığında anlaşılır. Camiye gidişyle ilgili bu kadar söz yeter.

Birkaç gün keyif sürmek için padişah herhangi bir bahçeye ya da İstanbul yakınındaki adalardan birine gittiğinde, paşaları, kâtipleri ya da önemli sorunları gündeme getirecek başka kişileri yanına almaz, yalnızca genç gözdeleleri, soytarıları, cüceleri ve dilsizleriyle birlikte giderek bunların sayesinde keyifli günler geçirir. Padişah hep saraylarına kapalı yaşadığı için çok seyrek görülebilir. Camiden başka bir yere giderken görüldüğü de çok nadirdir. Bu nedenle, 24 Mayıs'ta Mehmed Paşa'yla padişahın divanından dönerken padişahı bahçede atıyla gezerken gördüğümü belirtmeyi atlamak istemiyorum. İçoğlanlarının küfürler ederek ve taşlar fırlatarak kürekçilerimize açıktan geçmeleri için işaretler yağdırmalarına karşın, Sarayburnu yakınlarında padişahı atından inerken gördük; hava mevsime göre çok güzel olduğu için, padişah üstüne yalnızca bir halı serilmiş olan küçük bir tahta oturdu. Bostancıbaşı hemen koca bir demet çiçek getirdi, padişah da demeti aldı.

Yeşil bir *camelot*^a giymişti ve yanında yalnızca iki ya da üç nedimi, birkaç dilsiz ve iki cüce vardı; bunlar gördüğüm en kısa boylu ve en güzel cücelerdi; hepsinin de elinde koyu mavi bir yay vardı.

Padişahı başka bir defa da, gene aynı dönemde, donanmasının denize açılmasını izlediği bir sırada, Tersanenin bahçesinde gördüm. Böylesine büyük girişimlerin söz konusu olduğu bir sırada danışmanlarından daha çok öğüt almaması ve yanında kaptanların ya da reislerin bulunmaması beni çok şaşırttı. Öte yandan, bütün bu imparatorlukta padişah'tan habersiz hiçbir şeyin yapılamayacağı kesin; buna karşılık, padişah devlet-içinde her şeyi düzenler ve kararlaştırır.¹¹⁰

Türkiye'de gördüğüm her şeyi yazmaya karar vermiş olduğumdan, görevlerin Bizans dönemindeki adlarının ve her görevlinin yetkilerinin (bunlar, konuyu ele alan diğer kitaplarda çok karanlık bırakılmıştır) öğrenilmesinin mümkün olduğunu görünce, Osmanlı yönetiminin Bizans İmparatorluğu'nun bir kopyası olduğunu düşünenlerin ne kadar yanıldıklarının

a 'Camelot', yün ve keçi kılı karışımından yapılmış bir iplikle dokunan bir tür kaba kumaşa verilen addır. Fresne Canaye, padişahı uzaktan gördüğü için üzerindeki giysinin kumaşını seçememiş olsa gerek: Çünkü padişah giysilerinde bu tür kumaşlar kullanılmaz -ç.n.

açıkça anlaşılabilmesi için adaletin dağıtılmasında izlenen düzeni kaleme almak da yazmaya niyetlendiğim konuların dışında kalmazdı. Türkler yalnızca Antik İmparatorlukları ve taçları değil, aynı zamanda yasalarını, âdetlerini, geleneklerini, hatta boyun eğmiş ulusların adlarını da yıkıp yok eden bir ulustur. Felsefi düşüncelerle değil, daha önce Türkler dışında kimsede görülmemiş bir yöntemle devleti yönetirler.

Dolayısıyla ilk niyetime dönecek olursak, pazar, pazartesi ve salı¹³ günleri bütün paşalar, müftü, kazaskerler,¹⁴ kâtipler ve defterdar, hep birlikte, şafak sökerken padişahın sarayına giderler ve saat ona kadar toplantı yaparlar. Burada her çeşit dava tartışılır ve yazışma yapılmadan ve avukat kullanılmadan hızla sonuçlandırılır; herkes kendi savunmasını kendi yapar; eğer bir hukuk sorunu varsa, paşalar kazaskerlerin görüşlerini alırlar ve hemen kesin kararlarını verirler. Aynı biçimde, parasal konular da burada ele alınır, padişahın gelirleri burada düzenlenir ve kayda geçirilir.

Divan sona erince bütün paşalar hep birlikte padişahın yanına giderler ve Mehmed Paşa olup bitenleri birkaç cümleyle özetler; eğer padişah ava çıkmışsa ya da İstanbul'un dışındaysa, olup bitenleri birkaç satırla ona bildirir.¹⁵

Paşalar bütün tarafları gönderdikten sonra atlarına binerler ve birbirlerinden ayrılırken hiç konuşmadan başlarını iyice öne eğerek birbirlerini selamlarlar; sonra, yanlarında yaya olarak giden hizmetkârları, herkes kendi yoluna gider.

Diğer günlerde, yani perşembe, cuma ve cumartesi günleri, Mehmed Paşa sarayında herkesin davasına tek tek bakar. Ne var ki, herhangi bir kimseyi dinlemeden önce çok kutsal ve iyi bir âdeti yerine getirir: Bir hoca gelir, birkaç dua okuduktan sonra Allah'ın adaletini temsil etmek üzere onu adalet dağıtmaya davet eder ve Allah'ın onu da tıpkı başkalarını yargıladığı gibi yargılayacağını söyler. Çarşamba günü, Divan-ı Hümayun toplanmadığından paşanın imparatorluk işleriyle (bu işleri bilen tek kişi de hemen hemen odur) uğraşmadan dinlendiği tek gündür.

Mehmed Paşa'nın, ya babasının yanına gittiğinde ona anlatması için padişahın kızı olan eşi aracılığıyla ya da başka yollar kullanarak her şeyi padişaha anlattığı çok doğrudur. Ayrıca padişah da, aynı biçimde, günde beş on

defa Mehmed Paşa'ya mektup yazar; Mehmed Paşa ise, yetkesini sürdürmek için kendisine mektup getirenlerin hepsine büyük miktarda akçe ya da bazı gösterişli giysiler ihsan eder. Bu davranışı bende hayranlık yaratmadı, çünkü paşanın varlığının 15 milyon altından fazla olduğunu güvenilir insanlardan öğrendim; ayrıca, dünyanın dört bir yanından armağan getirilmiş sonsuz sayıda giysiyle dolu depoları varmış. İnanılması güç olan (ne var ki, İstanbul'da bu konuda tanıklık yapan binlerce kişi bulunduğuna göre inanmak gerekir), Sultan Süleyman'ın sadrazamı Rüstem Paşa öldüğünde, iyi durumdaki giysilerin dışında, depoda havalandırılmadıkları için küflenmiş ve çürümüş iki bin giysisi bulunuyormuş; hâlâ hayatta olan karısının da günlük 2.500 sultani geliri varmış.¹⁴ Ne var ki, Türk İmparatorluğunun büyüklüğünü, bütünüyle sadrazamın elinde olan devlet yönetim biçimini ve bazı armağanlar sunmadan konuşma olanağı bile bulunamayan Türklerin açgözlüğünü düşündüğümde, onlara birkaç akçe vermek zorunda kalınmasını yadırgamıyorum. Bu son derece kalabalık halkın kanı ve iliği emilerek elde edilmiş bu mal varlıkları beni hiç şaşırtmıyor; ne var ki, Tanrı'nın adını bilen ve ona inanan az sayıdaki insanı koruması için Tanrı'ya dua ediyorum.

İtalya'ya çabucak dönme arzumuz nedeniyle İstanbul'da geçirdiğimiz uzun günler bize sıkıcı geldi, çünkü birkaç aydan beri İtalya'ya döneceğimiz bildirilmişti; öte yandan, bütün seyahatimiz boyunca elde edilen başarı azımsanmayacak ölçüde içimizi ferahlatıyordu. Donanma denize açılmaya hazır olduğundan, bunu görmek için beklemeye karar verdik. Çünkü ülke insanlarının kimileri bu donanmanın günümüze kadar İstanbul Boğazı'nın gördüğü en güçlü ve en müthiş donanma olduğunu söylüyorlardı.¹⁵ Pencerelerimizden sürekli olarak hazırlıkları seyrediyorduk; ateşli bir geri dönme arzusuna kapılarak, birçok insanın büyük bir arzuyla görmek istediği böylesine ender rastlanacak bir olayı izlemekten yoksun kalmak gerçek bir delilik olacaktı. Kaptan Paşa¹⁶ bütün kadirga reislerini uyanık tutmaya çalışıyor ve günde iki defa tersaneye uğruyordu. Tophane'den geçtiğinde, halk onu öylesine ürkütücü haykırışlarla selamlıyordu ki, böylesine haykırışlardan etkilenen kuşların düşüp ölmesine neden olabiliyordu.

Ne var ki, Türkler niyetlerini o kadar gizli tutuyorlardı ki, donanmanın denize açılışa ilgili herhangi bir şey öğrenme olanağı yoktu. Sonunda,

on bin yeniçerinin gemilere bindiğini ve sipahilerin mühimmatlarını ve sancaklarını kadırgalara taşıdığını gördük; Kaptan Paşa üç tuğunu kadirğa-
sına diktirmişti bile; bütün donanma da bayraklarla donatılmıştı. Bu göster-
gelere bakarak donanmanın yakında denize açılacağını anladık.¹¹⁷

Bunun dışında, zavallı Peralılar, bütün Rumlar ve fidye ödeyerek öz-
gürlüklerine kavuşan esirler büyük bir titizlikle saklanıyorlardı. O kadar ki,
sokakta tek bir Hristiyan bile görülüyordu; çünkü eğer görülecek olurlar-
sa hemen görevlilerce yakalanarak kadırgalara götürülüyordu. Eğer yanla-
rında bahşış olarak verebilecekleri paraları yoksa hemen ayaklarına demir-
ler takılıyor ve ellerine bir kürek veriliyordu. Ve Galata halkı, donanma Ye-
dikule'ye ulaşmaya kadar, bu korkuyu yaşamaya devam etti.

Her gün sipahiler ve yeniçeriler gemilere bindirilmelerinin engel-
lenmesi için Sayın Büyükelçiye rica etmeye geliyorlardı: 1570'deki^a bozgu-
nun anılarından o kadar korkuyorlardı ki, çoğu kesin ölüme gidiyormuşça-
sına gözyaşları içinde kadırgalara biniyordu.

Özellikle de –bu imparatorlukta uzun yıllardır yapılan uygulamanın
tersine bir uygulamayla– karada sefere çıkmak yerine denize açılmak zo-
runda kaldıklarını gören sipahiler çok isteksizdi. Ne var ki, bu yıl denizde
eyleme girişmek isteyen ve bütün gemilerini dolduracak kadar azap askeri
olmayan padişah, sipahilerin düşüncelerine hiç önem vermedi; buna karşı-
lık, her tımar sahibinin yükümlülüğünü yerine getirmeye hazır olmasını is-
tedi. Bununla birlikte, Mehmed Paşa, el altından, birçok kişiye askerlik mu-
afiyeti sağlayan belgeler dağıttı ve böylece birkaç gün içinde son derece bü-
yük bir hazineye sahip oldu.

Dolayısıyla, sonunda, bütün bandıralar amiral kadirğasının pupasına
takıldı ve bütün donanma yelken açmaya hazır hale geldi. Yine de hangi gün
hareket edileceğine ilişkin kesin bilgiler alamadık. Aziz dostum M. Rapus ve
ben, mayıs ayının sonunda, bir pazar sabahı kesin bilgiler alabilmek umu-
duyla saraya gittik ve İstanbul kıyılarında, Piyale Paşa'nın sarayının önünde,
pupasında bir tek flandra bulunan bir kadirğa gördük; pupanın üstüne, aynı
renk Şam taftasından duble geçirilmiş koyu kırmızı bir kumaş yayılmıştı; ve

a 1571 olmalı –ç.n.

değirmi kalkanlar, mızraklar, yaylar, arkebüzler ve diğer silahlar öylesine bir düzenle yerleştirilmişti ki, kendinizi bir Türk kaptanın kadirgasından çok Mantovalı Bayan İsabella'nın kilerinde sanabilirdiniz.¹¹⁸ Çünkü, yalnızca bu gemi değil bütün diğerleri de çok büyük bir sanatla boyanmış ve yaldızlanmıştı. Söz konusu başlarda her iki yanında otuz üçer kürek ve her oturakta yedi adam vardı; birkaç gün önce büyük bir coşku ve şatafatla donanmaya katılan Kaptan Paşa'nın başardası da aynı durumdaydı.

Sabahın erken saati olmasına karşın rıhtım insan doluydu, duvarların üstleri bile meraklı insanlarla doluydu. Herkes Paşanın –padişahın sancağıyla birlikte– Saraydan gelmek üzere olduğuna ve daha sonra da yelken açacağına inanıyordu. Ahalinin kopardığı gürültüden rahatsız olmamak için saraya doğru tırmandık; Sarayı kaptanlarla ve askerlerle dolu bulacağımızı sanıyorduk; oysa yalnızca girişi bekleyen kapıcıları ve birinci avluda kadirgalara taşınacak yiyeceklerle dolu arabaları gördük.

Diğer kapıda da bilmem kaç kapıcı durmaktaydı ve çoğunun ellerinde değnekten başka bir silah yoktu. Ama bizim yeniçerilerimiz (birçok olayda yiğitliklerini kanıtlamışlardı), ikinci avluya kapıcıların girdiğini görünce İmparatorun evine duydukları saygıdan ötürü, bizi oraya kadar götürme cesaretini gösteremediler. Burada çok az insan vardı ve bütün paşalar olağan divan toplantısını yapmaktaydılar.

Hiçbir hareket göremeyince evimize döndük. Padişahın baş drogmanı Eram Bey'den bazılarına ertesi gün sancak verileceğini öğrendik ve bu bilgi doğru çıktı.

1 Haziran. Piyale Paşa padişahın ellerini öptü: Paşanın kavuğunun üstünde büyük bir sorguç, belinin yan tarafında bir pala vardı ve bu durum amirale özgü bir ayrıcalıktı. Gümüş yaldızlı amirallik sancağını aldı, ama onu kadirgasına çektiirmedi: Çünkü eğer çektiirirse bu durum muharebe sırasında hep amiral gemisine saldıran düşmana bir işaret olurdu; zira bir defa sancak çekildi mi, onu bir daha indirme olanağı yok. Eğer indirilirse bütün donanma onu düşmanların indirdiğini sanabilir ve bu durum cesaretlerin kırılmasına yol açabilir. Ne var ki, bu sancak [hesaba katılmazsa] Kaptan Paşa'nın kadirgasının bütün pupası birçok başka sancak ve yeşil (bu renk Türklerin çok saygı gösterdiği bir renktir) satenden flamalarla kaplı-

dı: O kadar ki, uzaktan bakıldığında kökleri deniz dibinde bulunan bir servi ağacına benziyordu.

Piyale Paşa, bütün paşalarla birlikte kadirgaya bindi; demir aldı, li-mandaki bütün donanmayla birlikte Barbaros'un mezarının bulunduğu Beşiktaş'a gitti; Beşiktaş Üsküdar'ın karşısında; donanma burada demir at-tı ve yelkenleri indirdi.

Kayıklarına binen bütün paşalar Üsküdar'daki Mehmed Paşa'nın sarayına gittiler; Mehmed Paşa'nın ve Piyale Paşa'nın hanımları da buraya gelmişti; kocasının hareket etmek üzere olduğunu ve onu alıkoyma olana-ğının bulunmadığını gören Piyale Paşa'nın hanımı, dünyanın en büyük ağıtlarından birini yakmaya başladı ve hiçbir teselli sözü iç çekişlerini din-diremedi.

Bana göre, hanım sultan kaygılanmakta çok haklıydı; kocası dışında asla başka bir erkek görmediği ve başka erkeklerin nasıl olduğunu ve erkek değiştirmenin ne kadar hoş olduğunu bilmediği için, bütün bu nedenlerin sonucu olarak elbette kocasını seviyordu. Üstelik şimdi kadın esirleri ve zen-ci hadımağalarıyla yalnız kalıyordu ve artık iğneden, iğ ve öreken ve göz-delerinin saçma sapan sözlerinden başka hoşça vakit geçirme olanağı yoktu; ateşli tutkularını bunlarla söndürmesi gerekiyordu, çünkü gençlik arzuları-nı ve yakıcı tensel arzuların verdiği zararı başka türlü dindiremezdi.

O gün, Sayın Büyükelçi, Sayın Venedik Balyosuyla birlikte Ayaspa-şa¹¹⁹ Bahçesi'nde öğle yemeği yedi. Ben ise kadirgaları daha iyi görebilmek için, donanmayla aynı rotada ilerleyen bir Marsilya gemisine bindim. Bizi Venedik'e götürmesi için gemi sahibiyle pazarlık ettik, çünkü bu kente git-mek üzere gemisini yüklediğini söylemişti. Gemiden bakınca donanmada-ki bütün teknelere hayran kaldım; pupalara, bordalara ve ayrıca büyük se-ren direğinin tepesine çekilmiş flandralar ve sancaklar, o sırada hafif hafif esmekte olan yaz rüzgârının etkisiyle nazlı nazlı dalgalanıyor ve gözlerimi-zi pek okşuyordu. Renge bakarak kadirgada hangi bölükten sipahilerin bu-lunduğu anlaşılabilirdi, çünkü ayrı ayrı reislerin komutasında altı bölük-ten sipahi bulunmaktaydı; kadirgada yalnızca beyaz, kırmızı ve sarı ya da kırmızı ve sarı flandralar vardı; bütün diğer tekneler için de aynı durum söz konusuydu. Mehmed Paşa bir mavna ve on iki bembeyaz ve açık kiraz pem-

besi flandralar taşıyan on iki kadirga donatmıştı. Aynı biçimde diğerlerinin de kendilerine özgü renkleri vardı.

Davul, zurna seslerinden başka bir şey duyulmuyordu; yalnızca Hıristiyan ordularında değil, en saygıdeğer pederlerin gizli toplantılarında bile işitilen haykırışlara burada rastlanmıyordu: Bunun nedeni Türklerin yüreksiz olmalarından değil, reislerine ve yüksek görevlilerine duydukları saygıdandı.

Bütün İstanbul ve çevresinden öylesine büyük bir halk kitlesi ~~alan~~ etmişti ki, insana ürküntü veriyordu. Yalnızca dostlar birbirlerini uğurlamakla kalmıyor, *kadınlar* bile kayıklara binmişler, gönüllerindeki sevgililerine bol bol gözyaşı dökerek ve bir taşı bile eritebilecek etkili sözler söyleyerek iyi şanslar diliyorlardı.

Öğlen olmak üzereyken Ali Paşa, yedi çifte kürekli bir kayığa tek başına binerek, bütün kadirgaların demirlediği kıyı boyunca ilerledi, eliyle yelkenlerin laçka edilmesi için işaret verdi ve emri hemen yerine getirildi. Bunun üzerine, askerlerin sefer için gönül tellerini titretmekten çok göbek attırmaya yarayacak birkaç nakkare ve birkaç Türk zurnası sesi duyuldu. Askerleri yüreklendirme konusunda Türkler pek kaygı duymazlar, çünkü muharebeye küfürler savurarak ve korkunç naralar atarak koşarlar ve bu çalgıları eğlenmekten çok başka amaçlarla kullanırlar.

Padişahın Sarayından üç ya da dört pare top atılarak hareket emri verildi; diğerlerinden önce, şatolar kadar büyük beş mavna demir aldı; hep birlikte son hızla ilerliyorlardı; Sarayın önüne ulaşınca salvo atışına başladılar, bütün toplarını ateşlediler, daha sonraysa açığa doğru ilerlediler. Bu beş mavnanın ardından, oğlu ve Piyale Paşa, onun ardından da Kaptan Paşa Ali filosuyla, ama düzensiz biçimde geldi.

Bu kadirgalar bütün boğazı keserek Sarayburnu'na doğru bir filo oluşturacak biçimde yayıldılar ve –tıpkı epeyce önde yer alan mavnanın yaptığı gibi– toplarını ateşlediler. Bunların yola çıkmasından sonra, Venedikli Mühtedi Hasan Paşa,^a artçılarıyla birlikte demir aldı ve Saraya salvo atışı yaptıktan sonra Yedikule önlerinde demir attı; yüz elli yedi ya da en çok yüz altmış kadirga ve beş mavnadan oluşan donanma gün boyunca burada kaldı. Ne var ki

a Ya da Uluç Hasan Paşa –ç.n.

bu gemilere, Ege adalarında, Eğriboz, Rodos, Cezayir, Trablus ve Kıbrıs der-yabeyleri de katılacaktı; ayrıca, İstanbul limanında Karadeniz'den yeni gelmiş kırk kadirge ve dokuz mavna daha vardı ve bunlar da acele acele süslandiler; bütün bu donanmanın çok güçlü ve ürkütücü olması için elden gelen her şey yapıldı. Her kadirgada bir ambar ve bir kenti kuşatmak için gerekli her şey bulunuyordu; öyle anlaşılıyordu ki, bu yıl eğer karayel İtalyan kıyılarını Müslü-manlara karşı korumayacak olursa Puglia'nın [Pulya] işi çok zor olacaktı.

Donanmanın yola çıkmasını izleyen gece, İstanbul limanına on ka-dirge geri döndü; içlerinden biri mahmuzunu kırmıştı; bu durum bana kö-tü bir belirti gibi geldi: Tanrı bizim yüzümüze gülecek gibiydi.

Binlerce askerin gidişinden sonra İstanbul vahşilerden arındı: Artık bedestene ve diğer yerlere yanımıza yeniçeri almadan güvenlik içinde gide-bilirdik. Birkaç gün önce, buralarda yıllardır yinelenen bir olay olmuştu.

İslam dini konularında iyice derinleşmiş ve halkın gözünde çok say-gınlık kazanmış bir din adamı,^a uzun yıllar önce Sırbistan ve Bosna'ya gi-derek Hristiyan dinini yaymaya ve vaazlar vermeye başlamıştı ve daha şim-diden çok sayıda taraftar edinmişti. Olay kulaktan kulağa yayılmış ve Meh-med Paşa'ya duyurulmuştu. Mehmed Paşa hemen nazik bir dille din ada-mına mektup yazarak kutsal açıklamalarını kendi ağzından dinlemek ve kurtuluşu için gerekli olan şeyleri ondan öğrenmek için onu hemen görme isteğini iletti; üstelik ona çok değerli armağanlar da gönderdi. Din adamı, ya Mehmed Paşa'nın aldatıcı ve gerçek dışı sözlerine inanarak, ya armağan-lar nedeniyle iştahı kabarak ya da gösterilen çabaya kanarak birçok yanda-şıyla birlikte İstanbul'a geldi. Ne var ki, temkinli Paşa, kasten kimi zaman şöyle, kimi zaman böyle davranarak, donanma yelken açmadan onunla gö-rüşmek istemedi; çünkü, din adamının bütün yandaşlarının yeniçerilerden ve sefer için gemiye binenlerden oluştuğunu kesinlikle biliyordu. Dolayısı-yla, donanma hareket ettikten sonra elverişli zamanın geldiğini anlayan Pa-şa, din adamını karşısına getirtti ve öğretisiyle ilgili olarak kendisine gön-derilen sayısız haberin doğru olup olmadığını sordu.

a Burada Hamza Bali'den söz ediliyor olmalı. Müniri Belgradî'nin Hamza Bali'nin öldürülmesine ilişkin verdiği bilgiler Canaye'in verdikleriyle uyuyor –ç.n.

Din adamı, hiç korkmadan, tanrısal bir cesaretin ateşiyle yalnızca evet yanıtını vermekle kalmadı, Muhammed'in yaptığı açık yanlışları cesaretle kanıtlamaya ve İsa'nın Tanrı'nın gerçek oğlu olduğunu ve Hristiyanların kurtulması için çarmıha gerildiğini ileri sürdü. Hiddete kapılan Paşa onu hapse attırdı ve iki gün sonra sapkın olduğu ve kamu huzurunu bozduğu için Atmeydanında recmedilmesini buyurdu. Ne var ki, olay pek gizli tutulamadı, din adamının yandaşları onu görmeye geldiler ve birçok yandaş zavallı din adamının öldürüleceği gün onu kurtarmak için Atmeydanında toplandılar. Tasarılarını gizlemek için harcadıkları bütün çabalara karşın, Paşa infazın yapılacağı saatte bir şeylerin olacağından kuşkulandı. Aceleyle hapishaneye bir çavuş gönderdi ve din adamıyla karşılaştığı yerde hemen onun kafasını keserek kendisine getirmesini buyurdu. Emri yerine getirmek isteyen çavuş hapishaneye koştuysa da, onu, cezalandırılacağı yere götürmekle görevli adalet görevlilerinin eline geçmiş gördü. Çavuş hemen onu durdurdu, kafasını kesti ve koşa koşa Paşaya getirdi. İnançlı yandaşların girişimleri işte böyle boşa çıkarılmış oldu. Halk ise, bir çavuşun Hristiyanlara bilgi vermesi nedeniyle geçen yıl donanmanın yok olduğu ve yitirildiği söylenerek teskin edildi.

Ne var ki, ermiş kişinin ölümünü asıl ilginç kılan, yandaşlarından biri olan bir yeniçerinin onun ölümüne ve inancı doğrultusunda ölümü metanetle karşılamasına şahit olduğunda, aşırı bir tepki vererek ölmek istediğini ve ölerək efendisinin suçsuzluğunu bütün dünyaya sonsuza kadar kanıtlamak istediğini haykırmasıydı. Bu sözleri tamamlayınca, ölünün ayaklarını öperek kendine bıçağı sapladı. İstanbul'da beş yüz yeniçeri ya da başka kişiler efendilerine inandıklarını söyleyerek öldüler. Aynı nedenle birçok kişinin hapse atıldığı, halkın düşüncelerinin bu noktaya çekilmemesi için bunların halkın gözleri önünde öldürülmediği, geceleri sessiz sedasız denize atıldıkları söyleniyor.¹²⁰

Türkiye'de o güne kadar din uğruna can vermiş bir tek Hristiyan bulunmadığı için,¹²¹ bütün bunlar çok ilgi çekici: Çünkü, ne kadar küçük olurlarsa olsunlar, ekilen bu Hristiyanlık tohumlarının büyük meyveler vereceğine inanmak gerek. Her şeyin sonu geldiği gibi, üç yüz yıldır dünyanın her yanında zaferlerini artırarak gelişen bu monarşinin de -ulaşabile-

ceği doruk noktasına ulaştığı için– artık bundan böyle düşüşü yaklaşıyordu: Zira padişah, her biri birçok krallığa ve eyalete yayılan, birbirinden büyük üç dile egemendi: Rumca, Slavca, Türkçe ya da Arapça.¹²² Bütün bu diller yalnızca sözcükler bakımından değil, harfler bakımından da birbirlerinden çok farklı. Bu durum çok büyük bir gücün ve hemen hemen akıl almaz bir egemenlik alanının var olduğunu gösteriyor. Padişahın maliyesi öylesine büyük bir titizlikle yönetiliyor ki, imparatorluk dokuz yüz bin kişilik bir orduyu besleyebilecek güçte.¹²³

İmparatorluğun sınırları içindeki çok çeşitli diller konuşan, farklı dinlerden ve gelenek göreneklerden birçok ulus, tek bir ulus ve tek bir kent gibi yönetiliyor: Öyle ki, imparatorluğunun her yanında itaat ve büyük bir huzur egemen.

Ragusa'ya gitmek için gemiye binerken yaptığımız planların tersine, uzun bir günün verdiği yorgunluk yüzünden artık geriye dönmek için bizi acele etmeye iten bir coşku uyanıyordu içimizde. Venedik'e gitmek üzere yelken açmaya hazır bir gemi bulunca şu ünlü Ege Adalarını görme fırsatını kaçırmak istemedik, ayrıca kara yolculuğunun yorgunluğundan ve bu tozlu kervansaraylarda her gün patlak veren veba tehlikesini göze almaktan kurtulacaktık. Aynı yoldan iki defa geçmektense (meraklı kimseler için katlanılmaz bir şeydir bu), kara yolculuğunu olduğu kadar deniz yolculuğunu da göze almanın bizim için övünmeye değer bir iş olduğunu düşünüyorduk.

Sainte-Marie-Sainte-Elme gemisinin sahibi Dominique Napolon ile kişi başına ayda altı eküye –yolculuk ve yiyecek giderleri dahil– anlaştık. Gemi sahibi bize birçok hesap kitap çıkardıktan ve denizcilere has yalanlar sıraladıktan sonra, 8 Haziranda eşyalarımızı almaya geldi ve birkaç saat içinde demir alacağına söz verdi.

Günlerden beri bundan başka bir şey arzulamadığımız için, bu havadise sanki öbür kıyıya şimdiden varmışız gibi çok sevindik. Pek Saygıdeğer ve Çok Ünlü Büyükelçiden izin aldık; Büyükelçi çok hoş sözlerle (daha önce sergilediği çok hoş tavırlar gibi) bizi ne kadar sevdiğini söyledi. Padişahın çok geniş ayrıcalıklar tanıyan bir buyruğunu da bize verdi. Bizi, sanki öz evlatlarıymışız gibi gemimizin *comandatario*'suna emanet etti;¹²⁴ sonra da bize izin verdi. Bize, üzümlü bisküviler ve padişahın fırıncısının Bü-

yükelçi için pişirdiği birkaç ekmeği armağan etti. Kısacası bize öylesine güzel iltifatlarda bulundu ki, hepimiz böylesine büyük bir gönül borcunu nasıl ödeyebileceğimizi kara kara düşünerek ve altta kalmama arzusuyla yarak, böylesine sevimli bir kişinin bize sunduğu sonsuz iyilik için Tanrıya şükrederek yola çıktık. Sonunda, Büyükelçinin elini öptükten ve ona mutluluklar diledikten sonra, bütün maiyetinin eşliğinde kıyıya geldik, bizi beklemekte olan geminin kayığını da orada bulduk; sayısız kucaklaşmaların ve karşılıklı dostluk sözlerinin ardından, Büyükelçi ve maiyetindekiler, çok sayıda dostun gitmesinden duydukları üzüntüyü dile getirdikten sonra yanımızdan ayrıldılar. Bizse, tersine, aylardan beri çok alıştığımız insanlardan ayrılmaktan ötürü kimi sıkıntılar duymamıza karşın, yola çıkmaktan duyduğumuz büyük mutluluğu gizleyemedik. Saat yirmi iki sularında işte bu duygular içinde gemiye bindik, deniz kazalarından, korsanlardan ve diğer şanssız olaylardan –tıpkı şu ana kadar olduğu gibi– bizi koruması için kendimizi Tanrının koruyuculuğuna emanet ettik.

TAKIMADALAR

G ün boyu gemide kaldık ve keyifli bir akşam yemeği yedik; ne var ki, gece bize gündüzden çok daha sıkıcı geldi, çünkü hepimiz pudadaki daracık bölmede uyumak zorunda kaldık ve birçok can sıkıcı ve rahatsızlık verici olguya ek olarak, yaz mevsiminde iyice kızan ziftin iğrenç kokusundan çok rahatsız olduk.

Ertesi gün (9 Haziran) demir aldık, hava çok sakindi; teknemiz İstanbul'un öbür ucundaki Yedikule'ye kadar Boğaz akıntılarının yardımıyla yol aldı.

Yazarların söylediğine göre bu eski kuleler öylesine büyük bir maharetle yapılmış ki, birinin içine bir taş atıldığında sesi bütün diğer kulelerde yankılanırmış; bu kuleleri Türkler yapmış ve kale gibi duvarlarla kuşatmış; padişahın hazinelerinin bir bölümünü burada sakladığı söyleniyor.¹

Öğleden sonra rüzgâr çıktı ve Yeşilköy'e doğru yelken açtık; patronlarımızın vurdumduymazlığı nedeniyle bir Rum kasabası olan San Stefanos'ta [Ayastefanos, Yeşilköy] 15 Hazirana kadar kaldık ve yiyecek bulmakta çok zorlandık. Buradan ayrılınca, sürekli verimli ve zengin kıyıları izleyerek, İstanbul'a gelirken de uğradığım Silivri'ye vardık; Burada birkaç gün kalarak gemi ambarına yün balyaları yükledik. Sonunda, çok sıkıcı günler geçirdikten sonra, 20 Haziranda, gece yarısına doğru yelken açtık. Niyetimiz, Marmara denizinin karşı yakasındaki Palermo'ya [Panormos, Bandırma] geçmektir; ne var ki, hava o kadar sütlimandı ki, bırakın Bandırma'ya ulaşma umudunu sürdürmeyi, kuvvetli akıntının bizi –istemememize karşın– Hisarlara doğru sürüklemesinden korktuk. Akşama doğru rüzgâr lehimize döndü, üç çorak adacığın ya da Andros adı verilen üç kayalığı geçtikten sonra, üç mil genişliğindeki bir ağızdan bir körfeze, daha doğrusu her yanı yeşil tepeler ve verimli vadilerle çevrili güzel ve iç açıcı bir boğaza girdik. Daha sonra da Bandırma'da demirledik. Burası bir Rum kasabası, dalgakıran kalıntıları küçük bir liman oluşturuyor. Türk donanmasının 16 Haziranda Kale'den ayrıldığını öğrendik.

23 Haziran. Yük almak için Bandırma'da kaldık; o gün, 12 Türk kadırgasının gelerek bizi her yandan kuşatacak biçimde yakınımızda demirlediğini gördük. Kadırgalardaki azaplardan ve padişahın fermanlarını hiç umursamayarak zavallı *g vurlardan* para sızdırmak için bin türlü bahane bulan ayaktakımından çok korkuyorduk. Ama hoş olmayan ya da bize sıkıntı veren hiçbir Şey yapmadılar, hatta limanda görmediğinin sürece varlıklarını hissedemeyeceğinin kadar sessiz sedasız biçimde kaldılar. Eğ  rastlandı sonucu içlerinden biri bir kabahat işleyecek olursa, hemen baştardaya götürülüyor ve *coursie*'ye² yatırılarak kabahatinin büyüklüğüne bağlı olarak değnek cezasına  arpıtılıyordu.

24 Haziran. Gemi emini Jean Rousset, 20 Mayıs'ta Varşova'da Lehistan tahtına bir kral seçildiği haberini getirdi.³ Böylesine güzel bir haber, Saint-Jean yortusunu büyük neşe içinde kutlamamıza yol açtı; ne var ki, bu kutlamayı herkesin gözleri önünde yapamadığımız için, İstanbul'daki dostlarımızın ve efendilerimizin Őerefine Şarap kadehlerini Bandırma'da kaldırarak kutlamalara başladık; Rousset İstanbul'dakilerden bize binlerce selam getirmişı ve bu selamlar kimsemizin olmadığı bu yerlerde bizleri avutmuşı.

Türk kadırgaları tüm gün boyunca Bandırma'da kalarak, donanma için yakın çevreden getirilen peksimetleri yüklediler. Dahası, büyük Őehirlerdeki camilerin yüksek minarelerinde olduğu gibi, belli saatlerde, amiral gemisinin pruvasına çıkararak ezan okuyan müezzinler de eksik değildi. İmam namazı bitirince, bütün kalabalık hep bir ağızdan bağırarak "Allah" anlamına gelen "Hu, Hu" sözcüklerini üç defa yinelediler ve böylece askeri seferlerde bile ibadetlerini ne kadar büyük bir sadakatle uyguladıklarını gösterdiler.

Ertesi sabah, Türk kadırgalarının demir alması bizi çok mutlu etti. Kıyının boşaldığını görünce karaya çıkararak etrafı dolaşmaya çıktık. Karşılaşabileceğimiz bazı olumsuzlukları düşüncelerimizden kovmak için kimi zaman taze ve yeni olgunlaşmış meyvelerle, kimi zaman da güzel   eklerle avunduk. Öğlen sıcağı bastırınca sürdürmekte olduğumuz güzel sohbeti daha da güzelleştirmek için yeşil vadilerin serin ve billur gibi suların aktığı en derin bölümlerine indik. Suların hoş Őırlıtısı, bir zamanlar aşk duygusunu yaşıyanların yüreğinde ateşli anılar canlandırdı. Toprakları çok verimli

ve hoş olan Bandırma'da kalmamız gereken bütün süreyi böyle geçirdik. Burada bol miktarda pamuk yetiştiriliyor; buğday da eksik değil; çok güzel beyaz şaraplar da var. Ne var ki, yoksul ve rahatı pek yerinde olmayan kasa-ba halkının tamamı Rum; başka bir deyişle hepsi cahil ve kibirli; dolayısıyla onlardan arkadaşlık ya da en ufak bir nezaket beklemek boşuna.

Bandırma körfezinin diğer yakasında, eski bir kentin büyük ve görkemli kalıntıları görülüyor; burası, bana göre, halk arasında Troya diye anılan eski Kyzikos; burada bugüne kadar birçok sütun ve çok ince mermer parçaları bulunmuş ve bunlar camileri, hamamları ve diğer kamu yapılarını süslemek için özenle kullanılmış.⁴ Bandırma körfezi, dar olsa da, toprakların niteliği çok farklı: Şarabın müdresi, Bandırma yamaçlarından birinde 9 ve 10 akçeye, öbür yamaçtayşa –kalitesi çok daha düşük olmakla birlikte– 5 ve 6 akçeye alınabiliyor.

7 Temmuzda, oldukça elverişli bir esintiyle Bandırma boğazından çıktık ve sabah Marmara Adası ağzına ulaştık; adaya bu adın verilmesinin nedeni, buradan çıkarılan bol miktardaki mermer. Bazıları, eski yazarlar arasında ün kazanmış Parium mermerinin bu adadan geldiği söyler; ama aslında bu mermerin çıkarıldığı *Parium promontorium* çok uzakta değildir.⁵ Rumlar Marmara Adası'na Prokonessos derler.

Bütün gün ve onu izleyen gün sütlüman bir denizde, güzel ve verimli Anadolu kıyıları boyunca yol aldık; ne var ki, güneş o kadar yakıcıydı ki, ancak bir tente altında vakit geçirebildik; her yandan zift akıyor, bütün giysilerimize zarar veriyor ve keskin kokusuyla daha çok da başımızı ağrıyordu. İşte denizin hoş yanları, işte uzun süre yaşadığımız güzellikler; tozlu sulardan, çok dar kamaralardan, güneşte kurutulmuş etlerden, kekremsi peksimetlerden ve bin çeşit başka şeyden söz etmiyorum: Bütün bunlara dayanmak güçleştikçe, yüce ve verimli girişimlerin değerine bel bağlayan kişilere umarım büyük bir onur verecektir.

9 Temmuz. Rüzgârın elverişli olması sayesinde Avrupa kıyısında büyük ve eski bir kent olan Gelibolu'ya erken saatte ulaştık. Gelibolu, biraz yüksek bir burunda, Hellespontos'un doğada eşi benzeri görülmedik ölçüde iç açıcı ve hoş tepelerinin eteklerinde, tam denizin daralmaya başladığı noktada yer alır. Kent ahalisini bütünüyle Türkler oluşturuyor. Burada, ki-

mi bölümü denizin içinden yükselen, kimi bölümüyse kıyıda yer alan eski çağlardan kalma surlar görünüyor. Kentte birçok cami ve Gelibolu sancağı-
nın dikili olduğu eski bir kale de var.⁶ Liman pek güvenli değil.

Gelibolu'nun dışında, yaklaşık bir mil uzaklıkta, bir cami ve onun yakınında da bir mezar var; mezar zeytin ağaçlarıyla ve çok güzel diğer ağaçlarla dört bir yandan kuşatılmış; yeşil, çok serin gölgelikler nedeniyle çok hoş bir konumu bulunuyor. Bu mezarda bir söylentiye göre Orhan, diğer bir söylentiye göreyse Avrupa'ya ilk geçen ve Gelibolu'yu işgal eden Sultan Murad yatmaktaymış.⁷

Anadolu yakasında, Gelibolu'nun tam karşısında, tam eski Lampsakos'un⁸ bulunduğu yerde Çardak adında bir Türk köyü var.

Çanakale Boğazı'ndaki akıntı Rhone ırmağınıniki kadar hızlı: Öyle ki, en hızlı akışlı diğer ırmaklar bu boğazla karşılaştırıldıklarında çok yavaş ve tembel kalıyorlar. Bu kadar güzel bir yöreyi daha rahatça gezemediğimiz için üzgünüz. Ne var ki, Rumeli kıyısı güzellik bakımından Anadolu kıyısından üstün. Bu yüksek olmayan küçük dağların arasında, zeytin ağaçlarıyla bezenmiş ovalar ve çok güzel kokulu ve çok duru sulu dereler bulunuyor; buradaki çok güzel ve çok albenili vadilerle karşılaştırılacak olurlarsa, Spoleto vadisi ve Mognone ovası bile kıskançlıktan çatlar. Çanakale Boğazı'nın hemen hemen ortalarına doğru, Rumeli kıyısındaki diğerlerinden daha yüksek ve daha kıraç bir dağın tepesinde, harap ve yıkılmış çok eski bir sur gördük; burası Rumların Khoirakeros, Türklerinse –aynı anlama gelen– Domuz adını verdikleri bir hisar kalıntısı. Bu, Türklerin Avrupa'da Bizans imparatorunun elinden aldıkları ilk hisar. Bu kayanın Türklerin eline geçtiğini öğrenen ve Tanrının hem kendisi hem de halkı için vardığı yargıyı bilmeyen Bizans imparatoru, bu haberden etkilenmemiş ve gülererek –hisarın adına bir gönderme yaparak– bir imparator için bir domuz yitirmenin önemi yoktur demiş.

Maytos'a (eski Madytos, [Eceabat]) yelkenle değil adeta uçarak geçtik. Burası, günümüzde Rumeli kıyısında yer alan, eşsiz şaraplarıyla ünlü bir Türk köyü. Kalelere doğru seyrederken gerek akıntının şiddeti, gerekse rüzgâr yüzünden gemimiz uzun süre su aldı; kalelerdekilere yaktıkları ateşle işaret vererek top ateşi açacaklarını ihtar ettiler; ne var ki, tam bu sırada

demir attık. Gemi sahibi gemiyi silahlandırdıktan sonra valinin yanına gitti; padişahın fermanları olmasına karşın topçuya iki kuruş vermek zorunda kaldı; topçu ters rüzgârı hiç hesaba katmadan geminin hemen geri çekilmesini istiyordu ve padişahın kendisine bütün gemilerin top menzili dışında açıkta durması için emir verdiğini söylüyordu. Gemi sahibi İspanyol dönmesi bir sipahiyle birlikte gemiye döndü; kendisine kötü bir oyun oynaması için sipahiye bir hayli dalkavukluk etti. Bu sipahiden Osmanlı donanmasının 5 Temmuzda yola çıktığını öğrendik.

Kaleler eski Sestos^a ve Abydos'un^b bulunduğu yerde değil, biraz daha aşağıda; çünkü Anadolu yakasında bulunan kale, daha önce Dardanos'un [ya da Dardanai] bulunduğu yerde ve burası günümüzde de Dardanelles^c adıyla anılmakta. Rumeli'deki Kale [Kilitbahir Kalesi, Kale-i Sultaniye] güzel bağlarla kaplı bir dağın tepesinde; bakılınca kalenin tamamının aynı anda yapıldığı anlaşıyor. Çünkü insan yüreği biçimindeki bir mahmuzun ortasında kurulmuş olan yüksek ve kare biçimli kulesi, bu mahmuzu kuşatan ve kıyı boyunca uzanan surlardan çok daha eski; söz konusu surlarda, bu yakadaki geçişi koruyan yaklaşık yirmi beş top bulunuyor.

Ne var ki, Anadolu yakasındaki Kale [Çanakkale Kalesi, Kale-i Osmaniye] çok daha muhkem, çünkü geniş ve uçsuz bucaksız bir kırsal alanın ucunda kurulmuş ve yakındaki dağlardan bu kaleye saldırmak olanaksız. İçinde deniz suyu akan derin hendeklerle çevrili. Ortada bir taraça ve birçok top görülüyor; ne var ki, buraya kimse sokulmuyor, çünkü İstanbul'un anahtarlarının burada bulunduğunu ve Türk İmparatorluğunun güvenliğinin bu iki kaleye bağlı olduğunu çok iyi biliyorlar. Asya'daki kalenin surlarında (tıpkı diğeri gibi kıyıya kadar inmekte) yirmi beş ya da otuz kapı ve bunların her birinde su düzeyinde ateş edebilen toplar var; öyle ki, ne kadar küçük olursa olsun bir palaskerme^c her iki yakanın birinden açılan top ateşinden kurtularak geçmeyi başaramaz.

Gemiyi tıka basa dolduracak malları beklerken günlerce kalelerde kaldık; kasaba pis ve kıyı çok çıplak olduğu için (ne gölge ne de çeşme vardı)

a Gelibolu yarımadasında Akbaş burnunda (Kilitbahir) kurulmuş eski kent –ç.n.

b Anadolu yakasında, Nara burnunda kurulmuş eski kent. Bugün burada Çanakkale var –ç.n.

c Hafif yelkenli filika –ed.n.

bütün günü gemide geçirdik. Akşam olup serinlik çıkınca dolaşmaya ve yüz-
meye gidiyor, sonra ağlarımızı atıyor ve ertesi sabah nefis balıklarla dolu ola-
rak çekiyorduk. Bu eğlence, bir gece tam da çok kârlı bir iş yapmakta oldu-
ğumuzu sandığımız sırada, akıntının bizi alıp sürüklemesine kadar sürdü.

Kalelere varışımızdan hemen sonra bizi ziyaret eden İspanyol dön-
me bize o kadar alıştı ki, her akşam yemeğini bizimle yemeye, yemekten
sonra ya da ertesi sabah tan ağarırken bizi alarak her çeşit meyveyle, özel-
likle de bağlarla dolu çevreyi bize göstermeye başladı: Bu bağlarda birçok
defa çok güzel üzüm suları tattık.

Bu ovalarda, bu mevsimde kuruyan küçük Simoeis [Dümrek deresi]
ırmağı akar; ne var ki bu ırmak artık bu adla anılmamakta; bütün Rum ha-
ritalarının Simoeis adıyla yer verdiği bu akarsuyu bu büyük ovada görür
görmez tanıdık.¹⁰

Çanakkale Boğazı'nda kaldığımız dönemde, her yarım saatten daha
kısa bir sürede bir gemi geçti; bu gemiler, padişah tarafından gönderilmiş
olmalarına karşın, gene de yelkenlerini indirdiler ve kale görevlisinden izin
belgesi almadan geçmediler. Ne var ki, İstanbul'a doğru gidenler –ister
Türk, ister Hristiyan olsunlar– hiçbir güçlükle karşılaşmadan geçerler ve
onlara hiçbir arama yapılmaz; burada *facilis descensus Averni* (Cehenneme
giriş kolaylığı) var; ne var ki, deneyerek gördüğümüz gibi, buradan çıkmak
çok güç. Uğursuz bir Gelibolulu Rum, yanına aldığı bir yeniçeri ve diğer
Türklerle birlikte Kaleler kasabası kadısının karşısına çıkarak bizim özgür-
lüklerimizi satın almış esirler olduğumuzu bildirdiği sırada yelken açmak
üzereydik. Rum, elinde padişahın alınmış bir imtiyaz belgesi bulunan ve
bu belgeye göre özgürlüklerini satın almış esirlerin Çanakkale boğazına
gelmeleri durumunda kendisine bir vergi ödemek zorunda olması nedeni-
yle, bu parayı alma hakkını tanıyan bir kararnameyi bize okudu. Elimizde
padişahın izin belgesi, keyifle kadının karşısına çıktık; kasabanın ileri ge-
lenleriyle birlikte oturmakta olan kadıya elimizdeki belgeyi sunduk.

Kadı belgeyi aldı, saygıyla öptü, sonra büyük bir saygı belirtisi olarak
sarığına götürdü. Yanında oturmakta olan bir müezzine belgeyi yüksek ses-
le okuttu. Padişahın bu belgeyle bize ne gibi ayrıcalıklar tanıdığını ayrıntılı
biçimde işittikten sonra (çünkü padişah, hiçbir subay ya da görevli tarafın-

dan aranmadan, canımız istediğinde sarık takma hakkını bize tanıyordu) bize büyük iltifatlarda bulundu ve çok güzel sözler söyledi. *Raspenin*¹¹ *manavra* (?) Rum, öfkeden kudurmuş halde, yalancı tanıklarıyla birlikte Gelibolu'ya döndü; bizler de, bu iftiradan kurtulmuş olarak, neşe ve keyif içinde gemiye doğru yürüdük, ama bu fermanın bir kopyasını almak isteyen kâtime 42 akçe ödemekten kurtulamadık.

18 Temmuz. Gümrük memurlarına hakaret ettiğimiz iddiasıyla bizi aramaya geldiler ve bu arama gemiye 36 duka altınına patladı. Yalnızca ağırlıklarımızı aramakla kalmadılar, herkesi birer birer saydılar: Zira, eğer izin belgesinde yazılı olandan fazla bir kişi bile çıksaydı –yönetmelik gereği– hepimizi esir edeceklerdi. Ne var ki, bu görevi yapanlara birkaç küçük armağan ve bahşiş verecek ve birkaç güzel söz söyleyecek olursanız, arama sırasında göstermeleri gereken özeni göstermiyorlar; yoksa çok katı davranıyorlar ve geminin her yanını aramak için yarım gün harcıyorlar ve en ufak bir şeye büyük sorunlar yaratıyorlar. Ama, İspanyol dönmemiz sayesinde (daha önce ona padişahın sayın büyükelçiye, Paşaya sunulmak üzere verdiği tavsiye mektuplarını ve 3 ekü vermiştik) işlerimiz hızla görüldü. Demir atma parası olarak kale görevlisine ve topçuya adam başı birer duka ödedikten sonra, çok berbat bir hapisshaneden kurtulup özgürlüğüne ilk kez kavuşan insanlar kadar sevinç dolu olarak yelkenleri açtık. Çok elverişli bir rüzgârla Kalelerden çıktık; iki Kale arasında kaldığımızda, bu noktada boğazın 3 mil genişliğinde olduğunu tahmin ettik. Ama eskiden Sestos ve Abydos'un yer aldığı Eceabat'a doğru boğaz biraz daha geniş. Kısa süre önce İspanyolların yaptığı gibi bazı stratejiler uygulamak dışında, bu boğazı büyük tehlikeler yaşamadan aşmak (çünkü burada, deniz düzeyinden ateş eden birçok top bulunuyor) olanaksız. İspanyollar İstanbul'dan dönerken Kalelere vardıklarında âdet olduğu üzere durdular ve böylece kale görevlisinin kendilerini donanmaya dönen bazı kadırgalar sanmasını sağladılar. Hepsi de esir olan ve canlarını Hıristiyan topraklara atarak kurtulma konusunda reisleriyle anlaşılan İspanyollar, gece yarısı elverişli bir rüzgâr çıkınca, özgürlüğe kavuşmak için her türlü tehlikeyi göze alarak sessizce demir aldılar ve kimseye hissettirmeden kaçtılar. Olay Mehmed Paşa'ya iletilince kale görevlisi çağrıldı ve başına ne geldiği o günden beri bilinmiyor.

Çanakkale Boğazı, kaleleri geçince genişler ve Avrupa yakasında Sula ya da Spedo [?] burnunda Margariti [?] körfeziyle son bulur; burada Ege Denizi o kadar geniş ki, Rumeli kıyıları görünmez. Bu burun Kalelere 15 mil uzaklıktadır: Böylece Çanakkale Boğazı'nın toplam uzunluğu Gelibolu'dan başlamak koşuluyla 45 mildir.

Daha sonra Yeniçeri burnunu^a geçtik; Asya kıyısında, Troya Kralı Priamos'un sarayının kalıntıları olduğu söylenen bazı duvarlar görülüyor. Bu burnun konumu, burasının *Sigeum promontorium* olduğunu açıkça gösteriyor; Constantinus, İstanbul'u önce burada kurmayı planlamış ve kentin yapımını başlatmıştı. Bu duvarların eski Troya'dan kalma değil de Constantinus'un yaptırmaya başladığı kentten kalma olması daha akla yakın.¹²

Kalelerin görüldüğü topraklar Troya'ya kadar dağlık ve az verimli. Troya topraklarında bol miktarda meşe bulunuyor ve elde edilen meşe palamutları, deri boyamada kullanılmak üzere Venedik'e götürülerek büyük kazançlar elde ediliyor.

Sigeion ya da Yeniçeri burnunun ötesinde, Türklerin Karayer adaları Yunanlılarınsa Mauria adını verdikleri yan yana üç ıssız adayla^b biraz daha uzakta, Rumeli'ne doğru, yüksek dağları olan Imbros [Gökçeada] ve Samothraki [Semadirek] adalarıyla karşılaştık. Bir solukta Tenedos'a [Bozcaada] ulaştık; burası Kalelere 30 mil uzaklıkta çok ünlü bir ada: Hem eşsiz şaraplarıyla, hem de Troya'yı yakıp yıkan gemilerin üssü olmasıyla ünlü. Adanın yakınındaki bir kayanın alt yanına demir attık. Çünkü salgın hastalığın bulunduğu kasaba limanına girmek istemedik. Daha sonra, Kalelerden beri görülen, elmas tepesi gibi kesilmiş küçük bir dağın eteğine kurulmuş kenti uzaktan gördük.

Kentin üst yanında, en yüksek noktada Hristiyan tarzında yapılmış bir hisar var ve Türk muhafızlar burada oturuyor. Bu adanın çevresi yaklaşık 30 mil ve yalnızca bir tek kasabası var. Hastalık nedeniyle oraya gidemediğimiz için, salgın hastalığın bulaştığı evlerini terk ederek kırsal kesimde

a Yeniçeri burnu adlandırmasına Türk kaynaklarında rastlanmamaktadır. Sigeion burnu yakınında bulunan ve aynı adla anılan eski kentin yerindeyse günümüzde Yenişehir yer almaktadır -ç.n.

b Yılan, Pirasa ve Tavşan adaları -ç.n.

kulübelerde yaşayan Rumların yanına gittik; onlardan üzüm ve çeşitli meyveler satın aldık ve çok sert olan şarabını aradık; bu şarapların yapıldığı üzümler çok kızgın ve çıplak kumlarda yetişiyor. Bir gün, bir çeşme yakınındaki Solazzo'da [?] bulunduğumuz bir sırada, ülke insanlarının söylediğine göre Constantinus'un yaptırdığı eski bir kilisenin kalıntılarını gördük.

Bozcaada, Anadolu'ya 10 mil uzaklıkta, şurada burada hâlâ kimi kalıntılara rastlanan Troya'nın tam karşısında. Daha önce de söylediğim gibi, günümüzde görülen kalıntıların eski Troya'ya ait olmadıklarına, bunların birçok Roma imparatorunun daha sonra kurdurdukları kentlerin kalıntıları olduklarına inanmak gerek. Bununla birlikte, bütün haritaların eski İlion'u^a buraya yerleştirdiğini görünce, eskilere duyduğum saygıdan ötürü burada kaldığım beş gün içinde görebildiğim kadarıyla İlion'u size anlatacağım.

İlion, Kuzey tarafından İda dağının ([Kaz Dağı] çok yüksek değildir, üzeri yüksek ve yaşlı meşe ağaçlarıyla kaplıdır) eteklerine çok yakındır ve yer yer tepelerle dalgalanan bir ovada yer alır; hiçbir limanın bulunmadığı, hatta liman bulunduğu dair hiçbir ize de rastlanamayan kıyıya 6 mil uzaklıktadır. Bütün bu ülke –bazı küçük bağlıklar dışında– ormanlarla kaplıdır; burada buğday yetişmez, bu yüzden buradaki Türk köylerinde sadece yulaf ekmeği yenir. Kaz dağından doğan Küçük Menderes ırmağı artık görülmüyor. Kaphıcalar var; ama serseriler, çalırlarla, böğürtlenlerle, dikenlerle dolu bu yeri ıssızlaştırmış; günümüzde bile böylesine büyük bir kentin harabeye dönmesinden kaynaklanan hüznün ve keder hissediliyor gibi. Anımsanmaya değer hiçbir şey görmediğimden eskiçağ meraklıları için bu kadar bilgi yeterli.

24 Temmuz. Gün doğmadan üç saat önce yüklemeyi yaptıktan, yükleri ve safralarını istifledikten sonra, çok hoş bir yıldız rüzgârıyla demir alarak sabahın erken saatlerinde Rumların Lekto, Türklerin Baba Burnu adını verdikleri burna ulaştık; Baba Burnu Bozcaada'ya 40 mil uzaklıkta ve Mıdilli adasıyla arasında bir kanal bulunuyor.

Yıldız rüzgârı saatler geçtikçe şiddetini daha da artırdığı için, dalgaların dağlar gibi yükselmesine ve en deneyimli denizcilerin bile dehşete ka-

a Troya'nın önceki adı –ç.n.

pılmasına yol açmasına rağmen, çok işimize yaradı: Gabyanın¹³ trikete ve mizana yelkenlerini toplayarak orta direğin büyük yelkenini indirdik. Ama rüzgâr o kadar şiddetliydi ki, bir solukta Midilli¹⁴ adasındaki Sığrı burnuna ulaştık. Bu adanın kendi adı unutulmuş ve başlıca kentinin adıyla anılmaya başlanmış; Midilli kenti Anadolu'ya bakan yakada, verimli bir vadide ve çok güzel şaraplarıyla ünlü. Ne var ki, bizim yol almakta olduğumuz kıyı boyu çorak, dağlık ve ıssızdı. Adanın çevresi 300 milden fazla. Bababurnu'na 40 mil uzaklıktaki Sığrı'nın karşısında Cavalla [At adası] adı verilen bir kaya var. Burayı geçtikten sonra, önce Khios'u [Sakız] gördük; bize 23 mil uzaklıkta bulunmasına karşın, kısa süre ulaşarak kıyı boyunca yanında yol almaya başladık. Çevresi 100 mili geçmemekle birlikte çok verimli ve kalabalık olan bu adada birçok zengin kent ve ticaret merkezi bulunuyor. Bu adanın geçmişte ne kadar akıl almaz güzelliklerle dolu olduğunu herkes bilir; bu nedenle adaya –bütün dünyanın paylaştığı bir görüşle– “Sakızlıların Cenneti” denmiş.¹⁵

Ne var ki, İkinci Vezir Piyale Paşa, yedi yıl önce Sakızlı kadınların gösterişli tavırlarını, adanın saraylarını, bahçelerini, adadaki göz kamaştırıcı ve görkemli yaşamı görünce buranın çok zengin olması gerektiğini düşündü. Birkaç kadirgayla adaya geldi; limanda ve kentte dostça karşılandı ve bütün halk ona güler yüz gösterdi, ama o her şeyi yağmaladı. Giustiniano sülalesinden (adanın sahibiydiler ama Türklere vergi ödüyorlardı) soyluların kendisine gösterdiği konukseverliğin karşılığı olarak, kadın, erkek, çocuk demeden herkesi esir alarak İstanbul'a götürdü, adada yalnızca yerli halkı ve kalabalık bir Türk muhafız kuvvetini bıraktı. Böylece, Sakızlıların olağanüstü rehaveti ve zevk âlemleri sona ermiş oldu.¹⁶

Sakız'ın yakınında ve daha küçük ve ıssız bir ada olan İpsara'nın [Psara] yanı başında meskûn Antiipsara [Andispara] var. Sonra, sağ yanda İskiri [İşkiros/ Sirkos, Skyros] adasını gördük; gemi kılavuzu buranın eski-lerin Athos [Aynaroz] adını verdikleri Saint [İlias] dağı olduğunu düşünüyordu; Aynaroz'da yaklaşık on iki bin papaz yaşıyordu;¹⁷ ne var ki, Eğriboz'a [Evvoia] yaklaşmaya başlayınca yanıldığını anladı.¹⁸

Dolayısıyla, akşama Eğriboz'un 10 mil yakınına ulaştık; çok hızlı giderek gece vakti –tıpkı çok yüksekten uçan zavallı [Karia kralı] İkarus gibi–

İcarium pelagus'ta^a yolumuzu yitirmemek için, büyük yelkeni toplayarak orta direk trinketa yelkenini kullandık, ama yardımcı yelkeni açmadık.

Gece olunca fırtına şiddetini artırdı ve gemi öylesine sallanmaya başladı ki, tayfalar bile baş ve mide ağrısı çekti; yüreğim koparak ağızımdan dışarı fırlayacak gibi geldi bana. Ürkütücü Kaferos¹⁹ burnu yakınındaki acımasız, sert ve kapalı hava ölümün gölgesini, ruhu bedenden ayıran bu acıyı yakından hissetmemize neden oldu. Öfkeli ve kabarmış bir denizin neler yapabileceğini çok iyi anladık.

Negreponte [Eğriboz] adasının altından 10 mil genişliğinde bir kanalı aşarak bu adayı sağda, Andre [Andıra] adasını solda bıraktık ve Venedik egemenliğine bırakılmış (25 Temmuz)²⁰ İstendin adasının alt yanından geçtik.

Ertesi sabah, şafak sökerken Eğriboz'un kıyısında Castel Rosso^b adı verilen bir kale gördük. Eğriboz ya da Ağrıboz adasının çevresi 300 mildir; boğaz (Eğriboz kanalı), adayı, 12 ayaklık bir tahta köprüyle bağlı olduğu anakaradan ayırıyor.

Daha sonra, bütün Ege denizine yayılan Kiklat adalarını gördük; birçok adasının güzelliği ve verimliliğiyle bu adalar, takimada adını gerçekten hak ediyor.

Yıldız rüzgârının inanılmaz gücü sayesinde, Makronisos [Bibercik], Helena, Sütun burnunu [Sunion burnu] Akhaia tarafında ve Eğriboz'a 40 mil uzaklıkta büyük ve yüksek bir ada olan Zea adasını [Murat adası], ayrıca Serifno [Koyunluca, Serifnos] ve Sifano'yu [Yavuzca, Siphos] öbür tarafta bıraktık. Daha sonra, eskiden *sinus Argolicus* adı verilen Anabolu körfezini [Monemvasia körfezi] aştık ve akşama doğru sol yanımızda Antimilos [Küçük Değirmenlik] ve Milos'u [Değirmenlik] bulduk; Değirmenlik Nakşa dukağının merkezidir ve günümüzde Jean Miquez²¹ adlı bir Musevinin elindedir. Söylendiğine göre, bu adaya bir gemi yanaşınca kızlar anneleriyle birlikte kıyıya koşarlar, yabancıları aşkla karşılarlar ve sayısız iltifatla onları kendilerine hizmet etmeye davet ederlermiş.

a 'İkarion [Ege denizinin bir bölümü] denizi' -ç.n.

b Kızıl Hisar ya da Kalaat Yammur adlarıyla da bilinir -ç.n.

Cerigo [Sıkliye/Küçük Çuha (Antikythera)] adasının çok yakınına yanaştık, ama gemi kılavuzu çok deneyimli olmadığı için, gemi sahibi ve dümenci gece vakti adaya daha fazla sokulmamaya karar verdi. Hava çok kötü olduğundan herhangi bir korsan korkusu yaşamadan, dosdoğru Bellapaolo [?] yönünde sabaha kadar yol aldık.

Sonraki gün de rüzgâr kesilmedi; Murat adasına 100 mil uzaklıktaki Benefşe (Eski Epidaurus)²² adasına vardık; burada güzel bir kale ve kalabalık bir Türk muhafız kuvveti vardı.

Sonra, yüksek kıyıları kolayca görünmekte olan Girit'e giden yoldan ayrılarak Venediklilerin büyük adası, Benefşe'ye 50 mil uzaklıktaki Çuha (eski Kythera; Venüs Kyrherea adını buradan aldı) ile bir kanal oluşturan Saint-Ange [?] burnu boyunca ilerledik, Burası Ege adalarının sonu ve Girit denizinin başladığı yerdir.

Bu burnun üst yanında çok büyük güçlüklerle karşılaştık. Venedik körfezine girmek istediğimiz sırada rüzgâr pupadan esmiyor ve gemiyi kıyıya doğru öylesine itiyordu ki, büyük seren direği sık sık dört karış kadar su altında kalıyor ve su güvertenin altına kadar giriyordu. Karşı ağırlık oluşturmak için, hepimiz teknenin rüzgâr üstü yönünde toplandık; benizlerimiz sapsarı halde, çılgın dalgalar arasında parıldayan yalazları hayranlıkla seyrediyorduk. Denizciler dehşet dolu suskunluklarıyla, sözlerle ifade etmek istemedikleri korkuyu oldukça iyi anlatıyorlardı; bu büyük tehlikenin ortasında, acınacak bakışlarla yakındaki kıylara bakıyor, eğer gerek olursa yüzerek canımızı kurtarıp kurtaramayacağımızı ölçüp biçiyorlardı. Ağızlardan tek sözcük çıkmıyordu ama herkes içinden Tanrının inayeti için ateşli dualar ediyordu. Sonunda Tanrı bize acıdı, öldürücü Kythera alevlerinden bizi kurtardı.

Maleas burnunu dönerek 10 mil uzunluğundaki Çuha kanalından çıktık, eskilerin *sinus Laconicus* adını verdikleri Lakonia körfezinde yemeğimizi yedik; bu tarafa doğru sefere çıkmış Türk kadırgaları buraya su almaya gelirler.

Mora ya da Peloponisos'un bütün bu kıyıları dağlık, kayalık ve ıssız.

Sağ yandaki küçük Corvi adasını geçtik; ne var ki, Matapan/Tainaron burnundaki Porto-Quaie²³ yakınındaki Magne [?] körfezinin alt yanın-

da rüzgâr kesildi. İyicene sıcak bastırdı ve deniz sültilman oldu; Türk donanmasının nerede olduğunu iyi bilmediğimiz için, korsanlardan çok korktuk.

27 Temmuz günü boyunca deniz sültilmandı; suyumuz kokmuş ve bulanık olduğundan umutsuzca susuzluk çektik ve *canicule*'ün^a büyük sıcaqları nedeniyle şarap da içemedik.

28 Temmuz. Kötü şans: Karayel çıktı ve kimi zaman kuzeyden, kimi zaman güneybatıdan gelen akıntılarla boğuşmak zorunda kaldık; sonunda, Sapienza adalarına vardık.²⁴

O gün, pupadan rüzgâr alarak Girit'e gitmekte olan bir Venedik gemisi gördük; gemidekilerle konuştuk, Venedik'e gidecek mektupları oklamanın ucuna takıp bize fırlatarak yollarına devam ettiler; bizse, zavallı sefiller, bütün gün, bütün gece ve ertesi gün yol aldık. Akşama doğru rüzgâr sertleşti; eğer kıyıda çok açılacak olursak, izleyeceğimiz dümdüz rotayla Girit'e ulaşmamızın çok güç olacağını anladık. Yapılması gerekenler üzerinde tartıştık: Şu anda aramızda 3 millik bir uzaklık bile bulunmayan Prodanon'da demir atamazdık. Pupamızı rüzgâra vererek demirlemek için Modon (eski Methone) yakınındaki Sapienza adasına [Burak Reis adası] gittik. Karadan bizi bir pare top atışıyla selamladılar; biz de selama karşılık verdik. Yakınımızda dört kalyata bulunduğunu gördük, silahlarımızı dolu tuttuk ve bütün gece dikkati elden bırakmadık. Birdenbire yakındaki tepelerde gelişimizi haber veren birçok ateş yakıldı.

30 Temmuz. Adamlarımız su almak için bir çaya gittiklerinde, birkaç Rumdan Türk donanmasının Modon'a 6 mil uzaklıktaki İnebahtı [Pylos, eski Navarin] limanından hareket ettiğini, ne var ki geride dört kalyata bıraktıklarını öğrendik. Kaptanpaşa Modon ağasına bu gemiler limanına gelecek olurlarsa onları silahtan arındırmasını yazmış; kalyatalar bu yüzden gemimizin çok yakınında, bir kayanın ardında duruyorlardı. Rumlar, gerek korsanlar, gerekse Modon sancağının Fransız gemilerine kötü davranması nedeniyle, bu aç kurtların eline düşmektense değişken rüzgâra güvenmeyi göze alarak demir almamızı öğütlediler.

a 22 Temmuz-22 Ağustos arasına rastlayan çok sıcak günleri belirten bir terim -ç.n.

Bu sırada çok kötü durumdaydık, nereye gideceğimizi bilmiyorduk; nerede duracağımızı ise daha da az biliyorduk; hem karada, hem denizde bütün elemanlarımız büyük zorluklar yaşamış, yenilgilere uğramıştı ve dahası iyi silahlandırılmamış ve iyi yönetilmeyen bir gemideydik. Herkes bin bir türlü tehlikeden kurtulmak amacıyla düşüncelerini karmakarışık haykırıyor, ama hiçbir karara varılamıyordu. İşte tam bu sırada, Tanrının bir lütfü sonucu kıyıda iki Türk atlısı görüldü. Türkçe anladığı için gemi kılavuzumuzu onlara gönderdik. Kılavuz gemiye döndüğünde Modon Ağasının kim olduğumuzu öğrenmek için iki adam göndermiş olduğunu söyledi. Ayrıca, korsan kalyatalarının dördünün de limanda silahsızlandırılmış olduğu güvencesini bize verdikten sonra, sancağın gerçekleştirdiği hazırlıklar sayesinde hiçbir şeyden korkmadan karaya çıkmamız yolunda bizi yüreklendirdi.

Bu güzel haberlerin yarattığı umut havası burnumuzun dibindeki birçok tehlikeler nedeniyle çileden çıkmış zihinlerimize çok iyi geldi. Dört kalyata silahsızlandırılmış olduğuna göre, bütünüyle ters esen bir rüzgâra karşın yola devam etme tehlikesini göze almama konusunda hepimiz görüş birliğine vardık.

Ama ertesi sabah, 1 Ağustosta, mürettebatın yiyeceklerinin bütünüyle tükendiğini görerek (çünkü Kalelerden buraya gelinceye kadar, tek bir yumurta almak için bile hiçbir yere uğramamıştık) zorunlu olarak Modon'da biraz soluklanmak için demir aldık. Daha bir mil bile ilerleyemeden rüzgâr kesilince çorak ve ıssız bir kayanın önünde demir atmak zorunda kaldık; bıçakla midye açarak karnımızı doyurduk, çünkü gemide bozulmuş peksimetten başka bir şey yoktu. Rüzgâr ters esmeye devam ediyordu, yine de Prodano'ya kadar gitmek için çaba harcadık ve akla gelebilecek çok büyük güçlüklerle katlanarak yolumuza devam ettik.

O gün, başka bir deyişle 2 Ağustosta, karayel çok şiddetli değildi; bu nedenle daha da ilerilere ulaşabilme umuduyla Modon'da durmadık; ne var ki, âdet olduğu üzere Fransız bandırasını çektikten ve üç salvo ateşi attıktan sonra ilerledik ve İnebahtı'ya kadar gittik. Ama ertesi gün karayel o kadar azdı ki, denizcilik konusunda sergilenen ustalıklar fırtına karşısında aciz kaldı; dolayısıyla geri döndük ve ikinci bir salvo atışı yaptıktan sonra Modon limanında demir attık. Gemi sahibi gemiyi silahlandırdıktan sonra

Ağanın yanına gitti, padişahın buyruğunu ona sundu ve insanca bir karşılama yaşadı. Yalnız Ağa, padişahın onun gibi bir dostunun denizde kalmak için diretmemesi ve Modon'un önünden ilk geçtiği sırada durması gerektiğini söyledi: Çünkü limanlara girmekten sakınarak geçmesi, belli bir noktaya kadar Türklere pek güvenmediği izlenimi yaratıyordu.

Gemiye hemen gümrük emini ve diğerleri ziyaret etti. Bu nedenle gün boyunca sardalyeler, peksimetler ve şarapla donatılmış bir masayı hazır tutmak zorunda kaldık: Zaten elimizde bunlardan başka yiyecek de yoktu. Yalnızca bu ülkeyi görmek arzusuyla bu kıyılara gelmiş soylular olduğumuzu öğrenen gümrük emini, bizi Modon surları dışındaki bir Rum köyüne götürdü. Bir yıl kadar önce, Hristiyan donanmasınca amansız biçimde kovalanan Türk filosu bu köyü hemen hemen yerle bir etmişti. Ne var ki, Hristiyan donanması, Modon limanını doğu tarafından kapatan bir kayanın üstüne yerleştirilmiş topların atışlarıyla parçalanma tehlikesini göze almak istememişti. Bu nedenle, Hristiyan donanması hiçbir şey yapmadan –Türklerin deyişiyle– yığıtçe çekilmişti.

Gümrük emini daha sonra bizi güzel bir bahçeye götürdü. İçindeki portakal, nar, dağ servisi, incir, şeftali ve diğer çeşit çeşit ağaçları, serin sularını içtiğimiz kuyusuyla bu çok güzel ve hoş bahçe, uzun ve meşakkatli deniz yolculuğumuzdan sonra gözümüze olduğundan da güzel göründü. Yaşadığımız bunca sefalet göz önüne alındığında, böylesine hoş bir yere gelmenin sevincimize ne kadar sevinç kattığını anlamak için bir insanın yaşayabileceği en büyük neşe ve mutluluğu düşünmek yeter. En kusursuz Rum şarapları bile şu anda içtiğimiz kuyu suyundan (birçok günden beri kuyu suyuna bile hasrettik) daha lezzetli değildir.

Akşama kadar bu *bostanda* kaldık ve güzel kokulu yeşil ve sarı portakal ağaçlarının gölgelerine yayılmış İskenderiye halıları üstünde gümrük eminiyle birlikte yemek yedik. Ortaya deriden yuvarlak bir örtü yayıldı, gümrük emininin evinden karpuz, Marsilya peyniri ve taze ekmek getirildi. Bütün bunlar büyük bir şölen havası yarattı. Çektiğimiz susuzluk nedeniyle içtiğimiz su bize çok lezzetli geldi.

Modon kentine gelince, bu kentin güneyi ve doğusu denizle çevrili ve burada yirmi kadirgayı alabilecek büyüklükte bir dalgakıran var; ne var

ki, dalgakıranın dışında da kıyı çok güvenli: Öyle ki, geçen yıl bütün Türk donanması buraya çekilmiş.

Bu toprak parçasının ucunda, kendisini karaya bağlayan yer dışında her yanı denizle çevrili bir kule var; her gece –birçok Hristiyan toprağında olduğu gibi– her saat başı güvenliğin yerinde olduğu haykırılarak nöbet tutuluyor. Modon surları toprakla çok iyi donatılmış; sabit aralıklarla, tıpkı İstanbul’da olduğu gibi –kare biçimli kuleler var. Kentin dışında görülen eski surlara bakınca eskiden daha büyük olduğu kolayca anlaşılabiliyor. Kare biçimli bir alana yerleşmiş kentin anakaraya doğru bir de hisarı var. Kent bu sayede kara yönünden çok güçlü biçimde korunuyor.

Dalgakırana bakan kapının üstünde, Venedik Cumhuriyeti’nin arması var. Bu arma, Hristiyanların yenilgisine ve Türklerin zaferine tanıklık ediyor. Kentin dışında, Venediklilerin yaptığı güzel bir taş köprü hâlâ ayakta, ne var ki, köprüünün altındaki su bu mevsimde kuruyormuş.²⁵ Köprüünün yakınında, Venedik aslanıyla bezenmiş çok güzel bir kuyu var. Kentten eşeklerle gelerek buradan su dolduruyorlar ve bu suları kaledekilere satıyorlar; bu durum Modon’da su kıtlığı çekildiğini gösteriyor. Daha önce de söylediğim gibi, Hristiyanların kasabası Modon’un dışında; kentin içinde yalnızca Türkler ve Museviler kalıyor.

Modon’u üç ağa yönetiyor; bunlardan biri kalenin ağası, diğeri yeniçerilerin ağası, üçüncüsüye azapların ağası. Her üçü de bütün gün kentin kapısında oturuyorlar ve herkese adalet dağıtıyorlar.

7 Ağustos. Türk donanmasından bir kalyata Modon’a geldi ve donanmanın üç gün önce, padişahın emriyle –eğer fırsat doğarsa– İspanyol donanmasıyla karşılaşmak ya da –daha önce de birçok defa yaptıkları gibi– bütün yöreleri talan ederek ve yağmalayarak İspanya Kralıyla savaşmak üzere Fughère [?] limanından ayrılıp Abruzzi’ye doğru yelken açtığı haberini getirdi.

9 Ağustos. İstanbul’dan bir kadirga geldi. Tanrı bizi onların ellerine düşmekten korusun!

10 Ağustos. Mehmed Paşa’nın bir kaptan kadirgası Modon’a girdi; denizde yakalandığı bir fırtınada büyük yelkenini ve direğini kaybetmiş, bir mavnayla birlikte donanmadan ayrılmıştı; çok kötü durumdaydı ve böylesi bir fırtınadan sonra donanmanın nerede olduğunu kestiremediği

için onarımlarını yaptırmak ve donanmadan haberler almak için Modon'a sığınmıştı.

Donanmayla ilgili çeşitli söylentiler vardı. Kimisi Calabria'ya demirlediğini, kimisiye rüzgârdan büyük zarar gören gemilerinin oraya buraya dağıldığını söylüyordu.

14 Ağustos. Korsan Memi'nin kaptan kadirgası, üç başka kadirgası ve üç kalyatasıyla birlikte Berberistan'dan gelerek Modon'a ulaştı; hemen sonra, bütün donanmanın Preveze'de olduğunu ve yedi gün içinde Paşaya ulaşamazsa Paşanın Hristiyan topraklarına ulaşmış olacağını bir kalyatadan öğrendi. Bunun üzerine 19 Ağustos gecesi yola çıktı; ama bir gece önce Modon'un karşısındaki Burak Reis adasında kalafatlandı.

Modon'a 8 mil uzaklıkta, oldukça yüksek bir tepenin üzerinde İnebahtı kalesi var; kalenin bir de güzel limanı bulunuyor. Ayrıca, donanmasına kolaylık sağlaması için padişah buraya bir kent kurdurmuş ve tıpkı Modon gibi surlarla çevirtmiş; bunların yapılmasındaki amaç, buradan İtalya'ya çok daha kolay sefer açmakmış.

Elverişli bir rüzgâr beklemek için Modon'da kaldığımız süre içinde, Kuzey Afrika beylerinden Aşlit Murad'ı ziyaret ettik; bu bey padişahın elçisi olarak üç kez Fransa'ya gönderilmişti.²⁶ Kralla birlikte Bayonne gezisine çıktığı için Fransa Krallığı'nı çok iyi biliyor ve bu krallığa övgüler düzüyordu. Ayrıca, Fransa'nın yaptığı savaşlardan söz ederken suçu Papa'ya atıyor; vicdan özgürlüğüne bayıldığını, Kralınsa en sadık ve kendini en çok seven uyruklarını bile ortadan kaldırmaya çalıştığını söylüyor. "Ama," diyor, "belki de Kral, hanedan soyundan gelen Conde Prensini dini bahane ederek tahtını elinden almasından çekiniyor; bu durumda yapılacak tek şey armağanlar ve güzel sözlerle onu görkemli bir şölene davet etmek, prens hiçbir şeyden kuşkulanmadan krallık sarayına gelince de, onu tek başına bir odaya sokarak boğdurtmak. Baş ölünce," diyor, "alttaki azalar artık kıpırdayamaz." Padişahın krala verdiği öğüt işte böyleydi. Bununla birlikte, daha sonraki gelişmeler, bu katil ve manyak dala-vereci Hristiyan'ın yalnızca bu canice öğütle yetinmediğini de açıkça gösteriyor: Sofu bir Hristiyan kral için kabul edilmesi daha zor çok daha korkunç ve acımasız başka önerilerde de bulunmuş. Baba katili bir baba-

dan doğma bu Türk bütün kardeşlerini öldürmesi için beslenmiş ve yetiştirilmiş.

Aşlit Murat, Fransız Protestanlarını, Cennetin azizleri anısına ve onuruna yapılmış kiliseleri yakıp yıkmakla suçluyor. Giysileriyle ve ciddi girişimleriyle kişisel olarak adaleti temsil eder gibi görünen bu kişilerin sahip olduğu sanayinin yol açtığı davaların uzayıp gitmesini şiddetle kınıyordu. Öte yandan, Fransız soylularına düzdüğü ufak tefek övgüler, bize bir salıkım üzüm ikram etme nezaketinin ötesinde bir anlam taşıyor.

Sonunda, burada uzun süre kalmaktan yorgun düşerek ve bu acımasız karayelin inatla sürmeye devam ettiğini görerek, açık denizde başka rüzgârlarla karşılaşma umuduyla, demirleme ücretini ödedikten sonra 20 Ağustosta yelkenleri açtık, büyük çabalar harcayarak ve 23 Ağustosa kadar fırtınalara katlanarak ilerledik; 23 Ağustosta, eskilerin Prote adını verdikleri Modon'a 20 mil uzaklıktaki ıssız Prodano adasına ulaştık.

Ertesi sabah oldukça elverişli bir rüzgârla demir aldıksa da birdenbire hava bozdu, batıdan korkunç hava çevrintileri ve kara bulutlar patlak verdi. Bu yüzden Zante'ye [Zakynthos] demir atabilmek için dört gün ve dört gece yol aldık. Bu yolculuk sırasında katlanılması en güç şey, zaman zaman Zante'yi çok yakınımda görmek, sonra oraya demir atamayarak yeniden açık denize dönmek zorunda kalmaktı; bu gidip gelmeler 29 Ağustosa kadar sürdü; pupadan esen, kürek yardımıyla gerektirecek kadar hafif bir rüzgârla, Prodano'ya 80 mil uzaklıktaki Venedik adası Zante'nin kumsalına demir attık.²⁷ Hemen, yola çıkmak için seren yelkenlerini açmış olan bir gemi aracılığıyla Venedik'e bir yazı gönderdim.

Senyör Leonardo Emo²⁸ adlı *provveditore*,^a İstanbul Balyosundan ve Sayın Büyükelçiden aldığımız mektupları okudu ve bize dilediğimiz gibi davranma özgürlüğü tanıdı. Hemen kasabaya indik, *provveditore*'yi oldukça verimli, ama tırmanılması güç bir tepenin doruğunda bulunan kalesinde ziyaret ettik. Kale, gerek konumu, gerekse büyük burçları ve çok iyi toprak yerleştirilmiş geniş surlarıyla çok güçlüydü. O kadar büyüktü ki içinde ko-

a Eski Venedik Cumhuriyeti'nde bir donanmayı, bir kaleyi, bir ili yönetmekle yükümlü kamu görevlisi -ç.n.

ca bir köy vardı. Türkler adaya indiklerinde, adalılar bütün eşyalarını kaleye taşıyorlardı. Eşsiz sarmıçları vardı. Kalenin muhafız kuvveti bu sırada yüz askerden oluşuyordu.

Provveditore bizi çok nazikçe kabul etti, eşsiz şaraplar ve taze üzüm eşliğinde (ama ekmek yoktu, çünkü o sırada kıtlık vardı) bir yemek ikram etti. Fransa ile ilgili düşüncelerini anlattı, barışın yapılmış olduğunu doğruladı ve bu havadis bizi çok sevindirdi.²⁹

Provveditore'nin yanından izin alarak ayrılınca, dağın eteğinde, oldukça uzun, ama dar ve Türkler tarafından talan edilmiş kumsalın kıyısındaki kasabaya döndük; buradaki evlerin çoğunun çatısı yok ve duvarları delik deşik. Ne var ki, şimdi yavaş yavaş buraya kereste ve yapı için gerekli her şey getirilmeye başlanmış. Zante'de yaşayanlar sarayları sevmiyorlar ve hepsi –hatta en varlıklılar bile– küçük harap kulübelerde oturuyorlar, bütün birikimlerini nakit para halinde tutuyorlar; bu tutumlarının amacı, daha önce de olduğu gibi adaya Türkler gelecek olursa, bütün mal varlıklarıyla birlikte kaçabilmek.³⁰

Zaklisa, ya da eski Zante'nin çevresi 60 mil. Zeytinyağı, şarap, kuru üzüm çok bol. Tuzlalar da var.³¹ Burada pamuk da yetişiyor; meyankökü o kadar bol üretiliyor ki, hiç para etmiyor ve dileyen dilediği kadar meyankökü alabiliyor. Ama buğday kıtlığı çekiliyor; bunun nedeni toprağın verimsizliği değil, halkın açgözlülüğü: Kuru üzümünden elde ettikleri büyük gelir nedeniyle, tarlalarına buğday ekmektense ekmek sıkıntısı çekmeyi yeğliyorlar.

Zante'deki ovalardan ne daha güzelini ne de daha hoşunu gördüm; bunlar bütün ovalardan daha gölgeli, daha yeşil ve verimli dağlarla çevrili. Altmış kadar köyü var ve Venedik Cumhuriyeti buradan her yıl 20.000 duka gelir elde ediyor. Burada çok güzel Rumca konuşuluyor, ama hemen herkes Venedik lehçesini de biliyor.

Zante'nin karşısında, Mora'da İnebahtı körfezi burnundaki Castel Tornese görülüyor; gece vakti bir kıydan öbür kıyıya geçen barçaların güvenliği için, tıpkı Zante'de olduğu gibi, 18 mil uzaklıktaki bu hisarda da ateşler yakılıyor.

Zante'de yapılan ekmeğin tamamını *provveditore*'nin şövalyesi dağıtıyor ve ekmek hem pahalı hem de kara. Köylerde arpa ekmeği yenmiyor.

Türk donanmasının Avlonya'da olduğu haberi Zante'ye geldi; ne var ki, donanma İtalya'ya geçmek isterken yakalandığı fırtına yüzünden çok hırpalanmıştı. Sekiz kadirge kaybolmuştu, on iki kadirganın da, onarılmak ve silahlarını tamamlamak üzere, Modon'a doğru geldiğini gördük.

Zante'ye vardığımız gün, Kudüs'e giden bir gemi yola çıktı; patrik, yanında bulunan birçok Fransız keşişle birlikte bu gemideydi.

7 Eylül. Pupadan esen hafif bir rüzgârla birlikte demir aldık, iki yıl önce Birlik donanmasının Türk donanmasını yok ettiği yeri büyük bir sevinç ve hayranlıkla seyrettik.³² Hristiyanların İnebahtı körfezindeki Türklerle saldırmak için yola çıktıkları Curzola adasını geçtik. Ne var ki, Kefalonya boğazının ortasında rüzgâr değişti, batıdan ve kuzeybatıdan esmeye başladı, dolayısıyla da üç gün boyunca bu boğazda yol almak zorunda kaldık.

10 Eylül. Kefalonya hisarını görebilecek kadar yol aldık; bu hisar kıyının uzağındaki bir tepeliğin üzerine kurulmuştu ve Zante hisarından daha küçüktü. Adanın çevresi 80 mildi; yaşamak için gerekli her şeyin bol bol bulunmasına karşın, nüfusu azdı; bunun nedeni, limanının elverişsiz olması (yalnızca batı rüzgârı estiğinde limandan çıkılabiliyordu) ve Batı Avrupa'dan ve Levant'tan gelen gemilerin Kefalonya'da durmayarak Zante'de demir atmalarıydı.³³

Kefalonya adasının yanında, daha küçük Antikefalonya adası var. Kefalonya'nın ardındaki anakaraya bakarken, çok sarp üç sivri kaya içeren, ıssız bir adacık gördük; günümüzde Rumlar buraya Atoco, İtalyanlarsa Val compare³⁴ adını veriyorlar; aslında burası Odysseus'un İthaki'si. Bu adayı görünce, böylesine ürkütücü ve çorak bir toprakta böylesine ünlü bir manzumeyi hak eden bir insanın doğmasına çok şaşırdım. Aynı kıyı kesiminde, tahta bir köprüyle anakaraya bağlanmış Lefke adasını (eski Leuka) gördük.³⁵

Bin bir güçlkle Kefalonya'nın son burnu olan, Zante'ye 30 mil uzaklıktaki Sydero'yu dönünce, bu iki ada arasındaki kanaldan çıktık; kanaldaki akıntı o kadar şiddetliydi ki, bizi geri geriye neredeyse Zante'ye kadar sürükledi.

12 Eylül. Güneş batınca elverişli bir rüzgâr çıktı; öyle ki, birkaç saat içinde Türk donanmasının sıklıkla demirlediği Preveze ya da Arta körfezini aşarak Korfu adasının çok yakınındaki Pakso adasına ulaştık; İnebahtı

körfezinde başlayan Aitolia ya da Karlı Eli bu körfezde sona erer. Ne var ki, ertesi sabah rüzgâr ters dönünce yola devam edemeyerek Parga'da demirledik; burası, bütün Epir bölgesinde Venedik senyörlerinin elinde kalan tek köy. Kefalonya'ya 80 mil uzaklıkta ve geçen yıl Türkler burasını yakıp yıkmışlar. Ne var ki, Türkiye'nin her yanından gelerek buraya sığınan zavallı esirler için Venedikliler burasını onarmak üzereydiler. Bu köyden Korfu'ya sığır ve başka hayvanların etleri getiriliyor. Kaptan, Türk donanmasının aramızdan gelmekte olduğunu söyledi ve İspanyollara özgü ateşten ve yiğitlikten yoksun olduğunu da tavırlarıyla ortaya koydu. Bununla birlikte, her ne kadar birkaç Türk kadırgasının İghumenitsa'da bulunduğu güvenilir kaynaklardan öğrenilmiş olsa da bu habere inanmadım.

Daha sonraki sabah (14 Eylül), geminin güvenliği açısından kıyıya bağlanan palamarların gece Arnavutlarca kesildiğini gördük. Arnavutlar, bunu, geminin yakınlardaki kayalıklarda parçalanacağı ve daha sonra da gelip bizi soyabilecekleri umuduyla yapmışlardı. Aslında, dünyada Khimaralılarından daha hırsız hiç kimse yoktur, çünkü ellerine geçen Türkleri Hristiyanlara, Hristiyanları Türklere satarlar. Ama Tanrı acıdı da bizi kurtardı. Çok sert bir keşişleme çıktı, bütün gece boyunca bizi koruyan tek şey olan demiri aldık ve kısa süre sonra Korfu'nun 8 mil uzağındaydık.

Ne var ki, bir zaman sonra havayı kapkara eden bir fırtına patlak verdi; fırtına o kadar şiddetliydi ki pupadan pruvayı zar zor görüyorduk; üstelik yağmur da o kadar şiddetliydi ki, geminin yönetimi tamamen elden kaçtı. Bütün yelkenler indirildi, kıyıya bağlanan palamarlar çözüldü ve gemi dalgaların insafına terk edildi. Sonra, yarım saatten kısa sürede yağmur kesildi, ama rüzgâr batıya döndü: Sonuçta, istemememize karşın Hagios Nikolaos adalarına kadar geriledik ve Ciutta'da demir attık. Burası yola çıktığımız Parga'ya 15 mil uzaklıkta harap bir kasabaydı.

Denizciler Tanrı'ya ve kaderlerine lanet yağdırıyorlardı. Ne var ki, her şeye kadir Tanrı'nın arzusu ve lütfuyla buraya kadar gelmiştik ve gene arzuladığımız limana en uygun zamanda ulaşacaktık.

Akşam yağmur yeniden başladı ve şafak vaktine kadar sürdü. Güneş doğup da ışınları yayılınca herkes sırlıklam giysilerini kuruttu. Öğleden sonra keşişleme çıktı. Yağmurdan manevra yapamaz hale gelen gemiye saf-

ra alındı. Odun kesmeye giden tayfalar geri çağrıldı, yelken açıldı; uzun ve dar, pek dağlık olmayan Korfu adasının ilk burnu olan Capo Bianco'yu³⁶ bir solukta geçtik.

Arnavutluk yakasında, bütün kadirgaların rahatça barınabilecekleri, ama bir tek köyü bile bulunmayan İghumenitsa körfezini, sonra Türk köyü Bastia'yı geçtik. Erken saatte Korfu'ya vardık; Korfu'yu görünce, buraya gelirken atlattığımız bütün tehlikeleri ve çektiğimiz sıkıntıları unuttuk. Çünkü yalnız Venedik Cumhuriyeti topraklarında değil, belki de bütün dünyada Korfu'dakine benzeyen bir kaleye rastlanamaz; Korfu kalesi büyük Adriya körfezini korur ve Venedikliler haklı olarak bu denizin efendileri ve egemenleri olduklarını söylerler. Her ne kadar liman doğu ve güney rüzgârlarına açıksa da, karaya palamar atma olanağı sunması nedeniyle en azından kadirgalar burada çok güvende olurlar.³⁷

Aynı gün (15 Eylül) Türk donanması Korfu'ya 30 mil uzaklıktaki Marlera'ya (*Phalacrum promontorium*) geldi.³⁸ Öte yandan, padişahın verdiği mektuplara pek güvenmeyen denizcilerimiz, Türk donanması geçip gitmeden Korfu'dan ayrılmamaya karar verdiler.

Delayısıyla adaya indik. Kasabadaki bir handa kaldık; her ne kadar geçen yıl³⁹ Türklerin saldırısına uğrayan bütün kasabayla birlikte bu han da henüz onarımdan geçmemiş olsa da, gene de bize çok muhteşem göründü. Çünkü burada Hristiyan usulü masalar ve yataklar bulduk; bu durum bizim açımızdan çok olağandışıydı: Çünkü, uzun süredir Türkler gibi uyuma ve yeme alışkanlıkları edinmiştik.

Sayın *Provveditore* Francesco Gritti⁴⁰ bizi nazik biçimde karşıladı. Kalmamız için sarayını açtı ve bizim için elinden gelen her şeyi yaptı; Doğ'u da gördüklerimizle ilgili ayrıntılı sorular yönelttikten ve anlattıklarımızdan tatmin olduktan sonra, felsefi ve gerçekten de yiğitçe seyahatimizden ötürü bizi candan kutladı. Böylesi bir adamın tanıklığı bile, az rastlanan girişimlerimizi ve övgüye değer yorgunluklarımızı alaya alan ahmakların yersiz gevezeliklerini dengelemeye yetti de arttı bile. Bu ahmakların haberdar olmadıkları bir şey var: Yüce amaçlı insanlar, hayvansal açgözlülüklerin ve duyguların tatmini için ardıçkuşlarının ve kekliklerin damakta bıraktığı tatlardan çok, kurtların kemirdiği peksimetleri ve pis suları yeğlerler.

Korfu adasının çevresi yaklaşık 120 mil; gemiler için güvende olunacak birçok körfezi var. Ada zeytin ve portakal ağaçlarıyla dolu; ne var ki, görebildiğim kadarıyla, halk tembel olduğu için topraklar iyi ekilip biçilmiyor. Korfu kenti üçgen biçimli bir tepenin eteklerinde ve doğal olarak da iki yanı deniz kıyısına kadar uzanıyor; üçüncü yanı, Venediklilerin yaptırdığı bir çift hendek, duvarlar ve olağanüstü hisarlarla adanın geri kalan bölümünden ayrılıyor. Bütün diğer komutanlardan daha üstün rütbeli olan *provveditore* ya da ada balyosu burada oturuyor, her şeyi düzenliyor ve yönetiyor. Venedik askerleri, piyadeler ve süvariler –başka bir deyişle on sekiz bölük– de burada. Tüccarlar ve bütün halk duvarlarla çevrili olmayan kasabalarda yaşıyor; kasabalar oldukça büyük, ama Türkler bunları harabeye döndürmüş: Türkler İnebahtı bozgununa uğradıkları yıl, beş yüz süvariyle adaya çıkma ve böylesine büyük bir kalenin burnunun dibindeki bu kasabaları yağmalama ve ateşe verme cesaretini göstermişler. Ne var ki, bu olayda adayı savunanların ayıbı da yadsınamaz.

Kentte, gerektiğinde kullanılmak üzere harika sarnıçlar ve uzun bir kuşatmaya dayanabilmek için gerekli her tür yiyecek var. Yaklaşık olarak yedi yüz parça top bulunuyor ve bunlardan bazılarının menzili Arnavutluk'a kadar ulaşabiliyor. Bu bilgiler inandırıcı, çünkü Sultan Süleyman bile, büyük bir orduyla saldırmasına karşın adayı ele geçirememiş; günümüzde de ele geçirilmesi olanaksız.

Dibinde Korfu kentinin kurulduğu dağın ya da kayanın tepesi, tıpkı iki boynuz gibi, iki doruğa ayrılıyor; doruklardan biri diğerinden biraz daha alçak. Bu iki boynuzun üstünde, hiçbir yandan ulaşma olanağı vermeyen iki hisar bulunuyor. Buralara ulaşmak olanaksız, çünkü bir defa kayanın kendisi çok sarp ve belli bir noktaya kadar tırmanma olanağı veren kimi noktaları Venediklilerin gösterdikleri özen sayesinde duvarlarla kapatılmış ya da top rakla örtülmüş veya tıraşlanmış, böylece ortaya çok hoş bir görüntü de çıkmış. Bu hisarların her birinde ayrı bir komutan görev yapıyor. Ne var ki, gecikmeleri önlemek için, en yüksekte bulunan hisarın (kente doğru bakan hisar) komutanının Venedik Senatosunun belirlediği zaman dolmadan aşağıya inmesi yasak ve bu suçun cezası ölüm. Bu hisarın komutanı, çoğunlukla aralıksız yedi yıla yakın bir süre orada kalıyor. Hisarların karşısında, zeytin

ağaçlarıyla dolu Vido⁴¹ adı verilen bir adacık yer alıyor; bu zeytinler sayesinde ada bir soyluya ceza olsun diye değil onur olsun diye veriliyor.

19 Eylül. En yüksekteki hisar bir pare top atarak ve bir bayrak çekerek Türk donanmasının görüldüğünü bütün adaya duyurdu. Bunun üzerine bütün askerler ve limandaki kadirgalar belli bir düzen içinde yerlerini aldılar. Ne var ki, Türk donanması o gün Korfu'ya 9 mil uzaklıktaki Botranto'ya ([Butrinti] eski Butrotum)⁴² geçti.

Ertesi gün, Kaptan Paşa'nın çok sevdiği nedimlerinden Venedikli mühtedi Hasan Ağa ve Donanma emini, köşklü üç büyük kadirga ve köşksüz iki başka kadirgayla Korfu'ya geldi ve uzaktan salvo atışı yaptı.

Stenta adıyla anılan Marco Quirini komutasındaki on iki Venedik kadirgası toplarıyla yanıt verdiler. Verilen yanıtta, Venedik kadirgalarının toplarının daha iyi olduğu ve topçularının da Türklerinkinden daha deneyimli oldukları anlaşıldı. Türk kaptanlar adı geçen Stenta'nın kadirgasına bindiler ve o gün akşam yemeğini Stenta'nın kadirgasında yediler. Birçok başka Türk de karaya çıktı. Silahsız oldukları için, İstanbul'da ya da başka bir Türk kentinde olduğundan daha fazla gözü peklik sergilemelerine gerek kalmadan, her yere güvenlik içinde gittiler. İçlerinden biri, bir askerin uzun çoraplarını ve yırtmaçlı poturunu görünce gülmeye başladı ve bu yırtmaçlı poturlarıyla bir Türkü öldürmeye yetecek cesareti olup olmadığını sordu. Asker evet yanıtını verdi, onu uzak bir yere götürdü ve burada amansız bir dövüş sonunda bu aptal ve sarhoş Türkü öldürdü. İstanbul'dakilerin her gün zavallı gavurlarla alay edişlerinin aynını burada yapmış olsaydık, elbette seyahatimiz daha güvenli ve daha az eziyetli olacaktı. Olayı öğrenen *provveditore* zavallı Hıristiyan'ı yakalatmak istediye de Türkler Hıristiyan için ricada bulundular ve bağışlanmasını sağladılar.

Bu Türkler lal renkli kumaşlar –üstelik de bol miktarda– satın alıyorlardı; ne var ki, askerler yolda çoğunu soyuyorlardı; sonunda askerleri *provveditore*'ye şikâyet ettiler; *provveditore* de bu hırsızlara karşı çok sert bir ferman yayınladı ve hırsızlardan ikisini yakalattı, Türkler de bu durumdan ötürü duydukları büyük memnuniyeti dile getirdiler.

22 Eylül, Türk donanması Botranto'dan (eski Pelodes portus olduğu sanılır) ayrıldı ve demirlemek için Basta'ya [Kryoneri] geldi; ama, çok dü-

zensiz biçimde ve Arnavutluk kıyısına çok yakın seyrediyorlardı. Bu sayede gemileri sayabildiler. Kılıç Ali Paşa'ya esir düşmüş Fransız bir Malta şövalyesinin söylediğine göre yaklaşık iki yüz otuz kadirge vardı ve bu yıl başka bir girişimde bulunmayarak İstanbul'a dönmekteydiler. Yalnız, Gelibolu yakınlarında Castro adlı bir köyü yakmışlar ve birkaç kişiyi esir almışlardı. Daha da kötü başka bir haber daha geldi: Kılıç Ali Paşa, esir aldığı iki Fransız şövalyesini, bu şövalyeleri kendisinden ısrarla isteyen [Fransa] Kralına iade etmemek için, ağır bir cezaya çarptırmıştı: Şövalyelerden birinin adı Semur, diğerininki Bertcourt idi.⁴³ Bu olay Majestelerinin Türklerden ne kadar büyük saygı gördüğünün kanıtıdır!⁴⁴

Türk kadirgaları Korfu'ya yakın limanlara gitmiş olsalar da, içlerinden biri her gün su almak için Korfu'ya geliyordu. Türk kadirgası Venedik kadirgalarıyla karşılaştırıldığında daha çok mavnaya benziyor, çünkü pupaları çok daha yüksek ve mahmuzları daha dik; ama, Venediklilerininki kadar güzel boyanmış ve yaldızlanmışlardı. Ne var ki, Venedik kadirgaları daha iyi silahlandırılıyor ve daha çok top taşıyor.

Bu süre içinde birçok Hristiyan, Türklerin yanına kaçarak Katolik inancını bıraktı; ne var ki, Kaptan Paşa acele acele donanmaya koşanlardan on sekizini –ya bazı ihanetlerden çekindiği ya da böylesine alçak tabansızlara değer vermediğini göstermek için– zincirleterek balyosa gönderdi. Balyos onların hepsini bir kadirganın oturağına bağlatarak, böylesine iğrenç ve adi bir niyetten vazgeçmelerini sağlamayı amaçladı.

Korfu adasında, Cardaseth adını verdikleri bir çeşme var. Korfu'da iyi kuyular bulunmadığı için bu çeşmenin suyunu satıyorlar. Adanın bu tek çeşmesinin eşsiz güzellikte bir suyu var.

25 Eylül. Başka bir Fransız gemisiyle yaprağın bile kıpırdamadığı bir havada Korfu'dan ayrıldık. Aynı gün yalnızca Korfu ile Arnavutluk kıyısı arasındaki kanalın ağzında bulunan Porto-Botranto'ya [Butrinti Limanı] kadar ilerleyebildik; Türk donanması 19-22 Eylül arasında burada demirlemiş, sonra gitmişti. Ama, daha Porto-Botranto'ya gelmeden, Arnavutluk kıyısında, Korfu'ya 7 mil uzaklıkta küçük bir kule gördük. Kule, Sultan Süleyman dönemindeki kuşatma sırasında Korfu kalesinden atılan ve günümüzdeki kulenin bulunduğu yere kadar ulaşan bir top güllesinin anısına yaptı-

rlmıştı. Porto-Botranto'nun küçük köyünün yakınında çok güzel balık yatakları var. Korfu'da et bulunmadığı için buradan şaşılacak kadar büyük miktarda lezzetli balık avlanarak adaya götürülüyor.

26 Eylül. Oldukça elverişli bir doğu rüzgârıyla yola çıktık. Çanak-kale Boğazı'ndan biraz daha dar bir kanaldan geçtik; kanalın ortasında, gece yol alanlar için tehlike yaratan bir gizli kayalık var. Kassiope'ye (Portus Cassiope)⁴⁵ vardık; burası, söylendiğine göre, yılanların harabeye çevirdiği küçük bir köy. Köyde dualar ederek ve üç pare top atışıyla selamladığımız bir Madonna var. Sonra, Epir kıyısında, çok sarp bir dağın tepesinde, Sopoto adı verilen bir hisar gördük; savaş boyunca Türkler burayı işgal etmişler ve barışın yapılmasından sonra Venediklilere geri vermeye söz vermişler.⁴⁶

Korfu adasının son burnu olan, adanın tam ortasında ve kente 30 mil uzaklıktaki Sydero burnunu dolaştık. Burnun üst yanında Fanos [Othoni, Othonoi], Marlera, Samothrace [?] adaları var ve bunların hepsi de ıssız. Neyse ki, Khimara dağları eteklerindeki Khimara⁴⁷ yakınlarında rüzgâr ke-sildi; denizde olmamıza karşın, böylesine durgun bir suyu hayatım boyunca bir bataklıkta bile görmemiştim. Deniz o kadar kıpırtısızdı ki, gemimiz sanki suyun değil yağın içinde yüzüyormuş gibiydi. 27 ve 28 Eylül günlerinde, ilerlemekten çok geriye giderek, bu sütliman yerde akıl almaz sıcaklıkta kalakaldık. 29 Eylül gecesi *poyraz* çıktı, Epir dağlarından inen yolu aştık; burası, belki de, eskilerin Makedonya ya da bütün Epir'i içine alan Ematheia'da olduğunu söyledikleri Via Egnatia idi.⁴⁸

Tanyeri ağarırken, bizi 80 mil geriye, Marlera'ya sürükleyen çok şiddetli bir karayel çıktığında Glotta ya da Dil burnunun üst yanına ulaşmıştık bile.

Bu kaza bütün seyahat boyunca başımıza gelen en ilginç kazalardan biriydi. Sütliman bir havada geçirilen onca zamandan sonra aniden çıkıveren böylesine ürkütücü bir rüzgârın bizde yarattığı kederi, bütün bedenimi kaplayan umutsuzluğu ve son derece şiddetli acıyı içimde duymadan anımsayamıyorum.

Şimdi, hemen ertesi sabaha geçiyorum: Önceki günün tam tersine, Tanrının büyük lütfü sayesinde, bizim için en elverişli, en iyi koşulların bulunduğu sabah şafak sökerken, çok güçlü bir doğu rüzgârı altında demir al-

dık. Birkaç saat içinde Dil burnunu ve buradan da eskiden Aulon adı verilen Avlonya körfezinin ağzındaki Sarseno [Suseno, Suzan] adasını dolandık. Sonra, şansımız yaver gitmeye devam ettiğinden açık denize çıktık; o kadar ki hiçbir yanda karayı göremez olduk. Hiçbir yükseltisi olmayan Pughia/Pulya ise zar zor seçilebiliyordu.

Rüzgâr işimizi o kadar kolaylaştırdı ki, 2 Ekimde Ragusa dağlarını gördük. Akşam keşişleme çok şiddetlendi, öyle ki, saatte 14 ya da 15 mil yol alarak ertesi gün Poreč'de olacağımızı düşündük. Ama gece yarısı bu ürkütücü rüzgâr birdenbire kuzeye döndü; yıl boyunca görülen en acımasız karayel esmeye başladı ve büyük bir umutsuzluğa kapılarak pupamızı eskiden pruvamızın bulunduğu yöne çevirmemize yol açtı. Buna karşılık, dalgalar birdenbire ilk yönünü değiştirmeyi bu kadar kısa süre içinde başaramadığı için güneyden pruvaya öylesine büyük bir şiddetle çarpıyordu ki, çıkan gürültüler geminin gizli bir kayalığa çarptığı izlenimini veriyordu.

Çılgın dalgalar yüzünden sallanan geminin kimi zaman pruvası, kimi zaman pupası havaya kalkıyordu. O kadar ki, bu sırada suyla geminin karinası arasından bir kalyata geçebilirdi. Gece karanlıktı; bir sağa bir sola koşan *nocher*⁴⁹ durmadan düşüyordu. Durum böyle olunca kamaramıza çekildik; amacımız böylesine kuşkululu bir gelecek korkusu içinde uykuya çekilmek değil, gemide yerine getirilen hizmetlere engel olmamak ve birbirimizi yüreklendirerek bizi böylesi bir tehlikeden kurtarması için Yüce Yaratana alışılmış merhametini bize de göstermesi için dua etmektir. Sığındığımız kamara çok yüksekte olmasına karşın, kaban dalgalar pencerelerden içeri giriyor, bize çok ürkütücü bir köpük banyosu yaptırıyordu. Artık Venüs'ün böyle köpüklerden doğmuş olduğuna rahatça inanabilirdim. Gece nin karanlığı, denizcilerin kaban dalgaların seslerine karışan çığlıkları, en ufak şeylerin bile düşerken kopardıkları gürültü, tehlikeyi aslında olduğundan daha büyük hissetmemize yol açıyordu.

Sonunda, şafak sökünce gecenin kalın gölgeleriyle birlikte bu büyük korku da yok olup gitti ve ardında yolumuzda gerilediğimizi öğrenmekten doğan bir kederden başka bir şey de bırakmadı. 3 Ekim günü boyunca karayel hiç kesilmedi; dolayısıyla, daha yakın bir liman bulamadığımız için 120 mil geriye gittik, Corcyra nigra [Kara Korkyra] adı verilen Curzula ada-

sının arkasında demir attık. Ne var ki, hastalık kapma kuşkusundan adadan içecek hiçbir şey –su bile– alamadık; dolayısıyla, dört aydır fiçılarda saklanmakta olan İstanbul suyundan içtik.

Demir attığımız liman çok güvenliydi; dahası, *nocher* karayelin bu mevsimde çok sürmediğine inanıyordu; bu nedenle, rüzgârın lehimize dönmesi durumunda daha hazır halde olmak için bir tek demir attık. Ne var ki, orada bulunduğumuzun üçüncü günü –başka bir deyişle 6 Ekimde– akşam doğru beklenmedik bir anda kuzeyden öylesine büyük bir kasırga koptu ki, bir benzerini kimse görmemiştir. Demir taradı ve gemi çok yakındaki bir kayaya doğru sürüklendi ve eğer çarpsaydı kuşkusuz paramparça olurdu.

Burnumuzun dibindeki tehlikeyi geç fark eden *nocher* öylesine büyük bir dehşete kapıldı ki, yaptığı yanlış düzeltmesi için ona güvenmek zorunda kaldık. Uğranılan bu korkunç kaza nedeniyle korkuya kapılan tüccarlar, mallarının su içinde kaldığını görünce, dua okurken titreyen dudakları ve sıkıntılı yüzleriyle böylesine zorlu bir ölüm tehlikesi karşısında nasıl dehşete düştüklerini açıkça gösteriyorlardı. Gerek gemi kılavuzu, gerekse bütün forsalar kötü talihe küfürler ve lanetler yağdırırken, bu acımasız ve şiddetli poyrazın etkisiyle kayaya öylesine yaklaştı ki pupadan kolaylıkla karaya atlanabilecek hale geldi; sonra, Tanrı'nın yarattığı bir mucizeyle hiçbir denizcilik öngörüsüne sığmayacak biçimde burada demir atmayı başardık. Camımızı kurtarmak dışında hiçbir şey düşünmediğimiz bir sırada, pruvadan bir demir atıldı ve şansımıza gemi durdu. Gemi biraz daha ilerleseydi bin parçaya bölünecek ve insanlar yüzerek ya da kayıkla (tayfalar bunları önceden hazırlamışlardı bile) karaya ulaşıp canlarını kurtarmak için büyük bir mücadeleye girecekti.

Bu demir sayesinde ölüm tehlikesini atlatınca, cesaretimiz yerine geldi; halatlar aracılığıyla gemiyi daha derin bir yere çektik ve onu hazır duruma getirmek için gece yarısına kadar çalıştık. Sonra, çektiğimiz eziyetlerin mutlu sona ulaşması nedeniyle Tanrı'ya şükrederek şafak sökünceye kadar dinlenmeye çekildik.

Sonra da, gemi patronlarının ve *nocher*'nin yaptığı ihmallerin bizi nasıl böylesi bir tehlikenin içine attığını fark ettik. Limanda bir ayak derinliğindeki suda kaldıkları üç gün boyunca ne patronlar ne de *nocher* demire bakmak için geldi. Gemi rüzgâra bağlı olarak kimi zaman o yana, kimi za-

man bu yana döndüğünden halat demire dolandı ve bu nedenle fırtına demiri kolayca yerinden söktü ve başıboş kalan gemi rüzgâra kapılarak sürüklendi. Bu Marsilyalı tuhaf tayfaların herhangi bir ustalığı değil, sadece Tanrı'nın inayeti bizi bu felaketten kurtardı.

10 Ekim. Şafakta yedekte çekilerek Curzola kanalına sokulduk; Curzola kanalı, bir milden biraz daha geniş ve 10 mil uzunluğunda, çok derin, gemiler için güvenli ve dar bir boğaz. Kent adanın hemen kıyısına kurulmuş ve dışarıdan bakıldığında içeriden bakıldığına oranla daha güzel. Burada barçalar durabiliyor. İki yıldan beri yalnızca Curzolahı kadınlar –ada dışında olan kocaları olmaksızın– kenti Türklere karşı kahramanca savunuyorlarmış. Türklere kentin askerle dolu olduğu ve kolay ele geçirilemeyeceği izlenimini vermek için erkek gibi giyiniyorlarmış; sonunda Türkler geldikleri gibi gitmişler. Şu anda ada bütünüyle çorak; ama Ragusa'ya ait olan Sabioncello yakasında (eski Oncum promontorium), çorak dağların çevresinde çok güzel bir bağ kuşağı görülüyor. Bu durum Esklavonyalıların –doğaya karşı– gereksinimlerini karşılamak uğruna sergiledikleri özeni kanıtıyor.

Öğleden sonra, pupadan esen hafif bir rüzgârın ve akıntının yardımıyla Cumeno burnunu dolaştık ve Neretva ırmağının ağzını geçtik. Lesina [Hvar] adası boyunca ilerledik; az yüksek, ama uzun ve birçok yeri çorak⁹⁰ olan bu adanın daha önce Faros ya da Faria adıyla anıldığını sanıyorum; akşam, terk edilmiş bir adacık olan, ama iyi ve güvenli bir limanı bulunan Torcula ya da Torta'ya ulaştık. Şafağın söküşü yaklaşırken, ay ışığı altında, alacakaranlığın ilk anlarında Lesina kasabasına vardık; kasaba, Venedikli bir soylunun muhafızlığını yaptığı, sağlam ve oldukça büyük bir hisar bulunan bir dağın eteğinde kurulmuş. Bu adanın şarapları, bütün bu kıyıda üretilen en iyi şaraplar arasında sayılıyor.

Buradan ayrılınca, pupadan esen bir gündeğusu rüzgârıyla Lissa, Saint-André ve Melicello adalarını iskele yanında, Braç, Stolta, Drevenice'yi sancak yanında bırakarak geçtik. Öğleden sonra saat üçte Sesto burnundaydık; Venedikli kılavuzumuz geceyi burada geçirme niyetindeydi; ne var ki, havanın elverişli olduğu ve bir daha böylesi bir havayı bulamayacağımız endişesiyle, kılavuzumuz gemi sahibiyle görüştükten sonra bütün gece yol almaya karar verdi. Dolunay vardı, hava açıldı, bulut ve herhangi bir fırtına belirtisi yoktu.

Ne var ki, kılavuzumuz adaların ve anakara yakınındaki gizli kayalıkların arasında güvenli bir seyri sağlayabileceğinden emin olmadığı için, rotamızı açık denize çevirdik. Hava o kadar elverişliydi ki, şafak sökerken az büyük, ama güzel limanlı San Pietro'daydık. Burada, bütün gece doğudan ve kuzeydoğudan esen rüzgâr, kuzeyden esmeye başladı. Bununla birlikte, rüzgârın yardımıyla Sansego adasının üst yanına ulaştık; burada akıntı kuzeybatı yönündeydi, çünkü bütün gece karayel esti. Hem rüzgârla, hem denizle mücadele ederek bütün gün (12 Ekim) yol aldık, ama ilerleyemedik; bunun üzerine biraz geriye dönerek Ossero adası önlerine demir attık.

Ertesi sabah, havanın dışarıda iyi olduğunu bir Venedik kadırgasından öğrenince, arteneleri açarak çorak olmakla birlikte birçok yeri ekilmiş Ossero boyunca ilerledik. Sansego'yu iskele yanında, tamamı aynı ad altında toplanan birçok addan oluşan Nia'yı sancak yanında bıraktık; burasının Esklavonya'nın/Slovenya'nın ilk burnu olduğu söyleniyor.

Buradan tehlikeli Quarnaro'ya [Kvarner] girerek hiçbir kazaya uğramadan burna ulaştık. Sonra, Poreč'e gitmek istedik, ama rüzgâr kuzeye döndü; Silacrio'yu ve burun yakındaki birçok başka adayı geçtikten sonra, denizciler için her limanda yapılmış taş yığınları gördük. Çok yakınında olmamıza (gene de palamarlarımızın ulaşamayacağı kadar uzaktaydık) karşın, Pola/Pula limanına inemediğimiz için, Pula karşısında demir attık.

Pula, kıyı yakınında, biraz yüksek bir tepe üstünde kurulmuş çok eski bir kent. Gemiler ve kadırgalar için çok güvenli bir limanı ve halk arasında Roland sarayı adıyla anılan bir anfitiyatrosu var. Pula kentinin çevresi oldukça güzel, ama havası çok kötü; yaz gelince bütün kentliler evlerini boşaltıyor ve ancak kış gelince geri dönüyorlar. Pula'daki kapılardan birinde ve katedralde Eskiçağ'dan kalma bazı kalıntılar hâlâ görülmekte.⁵¹

Yıldız rüzgârı bütün gece boyunca çılginca esti. Tek bir çapayla duruyorduk ve demirlediğimiz yerde derinlik iki kulaçtan fazlaydı ve bulunduğumuz yer her yönden esecek rüzgârlara açıktı; geminin gerçekleştirdiği yükselmeler nedeniyle halatın kopma tehlikesi vardı ve halatın kopması felaketimiz olurdu. Ama, tayfalar bütün gece gereksinim doğması durumunda hemen trinketa yelkenini açmak için tetikte durdular.

Sabahın erken saatlerinde (14 Ekimdi ve dört ya da beş ay sonra geri dönmek umuduyla Venedik'ten yola çıkışımızın yıldönümüydü) Pula limanına girmek niyetiyle demir almak için bucurgatı çevirmeye başladık. Ne var ki, rüzgâr o kadar şiddetliydi ki gemiyi hemen hemen altüst etti: Büyükle seren bir kulaçtan fazla suyun altına gömülmekteydi; dehşete kapılan ve öleceğimize kesin inanan gemi kılavuzu, canını kurtarmak için Notre-Dame de Lorette'e bir halat fırlatmak istedi. Ve gemi birdenbire doğrulunca, böylesine çılgınca esen bir rüzgârda demir alamayacağımız, daha çok halatın kopacağı anlaşıldı ve dolayısıyla da kendimizi öfkeli dalgaların insafına terk ettik; İstria boğazındaki Fasana ile Brioni kasabası arasındaki, bu kente 3 mil uzaklıktaki Campagne di Pola adı verilen bir limana doğru kaçtık. Rüzgâr kesilince, tayfalar bir kayıkla demiri almaya gittiler ve bir işaret bıraktıkları için demiri kolayca buldular.

Pula çevresindeki topraklar oldukça verimli ve hoş; bu yörede bol miktarda zeytin ağaçları ve başka ağaçlar bulunuyor. Ne var ki, halkın soluk ve solgun benzi havanın ve suların kirli olduğunu gösteriyor: Çeşmeleri bulunmadığı için, kötü yapılmış sarnıçlarda (burada sakladıkları sular çok çabuk bozuluyor) biriktirdikleri yağmur sularını kullanıyorlar.

16 Ekim. Geminin Campagne di Pola'da birkaç gün demirli kalacağını anlayarak ve bir yıldan beri bizi Venedik'te bekleyen sevgili dostları görmek için duyduğumuz aşırı arzuya dayanamayarak, bir [şalupaya] atladık; şalupa iki saat sonra bizi bütün yüklerimizle birlikte buradan 15 mil ilerideki Rovinj'e (eski Aurupium) götürdü; Rovinj, zeytin ağaçlarıyla bezenmiş ve bütün çevresi denizle kuşatılmış, bir tarafından köprüyle karaya bağlanmış bir sırtın üstünde yer alıyor.

Akşam bir posta barçasına atladık; barça, pupadan esen bir rüzgâr sayesinde uçar gibi bizi ertesi sabah Venedik lagünlerine ulaştırdı. Lagünler hendek ya da surlarla kapatılmış olmadığından Venedik Cumhuriyeti'nin kuralları uyarınca sağlık dairesinde durmamız gerekti. Birkaç saat sonra, ziyarete gelen çok değerli akrabalarımızı ve dostlarımızı kabul ettik; onları sağlıklı ve yorucu olsa da mutlu biçimde dönmemizden ötürü sevinç içinde görmek beni sevince ve sonsuz bir mutluluğa boğdu.

Ertesi sabah, Çok Değerli Sayın Büyükelçinin işlerimizin kolaylaştırılmasına yönelik büyük ısrarlarına karşın, gemideki herkesin sağlık durumu konusunda güvence verecek gemi sahibini ya da kâtibini beklemek üzere karantinaya gönderildik.

20 Ekim. Serbestçe gemiden çıkabilmemizi sağlayan izni alarak, dostlarımızın eşliğinde ünlü Venedik'e gittik ve çok değerli Büyükelçi M. Du Ferrier'yi ziyaret ettik; Büyükelçi her zamanki nezaketiyle bizi çok insanca karşıladı. O gece ve daha sonraki günler büyük şöenler ve şenlikler içinde geçti.

Şimdi, gerek karada gerekse denizde beni büyük tehlikelerden koruyan Yüce Tanrı'nın babacan bağışlayıcılığına şükrediyorum, yaşamımın her gününde onun yüce adına şükredeceğim, bana yaptığı bunca iyiliğe nankörlük etmeyeceğim; seçtiği kişilere sürekli ve güvenli bir huzur sağlayan bu yüce limana sığınmaya çalışacağım.

NOTLAR

ÖNSÖZ

- 1 Bkz. Lettres et Ambassade de Messire Philippe Canaye (*Messire Philippe Canaye'nin Mektupları ve Büyükelçiliği*)... ve kısa yaşamöyküsü... Paris, 1635-1636, 3. c. İn-fö.
- 2 Bkz. *La Nouvelle Biographie Universelle* (Yeni Dünya Biyografisi): "Olaylar Derlemesi, İstanbul'da kaldığı günlerin anlatısı. Öncekilerle birlikte yayınlanmış." Hatta, genellikle doğru bilgilere ulaşan Lalanne şöyle diyor: "Orada Olaylar Derlemesi de yer alıyor..." Daha temkinli davranan La France ise Moreri'nin sözlerini yinelemekle ve *Dupuy* 238 içinde bir "İtalyanca çevirinin" varlığını belirtmekle yetiniyor. Berger de Xivrey (Lett. Miss. C. V, s. 404, n. 1) birçok yanlış birkaç satırda toplayarak şöyle diyor: "Kaleme aldığı birçok bilimsel yapıttan yalnızca İstanbul'a Seyahat, Olaylar Derlemesi adı altında ve Büyükelçilik Anıları üç cilt halinde yayımlandı." Aslında, Canaye'dan birçok yapıt kaldığı anlaşılmaktadır.
- 3 Bkz. Chesnaye-Desbois (bu soy ağacının çok yanlış olarak vermiştir). D'Hozier, reg. V, s. 519'da çok az bilgi vermektedir. P. Anselme'de de aynı şey görülür. Ch. Pradel, *Un Marchand de Paris au XVIe Siècle* (16. Yüzyılda Bir Paris Tüccarı); yapıt, *Mémoires de l'Académie des Sciences de Toulouse*'dan (1889 ve 1890) alınma.
- 4 Belki de bu köşede bugün de ayakta olan eski evde.
- 5 Bu büyük olasılıkla Fresne senyörlüğünün armasıdır, çünkü Paris'teki Canaye'ların armalarında mavi zemin üzerinde üç gümüşü ördek vardı. Öte yandan ailenin adının kimi yerde Fresne, kimi yerde Fresnes biçiminde yazıldığı görülmektedir (Latince Fraxineus).
- 6 Charrière, *Négociations de la France dans le Levant* (Fransa'nın Levant'taki Ticareti), c. III, s. 161.
- 7 İtalya'ya ancak büyükelçi atandıktan sonra geri döndü; bu durum M. de Beaumont'a 25 Ocak 1601'de yazdığı mektuptan (Lettres, c. I, s. 110) anlaşılmaktadır: "Otuz yıllık aradan sonra bu iklimde gördüğüm değişiklikten etkilendim..."
- 8 Bu olay, Philippe Canaye'nın, 11 Ekim 1579'da, Toulouse'lu avukat Pierre du Lac'a Paris'ten gönderdiği bir mektupta doğrulanmaktadır (daha önce adı geçen yapıtın 2. bölümünde Pradel bu mektubu yayınladı); mektupta, en yaşlı on dört soruşturına görevlisinin imzaladığı bir belge aldığını ve sonunda yemin edebildiğini belirtiyor. Bütün bunlar Navarra kralının 15 Nisan 1580'de yayınladığı beyannameye çok daha açık seçik anlatılıyor (c. I, s. 292).
- 9 16 Şubat (Lett. Miss., c. I, s. 643).
- 10 Regnault. S. 4. Minime'de, belki de bu cümlede 1586, 1589 ve 1590 yıllarında yaşanan olayları birbirine karıştırmıştır.
- 11 *Discours de la Noue* (La Noue'nun Sohbetleri) yapıtının ithaflı mektubu. S. 139 ve Rev. Hist., c. LIII.
- 12 *Organon*, başka bir deyişle sohbet aracı... bunun tamamı Aristoteles'in *Organon*'undan örneksenmiştir... [Lyon'da] Jean de Tournes tarafından, 751. sayfadaki imtiyaz 21 Ocak 1574 (?) tarihini taşımaktadır. [Bibl. Nat., R. 359.]
- 13 Krala Mektup. S. 319, 375, 487 ve devamı. Ayrıca, Zampini'nin *Responsio ad Tractatum* adlı bir yapıtından da söz edilmektedir. 1588, ne var ki biz bu yapıtı görmedik.

- 14 Bu tarihte Noue'ya yazılmış bir mektup da Vie de la Noue'daki Amiraut'da bulunmaktadır. S. 330 ve (Tours kütüphanesindeki bir nüshaya göre) öz. Mek. C. II, s. 421 ve Fresne'ye yazılmış başka bir mektup da ay. yap. s. 475. Bu sonuncu mektupta Henri şöyle yazıyor: "Gün ışığına çıkardığınız kitap için unutmadan size teşekkür etmek istiyorum." B. De Xivrey, burada, 1 Nisan 1587'de çıkan *Discours de la Noue* ile bir benzerlik mi bulmaktadır? Öte yandan, yayını 28 Şubat 1589'da tamamlanan *Organon* ile bağlantılı bulunamaz.
- 15 Öz. Mek. C. VIII. S. 357. Strasbourg'lulara, 20 Ekim 1589, ay. yap. c. III, s. 62.
- 16 *Au Grand Trésorier d'Angleterre* (İngiltere'nin Büyük Haznedarına), aynı tarih ay. yap. s. 60; Walsingham, ay. yap. s. 61.
- 17 A. Schomberg, 29 Ocak 1590, c. III, s. 130: "Sieur de Fresne... onu birkaç ay önce İngiltere'ye göndermiş, daha sonra da Almanya'ya geçerek Sieur de Sancy ile birlikte işlerimle ilgilenme görevini ona vermiştim; bana Londra'dan yazarak birkaç gün içinde söz konusu işler için Londra'dan ayrılmayı umduğunu yazdı..." C. III, s. 131, Henri'nin Fresnes'e gönderdiği bir mesajdan.
- 18 C. III, s. 174.
- 19 Belge (Regnault, s. 5) 21 Ekimde Sedan'a gönderiliyor. Ama, ayın 20'sinde Henri IV Würtemberg düküne şöyle yazıyor (c. III, s. 502): "sizin hepinizin nezdinde olağan büyükelçim olarak S. De Fresnes'i görevlendirmeye karar verdim..." Aynı zamanda 26 Ekim tarihli mektupta da aynı şey belirtiliyor. S. 505.
- 20 Hessen landgravına, 20 Haziran 1593 (c. III, s. 806): "... gerek benim işlerimi görmekte gösterdiği özel heves, gerekse işlerimi görürken sürekli olarak sergilediği yeterlilik ve deneyiminden ötürü, İmparatorluğun Protestan prensleri nezdinde görev yapması için bunlar arasından S. De Fresnes'i seçtim... İşte olanakları elverdiğince çabuk yanıma gelmesini istememin nedeni budur..."
- 21 Bu kente 3 Aralık 1594'te "bütün ailesiyle birlikte geldi ve kısa süre sonra Montpellier'de Parlatonun Toulouse kanadını kurmak amacıyla Monmorency düküyle buluşmak için kentten ayrıldı," (Jacques Gaches, *Mémoire sur la Guerre de Religion à Castres* (Castres'daki Din Savaşları Üstüne Anılar), Paris 1879, s. 451). 16 Nisan 1595'te başkan olarak Paris'e döndü (ay. yap. s. 453). Katolik başkansa Pierre de Sabatier idi.
- 22 Paris'te, G. Péier, 1598, 4°. S. Bonencontre derlemesiyle Montauban'da, 1597.
- 23 Öz. Mek. c. IV, s. 398. 8 Haziran 1595. 1596'da, du Fresnes Bordeaux Parlatontosunun 1577 barış antlaşması üstüne aldığı kararı ona gönderdi. Ay. yap. s. 628. 18 Ağustos 1600'de, kral onu Parlatotodaki bir ferağ görevini yerine getirmesi için Rosny'nin yanına gönderdi, c. V, s. 279 ve 280.
- 24 C. VIII, s. 782.
- 25 C. VIII, s. 787.
- 26 Bkz. *Le Casaubon d'Almeloven*, c. II, s. 650, 651, 654, 655, vb.; Ephém. Russel yay. c. I, s. 2, 71, 152, vb. Gaches da bu konuda aynı düşüncededir, ad. geç. yap. s. 467.
- 27 *Lettres et Ambassade* kitap I, s. 149, 150, 152, 154; kit. II, s. 6, Villero'ya; kit. III, s. 55, kard. d'Ossat'ya, mezhep değiştirmesi yüzünden baskı altına alınmak istenen öz yeğeni konusunda; s. 156.
- 28 Bkz. *Lettres et Ambassade* ve Özel Mektuplar, c. VIII, s. 821 (Cumhuriyete, 15 Nisan 1602); c. V, s. 404 (Rosuy'ye, 1601); ay. yap. s. 548 (Brèves'e, 3 Mart 1602) ve c. VI, s. 271, 272; c. VII, s. 149, 348, 360.

- 29 Daha yukarıda söz ettiğimiz Bibliothèque Nationale'de saklananlar dışında, British Museum'da Canaye'in Casaubon'a yazdığı kırk üç mektup bulunmaktadır (bunların çoğunu Russel yayınladı); ayrıca, Institut'un kütüphanesinde de başka mektupları bulunmaktadır [Collection Godefroy].
- 30 Charrière, *Négoc. De la France dans le Levant* (Fransa'nın Levant'taki ticareti), c. III.
- 31 Bir kez dışında, s. 143: "... bu bana kötü bir kehanet gibi geliyor."
- 32 Bkz. *Essai de Bibliographie* (Kaynakça Denemesi), Ek II.
- 33 Jirecek, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel* (Belgrad'taki Heerstrasse'den İstanbul'a) [Prag, 1877], s. 117: "Yalnızca öğrenmek için seyahat eden kimseler o dönemde (16. yüzyıl) Osmanlı İmparatorluğu'nun iç kesimlerine bırakılmıyorlardı." Canaye bu kuralı delen tek kişi oldu.
- 34 Bkz. Gelcich, Mitth. Der KK. Geog. Ges. In Wien, 1894, s. 264 ve Hauser, *Revue crit.* 1896, s. 20.
- 35 Bkz. S. 41.
- 36 Mısır ile ilgili eski ilişkiler için, bkz. Heyd, *Commerce du Levant* (Levant ticareti), c. I. s. 419 ve c. II s. 57.
- 37 Heyd, c. I. s. 309. Manuil Komninos, Venedikilere karşı Dalmaçya limanlarını desteklemek için Ragusalılara bağışlıklar tanıdı. Latin imparatorları (hatta belki de İznik, Trabzon imparatorları ve Bulgar çarları bile) bu bağışlıkları sürdürdü. Mihail Paleologos ve II. Andronikos bu ayrıcalıkları yeniledi. Sırp ve Bosnalı prenslerin yaptığı antlaşmalar. II. Murat ile 1430 ve 1442 yıllarında yapılan antlaşmalar. Mora (1451) ve Konstantinopolis Paleologoslarıyla, II. Mehmed (1480) ile, I. Bayezit (1481) ve I. Selim (1517) ile yapılan antlaşmalar. Papa Ragusalılara bu uzlaşmaları yapma yetkisini vermişti.
- 38 Bkz. Jirecek, *Handelstrassen*, s. 58, 74 ve devamı ve Heyd, c. I, s. 338.
- 39 Bkz. Schefer, M.D'Aramon, s. 10-12 ve diğer birçok sayfada.
- 40 Jirecek, s. 61, Ragusa arşivi kayıtlarına göre; Matkovic, *Starine*, c. X, s. 253.
- 41 Bkz. Caterino Zeno, *Descriz. Del Viazo de Cost.* 1550 (İst. Seyahatinin Betimlemesi) [Matkovic yay. Agram, 1878, s. 203].
- 42 Bkz. Alberi, c. III, s. 297; burada Cavalli geçtiği güzergahı titizlikle anlatıyor ve uzaklıkları İtalyan mili cinsinden veriyor. Matkovic, I. C., s. 247'de Cavalli'nin yol arkadaşlarından birinin anlatısını aktarıyor.
- 43 Jirecek, *Die Heerstrasse von Belgrad Nach C. Prag*, 1877.
- 44 *Lettres et amb.*, c. I, s. 62.
- 45 Ay. yap. s. 333.
- 46 Ay. yap. s. 174 (11 Mart 1602).
- 47 Bunlara bir de B. Schefer'in *Jean Chesneau*'suna eklemek gerekir.
- 48 *Lettres et Ambassade* adlı yapıtında Canaye'in bir portresi yoktur. M. Bouchot'un büyük gayretleriyle karşın böyle bir portreyi Cabinet des Estampes'da da bulamadım.

GİRİŞ

- 1 Bkz. Fournier, *Statuts des Universités Franç.* (Fransız Üniversitelerinin Statüsü), c. III, s. 361-412. 1452'de veliaht Louis'nin kurduğu, Papa Pius II'nin bir bulla ile onayladığı (1459) Valencia Üniversitesi'nin iki fakültesi vardı: Biri Kilise Hukuku, diğeri Kilise Kararları fakülteleri. Fournier'nin derlemesinde, bu üniversiteyle ilgili olarak 1495'ten sonraki dönemlere ait belgelere rastlanmaktadır.

- 2 Jacques Canaye ile ilgili olarak bkz. Giriş bölümü.
- 3 François de Noailles için bkz. Giriş bölümü.
- 4 M. de Noailles, Lehistan seçimleriyle ilgili pazarlıkların hangi aşamada olduğunu krala ve kralın küçük erkek kardeşine bildirmesi için Massiot'yu saraya göndermişti. 28 Kasım 1572'de (Charrière, c. III, s. 322, n.), Ragusa'dayken Anjou düküne şöyle yazdı: "Massiot Majestelerinin ve sizin 7 Eylül tarihli mektuplarımızla birlikte buraya geldi..." Noailles güvenilir bir kişi gerektiren başka görevlerde de Massiot'yu kullandı ve 23 Ocak 1573'te, yanında yalnızca bir yeniçeriyle acele İstanbul'a gitmesini istedi: Massiot'nun görevi, koyu Hristiyan kralın niyetlerinin halisliğini Osmanlı yönetimine anlatmak ve Lehistan'a bir büyükelçi gönderilmesi konusunda baskı yapmaktır (ay. yap. s. 352).

BİRİNCİ BÖLÜM

- 1 Dax piskoposu İstanbul'dayken, aynı dönemde, M. du Ferrier Venedik Cumhuriyeti'nde büyükelçiydi. 1571 yılının son aylarında Noailles onunla anlaşarak görevinde başarılı olma yolunda ilk adımları attı. Her iki büyükelçi birbirleriyle bağlantıyı hiç koparmadılar, el ele vererek Venedik ile Osmanlı yönetimini uzlaştırmaya ve Fransa kralının küçük kardeşinin Lehistan tahtına adaylığını desteklemelerini sağlamaya çalıştılar. Ayrıca, Charrière'in derleme metninde ve notlarında du Ferrier'nin birçok yazısına rastlanmaktadır. Arnaud de Ferrier 1508'de Toulouse'da doğdu, 1585'de öldü; Padova'da doktora yaptı, Bourges ve Toulouse'da hukuk dersleri verdi, Toulouse ve Rennes'de danışmanlık, Paris'te başkanlık yaptı. Hoşgörülü bir insandı, reformculara eziyet edilmesine yönelik fermanlara cesaretle karşı çıktı; dolayısıyla, Canaye gibi genç bir Protestan himayesine aldığını görmek bizi hiç şaşırtmamalı. 1562'de Meclis'te kralın temsilcisiydi; Özgür Fransa kilisesi savının yürekliliğiyle dikkati çekti. İki kez Venedik'e büyükelçi gönderildi (1562-67 ve 1570-82), çok başarılı oldu; Fransa'ya Navarra kralının kaçınan olarak döndü ve belki de Calvinciliği kabul ettikten sonra öldü. Bkz. E. Frémy, *Un Ambassadeur Libéral sous Charles IX* (IX. Charles Döneminde Bir Büyükelçi), Paris, 1880, 8.
- 2 Benedetto Ramberti, *Libri Tre delle Cose de'Turchi* (Türklerin Sorunlarıyla İlgili Üçüncü Kitap), s. 121 (1534), 4 Ocakta Venedik'ten yola çıkıyor ve Canaye'dan daha hızlı yol alamıyor. Venedik'e 50 mil uzaklıktaki Porto di Caorli'de doğu rüzgârı yüzünden altı gün kalıyor; "eskiden İlliricus" adı verilen Trieste'den, Pirano'dan, Humago'dan, Cittanuova'dan, Parenzo'dan, vb., Fasana'dan, Brioni'den, Sta, Maria di Verva'dan geçiyor; bu sonuncu yerde rüzgâr on bir gün boyunca kesiliyor ve ancak 21 Ocakta Zadar'a gelebiliyor. Başka bir deyişle, eğer yaptığı hesap doğruysa, on yedi günlük seyahatte altı gün durmak zorunda kalıyor. Bkz. Caterino Zeno, *Descriz... Del Viaggio de Const.* (İstanbul Seyahatinin Betimlemesi), 1550, s. 203, Matkoviç Yayınevi (1878). Thevet, s. 23-24, 23 Haziran 1549'da yola çıktı, Parenza'ya üç günde varabildi; sonra fırtınaya yakalandı, korsanlar yüzünden Ragusa yerine Korfu'ya gitmek zorunda kaldı. Dönemin bütün seyyahları bu yolculuktan, çok yavaş gidebildiklerinden ve yolculuğun tehlikelerinden yakınıyor. De Noailles, 1571'de, Venedik'ten Ragusa'ya otuz üç günde gidebilmişti. Bütün çağdaş anlatılarda, Fresne'nin söz ettiği yerlerle ilgili ayrıntılara rastlanıyor. Bunlar Paolo Forlani'nin 1568'de hazırladığı *Golfo di Venetia* (Venedik Körfezi) haritasında ve *Istria di Pietro Copo* (Bertelli) adlı yapıtta (1569, Bibl. Nat. Coğ. B 1707, c. 141 ve 152. Bu haritaların Kiepert'inkiyle karşılaştırması) da yer alıyor. – Spon, s. 110.

- 3 Ramberti, folyo 112: "Eskiden sinus Fanaticus adı verilen Qurnaro'dan geçtik." Bu kanalın doğusunda Dalmaçya kıyısı ve bu kıyının çok yakınında bulunan adalar, batısında uzun Cherso adası bulunuyor.
- 4 Cherso adası dar ve uzundur; Fiume'nin tam karşısında yer alır ve Güneyde dağlık Ossero yarımadasıyla son bulur.
- 5 Thevet, s. 24: "İstria'dan Slovenya'ya geldik... adamlarımız denizdeki şiddetli fırtınaya katlandılar ve büyük varta atlatılar; o kadar ki, neredeyse hepimiz ölüyorduk ve canlıdan çok ölüye benzemekteydik."
- 6 Venedik'in Türklere karşı hazırladığı donanma.
- 7 Bu Perrot, büyük olasılıkla, Meclis danışmanı Miles Perrot'nun (büyük oğlu Cenevre'de bakanken 1608'de öldü) ailesinden biridir. Burada söz konusu olan belki de üçüncü oğlu Cyprien ya da dördüncü oğlu Nicolas'dır (her ikisi de Mecliste danışmanlık yaptı); ya da, uzun süre Venedik'te yaşamış olan kuzeni Mézières Senyörü François Perrot. Ayrıca, 1557'de M. de Noailles ile birlikte Venedik'te bulunan bir Perrot daha vardı. Perrot D'Ablancourt, Miles Perrot ailesinden geliyordu.
- 8 Ramberti, folyo 122: "... Zara Slovenya'nın ya da İlyrio kıyısının çok eski kentlerinden biridir, oldukça büyüktür ve güzeldir. Ptolemaios'un Jader adını verdiği, bugün bütünüyle harap haldeki eski Zara'nın yaklaşık bir mil uzağındadır." Bu kentle ilgili olarak bkz. Schefer, s. 6, Sofiano'nun haritası, Jader'in 43°44' enlemde bulunduğunu belirtiyor. Bu da, hemen hemen Kiepert'in eski Zara'sına (Zara'nın güneyinde Sebenico [Şebenik] yakınında bulunuyordu) denk düşüyor. Bkz. P. Forlani'nin *Zara ve Sebenico* haritaları, 1560 (B.N., coğ. B 1797; c. 153) ve Martino Rota'nın haritası, 1570 (ay. yap., 151).
- 9 Ramberti, folyo 112: "Mortara oldukça bol zeytin ve çok tatlı şaraplar üretilen bir köydür." Martino Rota'nın haritasında şu not bulunuyor: "Burada şu güzel Morter şarabı yapılıyor."
- 10 De Noailles (Charrière, c. I, s. 631): "Ve ayrıca, bu Dalmaçya kıyılarında sayısız kötülüklerde bulunan ve bu denizin korsanları olan Uskokların eline düşme tehlikesi yaşandı." Hemen hemen bütün gezi anlatılarında onlardan söz ediliyor. Reclus'a göre bunlar, Osmanlıların Bosna'dan kovduğu, hâlâ barbar gelenek-göreneklerini koruyan Sırplardır. Bkz. Amelot de la Houssaye'in onlar üstüne yazdığı tarih.
- 11 Arşidük Ferdinand, I. Ferdinand'ın oğlu, Tyrol ve Alsace kontu (1529-1594). Ne var ki, du Fresne, büyük bir olasılıkla onu küçük kardeşi, Styria ve İstria Dükü Carlo ile karıştırıyor.
- 12 Hemen hemen aynı yolu izleyen Ramberti, Curzola ve Sabioncello'dan şöyle söz ediyor, s. 123: "Curzola Dalmaçya'da bir adadır; Antikçağ'da Curcura Melana, daha sonra Corcyra Negra adıyla anıldı; bazıları Ptolemaios'un ona Kurikta adını verdiğini söyler..." Bu sözleri kanalın bir betimlemesi izler: "Kanalın bir yakasında Signoria de Vinegia'ya ait bir ada, öbür yakasında Ragusalılara ait Sabioncello var." 10 Ekim 1573'te, du Fresne bir kez daha Curzola'dan geçer; bu tarihte ayrıntılı bir betimleme yapar. Bkz. daha ileride.
- 13 Porto-Giuliano, Split [İspelet] ile Curzola adası ve Sabioncello arasında.
- 14 Split [İspelet]. Du Cange (*Hist. Byzantina* [Bizans Tarihi], s. 339) bu kentin kuruluşuyla ilgili çeşitli kuramlar üstünde şöyle duruyor: "Yazarların birçoğu Dalmaçya'nın çok ünlü bir kenti olan Split'in Attila'nın yıktığı Salona'nın kalıntıları üstünde kurulmuş olduğunu düşünürler... Ne var ki, hiç kuşkusuz şunu bilmek gerekir: Hem Salona hem de Split Attila'dan sonra da varlıklarını

sürdürmüşlerdir... Split'i İmparator Diocletianus inşa ettirdi ve kenti kalıntıları günümüze kadar gelen olağanüstü saraylarla donattı. Kentin adı, Latince 'palatium'dan (saray) türetilerek Spalatum'a dönüştürülmüştür. (Bkz. G. Spon, *İtin.*, c. I, s. 103) Yazar, satırlarında, Spalato'nun (Split) podestalar ve seçilmiş kontlarca yönetilen bir cumhuriyet olduğunu söylüyor. 1388'deki bir ayaklanmadan sonra, soylular sınır dışı edildi, kent Macar kralı Laszlo'nun egemenliğine girdi ve o da kenti dört adayla (Braç, Lesina, Curzola ve Lissa) birlikte Bosna-Hersek'e sattı. 1420'de, Spalato –yapısını değiştirmeksizin– Venedik toprağı oldu. Fresne'nin sözünü ettiği “bu ülkelerin kralı” Diocletianus'tan başkası değildi. Spalato ve Santa Maria de Meleda için bkz. Banduri, *Imperium Orient.*, s. 83 ve 121. Spalato'yu 1675'te ziyaret eden Spon şu betimlemeyi yapıyor (s. 98): “Spalato'dan ancak bir mil kadar uzaklıkta bulunan saray, Salona doğumlu İmparator Diocletianus'un bir sarayından başka bir şey değildi...” diyor ve sarayı gösteren bir levha veriyor (s. 103). Balık meraklısı imparatorla ilgili bir efsaneyi aktarıyor: “İmparator Diocletianus, pek sevdiği bu küçük alabalıkları yiyememek korkusuyla balıkları sarayına yönlendiren bir su yolu sistemi yaptırmıştı.” Luigi Hauser, (*Spalato ed i Monum Romani*, 1878'de yayınlanan *Bulletino* [Bülten]. *Di Archeol. E Storia Dalmata*'nın ekinde, istilalar döneminde Salona'da yaşayanların önce adalara sığındıklarını, daha sonra kıyıda, bu saraya sığınmaya çalıştıklarını belirtiyor. 305'te yaptırılan bu saray uzun, kare biçimliydi, başka bir deyişle kuleli dört kapısıyla bir kampa benziyordu; dik duvarları kentin de duvarlarını oluşturuyordu, ama daha sonra kent duvarların dışına taştı. Kentin iki tapınağı (Jupiter ve Asklepios) korundu; kubbeli bir yapı olan Jupiter katedral görevini üstlendi. Spon'un söz ettiği su yoluna gelince, bu bir sukemeridir (bkz. *Bulletino* içindeki Spalato ya da Spalatro'da bulunmuş yazıtlar).

- 15 Uzaklıklar büyük olasılıkla Venedik mili (1.387 metreye eşdeğerdir) cinsinden verilmiş olmalı.
- 16 Phil de Diversis, 1440'ta yayınlanan *Descriptio Ragusina* adlı yapıtında şöyle diyor: “Gravosa... burada yay biçiminde, çok güvenli ve çok geniş bir liman görülür...”
- 17 Kiepert'de Val d'Ombra; burası çok dar ve uzun bir körfezdir; ağır kesimine doğru, güneyde, Gravosa limanı bulunur. Phil de Diversis aynı yapıtta şöyle diyor (s. 23): “Umbra adı verilen bir kıyı var; burası kente karadan üç mil, denizden kesin olarak sekiz mil uzaklıktadır: Balık bakımından zengin geniş bir kanal bu kıyıları büyük Venetarium kanalına bağlar.”
- 18 *Paranza* (Tommaso e Bellini sözlüğüne göre), uzun serenli büyük bir teknedir; tek bir direği, latın yelkeni vardır, yüz tonilatoluk kadardır, Adria denizi balıkçılarınca ve özellikle Puglia'lı balıkçılarca kullanılan hızlı bir teknedir. Buna benzeyen *paranzella* (*paranza* ile eşanlamlı olmalı) denen başka bir tekne daha vardır, ama bu tekne öncesinin yarısı ya da üçte biri büyüklüğündedir. Jal (*paranzelo* için) yalnızca şunu söylüyor: Balıkçı gemisi, tek direkli gemi.
- 19 Ramberti, folyo 123: “Ragusa, eskiden Pt. Epidaurus adıyla anılmış çok soylu ve antik bir kenttir: Ne var ki, şu andaki kent Antikçağ'dan kalmamış, yeni kurulmuş bir kenttir.” Bkz. Banduri'nin (o da Ragusalıdır) *Animadv in Librum Constant. Porphyri* adlı yapıtı, s. 70 ve sonraki sayfalar. Dubrovnik adı, aslında Dobro Venedik adının kısaltılmış biçimidir.
- 20 De Noailles Fransa'dan yola çıkarken görevinin bir ya da iki yıl süreceğini sanıyordu. Daha Temmuz 1572'de sağlık sorunlarından şikâyetle başlamıştı ve bir yılı aşkın süredir ülkesinden uzakta olduğunu kralın dikkatine sunmuştu. Eylül sonunda, Cezayir'i ele geçirmek için yapılan girişimlerin başarıya ulaşamayacağına inanmıştı; Lehistan ile ilgili görüşmelerin fitilini ateşlemişti; sonunda, her yıl

iki yüz Osmanlı kadırgasını koyu Hristiyan kralın hizmetine veren ünlü kapitülasyonu elde etmeyi başardı. Bu koşullarda artık İstanbul'da bulunmasının gerekli olmadığına ve kendisinin sarayın emri olmaksızın Fransa'ya dönebilecek kadar büyük bir senyör olduğuna inandı. Buna bir de Fransa'nın Birliğe katılacağı ve Türklerle bağlarını koparacağı söylentilerini de eklemek gerekir: Eğer bu haber doğru çıkarsa, kralın İstanbul'daki büyükelçisi özgürlüğünü, belki de yaşamını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı ve Dax piskoposu asla din şehidi olmaya can atıyordu. Büyükelçiliğin yönetimini M. de Présault'a bırakarak Ragusa'ya gitmek, buradan da Venedik'e geçmek için yola çıktı. Ne var ki, söz konusu bölgelerde veba salgını olması nedeniyle Gravosa'da beklemek zorunda kaldı; Ragusalılar onun karantina süresini yalnızca yirmi beş güne indirmeye razı oldular. İşte bu Gravosa'da bulunduğu sırada Saint-Barthélemy olayını haber aldı. Söz konusu olay, Levant'taki durumumuzda çok ciddi ve kötü sonuçlar doğurabilirdi: Coligny'nin izlediği siyasetin terk edildiği ve İspanya'ya yaklaşıldığı izlenimleri uyanmaktaydı; Fransa artık hiç olmadığı kadar Birliğe girmeye yakın görünüyordu ve İspanyollar da Fransa kralının dış siyasette bağımsız bir politika izleyemeyecek kadar iç işlerle uğraşmak zorunda kalacağını gizlice Türklere bildiriyorlardı. Tıpkı dostu du Ferrie gibi Piskopos da 24 Ağustos olaylarından üzüntü duyuyordu: Ne var ki, bütün bu olup bitenler, uyanık bir kişi olarak, bazı Protestanların, özellikle de Têligny'nin mirası üstüne hem kendi, hemdi ailesi adına hak iddia etmesini engellemedi. Bununla birlikte, hem bu kadar ciddi, hem de çok yeni bir olay üstüne dönüş yolculuğuna devam edemeyeceğine inandı; M. de Montagnac'ı Fransa'ya göndererek ondan haber bekledi. İşte bu nedenden ötürü Fresne ve dostları 2 Kasım'da Gravosa'da bulunuyorlardı.

- 21 Bu betimleme Ramberti'nin betimlesine yakındır (l. C.): “Yeni ve güzel bir yerleşme olan Ragusa, deniz kıyısında ama Dalmaçya topraklarında çok güzel bir konumdadır.”
- 22 Ay. yap.: “Türklere vergi ödüyorlar ve her yıl onlara iki sözcüyle birlikte on iki bin duka gönderiyorlar.” M. de Beauveau 1604'te şöyle yazacak (*Relations Journalière* [Günlük Anılar...] s. 5): “Padişaha her yıl on dört bin *écu* vererek özgürlüklerini koruyorlar; bu para karşılığında, kentliler Osmanlı topraklarının her yanını –bütün vergilerden bağışık tutularak– dolaşabiliyorlar.” Aslında, du Fresne Türk topraklarının göbeğinde birçok kez Ragusalılarla karşılaştı. O dönemde, Venedik rekabetini ortadan kaldıran savaş sayesinde, Ragusa'nın gönenci daha da artmıştı. Ragusalılar 1365'te I. Murad ile imzalanan bir antlaşmayla (bu, padişah ile bir Hristiyan devleti arasında imzalanan ilk antlaşmadır) Türk himayesine girmişlerdi. II. Murad (1430 ve 1432'de) onlarla yeni bir anlaşma yaparak hâlâ Bizanslıların elinde bulunan ülkelere, İstanbul'a ve Mora'ya gitmelerine izin verdi; Ragusalılar, başkentte bir ticaret acentesi ve bir kilise yapmak için Palaiologos'lardan izin aldılar; dahası, giriş ve çıkış vergilerinde onlara % 2 indirim yapıldı; aynı ayrıcalık Mora'da tanındı (1451. Heyd, *Comm. Du Levant* [Levant Ticareti], c. I, s. 294).
- 23 Yönetim biçimleri bütünüyle Venedik yönetimi örneksenerek biçimlendirilmiş. Ramberti, folyo 123, v'da [v=verso, arka yüz] şöyle diyor: “Cumhuriyetle yaşıyorlar ve sarayda oturan bir başkan seçiyorlar; başkanlık bir ay sürüyor ve başkanın on iki danışmanı var: Bütün bunların toplamı küçük meclisi oluşturuyor. Ayrıca bir de Pregadi meclisleri var. Bu meclise yaklaşık yüz ya da daha fazla yaşlı kişi giriyor. Bir de büyük meclis bulunuyor. Yirmi yaşını geçmiş bütün soylular bu mecliste yer alıyor.” Oldukça ilginç olan, Chesneau'nun kontun iktidarını aynı terimlerle tanımlanamaması (s. 9): “Cumhuriyetle yönetiliyorlar ve her üç ayda bir düğ değiştiriyorlar.” Beauveau ise farklı şeyler söylüyor (s. 5): “Her ay rektör değiştirerek.” Bu yönetim biçimi Venedik'e örnek olmamış olsa bi-

le, en azından çok eski, çünkü Diversis de 1440'ta onu şöyle anlatıyor: Soylulardan (otuz üç aile vardı) oluşan bir Büyük Meclis her ay bir kont seçiyor ve aynı kişi iki yıldan önce bir daha seçilemiyor. On bir soylu (altı yargıç ve beş danışman), haftada üç kez toplanan Küçük Meclis'i oluşturuyor. Bu on iki kişiye otuz üç başka danışmanın eklenmesiyle Pregadi oluşuyor. Diversis, kontun tören alayını da betimliyor. Heyd, *Commerce du Levant* (Levant Ticareti) adlı yapıtında (c.I, s. 309) Ragusa halkının önceleri yalnızca İtalyanlardan oluştuğunu, daha sonra buna yavaş yavaş Slav öğelerinin katıldığını anımsatıyor. 1171'den sonra, Venedik güç kullanarak bir Venedik yurttaşını, Ranieri Zane'yi kont seçtiriyor; ama 1205'te, Venedik'ten bir kont isteyen Ragusa oluyor ve Ragusa –Venedik aleyhtarı kısa süreli bir tepkiye karşın– Latin İmparatorluğu dönemi boyunca Venedik Cumhuriyeti'ne bağımlı kalıyor. Daha sonra, Venedik Cumhuriyeti'nin kaygı verici tutumlarından ötürü Bizans İmparatorluğu'nun, Normanların ve sonra da Türklerin koruyuculuğuna sığınmak istiyor. Komnenoslardan elde ettikleri ayrıcalıklar dışında, Bosna, Sırp ve Bulgar prenslerinden de ayrıcalıklar koparıyorlar; Venedik Ragusa'yı Macaristan kralına bırakıyor; o da Ragusa'ya hemen hemen özgürlük tanıyor. Engel, *Gesch. Des Freistaats Ragusa*. Tafel und Thomas, *Griech. Original Urk. (Sitz der Wiener Akad. Ph.-h. Cl. VI, 511)*.

- 24 Başka bir deyişle 1571-1572'de.
- 25 Ramberti, 124: "Kent çok güçlü değil, özellikle de dağlara çok yakın topraklar nedeniyle: Bu yüzden surlarla, hendeklerle donatılamıyor..."
- 26 Trebinje kasabasının güneyindeki Trebinitza, "mevsime bağlı olarak kimi zaman bir göl, kimi zaman az çok büyük bir göl ya da bataklık oluşturur; bu sırada çığrının Popovo Poly'e'de bulunan sonrakı bölümü, gizli akışlı ikinci bir gölle son bulur." (A. Boué, c. II, s. 204). Reclus, *Europe Mérid.*, s. 199-201: "Kimi zaman görünen, kimi zaman kaybolan kollarından biri Neretva'ya kavuşur... Dağların altından geçen diğer kaynakları, deniz kıyısında görkemli pınarlar biçiminde fişkırrı ve bunlardan biri de Ombla'dır."
- 27 Bu ada ve Venediklilerin bu adayla ilgili çıkarları açısından, Spon'un seyahatnamesine bakınız.
- 28 Ragusa katedralinde (Diversis, s. 27) Aziz Biagio'nun kolları bulunuyordu. 1348'deki veba salgınından sonra bu azizin adına bir kilise yapıldı. Öte yandan, Gravosa'da "seyahata çıkan ya da başka bir yerden gelmekte olan bütün Ragusahların toplandıkları Aziz Blasius kilisesi bulunmaktadır..."
- 29 1440'ta, dindarlığın erkeklerde olduğu kadar kadınlarda da yaygın olduğu görülüyor. Diversis, s. 41: "Evden çıkınca, belirli günlerde çok ustaca bir özenle kutsal tapınaklara gitmek kadınların ve erkeklerin ortak ve övgüye değer bir alışkanlığıdır..."
- 30 Ramberti, folyo 123 v: "Pek ender evden çıkıyorlar, ama pencerede severek oturuyorlar."
- 31 Oysa bütün İtalya'da hizmetçiler arkada yürür. Diversis'in anlatıklarına göre, bu alışkanlığın kökeni Ragusahlılara dayanmıyor (s. 32): "Ragusahların hemen hemen hepsi (soylular ... ve sahibelelerine saygı gösteren İtalyanlar hariç) iyi davranışlara bütünüyle yabancı olduklarından... diyelim ki bir kişiye rastladıklarında, Ragusalı bütün kadınlar doğru bir adlandırma ile *pedisquae* denilemeyen hizmetçilerini önlerinde yürütürler.." Bu hizmetçilerin önde yürümesinin nedeni, efendilerine yönelik ani saldırıları ya da ylışık hareketleri göğüslemelerini sağlamaktır.
- 32 Ramberti, iyi bir Venedik yurttaşı olarak, Ragusalı kadınların Venedikli kadınlarla karşılaştırılamayacağını söylüyor: "Kadınları çok güzel değil ve çok kötü giyiniyor, başka bir deyişle giysileri onlara yakışmıyor. Başlarına, piramit biçimli beyaz saten kumaşla bezenmiş keten bezinden

uzun bir şey takıyorlar ve baldırlarına kadar çıkan çoraplar giyiyorlar.” Bu bölümü çevirerek yapıtına katan Nicolay, 178. sayfada Ragusalı bir kadının, 177. sayfada Ragusalı bir tüccarın resmine yer veriyor.

- 33 Bu kararı, yalnızca Saint Barthélmy'den sonra Ortadoğu'da bulunmayı gerekli gördüğü için değil, Massiot'nun kraldan, ana kraliçeden ve Anjou dükünden yeni bilgiler içeren mektuplar getirmesi nedeniyle aldı. Dolayısıyla, Lehistan seçimleriyle ilgilenmek ve “eğer becerebilirsem niyetim, Fransa'nın yeni koşulları üzerine İspanyol kaprisine düzen vermek amacıyla paşada yaratılmak istenen iç çöküntüsünü engellemek ve onu desteklemektir.” Zaten kral, onun emir almadan yerinden ayrılması nedeniyle pek kızgındı; 13 Ocak, Noailles kış koşullarına karşın yola çıkmaya hazır olduğunu ve yarın yola çıkacağını bildirdi ve sözünde de durdu.
- 34 Noailles bu kuzenini doğrudan doğruya korumaktadır: Temmuz 1572'de ana kraliçeden Montagnac'ın kendisinin yerine büyükelçi olmasını istemişti (Charrière, c. III, s. 289). Du Fresne burada tarihleri biraz karıştırıyor, çünkü Noailles Montagnac'ı 28 Kasım'da krala, Catherine'e ve kralın küçük kardeşine mektup götürmek üzere Fransa'ya gönderdi. Montagnac'ı, daha sonra, anası babası Lehistan'a gönderdiyse de o Erdel'i geçerken 1574'te öldü.
- 35 *Kiracı*, at ya da yük hayvanı kiralayan kimse.
- 36 Ragusa'nın gümrük dairesi Carina'daydı (Jirecek, *Handelstr.*, s. 14).
- 37 Aslında Morlakya oldukça küçük bir bölgedir. Kiepert Dinar Alpleriyle Velebit dağlarıyla kıyı arasındaki bölgeye bu adı verir. Spon da aynı adlandırmayı kullanıyor, s. 90: “Morlak adı verilen ve Dalmaçya boyunca uzanan dağlarda Cumhuriyetin yurttaşları olan Morlaklar yaşar; eski tarihlerde Arnavutluk'tan kaçarak gelen bu halk azimli ve yorulmak bilmeyen insanlardır... Slovence konuşurlar ve çoğu Ortodokstur.” Bütün çevreyle bağlarını kopardıklarında, burada Slavlarla Arnavutlardan oluşan bir karışıkla karşılaşılır. Jirecek'e göre, *Handelstrassen*, s. 60, *Morlak* (Moro-Eflak) adı Ragusa'da *vetturino* [arabacı] sözcüğünün eşanlamıdır. Bu Ulahlar Ragusa kervanlarına rehberlik ederler; bir Ulah kervanbaşı her seyahatinde bir muhafız öbeğiyle savunulan üç yüz yük hayvanına yön verir. Bkz. Ulahlarla ilgili olarak, Bérard, *La Turquie et l'Hellénisme* (Türkiye ve Hellencilik). [Bundan böyle 'Morlaquie' karşılığı olarak Morlakya, Morlaque karşılığı da Morlak kullanacağız –ç.n.]
- 38 Ramberti: “Ragusa, eskiden Pt. Epidorus adı verilen, çok soylu ve eski bir kenttir: Ne var ki şu andaki kent Eskiçağ'dan kalma değildir..., Eski kent 10 milden uzakta değildir, Eski Ragusa adıyla anılmaktadır ve nüfusu azdır.”
- 39 P. Cornelius Dolabella, Tullia'nın kocasıydı ve Laodikeia'da öldü. Dolayısıyla F. Canaye burada yanlış bir bilgi aktarmıştır.
- 40 Ya da Trebinschitzta (bkz. Ami Boué, c. II, s. 204). Boué'ye Kiepert'in haritasına göre, Fresne'nin izlediği yol kolayca bulunabilir. Trebinitza'dan Bileçe'ye geçiyor, sonra kuzeydoğuya dönerek Trnovo'ya, daha sonra da Drina'nın aktığı dar geçiti aşarak Zrniçe'ye gidiyor; geçidi Foça ve Taşlıca'ya kadar izledikten sonra Taşlıca'dan geçip yeniden yaylaya giriyor ve Prijepolye'de, Hisarcık'ın kavşağında Lim'e ulaşıyor. Mileševo'dan, Syeniça'dan, Çebinaž'dan geçerek Yeni Pazar'a varıyor; Banjska'yı geçtikten sonra, Mitroviçe'de İbar kıyısına, sonra Kosova ovasını aşan Sitniça kıyısına ulaşıyor. (Vuçiturn ve Kaçanik'ten geçerek Üsküb'e varıyor; bundan sonra, Karadağ boyunca doğu-kuzeydoğu yönünde ilerliyor, Vitoşe dağlarının eteklerinde uzanan Dupniça ovasını aşıyor. Bundan sonra izlediği yol Samakov, Banya, Kız Derbendi, Tatarpazarcık, Filibe, Cafer Mustafa [bug.

Svinograd] ve Edirne'den geçiyor. Bu yol, hemen hemen, günümüzdeki seyyahların izlediği yolla aynıdır (bkz. Ramberti, Marino Cavalli, Garzoul, vb.; yalnız, Cavalli'nin Dulcigno'dan [Ülgün] yola çıktığını unutmamak gerekir. Jean Chesneau'nun anlattığı metne bakılacak olursa, M. D'Aramon'un izlediği yol da kesinlikle bu yoldur. Aynı zamanda, M. Schefer'in bilgece anlatımında da yukarıda belirtilen yer adlarıyla ilgili notlara rastlanmaktadır. Biz söz konusu notlara ancak birkaç ekleme yapabildik. Farklı yollar için bkz. Giriş bölümü.

- 41 Ramberti, Trebinitza'dan söz ederken şöyle der (folyo124, v): "Sirbistan'da rastlanan, eskiden Yunan Mysia adıyla anılan ilk yer... aynı zamanda Bulgaristan'ı da içerir..." Folyo 124'te Dalmaçya'nın sınırlarını da verir.
- 42 Boué, c. II, s. 204: "Trebinité, ilk Sırp kralları döneminde önemli bir kenti."
- 43 P. Belon, s. 60: "Türkiye'de otelciliğin bulunmadığını anlatmak için, Türklerin *karbaşara* [kervansaray] adını verdikleri büyük bir yapıdan söz edeceğim... İster Musevi, ister Hristiyan, putatapan ya da Türk [Müslüman] olsun buraya gelen hiç kimse geri çevrilmez..." Bkz. Du Fresne'nin seyahatnamesinin ileriki sayfaları; Jirecek, *Herstrasse*, s. 114, 16. yüzyıl kervansarayını betimliyor.
- 44 Ohri Sancakbeyi Hasan Paşa ile ilgili olarak bkz. Garzoni, s. 372-373: "Bu Hasan seksen yaşlarında (1573'te), dinç ve neşeli görünümüydü; savaşlarda ihtiyatlı ve yiğitçe davranırdı; ne var ki, padişahın hak ettiği itibarı göremiyordu, Babiali'den ve özellikle de Mehmed Paşa'dan pek az lütf görüyordu..." Bununla birlikte, Hasan Paşa sadrazamın akrabasıydı. Önce Macaristan'da sancakbeyi oldu, Venedik'e karşı yapılan savaşın başlarında Ohri'ye gönderildi.
- 45 Jean de la Vigne, önce 1545'te İstanbul'a elçi olarak atandı; 1557'den 1559'a kadar büyükelçilik yaptı. Mektuplarından anlaşılacağına göre (Charrière'in yazıtında bu mektuplardan bölümler bulunuyor) zeki bir adamdı; sorunları sezme ve düşüncelerinde yücelik var; Türkleri çok iyi tanıır, ama onları aşağılar ve onlardan nefret eder; Fransa'nın saygınlığı konusunda büyük kuşkular duyar. Ne var ki, hiç diplomat yanı yoktur. Kabalaşacak kadar katıdır, ne Rüstem Paşa ne de meslektaşları (Busbecq) şakalarına katlanabilir. Eylül 1559'da görevinden ayrıldı ve 20 Ekimde, Cateau-Cambrésis barışının Türklerle olan bağlaşmanın Almanlarla uzlaşma yapmaya engel olup olmadığını görmek için gelen krala Çerçiçe'den bir mektup göndererek şöyle dedi: "Ve maceraya atılarak gereksinimlerinizi dünyanın en küstah insanları olan ve iyi bir sopa yemeyi hak eden bu barbar köpeklerle gidermek." Charrière'e göre Ternoviçe'de değil Venedik'te öldü.
- 46 Ragnina'nın *Annales Ragusines* (Ragusa Yıllıkları) adlı yazıtına göre (De Diversis'in editörü M. Brunelli bunlardan söz etmektedir) İngiltere Kralı Louis 1116'da karısıyla birlikte hacdan dönerken, patlak veren bir fırtına sırasında adakta bulunarak karaya çıktıkları yerde bir kilise yaptırma sözü verir: Bu kilise Santa Maria Maggiore'dir. M. Brunelli bu kralın Richard'tan başkası olmadığına dikkati çeker ve bu olayın 1192 yılında gerçekleşmiş olabileceğini söyler. Kral, büyük olasılıkla eskiden varolan bir kiliseyi yeniden yaptırmıştır. Kilise 1667 depreminde yıkılmıştır. Bu kilise, yetki alanı Cattaro, Trebinje, Stagno ve Curzola'yı kapsayan bir başpiskoposluk kilisesiydi.
- 47 Gazko (Kiepert). Bugün Gacko –ç.n.
- 48 Sophianus (bu kişi için bkz. Giriş bölümü) haritasında Sava ırmağı ve Tuna ırmağı çığrından *Mons Sardus*a kadar uzanan dağlara *Sardonius Mons* adını vermektedir; söz konusu dağlar İlyria'nın doğu sınırlarını oluşturur. Bu adlandırma Luchini ve Bertelli'nin haritalarında yeniden ortaya çıkmaktadır. Ramberti (folyo 124) bu dağlara Malatscidi dağları adını veriyor.

- 49 Ramberti'ye göre bu hisarlar Vraça'daydı: Bir dağ boğazından geçtik; dağın her iki tarafında birer hisar vardı; bunlardan biri harap durumda, diğeri hâlâ ayakta... Başka yoldan gidemeyen yolcuların geçiş parası ödemeleri için günümüzdeki Dük Stefan buraya muhafız yerleştiriyor." Jirecek *Handelstr.*, s. 77.
- 50 De Noailles (c. III s. 349) 20 Ocak tarihinde Foça'dan yazdığı mektupta Slovenya dağlarını "düşündüğümden çok daha yavaş aştığım için özür dilerim diyor ve ekliyor: "Aslında bu dağlar bana anlatılardan çok daha dayanılmaz, karlarla ve buzlarla kaplı buldum."
- 51 Jirecek'te *tentorium*'dan (gümrük binası) gelen Tientisté. Bugün Tjentiste –ç.n.
- 52 Foça yakınlarındadır; Çayetina bu ırmağa kavuşur. Bkz. Ramberti, folyo 124 v.
- 53 *Beyarmudu*.
- 54 Taşlıca, "çevrede bol bol taş bulunması nedeniyle bu adla anılmaktadır." Bu kent Çayetina vadisinde, kireçtaşı dağlar arasında yer almaktadır. Bu ırmak Pleolje (Chesneau'nun metninde Pleonie, s. 9) adıyla da anılır.
- 55 30 Kasım'da de Noailles, Foça'da, M. de Germigny'nin getirdiği kralın mektuplarını almıştı; bu mektuplarda Türklerle bağlaşmanın sürdürülmesi niyeti belirtilmekteydi. De Noailles, Germigny'nin getirdiği haberleri bildirmek için Présault'a bir yeniçeri gönderdi. Fresne'nin sözünü ettiği İstanbul'dan gelen mektup, belki de Présault'un yazdığı cevaptır; gerçekten de, 23 Ocak'ta saraydan gönderilen bir ulağın gelmesinden sonra, de Noailles yanına bir yeniçeri katarak Massiot'yu İstanbul'a gönderdi: Massiot, Türklerin Lehistan'a bir büyükelçi göndermesini istedi.
- 56 O sırada sadrazam olan Sokollu Mehmed Paşa'dan söz ediliyor olabilir.
- 57 Chesneau'nun kitabında (s. 10) Prépouille. Burası Hisarcık ve Lim akarsularının kavşağında yer alan Priepolje'dir [Türkçe Priepolye] (Boué, s. 128); kentte kimileri Hristiyan 2000 kişi yaşamaktadır. "Kentin ortalarında harap bir kervansaray var." Zeno'da Prepuli.
- 58 "Burada, oldukça büyük ve güzel Calogeri Serviani manastırı var; içindekiler Rum tarzında giyiniyor ve yaşıyor, ama Slav dili konuşuyorlar" (Ramberti, folyo 125).
- 59 Bkz. Du Cange (*Hist. Byz.*[Biz. Tar.] s. 340).
- 60 Aynı olay Belon'u da çok şaşırtıyor (s. 39): "Her iki tarafın da (Venedik ülkesinde yaşayan Rum papazlar ve Türk ülkesinde yaşayan papazlar) üç parmak kalınlığında, kol uzunluğunda ve biraz yay gibi eğilmiş bir demirleri var; söz konusu demir kilisenin kapısındaki bir çiviye asılmış ve –bir metal olarak temiz bir ses verdiğinden– hemen hemen çanını andıran bir ses çıkarıyor: Ve dağda [Aynaroz] bu demirinkinden başka çan sesi duyulmuyor."
- 61 Kiepert'de, Hisarcık yakınındaki Mileshevo [Miloşevo]. Chesneau'da "Mieles kalesi." Zeno'da Milosava. (Jirecek, *Handelstr.*, s. 77).
- 62 Bir söylentiye göre, 1389'da Kosova ya da Pritina ovasında Sırp'ları yenen I. Murad, mağlupların cesetleri arasında yaya dolaşıyordu; yatanlar arasındaki Milos Obilić [Miloş Obilić] yerinden kalkarak ona bir hançer darbesi indirdi. Ducas'a göre ise, Miloş sultanla görüşmek istedi ve çadırında onu öldürdü. Fresne işte bu ikinci savı iştmiş. Miloş'un mezarı, Vuçitrn yakınındaki Miloşeva-Banya'dadır (boué, c. II, s. 175).
- 63 Ramberti, folyo 126: "Başka bir deyişle Yeni Pazar...; burası oldukça ünlü ve büyük bir pazar; mallarla ve hem Türk, hem Hristiyan dükkânlarıyla dolu. Burada Ragusalı, başka kentli tüccarlara rastlanıyor." –Zeno, s. 207: "Novbazar güzel bir kırsal çevrede bulunuyor; çeşitli malların pazar-

landığı, çeşitli parçaların geldiği bir ticaret merkezi ve Türklerin, Hristiyan Sırpların, oldukça çok sayıda Ragusalının ve Venediklinin oturduğu bir kent [1550'de]. Birçok camisi ve kervansarayı var." Buraya Novibazar –diyor Boué, c. II, s. 184, "on-on bir vadinin keşiştiği bir yerdedir " ve (c. I, s. 185) "kentten önce ekilip biçilmeyen bir ova bulunmaktadır."

- 64 Kiepert'de Banjska.
- 65 Boué, c. II, s. 178: "Çevrenin görüntüsü çok güzel ve ormanlarla kaplı dağlarla çevrelendiği için tarım çok verimli." [Bugün Titova Mitrovica –ç.n.]
- 66 Burada Fresne'nin saptadığı yanlış Ramberti yapmıştır: "Bu ırmak eskilerin Hebrus adını verdikleri ırmak olabilir; ırmak, Rodop dağlarının devamı olan dağlardan doğar ve daha sonra Morava'ya kavuşur..." Burada Fresne'nin metniyle Ramberti'ninki arasındaki benzerlik açıkça ortada. Fresne, Ramberti'nin metnini düzelterek tekrarlıyor.
- 67 "Yüksek, tırmanılması güç, kışları şiddetli geçen, sürekli kalın kar tabakasıyla kaplı..." (Ramberti, folyo 126 v). Chesneau, s. 11.
- 68 Ramberti'de Vieterno. Burası, Priştine ovasını suladıktan sonra İbar'a kavuşan Sitniça kıyısındaki Vuçitrn'dır.
- 69 Büyük olasılıkla Kiepert'deki Kašchanik [Kaçanik].
- 70 Jirecek, *Heerstr.*, s. 116. Sultan Süleyman'ın tehlikeli yerlere Hristiyan köyleri kurdurduğunu ve bu köylerde yaşayanların muhafızlık hizmetini şu koşullarda vermek zorunda olduklarını açıklıyor: Yola egemen noktalarda küçük kulübeler bulunacak ve buraya yerleştirilen bir gözcü davul çalarak tehlikeyi haber verecek.
- 71 Ramberti bu kenti [Tzaribrod], Şehirköy ve Sofya ile birlikte daha kuzeye kaydırmış; Zenô da öyle. Cavalli Üsküp'ten geçti ve yol arkadaşlarından biri (Matkovič, I. C., say 253) kenti şöyle betimliyor: "Kentin yarısı ovada, yarısı hoş bir tepenin üstünde kurulmuş."
- 72 Matkovič, *adi. geç. yap.*: "Hristiyanlar yalnızca Ragusalılarda kalıyorlar."
- 73 Bu bölüm bütünüyle Ramberti'den (folyo 127) esinlenilmiş, anlatım hemen hemen aynı. Bkz. Chesneau, s. 12.
- 74 Banya. Boué'ye göre burada 55-56° C sıcaklıkta kükürtlü suları olan iki kaplıca vardı. [Bugün Kös-tendil –ç.n.]
- 75 Dupnica, "surlarla çevrili olmayan Bulgar ve Türk kenti."
- 76 Zeno'ya göre Ragusa'dan İstanbul'a on beş günde gelmiş.
- 77 Zaman zaman Türkiye'de Fransa düşmanlarıncı yayılan bu dedikoduların Büyükelçi Noailles'da ciddi korkulara yol açtığını görmek için Noailles'ın mektuplarına göz atmak yeterli. Bu dedikoduları yalanlamanın en iyi yolu seyahatine devam etmektir.
- 78 Sünnet gelenekleri konusunda, bkz. Postel, *Condition...*, s. 41.
- 79 İslamın öğretileri Batı'da daha iyi bilinmeye başladı. Haçlı seferi çağrıları, Barthélemy Georgi-ewitz'in görülmedik bir başarı kazanan ve bütün dillere çevrilen kitabı ve Geuffroy'nın kitabı (1543) İslam tektarıncılığını çok daha iyi tanıttı. Geuffroy (folyo Eii) Kur'an'ın ayrıntılı bir incelemesini yaptı (Belon da aynı şeyi yapmıştır); çok taraflı yazılmış olmasına karşın, bu inceleme çok doğrudur ve Türklerin [Müslümanların] bu incelemenin bazı niteliklerini kabul etmesi gerekir. 1560'ta, Postel İslamla ilgili incelemesinde yansız kalma doğrultusunda belli bir noktaya kadar çaba harcamıştır.

- 80 Tatarpazarcık yakınlarında Kız Derbedi adlı bir yer var. Acaba bu adla burada anlatılan öykü arasında bir bağlantı var mı? Bkz. Ramberti, folyo 127 v.
- 81 Büyük olasılıkla Kız Derbendi köyü.
- 82 Bu iki savaş alanı sık sık birbirine karıştırılır. Zeno, s. 212: "Esirlerinin Romalı büyüklere mezar olsun diye oluşturdıkları birçok tepelik gördük; bu mezarlara Brutus, Cassius, Antonius ve Octavius gömülmüş." Ramberti, folyo 128, Filibe ovasından söz ederken şöyle diyor: "Birçok kişi burasının Sezar ile Pompeius arasındaki savaşa sahne olduğuna inanıyor ve bunu söylüyor. Bu söylenenlerden kuşku duyuyorum; kesin olan Antonius'un yazdıklarıdır. Burası Octavianus ve Antonius ile Brutus ve Cassius savaş alanıdır..." Chesneau, s. 14, savaş alanı konusunda Fresne ile aynı görüştedir.
- 83 Boué, c. I s. 69; Chesneau, s. 11 ve 12. Jirecek, *Heerstr.*, s. 12 [bugün Pazarcık -ç.n.]
- 84 Ramberti, folyo 127 v: "Kentin kurulduğu alan çok güzel; kentin yanından Meriç ırmağı geçiyor; bu ırmak geniş ve güzel ve birçok kişi söz konusu ırmağın eski Hebrus olduğuna inanıyor..." Zeno, s. 212. Chesneau, s. 14; Schefer'in tepeliklerden söz ettiği *Vue de la Plaine et de la Ville de Ph.* (Filibe Ovasının ve Kentinin Görünüşü). Boué, c. I, s. 69, altı akarsuyun geçtiği bu ovayı betimliyor. Noué, Du Fresne'nin bu metninden Türkler üstüne verdiği bilgilerden yararlandı.
- 85 Sophianus'un haritasında (1542 Roma baskısı) Meriç, Filibe'nin çok doğusunda, hemen hemen bu kentle aynı enlemde Rodop dağlarından doğuyor gibi gösterilmiş ve sonra Edirne'ye doğru düz çizgi halinde indiği belirtilmiş. Zaten bütün bu bölge çok yanlış çizilmiş: Edirne çok batıda ve İstanbul'un güneyinde gösterilmiş. Meriç'i Filibe'de gördüklerini belirten seyyahların (Ramberti, Chesneau, vb.) söylediklerinin tersine, Sophianus'un yaptığı yanlış Luchini'nin (1558), Fr. Salamanca'nın (1560) ve Bertelli'nin (1564) haritalarında, hatta daha garip olanı Sophianus'un haritasının 1636'da yapılan yeni baskısında da yinelenmiş. Buna karşılık, baskı tarihi Sophianus'un haritasının Roma baskısıyla hemen hemen aynı olan J. Castaldo'nun haritasında Meriç önce doğudan batıya akan, Tatarpazarcık ve Filibe'den geçen ve Edirne yakınlarında güneye yönelen bir ırmak olarak çok iyi çizilmiş. Mercator'un 1569 tarihli dünya haritası (Jomard, no. 77) da Filibe'yi ırmağın kıyısına yerleştirir.
- 86 Ramberti, folyo 127 v: "Surların kalıntıları hâlâ çok kolay fark ediliyor... Ne var ki, surlar şu anda harap durumda, Türk tarzında yapılmış saman, tahta ve kerpiç kulübelerin arasında kalmış." Zeno, 212: "Bunların içinde Antik surların kalıntıları görülüyor."
- 87 Zeno: "Bu kentte bazı Ragusalı tüccarlar da yaşıyor..."
- 88 Geuffroy, folyo B: "Bunlar, elli tanesi bir duka eden, yuvarlak olmaktan çok kare biçimli, tırtıllı gümüş paralar" (Alberi bunların 60'ta bir eku olduğunu söylüyor). Thevet s. 57: "Akçe bizim paramızın bir *carolus*'una eşit"; Rauwolf, s. 42: "Akçe 2 kreutzer ediyor."
- 89 Zeno, s. 212: "Filibe'nin kırsal kesiminden (alçak bir arazidir) Meriç ırmağı geçer; söz konusu ırmak bütünüyle pirinç ekilen kırsal kesimin tamamında birçok kola ayrılır ve buraya bol su sağlar..." Pirinci buraya 15. yüzyılda Türkler Mısır'dan getirdi (Jiecek).
- 90 Zeno, s. 221: "Padişahın ahırları ve at haraları çok büyük."
- 91 Cafer Mustafa Paşa'nın (Boué, c. I, s. 39) Meriç üstünde on dokuz kemerli bir taş köprüsü var. Ramberti, folyo 129: "Meriç ırmağı üzerindeki Mustafa Paşa köprüsü çok güzel ve geniş; tamamı mermer ve yarı parlak taşlarla yapılmış: taşlara Arap alfabesiyle mavi renkli yazılar kazılmış..." Chesneau, s. 14; Jirecek, *Heerstr.*, s. 131.

- 92 Ünlü Haseki sultan için bkz. Schefer'in notları ve Hammer'in kitabı [Hürrem Sultan -ç.n.].
- 93 P. Belon, s. 6: "Ve ben kafilenin üçüncüsündeydim ve binek hayvanlarımızla birlikte burada üç gün boyunca bize hiç ters davranılmadan ve cebimden tek kuruş çıkmadan yedik içtik..." Zeno, s. 215.
- 94 Ramberti, folyo 129: "İlk giriş yerinde çok uzun, kenarları yüksek, taştan, köşeleri mermerden bir köprüden Thun ırmağı geçiliyor." Chesneau, s. 16; Nicolai, s. 181.
- 95 Boué, c. I, s. 40: "Tunca iki taş köprü sayesinde geçiliyor." Ramberti, l. c.
- 96 Bkz. Nicolai şek. 189 ve 190, Edirneli bir *Musevi kadını* ve bir *Musevi kızı*. Zeno kentteki Macar ve İspanyol Musevilerinin sayısının binden fazla olduğunu söylüyor.
- 97 Burada söz edilen I. Murad, Sultan Orhan'dan sonra 1360'ta tahta çıktı. Saltanatının ilk yıllarında Beylerbeyi Lala Şahin Paşa İstanbul Boğazı'nı geçerek Edirne'yi aldı ve bu kent yaklaşık yüz yıl boyunca sultanların başkenti oldu.
- 98 Ramberti, folyo 129: "burada, bütün renklerde olağanüstü güzel eyerler üretiliyor. Eyerler, dizginler ve atla ilgili diğer gereçler burada diğer yerlerden çok daha iyi yapılıyor."
- 99 Ramberti, l. c.: "Ve Edirne'de hemen hemen İstanbul'daki kadar insan yaşadığına inanılıyor." Burada da Ramberti'nin Fresne üzerindeki etüsi açıkça görülüyor. Zeno, s. 216: "Bu kent Türkiye'nin en büyük ticaret kenti ve hatta buradaki ticaretin İstanbul'dan bile gelişmiş olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz..." Edirne'de, Hristiyanlar ve Museviler hariç, kimseden ayakbaşı vergisi alınmıyor. Burada yaşayanları otuz bin aile olarak değerlendiriyor ve kentteki ticaretle ilgili olarak da şunları söylüyor: "Her yıl buraya Moskova ve Rusya'dan, Lehistan'dan, Moldavya'dan, Eflak'tan, Macaristan'dan tüccarlar akın ediyor." Bunlar kente bol miktarda kumaş, bıçak, bakır, zebeleni [?], bol miktarda bulgari, bol miktarda işlenmiş kereste getiriyor" ve "*zambellotti* [?], *mocaiari* [?] ve halı, renkli *sedi* [?]" satın alıyorlar.
- 100 Ramberti'de Eschibaba (Eskibaba) [Babaeski -ç.n.].
- 101 Çatalburgaz ya da Lüleburgaz. Bkz. Boué, c. I, s. 45. Zeno'ya göre saray Askibaba'daydı: "Burada yalnızca İstanbul'dan geldiğinde padişahın karısı kalırdı." Sokullu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı çeşitli yapılarla ilgili olarak, bkz. Jirecek, *Heerstr.*, s. 133.
- 102 Boué'de Tschrlou (c. I, s. 45). Ramberti'de Chirlich. [Çorlu -ç.n.]
- 103 Burada sözü edilen, oğlu Selim ile savaşmak zorunda kalan II. Bayezid'tir; Selim yeniçerileri ayaklandırmış ve babasını 1512'de zehirletmiştir.
- 104 Çorlu'dan sonra (Bou', c. I, s. 45): "Marmara kıyısına iniliyor." Silivri'de "Evlerden oluşan amfitiyatroya egemen konumdaki bir kalenin kalıntıları" görülüyor.
- 105 Büyüçekmece.
- 106 Boué, ay. yap.: "Kıyıdaki kum şeridinin ardında küçük bir bataklık bulunduğu ve fırtınalı havalarda deniz söz konusu kıyı şeridini aştığı için, eskiden, elli iki kemerli düz bir köprü yapılmış."
- 107 Ay. yap. Çorak bir düzlüğü aştık ve buradan "bin minareli kenti ilk kez gördük."
- 108 Küçükçekmece. Ramberti buna Cochiuchegnghi diyor.
- 109 Badoaro, s. 354: "Paşanın baş drogmanı Orimbey..." Burada sözü edilen Ermeni kökenli Eram Bey'dir.
- 110 De Noailles İstanbul'dan ayrılırken, büyükelçiliğin yönetimini de Présault'a bırakmıştı. 18 Kasım 1572'de ~~l~~ala yazdığı mektupta şöyle diyor (Charrière, c. III. s. 315): "Zira Senyör Présault'u uşaklarıyla birlikte burada bıraktım..."

- III Aynı izlenim Ramberti'de de var, I. c.: "Cehennemden çıkmışız gibi geliyor bize, çünkü Ragusa'dan bu yana at koşturduğumuz bütün toprakların büyük bölümü, İstanbul'a birkaç gün uzaklıkta olmalarına karşın, işlenmemiş, berbat durumda." vb.

İKİNCİ BÖLÜM

- 1 De Noailles'ın mektupları da verilen tarihleri doğruluyor (III, s. 352). De Noailles 6 Mart tarihli mektubunda şöyle diyor: "çok sıkılmış ve çalışmışım..., geçtiğimiz ayda."
- 2 Sokollu Mehmed Paşa, hemen hemen Saraydaki bütün görevliler gibi Hristiyan kökenlidir. Trebinje'de [Trebinye] doğdu, *Saint-Sava*'da (?) yetiştii, devşirildi, sarayın bahçelerinde esir olarak yaşadı; Hayreddin'in ölümünden sonra Süleyman onu kaptanpaşalığa getirdi. Süleyman, onu, oğlu Selim'in kızlarından biriyle evlendirdi ve ölümünden iki yıl önce sadrazam yaptı. Selim'in tahta çıktığı sırada patlak veren ayaklanmalarda çok önemli bir rol oynadı ve bu sırada dağıttığı devlet görevleri sayesinde zenginleşti. Kayınpederi Sultan Selim'in saltanat dönemi boyunca görevde kaldı ve 1579'da derviş kılığına girmiş bir boşnak tarafından öldürüldü (Schefer, s. 240, n. 2). Aynı tarihte (1573) sadrazamı gören Bodoaro'nun çizdiği portreyse şöyle (s. 364): "Sultan Süleyman'ın isteğiyle bu sadrazamlık görevine getirildi ve aynı padişah ve hatta günümüzdeki padişah onu büyük bir güvenle aynı görevde tuttu... Uzun boylu, sevimli yüzlüydü ve bıraktığı sakal ona heybetli bir ifade veriyordu. Yaşına göre çok neşeliydi ve her çeşit pazarlığa seve seve yanaşır, görüşmelerde büyük ustalık, güçlüklerde ve bunların çözümlerinde çok büyük deneyim sergilerdi." Garzoni (aynı dönem) de -tıpkı Badaro gibi- "altmış yaşlarında (oyssa o elli beş yaşında olduğunu öne sürmüş) olduğunu söylüyor ve görüşmelerdeki ustalığını övüyor. Genellikle barıştan yanaydı, ama padişahın yanında bu konuda ısrarcı olma cesaretini gösteremezdi; çünkü, müftülerin ve iki meslektaşının (Ahmed ve Mustafa Paşa'ların) hıncını hesaba katmak zorundaydı" diyor.
- 3 Mehmed [Paşa] çok zengin ve açgözlüydü. Badoaro şöyle diyor: "Bu adam büyük zenginlikler edindi, kendi çıkarı için halkı kullandı... tımarı için padişaha otuz bin altın ödedi, ama kendisinin bundan çok daha fazla parası vardı; giderlerini kesesinden karşılayarak savaşa giderken yanında 500 esir götürdü." Garzoni şöyle diyor: "Padişahın paşaya verdiği olağan paralar dışında," paşanın "köylerden, arazilerden, değirmenlerden, hamamlardan ve diğer yapılardan" 18 milyon altın geliri vardı; günde 20 duka günlük ve yılda timardan 4.000 duka alıyordu. Her yıl aldığı armağanların değeri milyon altını buluyordu. Badoaro, onun görkemli bir yaşam sürdüğünü söylüyor; ne var ki, bu durum -görüldüğü gibi- sadelik gösterisi yapmasını engellememekte.
- 4 Paşa Lehistan seçimlerinin henüz yapılmadığı konusunda ona güvence vermişti.
- 5 1567-1573 arasında balyosluk yapan Marcantonio Barbaro, Kıbrıs ve İnebahtı savaşı sırasında Venedik'i İstanbul'da temsil etti. Bu durum balyosun çok doğru ve ilginç anılarına özel bir değer katar. Balyosun anılarını Alberi yeniden yayınladı (dizi III, c. I, s. 299-346.)
- 6 Bu barışuzun zamandan beri hazırlanmaktaydı ve Fransa'nın işe karışmasından önce imzalanmasından korkuluyordu. 7 Şubat 1573'te Du Ferrier Venedik'ten şöyle yazıyor: "Bu senyörler oluşturulmuş birliği bugün bozmaya hazırlar. Bay d'Acqs'ın İstanbul'dan ayrılmasından bu yana, Venedik balyosu sadrazamla birçok defa barış konusunu ele aldı... Bu konuyu Senyör d'Acqs'a ilettim ve söz konusu düzenlemenin gerçekleştirilebilmesi için sizin işin içine girmenizin şart olduğunu söyledim." Temelde, hem Venedikliler hem de Türkler Fransa'nın güvencesi altına sokulmuş bir

barışı daha sağlam bulmaktalar. Sonunda, 8 Martta Noailles krala şöyle yazdı: "Sir, buraya gelişimden sekiz gün sonra Venedik barışının imzalandığını duyan V.M. buraya gelişimin barışın imzalanması için gerekli olduğunu anlamıştır..." Koyu Hıristiyan kralın [Fransa Kralı] adı bile Venediklilere en az 100.000 ekü kazandırmıştır (oysa geliş sırasında ipler kopmak üzereydi). Badoaro'nun gelişinden sonra onaylanacak olan bu barış, İnebahtı savaşını kazananları Kıbrıs üzerindeki bütün iddialarından vazgeçmeye, Zante'nin vergisini üç kat artırarak 300.000 dukaya çıkarmaya, vb. zorluyor."

- 7 16. yüzyılda yazılmış kitaplarda bu el öpme töreniyle ilgili birçok anlatı var. Bunlardan en eksiksiz olanı Postel'in yazdıklarıdır (s. 20-24) ve biz de buradan alıntılar yapacağız. Burada Fresne'nin de yaptığı gibi, şunu söylemek doğru olur: Noailles için olağanüstü parlak bir tören yapıldı. Zaten Noailles'a göre 1572'deki kabul töreni de çok güzeldi. 1573'te, Venedik büyükelçisi Badoaro'yu padişah 15 Ekimde kabul etti, ama onun için yemek verilmek istenmedi; Badoaro, gösterişli bir kabul için (1Kasım'da gerçekleşti) diretme zorunda kaldı.
- 8 Badoaro, s. 356: "İlk önce, çevresi oldukça zevkli kemerlerle bütünüyle çevrilmiş, üstü açık büyük bir avluya girdik; avluda, çok güzel biçimde düzen almış dört bin yeniçeriden oluşan bir birlik gördük; bunlar saray tarzında giyinmişlerdi ve büyük bir kudretle karşı karşıya olunduğu izlenimi veriyorlardı." Bkz. Gyllius'taki ayrıntılı betimleme (s. 29): "İki saray avlusu tamamen kapatılmıştır; birincisi yaklaşık 700 ayak uzunluğunda ve tam 200 ayak genişliğindedir (bunlar Fresne'nin verdiği ölçülerdir); bunu, birincisinden duvarla ve bir kapıyla ayrılan kare planlı diğer bir mekân izler..."
- 9 Bunlar padişahın muhafızlarıdır. Solaklarla ilgili olarak Ramberti bakınız ne diyor (folyo 138): "Padişahın korumalarıdır... bunlar padişah her dışarı çıktığında onun çevresinde yürürler." Ayrıca bkz. Nicolay, s. 98 ve resim 99.
- 10 Gyllius, l. c. "Kuzeye bakan köşede, Türklerin Divan dedikleri yargılama yeri bulunmaktadır. Badoaro: "Burada biraz ilerleyince, ortada sol yanda loca biçiminde bir oda var; burada... Divanlarını topluyorlar."
- 11 Badoaro: "Meclislerinin toplandığı yerde, bütün paşalarla birlikte yemek yedik..." Garzoni (s. 377) de yüksek mevkili kişilerin "gümüşten yapılmış yuvarlak bir sofrada" yemek yediklerini söylüyor.
- 12 Badoaro: "Saray adamlarımız, ailenin geri kalan bölümüyle birlikte, bu kemerlerden birinin altında, yemek yerken oturulduğu gibi oturarak Türk usulünce yemek yediler."
- 13 Spon, şerbetle ilgili olarak şunları yazıyor (c. I, s. 263): "Halkın yemek listesindeki şerbet, kabukları soyulmuş Şam üzümü üstüne dökülmüş sudan oluşur; varlıklı kimselerin şerbetiye limon suyuyla kaynatılmış şekerin üstüne biraz misk atılarak yapılır." Fresne burada ikinci tür şerbetten söz ediyor.
- 14 Postel, s. 20: "Türklerin evinde büyükelçilere verilen ziyafette..." s. 2r: "el yıkama taslarına benzeyen, dört köşe, büyük bir gümüş sini getirildi; sinide, içi çeşitli yiyeceklerle, koyun eti pilavla, horoz eti parçalarıyla ve bazı kuş etleriyle, vb dolu altı porselen tabak vardı;" ayrıca (s. 23) "büyükeliçinin hizmetkârları için de bir sini bulunmaktaydı." Garzoni pek tad almış gibi görünmüyor: "onların sinilerinde yalnızca ekmek, pilav, koyun ve bazı tavuk etleri ile kalaylı kaplarda şerbet vardı..."
- 15 Birkaç ay sonra Garzoni, aynı avluda, "hepsi de birer birer duvarın dibine sıralanmış, çok hoş bir görüntü oluşturan, son derece kalabalık olmalarına karşın en küçük fısıltı bile çıkarmayan "üç bin yeniçeri, sipahi ve çavuşlarını gördü. Bu manzara, 16. yüzyıldaki Avrupa topluluklarındaki yaygıralara almış bütün Hıristiyan gezginlere tuhaf ve görkemli göründü. Osmanlı sarayındaki bu du-

rum Postel'i de çok derinden etkilemişti (s. 24): "Orada toplananların hepsi suratımıza bakıyordu ve bin kadar sertüvenci, solak, komutan yeniçeri üç ya da dört saat boyunca ve dahası, orada, içinde bulunduğumuz sarayın avlusunun ve bahçesinin çevresinde hazır bulunanlar hiç yerlerinden kıpırdamadan ve göbekleri üstünde bağladıkları ellerini çözmeden duruyorlardı... Söz konusu topluluk, bazı büyükelçiler ya da önemli yabancı kişiler padişahı ziyarete geldiklerinde toplanıyordu: Ve sözü edilen sabır Türklerin padişahlarna duydukları bağlılığın belirtisiydi..."

- 16 Bu olay Jacques'ın *La Grande et Merveilleuse et Très Cruelle Oppugnation de la Noble Cité de Rhodes* adlı kitabında anlatılmamıştır; tam tersine yazar (s. E. Vi), padişahın verdiği buyrukların tersine olarak, yeniçerilerin giriştikleri talan ve şiddet uygulamalarını dile getiriyor.
- 17 Mehmed Paşa'dan daha önce söz etmiştik. Siyaset alanında oynadığı rolü daha sonra ele alacağız. Piyale Paşa'yı Macaristan'a yapılan bir sefer sırasında Süleyman'ın köpekleri bir hendekte çırılçıplak bulmuşlar. Kaptanıderyah'a yükseldi ve Hristiyan donanmasını Cerbe'de bozguna uğrattı (1560). Malta seferine katıldı ve Sultan Selim'in kızıyla evlendi. 1573'te elli ya da elli bir yaşlarındaydı. Garzoni (s. 407) ve Badoaro (s. 365) şöyle diyorlar: "25.000 altınlık bir timarı var ve çok sayıda esiriyle birlikte iyi bir yaşam sürüyor... İyi bir denizci, değerli bir askerdir." Mehmed Paşa onu pek sevmez ve genellikle onu savaşa gönderirdi.
- 18 Tal ya da Tas adıyla da anılan bu paşa Alman kökenlidir. Selim'in Rüstem Paşa'dan dul kalan kız kardeşiyle evlenmiştir. Diğer vezirler arasındaki çekişmelerde genellikle tarafsız kalmıştır. [Burada sözü edilen Zal Mahmut Paşa'dır -ç.n.]
- 19 Lala Mustafa Paşa Kotor'da doğdu. Önce sipahi, sonra çeşnigir oldu. Selim ve kardeşi Bayezid onu vali atadılar; Selim ile anlaşarak Bayezid'in ayaklanmasına yol açtı ve bu yüzden Süleyman'ı kızdırdı. Aynı zamanda, yeni padişah onu çok sevdi. Mısır'a gönderildi, Mısır sultanının küçük kızıyla evlendi. Yemen'de uğranılan bir başarısızlıktan sonra, Kahire paşası Sinan tarafından ihanetle suçlandı ve padişah boynunun vurulmasını emretti; İstanbul'a gelerek suçsuzluğunu kanıtlamayı başardı, vezirliğe atanarak Kıbrıs seferini yönetti; bu dönemde itibarı doruk noktasına ulaştı. Bu arada, Fresne'nin hiç söz etmediği Sinan Paşa altıncı paşalığa atandı; Sinan Paşa Bosnalıydı.
- 20 Beylerbeyleri arasında ilk sırayı Rumeli beylerbeyi alır; Rumeli beylerbeyi başlangıçta (Ramberti'ye göre) "Padişahın Avrupa'daki bütün topraklarını yönetir." "Divanda paşaların arkasında" oturma ayrıcalığına sahiptir ve 16.000 duka altınlık bir timarı vardır. Süleyman'ın yaptığı fetihlerden sonra, Rumeli yakası için iki yeni beylerbeylik daha kuruldu: Buda ve Tamişvar beylerbeylikleri. Crusius'a göre (*Turcogr.*, s. 50), Rumeli Beylerbeyinin buyruğunda yirmi beş sancak, Anadolu beylerbeyinin buyruğundaysa otuz altı sancak vardı.
- 21 Kara kesiminde bulunan on dokuz beylerbeyinin buyruğu altındaki yerel yöneticiler. 1534'te yüz kırk beş sancakbeyi vardı.
- 22 Zaim, zeamet sahibi demektir. Zeametler Timarlardan daha büyüktür ve daha fazla gelir getirir. Mouradega d'Ohsson, *Tableau de l'Empire Ottoman* [M. Schefer'in notu].
- 23 Badoaro, l. c.: "Çok güzel mermer döşeli ve çok hoş sütunların bulunduğu başka bir avluda... Bu avlunun ortasında, çok hoş taşlar döşenmiş güzel bir koridorla çevrilmiş, çok güzel sütunların taşıdığı bir oda gördük. Burası genellikle padişahın büyükelçileri ve başka kişileri kabul ettiği, değerli mermerler ve somakiler döşenmiş... çok süslü ve işlemeli bir odadır..." Gyllius, s. 30: "Üçüncü kapıda... gizli bekçiler durmaktadır... altın, gümüş ve mücevherlerle gözü

- lamaştırın, olağanüstü güzellikteki mermerden yapılmış halkaları ve altınla kaplı sütun başlıkları bulunan sütunlarla desteklenmiş bir revakla çevrili bir mermer odayı...”
- 24 Badoaro, l. c.: “onu, ellerini kuşağının arasında, altın ve gümüş sırmalı kumaşın üstünde ve altın-
da tutmuş halde görüyorduk.” Gyllius, l. c.: “Hakikaten alçak, ama yukarıya yerleştirilmiş bir tah-
trevanda oturan padişahın...”
- 25 Badoaro: “Oldukça gururlu ve ciddi bir bakışla... dünya ölçüleriyle değerlendirildiğinde insandan
çok bir canavarı andırıyordu; çehresi gerek aşırı şaraptan gerekse sindirim için aldığı yüksek mik-
tardaki rakıdan son derece haraplı ve karararmıştı...” Barbaro, s. 318: “Bu hükümdar çok ufak tefek,
şişmandı; yüzü yanmış gibi kıpkırmızı, bakışları çok ürkütücüydü...”
- 26 Süleyman’ın Karaman Ereğli’sindeki çadırında, büyük oğlunu hemen hemen gözleri önünde boğ-
makla görevlendirdiği yedi dilsizden biri (1553). Bkz. Schefer, s. 162, n. 1; ve ayrıca Nicolas de Mof-
fan’ın *Relation*’u (Anılar) ve Michel de Codignac’ın M. De Lodève’e yazdığı mektup (*Lettre di Prin-
cipi* [Prens’in Mektubu], folyo 175 v).
- 27 Fresne yeniçerilerden çok etkilenmiş gibi görünüyor. Bu duygu 16. yüzyılda pek yaygın bir duygu
değildir. 1534’te, Daniele de’ Ludovisi Türk piyadelerini oldukça sert biçimde eleştiriyor: “Çünkü
yeniçerilerin ne düzeni, ne disiplini ne de Hristiyan piyadelerine özgü ustalıkları var” diyor ve
eğer İmparatorluk kuvvetleri 1533’te Türklerle karşılaşmış olsalardı onları yenerlerdi diyor. Diğer
tanıkların hepsi de, Türklerin kötü piyadeleri olduğunu belirtmekle birlikte yalnızca yeniçerileri
bunların dışında tutuyorlar. Geuffroy 1542’de şöyle diyor (folyo E): “Yeniçeriler dışındaki piyadele-
re gelince, en azından yığittirler ama iyi asker değildirler; çünkü, düzenli saf tutamazlar ve saf tut-
mak onlar için olanaksızdır, çünkü bu özellik hamurlarında yoktur.” B. Navagero’nun (1550-53) dü-
şünceleri Fresne’ye daha yakındır: “Yeniçerilerin aldığı bu kuruluş düzen ne kadar disiplinli ve ta-
limli olduklarını gösteriyor... Yeniçerilerin gücü birliklerinden ve askeri disiplinlerinden kaynak-
lanmaktadır; çünkü, onlara gerek duyulduğunda her zaman hazır dırlar...” Ama sözlerini şöyle sür-
dürüyor: “Ne piyadelerin ne de süvarilerinin kuruluş düzeni var; kimi zaman tıpkı Alman, İspan-
yol orduları gibi, ama her zaman İtalyanlar gibi kuruluş düzeni sağladıklarından onlardan büyük
bir zafer umulamaz.” Aynı tarihte, M. de Codignac şöyle yazıyor (*Lettre* [Mektuplar] s. 172): “Bu
ordu o kadar disiplinli ki, askerleri her zaman talimli ve silah kullanmada mahirler ve komutanla-
rının emirlerini yerine getirmeye hep hazır, tek bir el hareketiyle yönetilebiliyorlar...” Marino
Cavalli (1560) de yeniçerilere çok değer veriyor. Yeniçerileri Fresne ile aynı tarihte gören Barbaro,
yeniçerilerin sayısını 12.000 olarak veriyor, “ve belki de biraz daha az” diyor. Zaten yeniçerilerin
gerilemekte olduklarını söylüyor: “Ne var ki, eski değerlerini ve niteliklerini yavaş yavaş yitiriyor-
lar; bunun nedeni, iltimas yoluyla katı yeniçeri disipliniyle yetişmemiş birçok Türk buraya alın-
mış...” Eskiden bütün yeniçeriler ailelerinden koparılmış ve sarayda acemi oğlanı olarak eğitilmiş
Hristiyan çocuklarıydı (bkz. Nicolay, s. 83).
- 28 Bu metin, İtalyanca yazılmış kitapta Fransızca olarak verilmiştir.
- 29 Sultan, 15 Temmuz 1580’de yazdığı mektupta III. Henri’ye şöyle sesleniyor (*Illustré Orientale*, s.
73): “İsa’nın dininin büyük senyörleri arasında şan salan, Mesih İsa’ya inanan yüce kişileri arasın-
dan seçilmiş, bütün Nasıra halklarının davalarının savunucusu, Görkem ve ciddiyet yağmurlarının
sürekli damıtıcısı, yücelik ve şan belirtilerinin ve kanıtlarının sahibi Henry, Fransa imparatoru...”
Bunlara az çok benzeyen başka hitap biçimlerine Schefer’in Chesneau ile ilgili anlatısında da rast-

- lanır. Burada dikkati çeken şey, M. de Noailles'ın arkadaşlarına gösterdiği başlığın, Sultanın Fransa Kralının hizmetine iki yüz kadırgalık bir donanma verdiğini bildiren ünlü mektubuyla aynı olmasıdır.
- 30 Sipahoglan, Postel'e göre (s. 20) "sipahi çocuğu" demektir. Bu genç süvarilerin sayısı üç bin ya da daha fazladır.
- 31 Azap, yaya adamlardır, tersanede ya da donanmanın yüklendiği yerde görev yaparlar. Bkz. Nicolay, res. 109; Garzoni, s. 425.
- 32 Hamam konusunda Postel "Türk kadınları hamama giderken" diyor ve Nicolay kitabına bir desen koyuyor (res. 73).
- 33 *Rouspenin*: Orospu çocuğu.
- 34 Postel, s. 108: "Bir kadını seven ve ardında koşan yiğit ve sevdalı beyler, sevgilerini kanıtlamak için derin bir kesik açtırlar ve çoğunlukla bedenlerinden kan çıkıncaya kadar birkaç kılıç saplatırlar..."
- 35 Ramberti, folyo 129 v: "Kadınlar bütünüyle kapalı ve güzel giyinirler, ama çok düzgün sürerler ve yüzlerini yakışsız biçimde boyarlar. Kadınların seçkinlik merakı pek yoktur (özellikle evlenirken bunu önemsemezler); genel olarak ele alındığında güzel olmaktan çok güzel görünmeye önem verirler."
- 36 Pera konusunda bkz. Ramberti, l. c; kent üçe bölünür: "Birinci bölümde Perahılar, diğerinde Rumlar ve üçüncüsünde yönetimi ve hükümeti ellerinde tutan Türklerle Museviler oturur." Gyllius, s. 219-230.
- 37 Bu tarihte balyosluk görevini Marcantonio Barbaro üstleniyordu.
- 38 Belon, folyo 34, daha doğru olarak şöyle diyor: "Karşılığı bizim dilimizde de bulunan bu ad, halk arasında kayınpeder anlamına gelir. Bununla birlikte, kalegeros (caloyer) sözcüğü yaşlı adam anlamına da gelmektedir"
- 39 Ay. yap.: "Bu kalegeroslar, tıpkı Ortodoks papazları gibi asla evlenmezler. Bütün yaşamları boyunca et perhizi, kimi zaman da taze balık perhizi yaparlar.." Toprağı işlemeye, kendi gereksinimlerini karşılamak için kumaş dokumaya ve dikme, vb. çalışırlar. Patrik konusuna daha sonra değineceğiz.
- 40 Belon, folyo 4: "Hepsi hiç istisnasız, çok bozulmuş eski bir dil konuşurlar: Ashında bütün sözcükleri Eski Yunanca'ya yakındır, tıpkı İtalyanca sözcüklerin Latince'ye yakın olması gibi." Belon, Aziz Markos'un kentlerinde İtalyanca ve Rumca, padişahın kentlerinde Rumca ve Türkçe, köylerdeyse yalnızca Rumca konuşulduğuna vurgu yapmakta. Rauwolf, s. 411, konuştuıkları ağız çok daha katı yargılıyor: "Siz tamamen Yunanca konuşuyorsunuz, ama konuştuğunuz bu dil İtalyanca ile Latince'nin bir karması."
- 41 Belon, o dönemde Aynaroz'da bulunan kalegerosların cahilliğini şöyle anlatıyor, folyo 37: "Eskiden, adı geçen dağda yazılmış çok güzel Yunanca kitaplar bulunurdu. Çünkü, Aynaroz manastırlarındaki bu Rumlar eski dönemlerde çok daha bilgiliydiler; günümüzdekiler bilgili değiller. Şimdi burada bilgili hiç kimse yok ve Aynaroz'un her manastırında bir tane bile bilgili kalegeros bulunmuyor." Cf. folyo 4 ve folyo 37: "... Bütün Yunanistan'da uzun süreden beri bir tek bilgili adama rastlanmıyor.." Gyllius kitabını yazarken karşılaştığı güçlükleri sıralarken şöyle diyor, s. 242: "Buralı olmayan, ama eskiye meraklı kişiler beni bilgilendirdiler, ama daha fazla araştırma yapmama engel oldular; öyle ki, yalnızca Barbarların yanında değil, edebiyata bütünüyle yabancı Rumla-

rın yanında bile herhangi bir yargıda bulunmayı, serbestçe bir şey sormayı göze alamıyorum...” Ra-uwolf, I. c.: “Günümüzde bütün Yunanistan’da çok iyi öğrenim görmüş ve aynı disiplini almış bey-ler bulunuyor ve Yunanistan’ın her köşesinde ve yüksek okullarda bu bilgiler ailelere ve çocukları-na da öğretiliyor...” Bu tanıklıklar karşısında, Monfacon ve Egger’in (*Histoire de l’Hellenisme* [Hel-len Tarihi]) yaptığı savunmaları kabul etmek güç görünüyor. Theodosios Zigomala’nın Crusius’a bizzat yazdığı bir mektupta (*Turcograecia*, s. 93-94) yoldaşlarının bilgisizliğini ve Yunanca eğitim vermenin olanaksızlığını itiraf ediyor.

- 42 Gyllius, s. 219: “Sykai XIII. Bölgedir. Stephanus Sykai kentinin Yeni Roma’nın karşı yakasında bu-lunduğunu, kendi zamanında bu adla anılmaya başlandığını söylemiştir.” Pera adının etimolojisi-ni bütün seyyahlar vermektedir.
- 43 Haberci. Bu oğulun adı Francesco’ydu (Alberi, c. III, s. XVII).
- 44 M. De Marillac, aynı haberi Lehistan’daki Fransa Büyükelçisi M. De Valence’a da vermek için Vi-yana güzergâhını izledi.
- 45 Bundan sonraki bölüm için, Banduri’nin *Imperium Orientale* (Doğu İmparatorluğu) kitabının II. cildine (lev. 3): “G. Sansonius yoluyla P. Gyllius’un araştırmalarında İstanbul Boğazının Anaplus’u ve M. de Combes’in yazdığı başka bir *Anaplus’a* bakılabilir.
- 46 “Ancyreum (yüksek burun) yakınında Asya Kyaneia’sı yer alır; Panium yakınında Avrupa Kyrane-ia’sı... Kyaneia söylendiği gibi, kayalardan başka bir şey değildir.” (Gyllius, *De Bosphoro Thracio* [Trakya Boğazı], s. 172). Smith, verbo *Bosporus*, no. 18.
- 47 Thevet, s. 79: “Deniz dalgalarına ve fırtınalara açık yıkık dökük bir dağda... Antikçağ’dan kalma bir arma gördük; yapıt, on beş ayak yüksekliğinde ve sekiz ayak genişliğinde bir beyaz mermerdi.” Üzerinde şu yazı vardı: SEZAR ÇOK BÜYÜKTÜ, DÜNYADA DAHA BÜYÜK KİMSE YOK; kaya-lığı ve sütunu bir figür temsil etmekte. Gyllius, *De Bosporo* (İstanbul Boğazı), s. 180: “Mermer bir sütunun hâlâ var olduğu bir sonraki kayanın zirvesinde... C. Caesar’ın adının Latin harfleriyle ka-zındığı tabandaki yazıt geçen uzun zaman nedeniyle tahrip olmuş..” Bu sütunu Pompeius’a ma-letne düşüncesi M. de Beauveau’nun seyahati döneminde de sürmekteydi; seyyah 1604’te şöyle yazıyor (s. 53): “Kanaldan sonra, Karadeniz’in iki mil içinde, küçük bir kaya adacık var; ada büttü-nüyle ıssız, ama Büyük Pompeius’un Mitridates’i bozguna uğrattıktan sonra tepesine diktirdiği be-yaz mermer sütunla dikkati çekiyor.” Spon, 230. Levhada bir çizimini de verdiği, Pompeius sütu-nu adıyla anılan bu sütunun yazıtını şöyle veriyor: CAESARI AUGUSTO I E.CL.ANNIDIVS I L.F.CLAFRONTO. Yazıtın bu okunuş biçimi *C.I.I., III. I. S. 732: C. CAESARI AUGUSTO I F.L.AN-NIDIVS I L.F.CLAFRONTO: Corpus’un* editörleri C. Caesar’ı Caligula ile özdeşleştirmişlerdir.
- 48 Gyllius, *De Bosporo*, s. 170. Panium’un tepelerinden birinde “Tepesinde ~~sekiz~~gen kulede yer alan bir fener var; alçı değil kurşunla tutturulmuş cam pencerelerle her tarafı kapatılan bu fener her ge-ce denizcilere ışık saçır.” Rumeli Fener köyünün burnundadır.
- 49 Anadolu kavağında bir Artemis tapınağı değil Zeus tapınağı vardır.
- 50 Rumelikavağı. [Burada söz konusu olan Rumelihisarı’dır –ç.n.]
- 51 Büyük olasılıkla bunlar, Fransa kralı Türklerin resmi bağlaştığı olduğu sırada, Kıbrıs ve İnebahtı’da Venedik saflarında savaşma ihtiyatsızlığını gösteren Fransızlardı. Sadrazam sık sık benzeri du-rumlardan şikâyet etmekteydi.
- 52 Anadolu kavağı. [Burası aslında Anadoluhisarı’dır –ç.n.]

- 53 Bkz. Nicolay, s. 83: "Acemi oğlanlar kurumu ve düzeni."
 54 Kulebahçe (Schefer'in notu). [Kuleli -ç.n.]
 55 Bkz. Gyllius, Thevet, vb., ve Texier'nin *Asie Mineure* (Küçük Asya), s. 79.
 56 Burada büyük bir olasılıkla 'örtü' sözcüğünü okumak gerekir.
 57 Gyllius, *De Bosporo*, s. 3'te gözleri kör Troyalıları ve bütün diğerlerinden söz ediyor: "Byzantium'dan önce Çanakale Boğazı ve Marmara Denizi kıyılarında kentler kurdular." Ve 16. sayfada: "Ama Constantinus Eski Khalkedonlular kadar kör görünmüyor; bunların körlüğünden edebiyatın bütün anıtsal yapıtlarında tekrar tekrar söz edildiği için, eğitilmiş bir kişi Khalkedon'dan çok Byzantium'un Roma İmparatorluğu'nun merkezi olarak daha uygun olduğunu görebilmiştir." Thevet, s. 77: "Baba, bilgili bir adam olan M. P. Gille ve ben Kadıköy harabelerini görmeye gittik.. İstanbul'un kurulduğu yeri seçmeyi beceremedikleri için körlerin kenti" denen yere. Öte yandan Thevet, daha aşağıda, Pera ile Kadıköy yerini de birbirine karıştırıyor. Üsküdar ile Kadıköy arasında hâlâ ayakta kalmış yıkıntılar konusunda bkz. Texier, s. 72. Bu yıkıntıların bir bölümü Konstantinopolis'in yapımı sırasında kullanılmıştır.
 58 Bu betimleme açıkça Gyllius'tan esinlenerek yazılmış. Bkz. A. Du Pinet'nin *Plans, Portraits de Quelques Villes et Forteresses (Birkaç Kent ve Kalenin Planları, Portreleri)* [Lyon, 1564], s. 247'deki İstanbul'un genel görünümüyle ilgili bölüm.
 59 Ramberti folyo 132 v: "Bezistan, her çeşit kumaşın ve Türk mallarının, ipeklerin, çamaşırların, gümüşlerin, işlenmiş altınların, okların, esirlerin ve atların ve sonuçta İstanbul'da satılan her şeyin alınıp satıldığı yer; bütün bunlar buradaki pazara getiriliyor: Burası cuma günleri hariç bütün diğer günlerde açık." Nikolay, s. 74. Gyllius, s. 37, 1546'daki yangından kurtulmuş bu iki "bazilika"yı ve dükkanların düzenini anlatıyorlar. Garzoni, s. 393.
 60 Sanırım eski Roma'da da açık artırmalar aynı biçimde yapılıyordu, çünkü *circulatores auctionum*'lar satılacak malları yanlarında taşıyan ve en yüksek ücreti verene ihale eden kişilerdir. Bkz. Cic. *Ep. Famil.*, X, 32. (Fresne'nin sayfa kenarına yazdığı not.)
 61 Richer'in *De Rebus Turcarum* adlı yapıtında esirlerin satışıyla ilgili aynı ayrıntılar veriliyor, s. 65: "In eam quoque rem passim fora sunt constituta, in quae venales deducti, nudi licitatoribus ostenduntur, quorum tam virilis sexus quam femini membra etiam pudenda contrectare emptoribus licet: hinc sc. Ut praesentiant, juvenesne sint an affecta iam aetate, virgines an corrupti, sani an valetudinarii." On üç yıl boyunca Türklerin yanında esir hayatı yaşayan Corceviç, *Programma* adlı yapıtında (1545 baskısı, folyo A5 ii) şöyle diyor: *Ubi dies illuxit, in forum venales tanquam greges ovium aut caprarum producuntur. Conveniunt mercatores, statuitur precium: si placet mancipium, detractis vestibus futuri domini oculis exponitur, inspiciuntur omnia membra, tentantur, explorantur, nunquid vitii in juncturis aut articulis resident...*
 62 Bu karşılaştırma Gyllius'un *Topographia* (topoğrafya) adlı yapıtının 24. sayfasından alınmıştır: "Gagasına İmparator sarayının bulunduğu birinci tepe; gözüne Sophia tapınağı; başının tepesinde, arkaya doğru Hipodrom; boynunda ikinci ve üçüncü tepeler olan iki tepe bulunan, kentin diğer bölümü kanatlarını ve bedeninin diğer kısımlarını kaplayan, kanatlarını açmış ve sola doğru eğilmiş olarak seyreden bir kartala hiç de benzemiyor değil."
 63 Thevet, s. 62'de yapıtının daha ayrıntılı bir betimlemesini veriyor: "İki büyük bölüm harap olmaya terk edilmiş. Yalnızca bütünlüğünü koruyarak ayakta kalan orta bölüm yüz ayak genişliğinde ve

yüz yirmi ayak uzunluğunda, yüksek tavanlı iki kattan oluşuyor, vb." Yapıyı Nicolay (s. 68), ve Gyllius (s. 69) da anlatıyor: "Bugün ziyaret edilen Sophia tapınağının betimlemesi." Banduri'de (c. II, s. 745-64) Ayasofya'nın bir dizi levhası ("Ayasofya mabedinin planı") Grelot'nun göndermeleri aracılığıyla yapılmış açıklamalar ("Ayasofya'nın Kuzeybatı Cephesinin Görünümü;" "Güney Cephesinin Görünümü," Murad ile Mustafa'nın mezarlarına ilişkin bilgiler, "Ayasofya Kilisesinin İçi" ve "Ayasofya'nın Kapıları") bulunuyor.

- 64 Belon, folyo 194: "Türkiye'de duvar saati yoktur; bu eksiklikten ötürü papazlar [müezzinler] çok yüksek çan kulelerinin tepesine ~~çalılar~~lar... Sepetini yitirmiş kâğıt helvacı gibi tiz bir sesle bağırırlar."
- 65 Belon, folyo 74: "İstanbul'da padişahın yabancı hayvanları tuttuğu bir yer var; burası, Atmeydanı'nın hemen yanında eski bir kilise; kilisenin her direğine bir aslan bağlanmış; hayranlık duymadan bakmadığım şeyse, diledikleri zaman aslanları çözmeleri, ellemeleri ve yeniden bağlamaları; hatta, bazen onları kente bile getiriyorlar."
- 66 Bakınız Ramberti 1535'te Atmeydanı'nı (Hipodrom) nasıl anlatıyor, folyo 131: "Atmeydanı'nın tam ortasında, sivri tepeli, çok güzel bir sütuna rastlıyoruz... Üç kafalı yılan biçiminde tunç bir sütun bulunuyor. Macaristan'dan getirilmiş bir Herkül heykeli var. Meydanın ortasında, güzel ve çeşitli mermerlerden dev boyutlu bir taş bulunuyor; bunun içine son derece şaşırtıcı yazılar ve daha önce tiyatrodan ve Atmeydanı'nda yer almış diğer bazı yazılar kazılmış." Cf. Chesneau (1547), s. 29. Tunç Herkül heykeli 1575'te kaybolmuş, çünkü Fresne hiçbir heykel bulunmadığını söylüyor. Oysa bunlar 1549'da yerlerinde duruyordu (Thevet, s. 58 ve s. 64'teki resim). Nicolay (*Voyage d'Aramon* [Aramon'un Seyahati, 1550-52]), s. 60: "Bu büyük meydanın ortasında, ince mermerden dört kaide üzerine oturtulmuş, 50 karış yüksekliğinde yekpare güzel bir dikilitaş görülüyor; taşın üstü bütünüyle hiyerogliflerle dolu ve bezeli; bu dikilitaşın çok yakınında büyük bir sütun var; taşın üstünde tarihte olup bitmiş önemli olaylar kazılmış. Bunun yanında da başka bir büyük mermer sütun ve büyük ustalıkla yapılmış, birbirine sarılmış üç yılan biçiminde bir tunç sütun bulunuyor.." Herkül heykeli bulunmuyor; hatta P. Belon'da bile bu heykelden söz edilmiyor (1553). Gyllius, s. 83-88 (1560) bu heykelin varlığını ve ortadan nasıl kaybolduğunu anlatıyor: "Heykellerin amansız düşmanları olan Türkler tarafından." Zaten Gyllius'un Hipodrom (Atmeydanı) betimlemesi hiç eksiksiz ve çok ilginçtir. 1608'de Beauveau, hemen hemen aynı betimlemeyi yapıyor; s. 48: "Türklerin Atmeydanı adını verdikleri eski bir Hipodrom; uzunluğu beş yüz ve genişliği yüz adım." Bkz. Bauduri, s. 644'te Hipodromun 14. yüzyıldaki harap halini gösteren bir levha var; Schefer'de (s. 29) Hipodromun Chesneau dönemindeki bir görünüşü bulunuyor. Atmeydanı'nın günümüzdeki hali için, bkz. Labarte, s. 49: *Le Palais Impériale de Constantinople* (İstanbul İmparatorluk Sarayı) ve Paspatis *Byzantina Anaktora* (Bizans Sarayları) adlı yapıtında, s. 40'ta kendisinden öncekilerin (özellikle de Byzantios) yazdıklarını ve kendi gözlemlerini *Byzantinai*) Meletai (Bizans Araştırmaları) yapıtında anlatıyor.
- 67 P. Belon iki dikilitaş gördüğünü söylüyor: "Bunlardan biri kalaylanmış tabakalarla kaplanmış, sonra da yaldızlanmış; ayrıca bu dikilitaş demir ve kurşunla birbirine tutturulmuş mermer taşlardan oluşuyor. Diğer dikilitaş Mısır'dan buraya getirilmiş ve yekpare değil." Garzoni s. 390'da, her iki taşın da Mısır'da yapılmış ve üstlerine "hiyeroglif yazıları kazınmış" olduğunu öne sürüyor. Ne var ki, Atmeydanı'nda Mısır'dan yalnızca bir tek dikilitaşın bulunduğu kuşku götürmez; bu durum, özellikle, Gyllius'un metninde (s. 83-84) açıkça ortaya konuyor. Garzoni, *colossus struictilis*'i (devasa taş heykel) dikilitaş sanmış (bkz. Labarte, s. 50).

- 68 Dikilitaşın kaidesinde iki dizi halinde bulunan figürler, bu yekpare taşın taşınmasını ve dikilişini anlatıyor. Bkz. Banduri s. 667: "Bezekli dikilitaşın kuzey cephesinde görülen oyma süslemeler.
- 69 Bu, daha önce dipnotu r'de söz ettiğimiz dev taştır. Nicolay bu taşı şöyle anlatıyor: "Ve çok yakında, Hipodromda gerçekleştirilmiş unutulmaz olayların öyküsü üzerine kazanmış dev bir taş var." Belki de Nicolay yaptığı bu gezi sırasında dev taşı dikilitaşın kaidesiyle karıştırmıştır, çünkü Gyllius sayfa 88'de şöyle diyor: "Dörtköşe taşlardan yapılmış." Burası eskiden demirle birbirine tutturulmuş tunç levhalarla kaplıydı (P. Belon, *supra*) ve bu durum taşın alçak kabartmalarla bezenmiş olmasını kabul etmeye asla olanak vermiyor.
- 70 S. 88 ve Cange'in *Bizans Tarihi* adlı yapıtının 105. sayfasında da anlatılıyor. Bu dizelerde bu dev taşın Konstantinos Porphyrogenetos tarafından yaptırıldığı anlatılıyor. Bkz. Rambaud, *De Hippodromo*.
- 71 Üç yılanlı bu sütun gezginleri en çok etkileyen nesnelerden biri. Ramberti'de de bunun anlatıldığı görülüyor. Gyllius s. 90'da şöyle anlatıyor: "Çizgili... birbirine sarılmış üç yilandan oluşan halkalarla yukarı doğru, düz değil, ama sarmal biçimde eğri..." Konstantinos'un getirttiği Delphoi üçayaklısıyla ilgili olarak Zosimos, Sozomenos'un Eğriboz ile ilgili metinlerinden alıntılar yapıyor ("bunun çevresine halkalar halinde bir yılan dolanmış") ve iki şeyi biraz daha vurgulayarak anlatıyor: "Bunlardan, büyük olasılıkla üç ayaklı sehpanın üç başlı bu tunçtan sütunun üzerine yerleştirilmiş olduğu anlaşılır." Tıpkı Fresne gibi, bu sütunun Delphoi üçayaklısı olduğundan o da söz etmiyor, ama onun kaide görevi yaptığını söylüyor. Banduri'nin levhasında (s. 667), yılanlar Gyllius'un söylediği biçimde gösterilmiş. Kafaları havada ve birbirlerinden uzaklaşır durumda; buna şöyle bir açıklama yapılarak Süleyman'ın kafalardan birini kırmış olabileceği söyleniyor. Öte yandan, kafaların yerde durduğunu görenler de var (Thevet, s. 62). P. Belon bu anıta çok dik-katli bakmamış olmalı, çünkü şöyle yazıyor: "Burada hâlâ doğrudan doğruya sütun biçiminde dikilmiş dökme tunçtan, aşırı kalın bir yılan var." Nicolay daha da güzelini söylüyor (s. 52): "Birbirine dolanmış üç yılan biçiminde, çok özentili bir tunç heykel..." Garzoni de şöyle diyor: "Birbirine dolanmış üç yilandan oluşan bir tunç sütun..." Buna karşılık Pinet şunları söylüyor: "Sütun taştan ve söylendiğine göre 27 arşın uzunluğundadır." Beauveau 1604'te onu gördü (s. 48): "Uzunluğu iki adamdan fazla ve birbirine dolanmış üç tunç yılan." Labarte (l. c.) "ağızları açılmış kafalar sütunun gövdesi üzerinde bir üçgen oluşturuyor." Ama bu kafaların o sırada kaybolduğunu söylüyor.
- 72 Bk. Bauduri, Süleymaniye'den görüşmeler: s. 1010 ve 1012. Garzoni, s. 190.
- 73 Burası Sultan Süleyman'ın camisi değil, *türbesidir*. Bk. Garzoni, l. c.
- 74 Garzoni'ye göre, burada yatmakta olan Sultan Süleyman ile Hürrem Sultanın oğullarından biri değil, Sultan Selim'in Süleyman adlı oğludur.
- 75 Süleymaniye kervansarayı beyaz Korinthos mermerinden on yedi sütunla bezenmiş; bu sütunlar Gyllius İstanbul'a geldiği dönemde hâlâ Atmeydanı'nda, denize bakan cephede bulunmaktaydı (*Topogr.*, s. 85). Garzoni ise şöyle diyor (yuk. adı geç. kit.): "Bu caminin yakınında bir hastane var; burada hastalara bakılıyor ve üç gün boyunca yolcular barındırılıyor ve her gün -ister Müslüman, isterse başka dinden olsunlar- her isteyene yemek, çorba ve et hayır olsun diye dağıtılıyor."
- 76 Burada sözü edilen 1573-1578 arasında büyükelçilik yapan, Gerlach'ın evinde kaldığı David Ungnad'tır. Bkz. Gerlach'ın 1613'te Frankfurt'ta basılan *Türkisches Tagebuch* [*Türkiye Günlüğü*, 2 cilt, Çev. Türkis Noyan, İstanbul, Kitap Yayınevi, Ocak 2007] adlı yapıtı.

- 77 Gyllius, s. 140. Bu sütun Constantinus'a mal edilir. P. Bellon şöyle diyor: "Birçok başka şeyin yanı sıra, Ayasofya tapınağının çok uzağında olmayan bir porfirli sütun var." Beauveau s. 50; Spon, s. 226.
- 78 Türklerin kenti almasından sonraki ilk patrik olan Gennadios Skolarios'un padişahın izniyle kurduğu Pammakaristos [bugün Fethiye camisi] manastırı. Du Cange şöyle diyor: "Zira Hristiyanlar kentin özellikle bu bölgesinde oturuyorlar." O güne kadar patrikler Havariyûn kilisesinde çalışıyorlardı. Yeni Patriklik kurumu Azize Maria ve Azize Euphemia'nın kutsal kâhınlarını, İmparator Aleksios Komnenos'un mezarını, Yılanlı sütunu ve "birkaç kitaptan oluşan bir kitaplık"ı kapsıyordu. *Hronika tou Patriachikou oikou* (Patrikhanenin Vakayınameleri) (Constant., 1884, folyo 8, s. 53 ve devamı) Gerlach'tan alarak bu Patrikhanenin betimlemesini yapıyor: "Î vivliothiki periiheu oligous tompous. Pentikonta pente heirografon aftis meta ta mesa tis XVI ekatoutaetiridos sozomenon chomeu katalogou (Kütüphanede az sayıda cilt vardı. 16. yüzyılın ortalarından sonrasına ait yalnızca elli beş elyazma katalogumuzda yer almakta. Förster bu katalogun tıpkı basımını yaptı, *De Antiquitat. Et Libris mss. Constantinop.* Rostock, 1877. Patriklik 1586'da Vlachi-Sérail [Burada sözü edilen Blakhernai sarayı değil, Ayvansaray semti -ç.n.], sonra 1597'de Aya Demetrios'a, 1601'de Fener'deki Aya Yorgi'ye taşındı.
- 79 Ne var ki, Gerasimos Tranos'un Pammakaristos manastırının yeniden yapımı ve dekorasyonu için çok emek verdiği söylenir. Gédéon, Malaksos'un bu konuda yazdığı bir metni aktarır (s. 55). *Turcograecia*'ın 190. sayfasında bu manastırı gösteren bir gravür yer almaktadır.
- 80 Bkz. Crusius'un yapıtının 106. sayfasında bir *İstanbul Patriğinin Heykeli*. Gerasimos, 4 Mayıs 1572'de seçilmişti; o sırada Yenişehir'de (Larissa) metropolitli. Kantakuzenos'un doymak bilmeyen isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı, Ortodoks kilisesinin gelirlerinden bir miktar yararlanmak için vezirle anlaştı. Gerasimos, Fresne'nin dediği kadar cahil değildi; Protestanların Ortodoksları kendi saflarına çekmek için yaptıkları girişimlere karşın, Ortodoksluğu ayakta tutmayı başardı. Bkz. Crusius'un VII. Kitabı. Sultan Murad'ın [III] tahta çıkışında görevde kalmasına izin verildiyse de daha sonra Rodos'a sürüldü ve 1601'de öldü.
- 81 Başka bir deyişle İoannes ve oğlu Theodosios. Bu iki ünlü kişiyle ilgili olarak Bkz. M. Em. Legrand'ın tanıtma yazısı (Paris, Impr. Nat., 1889, gr. folyo 8). Baba 1498'de Anabolu'da (bugün Nauplion [Anabolu]) doğdu; öğrenimini Padova'da tamamladı ve belki de Venedik'teki Ortodoks Hagios Georgios kilisesinde papaz, sonra Anabolu'da vaiz ve dinsel kararlar yazmanı oldu. 1555'te "İstanbul'a yerleşerek Eski Yunanca dersleri verdi" ve "Büyük Kilise'ye [Patrihane kilisesi] vaiz atandı." Ailesiyle birlikte Pammakaristos manastırı yakınındaki üç katlı bir evde oturdu. Patrik, Protestanlara Ortodoksluk öğretilerini anlatan metni yazmakla onu görevlendirdi. İoannes birçok yabancı bilginle ilişkideydi ve Yunan diliyle uğraşan Crusius onu "zarif tavrılı ve İtalyan düşüncesi alanında yetenekli biri" olarak tanımladı. Gerlach ise onu ağgözlü, hilekâr ve sefih bir ihtiyar olarak anlatır. Theodosios 1544'te Anabolu'da doğdu. Büyük Kilise'de dinsel kararlar yazmanı, daha sonra yüksek rütbeli papaz; 1576'da Patrik Gerasimos onu Ege Adalarında ve Anadolu'da yüksek görevli olarak dolaşmaya gönderdi; izlediği güzargâh bilinmektedir. Babası kadar bilgili değildiyse de, o da Eski Yunanca ile uğraşanlarla ilişkide oldu; Gerlach ondan bir eski Yunanca elyazma aldı. Daha sonra sefaletle düştü ve 1614'ten sonra öldü. Babası 1581'de ölmüştü.
- 82 Du Cange, *Hist. Byz.*, s. 256: "Bugün İstanbul'da aynı ana-babadan doğma kardeşler olan Konstantinos ve Manuel Palaiologos'a ait birkaç ev bulunmaktadır," diyor Theodosios Zigomala; "ve di-

ğer evler az çok orta düzeyde gelirli hatta iş olarak belli zanaatları olan ailelere uygun evlerdir.” Zaten Du Cange de bu Palaiologosların gerçekten imparatorluk sülalesinden gelmediklerinden kesinlikle emin.

- 83 Gyllius, yapıtının 207. sayfasında, XXI. Bölgede bulunan bu sütunun “erişilebilir yükseklikte” olduğunu söylüyor. Arcadius onu Kserolophos’a [Cerrahpaşa] diktiymişti; Arcadius’un sütunun üzerinde bulunan heykeli, Leon Conon döneminde meydana gelen depremde yıkıldı. Cedrenus’a göre bu sütun, bir zamanlar Bayezid hamamı yakınında bulunan, ama 16. yüzyılda yok olan Teodosius sütunu örnek alınarak yapılmıştı. Gyllius Arcadius sütununun ölçülerini ayrıntılı olarak veriyor ve onu şöyle betimliyor: “Sütunun gövdesine çeşitli savaşların öyküsü kazınmış; sütunun işçiliği Roma’daki Trajanus sütununkine benzemektedir...” Bauduri’nin yapıtı, c. II, s. 509 ve devamında bu sütun ve özellikle de Bellini’nin yaptığı desenlerin kopyası olan on sekiz levha üstüne bir inceleme yapıyor. Bkz. Du Pinet, l. c.; De Beauveau, s. 50 ve Spon, s. 226. M. Geoffroy (*Acad. Inscript. Et Belles-Lettres*, 1894, s. 268 ve *Monuments Piot*, 1895, fask. I, s. 99 ve devamında bu sütunun bir deseni var; söz konusu des Gentile Bellini’nin röprodüksiyonlarının Theodosius sütunuyla ilgili olduğunu ve du Cange’nin verdiği çizimlerin doğru olmadığını ortaya koyar.
- 84 Kâğıthane.
- 85 Eyüb el-Ensari.
- 86 Yoğurt (M. Schefer’in notu).
- 87 Geuffroy (s. P, III): “İstedikleri ve arzuladıkları gemileri yapabilecekleri birçok gözleri.” Barbaro, s. 305: “Mar maggiore’dan [burada Karadeniz’den söz ediliyor olmalı] getirilen bol miktarda kereste sayesinde birçok gemiyi kolayca yapma olanağı var. Uğranılan büyük deniz savaşı bozgunundan sonra, burada, altı ay içinde yüz yirmi kadirga yapıldığı görüldü. Gerçekten varolan bu olgulara –ben bunları gördüm ve yazdım– inanılmadı ve gerçekleştirilmesi olanaksız bulundu. İnebahtı bozgunundan sonra, Sultan Selim tersaneyi genişletti ve sekiz üstü örtülü göz ekletti (Hammer, c. IV, s. 430).
- 88 Présault 8 Ocak 1573’te Noailles’a şöyle yazıyordu: “Gelecek yıl için bugüne kadar bu imparatorlukta eşi benzeri görülmemiş bir savaş hazırlığı karada ve denizde yapılmakta.” Barbaro aynı yılın sonunda tersanede bulunan gemi sayısını üç yüz (on dördü mavna) olarak belirtiyor. Türk donanmasına ileride yeniden değineceğiz.
- 89 Uluç Ali Reis ya da Kılıç Ali Paşa, Turgut Reis’in esir aldığı bir Calabria’lıdır (Garzoni, s. 383). Başka bir Hristiyan esirle yaptığı kavgadan sonra Müslüman oldu, reisliğe yükseltildi ve Piyale Paşa’nın gözüne girdi. Önce Cezayir Beylerbeyi (Charrière, III, s. 185) oldu; 1572’den beri kaptanıdır-yadır (*ay. yap.* S. 251). Bununla birlikte, Piyale Paşa 1572’de bir fırtına sırasında Korfu yakınlarında yardımcısının kendisini terk ettiğinden yakınıyor; Mehmed’in bir yeğenine vermek istediği sancakbeyliği/derya kaptanlığı makamını onun için koparmaya çalıştı; ne var ki başarısız oldu; zaten Uluç Ali bulunduğu makamdan mutluymuş, “çünkü uğranılan bozgunundan sonra donanmayı yeniden ayağa kaldırmıştı ve her gün yanındaki adamlarıyla birlikte gününü tersanede geçiriyordu.”
- 90 Fresne burada *Real di Francia* adlı yapıta gönderme yapıyor. Bu çok ünlü İtalyanca kitap, yazıldığı dönemde birçok baskı yaptı. Pio Rajna’ya (*Ricerche Intorno ai Reali di Francia* [Real di Francia Üstüne Araştırmalar, 1872; *Testi di Lingua* koleksiyonu] göre bilinen ilk baskısını Andrea de Mangabotti derledi ve 1491’de Modena’da yayınladı; daha sonra Floransa (1496), Venedik (1532, 1537, 1546) baskıları geldi.

- 91 Postel, s. 14: "... Peralı kadınların iffetli giysileri... Burada sizlere asla Peralı kadınların iffetini anlatmak istemiyorum, çünkü bir karşılaştırma yapabilmem için bana eski bir *Royne* [?] gerekir..." Bkz. Nicolay, levha 80 v3 81, *Femme et Fille d'estat grecque de Pera* (Pera'daki Rum Kadın ve Kız).
- 92 "*Passamezzo*, eski bir dans havasıdır," diyor Tommaseo e Bellini sözlüğü.
- 93 Belon, folyo 189, bu konuda tam bir bölüm yazıyor (K. III, böl. XXIII): "Türkiye'de sallanma biçimi konusunda:" "Türkler kendi Paskalyalarında güzel şenlikler düzenlerler, ama salıncakla sallanmaktan daha hoş bir eğlenceleri yoktur... İki direklerle darağacına benzeyen çok yüksek bir sehpa kurarlar..." Ve eşsiz hekimimiz kolan salıncığından başka bir şey olmayan bir aygıtı özenle anlatıyor. Garzoni, s. 385, bizim panayırlarımızda görülenlere benzeyen şu büyük çarkları anlatır. Rabelais *brandilloire*'lerden söz etmez.
- 94 Garzoni, aynı yapıt: "Bütün günü hiç yemeden geçirirler, yalnızca akşamları yemek serbesttir."
- 95 Barış, Pregadi'ler Meclisinde 4 Nisan 1573'te açıklandı ve antlaşma maddelerine resmi nitelik kazandırma ve Barbaro'nun yerine padişaha yeni balyos gönderme kararı alındı: Bunlar için Andrea Badoaro ve Antonio Tiepolo görevlendirildi. Görevliler ancak 28 Ağustos'ta İstanbul'a gelebildiler (Alberi, s. 372'de 1573 yerine 1572 yazmış). Çıkan birçok güçlüğün ardından barış antlaşması ancak 18 Şubat 1574'te imzalanabildi.
- 96 Ugo Buoncompagno, 14 Mayıs 1572'de Gregorius XIII adıyla papa seçildi ve 1585'te öldü.
- 97 Bkz. Postel'in yapıtı s. 4: "Türklerin ve diğer Müslümanların evlenmek için uyguladıkları âdetler ve düğün töreni üstüne..."
- 98 Sultan Selim'i bütün yazarlar çok sert bir üslupla anlatıyorlar ve bu konuda haklı gibi görünüyorlar. Sultan Süleyman ile ünlü Hasekinin ikinci oğluydu (ilk oğulları Mehmed genç yaşta ölmüştür). Selim'i babasının sağlığında 1553'te gören Navagero, Selim'i ikiyüzlü ve kötü biri olarak niteliyor: "İyi ve dürüst olmasını gerektiren bir iş yapıyor, ama bu bağlamda çok gaddarca davranıyor. Cimri ve sefih biri olarak ünlüydü ve şarap onu her türlü mantıklı davranışın dışına itiyordu." Barbaro (1573) babası Süleyman'ın bütün iyi niteliklerini sıraladıktan sonra şunları ekliyor (s. 318): "Daha önce söylediğimiz övülesi niteliklerin yanı sıra Müslümanlara özgü nitelikleri de vardır ve bunların bazılarını kalıtsal olarak edinmiştir... 53 yaşlarındadır, yaygın kanıya göre yaşadığı hayat biçimiyle pek az insan bu yaşa ulaşabilir." Gerçekten de 1575'te öldü. Garzoni, Selim ile ilgili şunları söylüyor (s. 401): "Her türlü eğlenceye meraklıydı, özellikle de büyük bir şarap dostuydu... Son derece cimriydi... Özellikle bu huyu yüzünden herkesin nefretini kazanmıştı; birinci vezirini de aynı özelliğine bakarak seçtiğinden halk bu veziri de sevmemekte ve devletin ileri gelenleri de onu hoş karşılamamakta." Sarhoşluğu (ilk işi babasının şarap yasağını kaldırmak oldu) Sarhoş (*Mest*) Selim adıyla anılmasına yol açtı. Hammer, Osmanlı'nın gerileme döneminin onunla başladığını düşünür. Portresi için bkz. s. 70 ve 128.
- 99 Bu arada Garzoni şöyle yazıyor: "Kimi cuma günleri, gerek atlı ve yaya maiyeti, gerekse süslemeleri bakımından büyük bir gösteriş ve şatafatla at üzerinde camiye gider..."
- 100 Padişahın mızraklı süvarileri. Sayılan seksendi.
- 101 Çavuşbaşı, "talim çavuşlarının komutanıdır... Kadı dışındaki herhangi bir paşaya, sancakbeyine kafalarını kestirme buyruğuyla gönderildiklerinde, onlardan mektup istenmeden buyruğa boyun eğilir..."
- 102 Bkz. Nicolay, res. 91, *savaşa giden yeniçeri*; res. 93, *padişahın muhafız kuvvetinden bir yeniçeri*; res. 96, *Yeniçeri ağası*.

- 103 Ya da bölükbaşlar.
- 104 Thevet (s. 60) 1549'da Süleyman'ın saray dışına çıkışını izledi. Bu törenle ilgili olarak benzer bir betimleme veriyor. Tören alayının başında yer alan yeniçerilerin sayısını yedi bin olarak belirtir; padişah, dört paşanın on beş adım gerisinde tek başına yürüyordu: "[Padişah], bütün hepsinin ortasında, kadife örtülü güzel bir atın üstünde, küçük adımlarla ilerliyordu; atın söz konusu örtüsünün her yanı ince doğu incileriyle kaplıydı." 1556'da yapılan Lyon baskısında, Süleyman'ı at sırtında camiye giderken ve arkasında da Atmeydanı'nın bir bölümüyle dikilitaşı gösteren bir gravür var. Süleyman'ı camiye giderken Postel (*Condition.....*, s. 53) de gördü ve şu ayrıntıları verdi: "Onunla karşılaşanların, onu görmüyormuş gibi yaparak yüzlerini yere doğru eğmeleri gerekir: [Binalarında] yüksek bir yerde olanlar pencereleri örterler ve padişahı ancak örtülü ya da aralık pencereden görürler. Padişaha vezir paşası, iki bin sipahi yeniçeri ağası ve yeniçeriler seve seve eşlik ederler... Ve padişahın yanında dört ya da beş yüz solak bulunur."
- 105 Bkz. Nicolay, res. 99.
- 106 Başka bir deyişle *Peykler*. Nicolay, res. 101 ve 102.
- 107 Bu eski esir, kimi zaman önemli görevler üstlenen bir korsan reisidir ve önemli bir kişi haline gelecektir; bu kişi Venedik'te büyükelçi olduğu sırada (1601) Fresne Canaye onunla karşılaşacaktır. Bkz. *Lettres et Ambassade*, c. I, s. 94: "İstanbul ruznamelerine göre Cigala Hasan Paşa'yı boğdurtmak göreviyle Macaristan'a gönderildi..." Ayn. yap. s. 97-98. Hatta Hasan'ın yerine bile geçecekti: "Ne var ki, aynı Cigala elinden geldiğince kendini affettirdi, korsanlıktan gelen kârdan çok, zahmet çekmeye ve kadere rıza göstermeye önem verdi." Du Fresne onun İspanyol altınının etkisiyle yoldan çıktığına inanıyor.
- 108 Barbaro (s. 319), sadrazam dışındaki diğer paşaların padişahla çok ender konuştuklarına dikkati çekiyor; bir tek durum hariç: "Ya padişah atla bir yere giderken ya da namaz kılmak için camiye giderken; bu durumlarda padişah, canının istediği, sohbet etmekten hoşlandığı paşaları birer birer yanına çağırır."
- 109 Bkz. S. 66 ve 121. Du Fresne padişahı olduğundan daha genç görüyor.
- 110 Bu konuda ortada tek bir görüntü var. Barbaro devletin gerçek başının Mehmed olduğunu çok iyi gösteriyor (s. 319): "Ama devletin bütün yönetimi Mehmed Paşa'ya bırakılmıştır... Devletin bütün görevlerini, rütbelerini, işlerini ve nişanlarını tek başına o dağıtır..." Ne yazık ki Sultan Süleyman'ın izinde yürüyebilecek nitelikteki bu gerçek devlet adamı, meslektaşlarının düşmanlıklarına ve Selim'in kusurlarına göğüs germek zorundaydı. Sultan ile ilişkileri şöyleydi: "(Büyük Divan'daki) ilk görüşmelerden sonra, padişaha dilediği konularda hesap vermek için birinci vezir içeri girer, diğerlerinden hiçbiri onun sözlerine en ufak bir sözle karşı çıkmaya cesaret edemez; bunun üzerine padişah dilediği emirleri vermeyi ve bütün konuların çözümünü Mehmed'e bırakır. Birinci vezir başka biçimde padişahla görüşemez; bir tek durum hariç: padişahın onu herhangi bir bahçeye çağırması..." Aynı şeyleri Fresne de ileriki sayfalarda anlatacaktır.
- 111 Bkz. Navagero, s. 93; Trevisano, s. 117 (bu dönemde -1554- cumartesi günleri de divan vardı); Postel, s. 122; Garzoni, s. 431.
- 112 "Başka bir deyişle biri Rumeli, diğeri Anadolu yöresinde görevli dinsel uygulamalar uzmanı... Bunlar dinsel kuralların uygulayıcılarıdır ve paşaların da onayıyla kadıları atar ve işten alır..." 7.000 du-kalık bir timarı, 2.ya da 300 esiri, 10 kâtibi, vb. vardır (Ramberti, folyo 136). - Postel, s. 121.

- 113 Barbaro, s. 321: "Ama, olağan durumlarda her hafta dört gün Divan-ı Hümayun'u toplayarak" ve devamı. Büyük Divanın haftada üç gün toplandığını söyleyen tek kişi Du Fresne'dir. Postel, s. 116: "Adalet üstüne" ve s. 122: "[Vezirin] görevi, adalet dağıtma açısından Divanı toplamak ya da haftanın dört günü (cumartesi, pazar, pazartesi, salı) padişahın bulunduğu yerde açık celse gerçekleştirmekdir..."
- 114 Rüstem Paşa konusunda, bkz. Schefer, s. XVIII ve s. XXII: Schefer, Türk tarihçi Peçevi'ye dayanarak Rüstem Paşa'nın mal varlığının listesini veriyor. Barbaro, s. 312, 15 milyon altın bıraktığını ve karısının 1573 yılında yarım milyon altın geliri olduğunu söylüyor; Barbaro, karısının kendi parasıyla, Mekke'ye giden hacıların geçtiği bir çöle kırk günlük yoldan kemerlerle su getirdiğini anımsatıyor. Sokollu'nun mal varlığı için adı geçen yapıtlara bakınız: Garzoni, s. 405; Badoaro, s. 364, vb.
- 115 Türklerin o yıl harcadıkları büyük gayretin sonucu neydi? Bu soruya yanıt vermeden önce Türk denizciliğinin değerini kavramak gerekir. 1554'te, ne Türklere ne de Süleyman'a hayranlık duyan ve Venediklilere de yaranmak isteyen Daniele de' Ludovisi, Türk donanmasının kazanmış olduğu ünü hak etmediğini düşünüyor; bununla birlikte, ünlü olmasına karşın donanmada geçici bir gerilemenin bulunduğunu ve bu durumun da Süleyman'ı Barbaros Hayrettin'i çağırmak zorunda bıraktığını belirtiyor. Biraz daha sonraları, Geuffroy şöyle yazıyor (1542, s. DIII): "Türkler [gemileri] kullanmayı bilmiyorlar; özellikle de kadırgaları: Çünkü, gemileri ne Hristiyanlarınki kadar güzel, ne de hafif yapabilmeyi becerabiliyorlar. Adı geçen Türkler, denizde, ne önemli ne de başarılı işler yapabilirler. Bununla birlikte, adı geçen Barbaros'un denizcilik bakımından biraz ustalığı var." Ne var ki, Rodos, Cerbe, Kıbrıs seferleri bu donanmanın hiç de küçümsenecek bir donanma olmadığını gösterdi. 1571'deki büyük bozgun, kimi yazarların yazdıkları gibi, Osmanlı deniz gücünün kırılması sonucunu doğurdu mu? Piyale Paşa 120, Uluç 87 kadırgayı bozgun alandan kurtarmayı başardı ve kış mevsiminde tersanede gerçekleştirilen çalışmalar sayesinde, 1572 Haziranından başlayarak 250 gemilik bir donanma yelken açabildi. Türk donanmasının bir sonraki denize açılışını Mehmed Paşa yalnızca Venedik balyosuna bildirmekle kalmıyor, Barbaro da bu denize açılma sözüne inanıyor (bkz. s. 111, n. 2). 1572 yılı boyunca devletlerin kurdukları birliklerde ortaya çıkan anlaşmazlıklar, Çuka adasındaki ve Matapan'daki [Tainaron burnu] sayısal üstünlüklerinden yararlanmalarını engelledi; Türkler, kendilerini, Fransa kralının buyruğuna 200 yelkenli verecek kadar güçlü hissediyorlardı ve Noailles 28 Kasım'da Catherine'e haklı olarak şöyle yazıyordu (Charrière, c. III, s. 316, n.): "Birlik onu ne sarsabilirdi ne de herhangi bir biçimde zarar verebilirdi; altı aydan kısa sürede hazırlanan donanmanın yeni gemilerinden ve kazandıkları son zaferden şaşkınlık içine düştü; öyle ki, Uluç Ali, o güne kadar hiçbir korsana nasip olmamış bir zaferle geri dönmüştü. Bu durum Türkleri başlangıçtaki küstahlıklarına geri döndürecek ve –eğer yanılmıyorsam – ertesi yıl adı geçen padişah gerek denizde gerekse karada öylesine büyük bir güce kavuşacaktı ki, bir sonraki yıl Hristiyan âlemi İstanbul'un alınışından bu yana hiç karşılaşmadığı kadar güçlü bir düşmanla karşı karşıya kalacaktı." Bu öngörüler, Présault'un (Charrière, c. III, s. 318) ve Barbaro'nun (ay. yap.) tanıklıklarıyla doğrulanmaktadır. Barbaro'ya göre, Türkleri Hristiyanlardan daha güçsüz hale getirebilecek tek neden, tayfa bulmakta çok güçlük çekmeleri ve 1571 bozgunundan çok etkilenmiş olmalarıdır. Bu nedenlerle artık düşmanlarıyla güç denemesine girmeye cesaret edemiyorlardı. Ayrıca, donanmada kullandıkları araç gereçler de Venediklilerininki kadar nitelikli değildi: "Böylesine kötü donanımlı gemileri biz ist-

- ria'ya bile göndermeyiz; oysa onlar çok daha uzaklara yolluyorlar..." Eğer Venedikliler 1572'de korkunuc düşünmanlarını nasıl bir kargaşa içine sürüklemiş olduğunu bilebilselerdi çok büyük bir zafer elde edebilirlerdi. Garzoni, s. 419; Zinkeisen, c. II, s. 932.
- 116 Garzoni (ay. yap.): "Padişah, dilediğini, vezirlerden sonra gelen en büyük görevli olan kaptanpaşa/kaptanıderya makamına getirir... (425). Kaptanpaşa bütün donanmaya komuta etmekte görevlidir (ne var ki bunu yapabildiği izlenimi bizde yok, çünkü hep sadrazamı belde ve onun görüşlerini yerine getirir ve yapılacak başla önemli bir işi olduğunda donanmayı sefere gönderir, kendisi gitmez." O sırada Uluç Ali Paşa kaptanpaşalık görevini üstlenmekteydi.
- 117 De Noailles, 21 Nisanda (Charrière, c. III, s. 375), donanmanın 300 kadirge, 150 kalyata, vb. ile on iki ya da on beş gün sonra denize açılacağını bildiriyordu. Krala, büyük olasılıkla, o yıl, emrine verilen 200 tekneden yararlanmak istemediğini belirtiyordu. Kral bu konudaki kararını zaten 18 Martta açıklamıştı.
- 118 La grotta d'Isabella için bkz. Yriartre, *Isabella d'Este et les Artistes de son Temps* (Este'li Isabella ve Döneminin Sanatçıları) [Gaz. Des Beaux-Arts, c. XIII, XIV ve XV].
- 119 Ayas Paşa 1553'te Sultan Süleyman'ın ikinci veziriydi (Ramberti, folyo 135).
- 120 Türk Hristiyanlığının bu yayılışından söz eden tek kişi yazarımız değildir. Barbaro bu tarikatla ilgili çok değerli bilgiler veriyor (s. 375): Birçok din değiştiren Müslümanı sıraladıktan sonra şunları ekliyor: "Ama, bütün bunların dışında, bu İmparatorluğa, özellikle de Hristiyanların yaşadığı Avrupa topraklarına görüşleri bakımından tehlikeli bir başkası daha girdi; söz konusu görüşler bizimkine oldukça yakındı, çünkü İsa'nın Tanrı ve Kurtarıcı olduğu ileri sürülüyordu; bu tür izlenimlerle öne sürülen bu düşünceler, daha önce yazdığımı anımsadığım çok sert cezalandırmalara, birçok kişinin öldürülmesine neden olmuştu; ayrıca Osmanlı Devleti ileri gelenlerinin birçoğu da bu tarikatten olduğunu itiraf ediyordu." Daha Sultan Süleyman döneminde, 1528'de, ulemalardan biri olan Kabiz, İsa'nın Muhammed'ten üstün olduğunu söylediği için öldürtülmüştü. M. Abel Lefranc, Marguerite d'Angoulême'in *Prisons* (Hapishaneler) adlı yapıtının III. kitabında, (*Dernière Poésie* [Son Şiirler], s. 255 ve n. I) bu kişiyi ima ettiğini düşünüyor. Marguerite, Büyükkelçi La Forest'den aldığı geniş ayrıntıları aktarıyor: Bir Türk din adamı yurttaşlarından on üçünü vaftiz ettirdi; Sultan bunları farkh günlerinde art arda öldürttü; üstatları, sekiz gün süren çok acımasız işlemlerden sonra, zaafiyet göstermeden öldü; altı bin kişi onun tarikatına katılmıştı; Sultan bunlardan beş yüzünü öldürttü; ne var ki, bu tarikata yönelik cezaların tarikat üyelerinin sayısını artırdığını fark edince onların kovuşturulmasını yasakladı: Yalnızca, açıkça İsa'nın dinini vaaz edenler gizlice suya atılmaya başlandı.
- 121 Fresne ile Barbaro'nun sözünü ettiği kurbanlar özel gavur statüsündeki Hristiyanlardan değildi, İsa'nın öğretisini Muhammed'inkinden üstün tutacak yerde sapkın düşünceleri (İsa'nın Tanrı olduğu ve İsa'nın insanlığı kurtarmak adına acı çekerek ölmesi) kabul eden Müslümanlardı.
- 122 Fresne'nin yapıtının hiçbir yerinde, yazarın Türkçe ile Arapça'nın birbirinden çok farklı iki dil olduğunu gösteren bir belirtiye rastlanmıyor; bu durum Postel'in çağdaş bir aydın olması açısından çok acı.
- 123 Zinkeisen, c. III, padişahın 17. yüzyılın başlarında silah altına alabileceği sülvari sayısının 565.000, ~~şimdi sayısının en az 200.000 olduğunu, buna bir de yedek ve başka illerden gelenleri~~ belirtiyor.

- 124 *Comandotario*, gemi sahibinin kendisi denize açılmak istemediğinde mallarını hatta gemisini bile emanet ettiği kişidir. [Gemi emini -ç.n.]

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- 1 Yedikule, Bandırma, vb. ile ilgili olarak, bkz. Texier, *Asie Mineure* (Küçük Asya). Bandırma ve özellikle de bağlarıyla ilgili olarak, bkz. Chytraeus, *Oratio de Statu ecclesiarum in Graecia*, s. 254.
- 2 Jal'a göre *coursie* bir kadirganın ortasında, pupadan pruvaya geçmek için yapılmış bir geçit, kürekli gemilerin oturma arasında iki dizi oluşturacak biçimde sabitlenmiş döşeme tahtalarından oluşmuş ve her iki yanda iki ayak yüksekliğinde bir duvar gibi yükselen iki ayak genişliğinde bir dehlizdir. Jal, P. François'nın 1629'da kaleme aldığı bir metni (*Merveilles de Nature* [Doğanın harikaları]) aktarıyor: "Burada, gemi hareket halindeyken, diğerlerinin yanı sıra, küreklere gereği gibi asılma-yanları kamçılayan bir gardiyan bulunur."
- 3 Seçim 21 Mayıs'ta yapıldı ve ilk haber 4 Haziran'da İstanbul'a ulaştı (Charrière, c. III, s. 350 ve devamı). Ne var ki, bu olay büyük olasılıkla birkaç gün gizli tutulmuş olmalı ki, ayın 8'inde İstanbul'dan ayrılan Fresne ve arkadaşları bu konuda henüz bir şey bilmiyorlardı.
- 4 Texier, ay. yap. s. 164, ve Smith, *Cyzique* (Kyzikos).
- 5 Mysia kıyısındadır.
- 6 Thevet, s. 57, Gelibolu'yu betimliyor.
- 7 Orhan, Gelibolu'nun ele geçirilmesinden sonra, Çanakkale Boğazı kıyısında Süleyman Paşa için bir mezar yaptırdı (1359). Fresne büyük olasılıkla bu mezarı görmüş, çünkü Sultan Orhan ve ikinci oğlu Sultan Murad -kendilerinden sonra gelenlerle birlikte- Bursa'ya gömülmüştür. Zaten Gelibolu'yu ele geçiren Sultan Murad değil, ağabeyi Süleyman Paşa'dır. Fresne'nin içine düştüğü kanışıklık açıkça ortada: Sultan Orhan'ın iki oğlu olduğunu ve bunlardan birinin Orhan'dan önce öldüğünü öğrenememiş.
- 8 Texier, *Asie Mineure*, s. 174. Smith'e göre günümüzdeki adı Lamsaki. [Bugün Lapseki -ç.n.]
- 9 Thevet, s. 57, Gelibolu Feneri'nin betimlemesi: "burada, biri Avrupa'da diğeri Asya'da olmak üzere iki hisar var... Kimileri bunların Abydos ve Sestos olduğunu söylüyor... Ama, çok yeni yapılmış ve yeni kurulmuş oldukları için, bu bana inandırıcı gelmiyor..." Nicolay, s. 52. Belon, folyo m78: "Türklerin şu anda her tür gemisi var; ister büyük, ister küçük gemi olsunlar, boğazın dışına çıkmak isteyen bütün gemiler durmak ve Gelibolu muhafızıyla konuşmak ve geçiş izni almak ve bu izin belgesini İstanbul Boğazı'ndaki hisarlardan birine sunmak zorundadır... Bu boğazlardan geçerek Türkiye dışına çıkmak isteyen her büyük gemi, hangi ulustan olursa olsun, Türklerin bütün gemiyi arama fırsatı bulabilmeleri için üç gün boyunca burada demir atmak zorunluluğuna uyar..." Theodosios Zigomala'nın *Seyahatname'si* (Legrand, *Gerasimos ve Th. Zyg. Üstüne Notlar*: Savunma amacıyla yapılan ve her birinde muhafızların bulunduğu kaleler, giren ve çıkan denetlemek için gemilerin yolculuğunu kesintiye uğratanlar).
- 10 Sophianus'un haritası Simoeis'in Abydos'un biraz güneyinde denize döküldüğünü gösterir. Bkz. ilerideki sayfalar.
- 11 Orosu çocuğu.
- 12 Troya harabeleri sorununun du Fresne daha ilerideki sayfalarda değinecek. Bütün bu kıyıyı oldukça yanlış biçimde veren Sophianus'un haritasında, Simois ([ya de Simoeis; günümüzde Dümrek

deresi] ve Skammandros [Ksanthos; günümüzde Küçük Menderes ya da Kara Menderes] ırmaklarının ikisi de Abydos ile Sigeion burnu arasında denize dökülür. İki ırmağın ağzları arasında Çanakkale kenti, Bozcaada'nın karşısında da Sigeum gösterilmiş; daha güneyde, Midilli'nin kuzey burnunun hemen hemen tam karşısında Aleksandreia Troas görülüyor. İç kesimde, Sigeion burnunun biraz doğusunda ve Skamandros'un güneyinde Sophianus bir sütun gövdesi, bir revak parçası, bir duvar, (göründüğü kadarıyla) Roma-Bizans üslubunda eski bir hisar kulesi çizmiş ve bu kuleye İlium adını vermiş. Bu çizim doğru çıktı, çünkü Luchini'de (1558) Salamanca'da (1560), Bertelli'de (1564) ve Bauduri'nin *Prospectus Hellesponti ac Propontis* (c. II, levha I) adlı yapıtında yalnızca aynı konumları değil aynı küçük bağları bile bulduk. Sophianus'çu gelekten olmayan Castaldo da Troya'yı Sigeion burnu yakınlarına yerleştirir ve bu durum İzmir'in biraz kuzeyine bir Eski Troya, bir de Yeni Troya yerleştirilmesine engel olmaz. Bütün olarak ele alındıklarında seyahat anlatıları haritacıların çizimlerinden çok daha fazla eleştiri getirir. Thevet (*De Toye la Grande* yapıtı, böl. XIII, s. 51), daha kendi döneminde, söz konusu harabelerin "Yunanlıların gerçekleştirdiği bir yıkımın kalıntıları değil, çok daha sonra yeniden gerçekleştirilen yapıların kalıntıları" olduğunu ortaya koyuyor. Thevet "Sakız adalı dört soyluyla birlikte burada dört gün kaldık... ve görünüşleri nedeniyle eskiden kaldıkları anlaşılan eski surlar gördük: Burada, adı geçen harabelerin temellerinde bulunduğu bir düzine kadar eski madalyayı bize gösteren bir Rum papazıyla karşılaştık..." Ayrıca bu kentin konumunu da çok belirsiz olarak vermekte: "Çanakkale Boğazı'nda, Frigya bölgesinde bulunur." Daha bilgili biri olan Gyllius, burasının Constantinus'un yaptırdığı bir kent olduğunu gayet iyi anlıyor: Sozomenos ve Zosimos, 16. sayfada şöyle diyor: "Tradunt Constantinum cogitantem urbem condere deprehendisse locum inter antiquam İlium et Hellespontum commodum ad urbem condendam, fundamentaque jecisse et muri partem in altitudinem excitasse, quae in hanc diem videntur in promontorio Sigeae..." (164)" (Çanakkale adı verilen bu kalıntılarla ilgili olarak bkz. Texier, say 187). Ne var ki, du Fresne, Gyllius'un düşüncelerini paylaşmakla belli bir isabet kaydetmiştir; zira Nicolay, s. 48'de kaygısızca şöyle yazıyor: "Sigeion limanıyla Ksanthos ya da başka bir deyişle Skamandros ırmağı arasındaki kıyı boyunca birçok harabe ve duvar kalıntısı, temel sütunları, sütun başlıkları, efritzler ve büyük ve eski Troya kentinin baştabanları görülür..." P. Belon'a gelince (Schliemann yalnızca ondan söz eder), Belon Troya'yı İlium *recens*'te (başka bir deyişle, Pınarbaşı'ndan çok Hisarlık'ın oldukça yakınında) değil, Aleksandreia Troas'ta aramış gibi görünüyor: II, 5: "Troya harabeleri denizden açıkça görülebilmekte" ve 6 (s. 82): "Troya harabelerine gelince, bunlar oldukça uzaktan seçilebilmekte; çünkü, kentin surları bazı yerlerde hâlâ dimdik ayakta... Biraz daha aşağıda, yüksek burnun altında, deniz kıyısında, kentin içinde yer alan iki hisarın kalıntıları görülüyor... Aynı surlara ait kule harabesi de bulunuyor. Bütün harabelerin yok olduğunu söyleyenlere inanmamak gerek..." Bunları, hisarların, kiliselerin, Latin imparatorluğu yazıtlarının bir betimlemesi izlemekte. Belon da Troya harabelerinin küçük bir resmini vermekte... M. De Beauveau, Fresne'den otuz yıl sonra, Belon ile aynı Troya'yı görmüş, s. 22. Sanırım Zygolamas'ın 1576'da (yukarıda adı geçen yap. s. 125) gördüğü de bu Troya idi. Spon, s. 198'de daha akli başında bir eleştiri duyugusu sergiliyor.

- 13 Çanak yelkeni. Mizana sözcüğü, o tarihteki Güney Avrupa denizciliğinde kış dîreğini ve buradaki yelkeni belirtir.

- 14 Bkz. Thevet, s. 48; Thevet adaya 'Metelin' adını veriyor ve şöyle diyor: "Çok lezzetli ve çok hoş üzümeleri nedeniyle burası çok ünlü bir ada..." Nicolay, s. 51. -II. Mehmed onu 1462'de Cenevizlilerden aldı. Sığırı burnu adanın kuzeyindedir.
- 15 Thevet, s. 43, felakete uğramasından önce, 1549'da, adanın bir betimlemesini yapıyor; adanın verimliliğini ve zenginliğini anlatıyor ve Türklerin toprakları arasında sakin bir yaşam sürebilmesine şaşıyor. Kardeşi André'nin *lascivia sciotta* 'ya (Sakız'lıların cinselliğe düşkünlüklerine) ilişkin yaygın karaçalıcı düşüncesini (burada Fresne bu düşüncüyü anımsıyor) açıklıyor: "... çünkü Sakızlı kadınların iffeti Padovalı kadınlarinkinden aşağı değil..." ('Sakızlıların Cenneti' tuhaf deyimine hiçbir yerde rastlayamadık.). Nicolay'ın yapıtında, (*Voyage d'Aramont* [Aramont'un Seyahati], 1550-51), s. 41-45, ada gene çekici biçimde anlatılmış: "Burada sokaklar geniş ve güzel; evler ve kiliseler Cenova ve İtalyan tarzında yapılmış. Surların dışında, hoş ve eğlenceli bahçelerle dolu güzel kasabalar var..." Sakız adasının yönetimiyle ilgili olarak, bkz. ay. yap. say. 49. s. 46 ve 47'de Sakızlı kadınların resimleri. P. Belon, s. 86: "İnsanları Sakız'dakilerden daha nazık başka bir yer yoktur. Ayrıca burası gönlümce yaşayabileceğim en güzel yer ve burada kadınlar hem kıbar hem de güzel."
- 16 1347'de Ceneviz Cumhuriyeti Sakız adasını Bizans İmparatorluğu'nun elinden aldı. Ceneviz Cumhuriyeti adanın yönetimini *Mabons* adlı bir mali şirkete verdi; şirketin hissedarları 1362'de Ceneviz ile yeni bir anlaşma yaptılar. *Mabons*'lar bir topluluk kurmayı ve ortak aile adları Giustiniani'nin bu topluluğa verilmesini düşlediler. Ailenin Cenova'da Giustiniani sarayı vardı, ama aile üyelerinin tamamı çoğunlukla Sakız'da (eski adıyla Phocaea ya da Phokaia) oturuyordu. Ailenin yirmi kadar ileri geleni her iki yılda bir içlerinden birini podesta seçiyorlardı. Ada, bu ailenin yönetiminde büyük bir gönenç dönemi yaşadı (Heyd, s. 493, ve Hopf, *Realencycl., Giustiniani* madesi. Aile, 1451'de, II. Mehmed ile bir anlaşma imzaladı ve her yıl 20.000 duka altını vergi ödemek koşuluyla bütün imparatorlukta ticaret yapma hakkını elde etti. Ama, Malta açıklarında gerçekleşen 1566 bozgunundan sonra, Cenevizliler adanın yardımına koştular; Piyale [Paşa] 14 Nisanda 60 kadirgayla Sakız'a geldi; soyluların sunduğu armağanları kabul etti, hatta soyluları gemisine davet etti ve sonra da hepsini Kefe'ye götürdü. Daha sonra Sakızlıların gelenek göreneklerinin hoşluğu gene övülecektir. (Choiseul-Gouffier, c. I, s. 150).
- 17 Bkz. Belon, s. 39.
- 18 Bkz. Bibl. Nat., *Coğrafya*, B. 1707, harita 158: 16. yüzyılda yapılmış bir harita (Eğriboz Adası) ve kentle limanın bir görünüşü.
- 19 *Caphareus*, Eğriboz adasının güneydoğusunda tehlikeli ve kayalık bir burundur (bug. Kavo-Doro ya da Ksylofago). Troya savaşını kazananların deniz kazasına uğradıkları yer olması nedeniyle ün kazanmıştır.
- 20 İstendin ve Mukene adaları 1540'ta imzalanan bir barış antlaşmasıyla 1718'e kadar Venedik'e bırakıldı (Heyd, c. II, s. 334).
- 21 Nakşa Dukası, ünlü Portekizli Musevi Don Miguez (Josef Nasi); Süleyman ve Selim dönemlerinde çok önemli bir rol oynadı; Kıbrıs'ın ele geçirilmesi olayını o kıskırttı. Bkz. Hammer ve Zinkeisen. Nakşa ya da Naksos adası Dördüncü Haçlı Seferi'nden beri Venedik himayesindeki dukalarca yönetildi ve bu dukahğın yönetimi hemen hemen bütün Ege adalarına yayıldı. Ege adalarının ilk dukalarını çıkartan Sanudo ailesi (1207-1435) daha sonra yerini Crispo'lara bıraktı. Nakşa adasını 1535'te Barbaros yağmaladı. Crispo'ların sonuncusu olan Giacomo'dan halkı o kadar nefret et-

ti ki, Türkler onu yerinden indirmekte (1566) hiçbir güçlkle karşılaşmadılar. Dukalıktan artakalanlar Miguez'e verildi, o da topraklarını Hristiyan bir İspanyol olan Francesco Coronello aracılığıyla yönetti.

- 22 Epidaurus Limera (bug. Monemvasia Palaea; harabeleri hâlâ ayakta; bkz. Leake, *Morea*, c. I, s. 210), Monemvasia burnunun biraz kuzeyindedir.
- 23 Daha doğrusu Porto Quaglio; Matapan burnunun doğusundaki eşsiz demirleme yeri.
- 24 Başlıcaları Skhiza ve Barak/Burak Reis (Sapientza) adasıdır.
- 25 Bu betimleme Leake'in (*Morea*, c. I, s. 429 ve devamı ve Smith'in söz ettiği *Methone* maddesi) yaptığına benziyor: "Kentin uzağında Pausanas'ın Modon adını verdiği bir kaya parçası var... şu anda bu kaya parçasının yanında bir fenerle bir kule bulunuyor... bir de mendirek..." 1124'te Venedikliler burasını işgal ettiler; *piazza*'da [meydan], üzerinde 1493'ten beri Venedik Cumhuriyeti'nin aslanını taşıyan bir sütun bulunuyor (hatta Canaye kapılardan biri üzerinde Venedik Cumhuriyeti'nin bir armasının bulunduğu da belirtiyor.) [Türkler burayı 9/10 Ağustos 1500'de ele geçirdiler. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*. C. II, s. 219 -ç.n.]
- 26 Bu kişiyle ilgili olarak hiçbir yerde bilgi bulamadım. Türk tarihçilerini çok iyi inceleyen Schefer'de de bilgi yoktu. Murad Bey belki de 1599'da Cezayir kalyonlarının kaptanıydı. (Plantet, *Corresp. Des deys*, c. I, s. 2)
- 27 Yüzyılın başında Türklerin yağmaladığı ve ele geçirdiği bu ada daha sonra geri verilmişti. 1572'de Uluç Ali [Paşa] Venediklileri Zante'de yendi.
- 28 18 Ocak 1573'te Andrea Emo'nun yerine seçilen bu *provveditore*, 1 Ocak 1575'e kadar bu görevde kaldı (Hopf, *Chroniq. Gréco-rom.*, s. 407).
- 29 Temmuz 1573'te imzalanmış La Rochelle barışı.
- 30 Fresne'nin yaptığını kopyalayarak çoğaltan kişi aşağıdaki cümleyi önce yazmış, sonra silmiş: "Kendimizi Hristiyan topraklarında görmekten duyduğumuz sevinci ve bu sevincin büyüklüğünü yazmayı daha da uzatmayacağım."
- 31 Canaye, Zante'deki zift yataklarından hiç söz etmiyor.
- 32 Türk donanmasının [Korinthos] körfezde bulunduğu sırada Don Juan'ın donanması İghumenitsa ve Kefalonya'daydı. 7 Ekim 1571'deki savaş Curzola adası yakınlarında yapıldı. İnebahtı zaferinden söz ederken Fransızların tuhaf tavırları ilgi çekici: Hristiyanlar arası dayanışma duygusuyla, bağlaşıkları olan Türklerin Fransızların katılmayı kabul etmedikleri ve bozulması için çaba harcadıkları bir Birlik'in kuvvetlerine yenildiği yeri "büyük bir sevinçle" seyrediyorlar.
- 33 Kefalonya 13. ve 14. yüzyıllarda ünlü Tocco kontlarının egemenlik merkeziydi; 16. yüzyılın başlarında Venedik Cumhuriyeti'nin egemenliğine girdi.
- 34 Günümüzde halk arasında Thiaki adıyla anılıyor.
- 35 Köprüyü Augustus yaptırdı. Duvar kalıntıları hâlâ ayakta, Jefke kalesi için, bkz. Smith, *Dictionary of Gr. And R. Geograph*'taki *Leucas* maddesi.
- 36 Ptolemaios'un Amphipagos'u, adanın güney burnu.
- 37 Bibl. Nat., Géog., B. 1707, harita 155; G.Fr. Camocio, 1568'de, "Korfu adasını Venetia'nın karşısında gösterdi;" bu haritada hisarı ve dalgakıranı gösteren bir bölüm var. Aynı biçimde, ad. G. Yap. 157, ve Bertelli'nin 1564'te yaptığı diğer bir haritada (C. 18997, harita 63) benzer bilgiler var. Korfu 1386'dan beri Venediklilere bırakılmıştı. 1537'de Barbaros Korfu'yu kuşattı.

- 38 Kuzeybatıdaki Drasti burnu.
- 39 Şirvan Paşa adaya birçok saldırı düzenlemişti.
- 40 16 Aralık 1571'de Korfu Balyosu seçildi ve 21 Mart 1574'e kadar bu görevde kaldı. (Hopf, *Chroniq. Gréco-rom.*, s. 394)
- 41 Büyük olasılıkla eski Ptychia.
- 42 Buthrotum, tuzlu sulu Pelodes gölünün yakınında. Kuzey Epir'de bir kıyı kentiydi.
- 43 Senyör Semur ve Luzy'nin ailesi, Broys ailesinin bir koludur. Bertaucourt'lara gelince, ailenin kızlarından Antoinette, 1582'de Charles de Billy ile evlenecektir (Anselmo, c. II s. 344).
- 44 Bu sırada Fransızlar Türklerden pek memnun değildiler, hatta Lehistan olayı nedeniyle aralarında soğukluk bile vardı. (Barbaro, s. 334)
- 45 Adanın Korfu kentinden bile önce kurulmuş ilk kenti. Karşısında, Epir kıyısında, eski adı hemen hemen aynı olan bir kent bulunuyordu: Cassope ve hatta Ptolemaios'ta *Cassiope*.
- 46 Blaz. Belin, *Relat. Diplom. De Venise avec la Turquie* [Venedik'in Türkiye ile Siyasal İlişkileri] (*Journ. Asiat.*, 1867, s. 380 ve devamı), 7 Mart 1573 antlaşmasını genişleten 1576 antlaşmasının metni.
- 47 Chimaera, Epir'de kent (bugün Khimara), Khimara dağlarının eteklerinde
- 48 Bu yol iki hareket noktası içeriyor gibi: Bir kol Dyrrachium'dan [Draç], diğeri Apollonia'dan; yollar Lychnidus'ta [Ohri] birleşiyor (Tafel'e göre, *De Via Egnatia* [Via Egnatia Üstüne], Tübingen, 1842). Görünüşe göre yolun bazı bölümleri hâlâ ayaktaymış. Canaye, Apollonia kıyısından geçiyor.
- 49 Bu sözcük kimi zaman 'pilot' [gemi kılavuzu] ile karşılanmaktadır. Jal'a göre, "pilot [gemi kılavuzu] geminin izleyeceği yolu belirler; 'nocher' ise, bir patron ya da söz konusu suların yabancısı bir kaptan gemiyi yönettiğinde, deniz konusunda uzman bir uygulayıcı ve dümencidir."
- 50 Ramberti, s. 122: Legena. "Ptolemaios'un Pharia adını verdiği Paria'nın ilerisindeki ada."
- 51 Bkz. Cassas, *Voyage en Istrie et Dalmatie* (Istria ve Dalmaçya'ya Seyahat). Pula'daki anfitiyatrolar Nimes'dekilerden daha büyük. Ayrıca bu kentte, kalıntıları 17. yüzyılda bir hisarın yapımında kullanılmış bir tiyatro da vardı. Kentte hâlâ iki tapınak ve bir zafer takı bulunuyor; bu tapınaklardan biri Roma'ya ve Augustus'a adanmış ve Rönesans dönemi İtalyan mimarlarına örnek olmuş.

Dizin

- Ab** Abydos 98, 100
Adalar 49
Adriya Denizi 11, 20, 22, 31, 37, 115
Ağrıboz Adası bkz. Eğriboz
Ahmed Paşa 53, 70
Aitolia (Karlı Eli) 114
Ali Paşa (Kılıç, Uluç) 46, 74, 76, 85, 87, 89, 118
Almanya 10, 14-16, 18, 29
Anadolu körfezi [Monemvasia Körfezi] 104
Anadolu 96-97, 102-103
Andre [Andıra] Adası 104
Andros 94
Antiipsara [Andispara] 103
Antikefalonya 113
Antimilos [Küçük Değirmenlik] 104
Arcadius sütunu 73
Aristoteles 14-15, 74
Arnavutlar, Arnavutluk 40, 114, 115-118
Arta Körfezi 113
Aşlit Murad 110, 111
Athos [Aynaroz] bkz. Saint İlias Dağı
Atmeydanı 69, 70, 91
Avlonya 113, 120
Ayasofya 68-71
Ayaspaşa Bahçesi 88
Aziz Kosmos Kilisesi 73

- Ba** Baba Burnu 102-103
Bagno [Kostenec] 42-43
Balkanlar 17, 19-20
Bandırma 94-96
Barbaro, Marcantonio (Venedik balyosu) 51, 18
Barbaros 88
Barbissa [Kağthane] Deresi 73
Basta [Kryoneri] 117
Bastia 115
Bayezid II. (Sultan) 48
Bayezid Camisi 82

- Bayonne 110
Bedesten 66-68
Belgrad 21
Bellapaulo 105
Belon, Pierre 19
Benefşe [Eski Epidaurus] Adası 105, 105
Bergas 47
Bernouilli, M. 25
Berven Köyü 44
Beşiktaş 76, 88
Bileçe 37
Bizans 62, 69, 73, 83, 97
Boğaz 49, 61, 94
Bosna 39-40, 90
Botranto [Butrinti] 117
Bozcaada 102
Brac 122
Braha [kervansaray] 39
Breba [Dobrova] 40
Brèves, M. De 23
Brioni Kasabası 31, 124
Bulgarlar, Bulgaristan 21, 41-42
Burak Reis Adası 110

- Caianix [Filevo] 45
Calabria 110
Calvincilik 10-11, 13
Campagne di Pola 124
Canaye, Étienne (rahip) 16
Cardaseth (Çeşme) 118
Casaubon 15, 16
Castel Rosso Kalesi 104
Castel Tornese 112
Castelnuovo sancağı 37, 43
Cavalla [At Adası] 103
Cavalli, Marino (Venedikli) 21
Ceneviz 17, 61, 82
Cerigo [Sıklıye/Küçük Çuha (Antikythera) Adası] 105
Cerzek, Stefan (Dük) 38
Cezayir 12, 90

Ca

Charles IX. (Kral) 13, 17, 21, 57
 Chercar [Krkija] 41
 Cherso dağları 31
 Chesneau, Jean 21
 Chibabac 47
 Chulabachia 64
 Churlik 48
 Chuvechen [İzveçan] 40
 Cigala 82
 Cizvitler 15
 Cocyre (Coğrafyacı) 19
 Comparetti, M. (İtalya Krallığı Senatörü) 25
 Constantinus 49, 66, 101-102
 Corvi Adası 105
 Courcillon, Renée 15-16
 Cumeno Burnu 32, 122
 Curzola Adası 32, 113, 122
 Cydaris [Alibeyköy] Deresi 73

Ça

Çanakkale Boğazı 97, 99-101
 Çanakkale Kalesi (Kale-i Osmaniye) 98
 Çardağ Boğazları 21
 Çardak 97
 Çemberlitaş 72
 Çerniçe 38
 Çuha [Eski Kythera] 105

Da

Dalmaçya 36, 38
 Damianos Kilisesi 73
 Dardaneller 98
 Dax Monsenyörü 34
 Delphoi 70, 70
 Diana Tapınağı [Hieron] 62
 Dil Burnu 120
 Diocletianus Sarayı 19
 Divan 50, 51, 53, 54, 84
 Divan-ı Hümayun 84
 Dobriça 41
 Doğu Kilisesi 43
 Dolabella'nın mezarı 36
 Domnitza (Doblitz) 42

Don 44
 Drevenice 122
 Drina Irmağı 38
 Du Ferrier, M. 125
 Dubrovnik (Ragusa) 21, 33

Eceabat 100
 Edirne 21, 46, 46, 47
 Ege Adaları 13, 17-19, 20, 90, 92, 105
 Ege Denizi 44, 101, 104
 Eğriboz 90, 103-104
 Emo, Leonardo (Senyör) 111
 Epir Bölgesi 114, 119
 Eram Bey (Baş drogman) 87
 Esklavonya/Slovenya 122-123
 Eyüp 48, 73, 74

Fages (Bakan) 15
 Fanos [Othoni, Othonoi] 119
 Farion 62
 Fasana 124
 Ferdinand (Dük) 32
 Ferrara 11
 Ferrier, M. Du (Fransa Büyükelçisi) 11-12
 Filibe 19-20, 44-45
 Flécelles, Marie de 9
 Fleury, M. De (Kantonlar büyükelçisi) 14
 Foça 38
 François I. (Kral) 17
 Frankfurt 14
 Fransız(lar), Fransa 9, 11-16, 16-17, 23-24, 29, 36-37, 54, 57-59, 63, 79, 81-82, 110-113, 118
 Fresne Kilisesi 16
 Fresne, Jacques (Fresne-Canaye'nin babası) 9, 11
 Fresne, Jean (Fresne-Canaye'nin kardeşi) 9-10
 Fresne-Canaye, Casimir (Fresne-Canaye'nin oğlu) 16
 Fresne-Canaye, Frédéric (Fresne-Canaye'nin oğlu) 16
 Fresne-Canaye, Madeleine (Fresne-Canaye'nin kızı) 16

Fresne-Canaye, Marie (Fresne-Canaye'nin kızı) 16
Fresne-Canaye, Philippe du 7-8, 11-14, 16-18-19,
21, 23-24
Fresne-Canaye, Renée (Fresne-Canaye'nin kızı) 16
Fresne-Canaye, Séverin 9
Fughère Limanı 109

Ga

Galata 61, 86
Garzoni (Senatör) 18
Gelibolu 44, 96-97, 99-101, 118
Georgevitz, Barthélemy 23
Gerlach 18
Germigny, M. de (Elçi) 17, 52-53, 63
Geufroy 19, 23
Gilles, Pierre 18
Giovanni (Ragusalı) 47
Girit 105-106
Giuliana 32
Giustiniano sülalesi 103
Glotta (Dil burnu) 119
Gobelinler 9
Gonter, P. 15
Grandchamp, M. De 11
Gravosa 33-35
Gregorius XIII. (Papa) 11
Gritti, Francesco 115
Gurzula Adası [Kara Korkyra] 120
Gylliati, Alyose [Ragusalı] 40
Gyllius, P. 19, 70, 73

Ha

Hafsa 47
Hagios Nikolaos Adaları 114
Hamza Bali 90-91
Hartarikon Limanı 73
Hasan Ağa (Mühtedi) 117
Hasan Paşa 37, 43, 89
Hébre [Hebrus, Meriç] Irmağı 40-41
Hellespontos 96
Henri, IV. 13-15, 23
Hersek Vadileri 19
Hristiyan kökenli vezirler 22

Hristiyan(lar) 22, 37-42, 46, 51, 54, 62, 64, 69, 71,
76-78, 82, 86, 91, 99, 108-110, 114-114, 117-118
Huguenot(lar) 12
Hürrem Sultan (Selim'in annesi, Rossa) 46, 70-71
Hypla [Lipljan] 40

Imbros [Gökçeada] 101

İbar ırmağı 40
İbrahimpaşa [Paşabahçe] 63
İcarium pelagus 104
İda Dağı [Kaz Dağı] 102
İghumentisa 114, 115
İnebahtı [Pylos, eski Navarin] 11, 18, 106-107, 110;
bozgunu 116; Körfezi 112-114
İngiltere 14, 14
İpsara [Psara] 103
İsabella (Mantovalı) 87
İskenderiye 20
İskiri [İşkiros/Sirkos, Skyros] Adası 103
İspanyollar, İspanya 12-13, 23, 100, 109, 114; dön-
mesi 98-100
İstanbul 11-13, 17-18, 20-21, 29, 34, 36-37, 39, 41,
43, 46-48, 48-52, 58, 60-61, 63-64, 66, 68-
73, 75-79, 82-85, 89-91, 94-95, 98-101, 103,
109, 117-118; Adaları 83; anıtları 19; Balyosu
111; Boğazı 20, 61, 65-66, 74, 85
İstendin Adası 104
İstria 31, 124
İtalya 8, 10-11, 14, 16, 18, 29, 85, 90, 113
İshaki 113
İustiniana (XIII. Bölge) 61
İustinianus (İmparator) 68
İzmit Körfezi 49, 74

Jabuec [Virovo] 45
Jean Patriarche 9

Kadıköy 49, 65, 78
Kaferos Burnu 104
Kalegeros tarikatı 39, 42, 60

Im

İb

Ja

Ka

Kaptan Paşa bkz. Ali Paşa (Uluç Ali Paşa)
Karadeniz 61, 63, 65, 90; **kuleleri** 62
Karayser Adaları 101
Kassiope (Portus Cassiope) 119
Kefalonya 113-114
Kefe 62
Khimara Dağları 119
Khimarahlr 114
Khios [Sakız] 103
Khoirakeros (Domuz) adası 97
Kıbrıs 23
Kıbrıs 90
Kiklat Adaları 104
Kilitbahir Kalesi (Kale-i Sultaniye) 98
Konstantinopolis 62, 66
Konstantinos 66
Korfu Adası 113-116, 118-119
Kosova ovası 21, 21
Kotor 21
Kudüs 37, 113
Kutsal Topraklar 38
Küçük Değirmenlik bkz. Antimilos
Kyaneia 61
Kykladlar 21

La

Lakonia Körfezi 105
Lefke Adası (eski Leulma) 113
Lehistan 12-13, 17, 95
Lekto bkz. Baba Burnu
Lelong, P. 8
Lesina [Hvar] Adası (eski Faros, Faria) 122
Lesina Kasabası 122
Levant 7-8, 11, 18, 20, 34, 113
Liburnia 31
Lim Irmağı 39, 46
Lissa Adası 122
Lombardia 80
Lüleburgaz 48
Lyon 16, 19

Ma

Macaristan 23, 41, 56, 61

Magne Körfezi 105
Makedonya 41, 44, 119
Makronisos [Bibercik] 104
Malatesta, S. Alessandro 63
Maleas Burnu 105
Malta şövalyesi 118
Mantova 11
Margariti Körfezi 101
Marillac, M. de 61
Marlera adası 115, 119
Marmara Adası 96
Marmara Denizi 65, 94
Marsilya 15, 17, 122
Massiot, M. (yazman) 11, 17, 29, 31
Matapan/Tainaron Burnu 105
Maytos (Madytos [Eceabat]) 97
Médicis, Marie de (Fransa Kraliçesi) 15
Mehmed II. 61-62, 71-72
Mehmed Paşa [Sokullu] 22, 39, 44, 47, 50-51, 53, 56-57, 64, 73, 76, 81, 83-86, 88, 90-91, 100
Menderes (Küçük) Irmağı 102
Meriç Irmağı 21, 44-46
Mısır 34
Midilli Adası 102-103
Milocevat (Pristine Ovası) 39
Milos [Değirmenlik] 104
Miloşeviç (Kont) 39
Miquez, Jean 104
Mitroviçe 40
Modon (eski Methone) 106, 106, 108-110, 113
Moesia (aşağı) 41; **şarapları** 47
Mognone Ovası 97
Monluc, Jean de 12
Monod, M. G. 24
Montagnac, M. De 17, 36
Mora 105, 112
Morava 39, 40
Morlak, Morlakya 36; **muhafızları** 20
Murad (Sultan) 39, 46, 97
Murat Adası 105
Mustafa (Şehzade) 55

Mustafa Paşa (Lala) 53
Mustafa Paşa Köprüsü 45-46
Mygdonia bkz. Üsküp

Na Nakşa Dukalığı 104
Napoli 11, 70
Naron Irmağı 36
Nasırhılar 57
Navarra Kralı 13-14
Navarre, Henri de 14
Neretva Irmağı 32, 37, 122
Nicolay, Nicolas de 19
Nil 44
Niş 20, 21
Noailles, Antoine (M. De Noailles'in kardeşi) 11
Noailles, François de (Pax piskoposu) 11, 12
Noailles, M. De (Büyükelçi) 11, 13, 17, 21, 23, 29,
31, 36, 40, 43, 47-56, 61, 63, 79, 86, 92-93,
111, 125
Notre-Dame de Lorette 124
Noüe, François de la 14, 22-23
Novibazar Kenti 39

Ob Observance rahipleri 53
Ocak fermanı 9
Oram-bey (Drogman) 48
Orhan (Sultan) 97
Osmanlı devleti 17
Osmanlı toprakları 38
Osmanlı yönetimi 83
Ossero dağları 31, 123

Pa Padişah sarayı 17
Padova 11, 66-67, 74
Pakso Adası 113
Palaiologoslar 73
Pallavicino, Sforza 32
Palormo [Panormos, Bandırma] bkz. Bandırma
Parga 114
Paris 13, 16
Paulus, V. (Papa) 16

Perahılar, Pera 56, 60-61, 75, 79, 86; bağları 13, 49,
58; halkı 51; sokakları 21
Perrot, M. Georges 25, 32
Petit Pont 48
Pettini kayalıkları 33
Philippe (Brégy senyörü ve Corbeil Vikontu) 9
Piyale Paşa 22, 53, 77-78, 82, 87-88, 103; sarayı
86
Plazzo Pitti 25
Ponte Granda 48
Porto Sant-Andrea 31
Porto-Palazzo 32
Porto-Quaie 105
Postel, Guillaume 19
Prepolye [Priepolje] 20
Présault 17, 48, 51-53, 58
Preveze 110, 113
Prodano 106-107, 111
Prokonessos bkz. Marmara Adası
Pronto-Botranto [Butrinti Limanı] 118-119
Prote bkz. Modon 111
Puglia [Pulya] 35, 90

Ragusalı(lar), Ragusa 11-13, 17, 20-21, 31-32, 34-38,
40-41, 47, 58, 75, 92
Ramberti, Benedetto 18, 20
Rapus, M. 86
Regnault, Robert (Minime) 8, 10, 14-15
Rhone Irmağı 97
Richard (İngiltere kralı) 37-38
Rodop Dağları 21, 40, 45
Rodos 53, 90
Roland Sarayı 123
Roma 11, 19, 73, 76, 78
Romanya 46
Rousset, Jian 95
Rovinj (eski Aurupium) 124
Rum(lar) 21, 39, 41, 45-46, 60-62, 65, 72-73, 86,
96-97, 99-100, 102, 106, 113
Rumeli 97-98, 101; Beylerbeyi 41
Rüstem Paşa 46, 85

Ra

Sa

- S. Pietro di Nembo limanı 31
 Sabioncello 32, 122
 Saint İlias Dağı 103
 Saint-Ange Burnu 105
 Saint-Barthélemy katliamı 12
 Saint-Jean-d'Angély 14
 Saint-Marcel 9
 Saint-Médard Kilisesi 9
 Saint-Nicolas 9
 Sakız Adası 78
 Sakızlılar 103
 Samakov [Samokoy] Kenti 43
 Samothraki [Semadirek] 101
 San Domingo 36
 San Marco 32, 45
 San Martin 33
 San Pietro 123
 San Stefano [Ayastefanos, Yeşilköy] 94
 Sansego Adası 123
 Sant Angelo şatosu 78
 Santa-Maria de Meleda 33
 Sapienza [Burak Reis Adası] 106
 Saporto 34
 Sarayburnu 68, 76, 83, 89
 Sardonius Dağları 38
 Sarseno [Suseno, Suzan] 120
 Savoia savaşı 15
 Schefer, M. 24-25
 Schomberg 14
 Scorbiac, M. De 14
 Scudi 75
 Segedin 41
 Selbria (Silivri) 48
 Selim (Şehzade) 48
 Selim II. (Sultan) 12, 17, 22, 46, 51, 54-55, 57, 63, 76, 78-79, 81-83
 Serifno [Koyunluca, Serifnos] 104
 Seritza [Stracin] 41
 Servois, M. 24
 Sesto Burnu 122
 Sestos 98, 100

- Sığı Burnu 103
 Sırbistan 36, 38-40, 90
 Sifano [Yavuzca, Siphos] 104
 Sigeion bkz. Yeniçeri Burnu
 Silivri 94
 Simoeis [Dümrek Deresi] 99
 Sinus Argolicus 104
 Sitniça Irmağı 40
 Slavonya 21
 Sloven korsanlar 32
 Slovenya 31-32
 Sofya 20-21
 Solazzo 102
 Sophianus 38, 44-45
 Sopoto 119
 Sorbonne 24
 Split 19, 21
 Spoleto vadisi 97
 Sponde 9
 Stanga (Senyör) 63
 Stobi bkz. Üsküp
 Stolta 122
 Stranga (Senyör) 64
 Strasbourg'lular 14
 Strovia [Karasu, Struma] Irmağı 42
 Sula 101
 Süleyman (Kanuni Sultan) 46, 48, 53, 55, 63, 70, 79-80, 85, 116, 118; Türbesi 70, 71
 Süleymaniye Camisi 70-71
 Sütun [Sunion] Burnu 104
 Svassari Kasabası 73
 Sveti Sava Manastırı 39
 Sydero 113; Burnu 119
 Sykai bkz. Pera
 Tassaliger Kasabası 39
 Tatarpazarcık 21, 44
 Tebriz 63
 Tenedos [Bozcaada] 101
 Ternoalucca [Ternoaluka] 38
 Ternoviçe [Ternovca] 20-21, 37

Ta

Thevert, Andrée 19
 Tophane 66, 75-76, 85
 Toulouse 9
 Trablus 90
 Trabzon 62, 65, 71
 Trajanus Sütunu 73
 Trakya 44, 46; boğazı 65
 Tranos, Gerasimos (Patrik) 21
 Trantista 38
 Trebing [Trebinizta] Irmağı 35
 Trebinizta [Trebiniz] kenti 37
 Trebinizta Irmağı 36, 37
 Trebinye [Trebinje] 20
 Treviso 11
 Troya 101-102
 Tschainizta [Çaynice] Kasabası 39
 Tuilerie, M. De la 14
 Tuna 20, 44
 Tuzlalar 112
 Türk(ler), Türkiye 8, 12-13, 18, 20, 22-23, 32, 34, 36-37, 39-42, 44, 45-46, 48, 50-52, 54, 56, 58, 60, 62-64, 66-67, 69-70, 73, 76, 76-81, 83-85, 87, 89, 91, 94-99, 101-103, 107-109, 111-119, 122
 Türkleştirilme [Müslümanlaştırılma] 38, 43

88; Büyükelçisi 11, 16, 23; Cumhuriyeti 12, 16, 20, 32, 34, 109, 112, 115, 124; hisarları 63; kervanları 20; savaşı 63; tersanesi 74
 Venedik-Osmanlı savaşları 34
 Via Egnatia 119
 Viceterno (Vociturni) Kasabası 40
 Vido 117
 Vigne, M. De la 37
 Vignoles 15
 Viyana 61
 Vraça boğazı 20
 Yahudiler 23
 Yedikule 86, 89, 94
 Yeni Pazar [Nove Bazar] 20-21
 Yeniçeri Burnu 101
 Yeşilköy 94
 Yunanlılar, Yunanistan 17, 101

Zaklisa bkz. Zante
 Zante [Zakynthos] 111-113
 Zara 31-32
 Zea [Murat] Adası 104
 Zigomala (Tarihçi) 21
 Zigomola senyörleri 72

Ul

Uludağ 49
 Umbla kanalı 33, 35
 Uskoklar 32

Ül

Ülgün 21
 Üsküdar 49, 64-65, 78, 88
 Üsküp 21, 41, 96

Va

Vaast [Uvac] 39
 Valencia 29; Üniversitesi 11
 Vardar Irmağı 41
 Varşova 95
 Venedikli(ler), Venedik 8, 11-13, 15-21, 29, 32, 34-36, 43, 45, 58-61, 68, 88, 92, 104-106, 109, 111, 114-119, 122, 124-125; balyosu 60-61, 77,

Ya

Za

Fresne Canaye Seyahatnamesi ilk kez 1625'te oluşturulmuş bir seyahat anlatıları derlemesinde yer alıyor. Parisli bir aileden gelen Philippe du Fresne 1551'de doğdu. Eğitimi için gittiği Venedik'te Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Noailles ile tanıştı ve onun maiyetine girdi. O sırada Adriya denizinden İstanbul'a giden başlıca yol Ragusa'da başlıyordu. Kente birkaç saatlik uzaklıkta, Cumhuriyet'in gümrük karakollarıyla, daha sonra da Padişahinkilerle karşılaşılıyor; sonra, Trebinye, Ternoviçe, Vraça boğazı, Prepolye ve Yeni Pazar'dan geçiliyor, genellikle Niş ve Sofya yoluyla Filibe'ye ulaşılıyordu. Du Fresne, 28 Şubatta İstanbul'a ulaştı ve 9 Hazirana kadar burada kaldı. Yolu üzerinde karşılaştığı halkları titizlikle inceliyor, Slavonya'nın, Morlakya'nın sınırlarını belirlemeye çalışıyor; Bulgar kadınlarının saç biçimini, İstanbul ya da Pera sokaklarında karşılaştığı giysileri betimliyor; bir Rum düğününe, bir sünnet düğününe, bir esir pazarına, bayram şenliklerine, padişahın elini öpme törenine konuk ediyor; her fırsat bulduğunda halkın içine giriyor. Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın giriştiği yeniden yapılanma çalışmalarını bütünüyle izliyor. Büyüfülen tersanede gemilerin yapımını seyrediyor: Piyale Paşa komutasındaki donanmanın yola çıkışına tanık oluyor. Osmanlı İmparatorluğu üstüne genel yargısı hiç de olumsuz değil. Düzenli ordularda hüküm süren hayranlık verici disiplin

ve padişahın para ve insan olarak elinde bulundurduğu ucsuz bucaksız kaynaklar karşısında şaşkına dönüyor ve Hristiyan kökenli vezirlerin çok akıllıca yönettiği Osmanlı İmparatorluğu'nun kısa vadede yıkılacağına hiç inanmıyordu. Fresne-Canaye, kervansarayların çok iyi oldukları kanısına varıyor, "Türklerin sertliğine" çok kızıyor, karılarını özel hapishanelere koyan, yabani hayvanlarınısa sokaklara başıboş bırakan insanları anlamıyor. Ne var ki, bütün bunlar onun Türklerde bulunan birçok iyi niteliği görmesini engellemiyor.

SAHAFTAN SEÇMELER Dizisi

KitapyAYINEVİ

ISBN 978-605-105-010-2

15,-TL